T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANADOLU SELÇUKLU VE OSMANLI MİMARİSİNİN TÜRKİYE'DEKİ ÖRNEKLER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Emine ÖZTÜRK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hilal TUNCER PÜRSELİM

BURDUR, 2024

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca **Yüksek Lisans** Tezi olarak sunduğum **"Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Mimarisinin Türkiye'deki Örnekler Üzerinden İncelenmesi"** başlıklı bu tezin;

- Kendi çalışmam olduğunu,
- Sunduğum tüm sonuç, doküman, bilgi ve belgeleri bizzat ve bu tez çalışması kapsamında elde ettiğimi,
- Bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara atıf yaptığımı ve bunları kaynaklar listesinde usulüne uygun olarak verdiğimi,
- Kullandığım verilerde değişiklik yapmadığımı,
- Tez çalışması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya diğer bir üniversitede başka bir tez çalışması içinde sunmadığımı,
- Bu tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda bilimsel etik kurallarına uygun olarak davrandığımı,

bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

31/07/2024

(İmza)

Emine ÖZTÜRK

ÖNSÖZ

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli Danışman Hocam **Dr. Öğr. Üyesi Hilal TUNCER PÜRSELİM'e** teşekkürlerimi sunarım. Konu seçiminde ve ilerleyen süreçteki araştırmalarımda hiçbir yardımı esirgemeyen değerli hocam Şehla ABBASOVA'ya teşekkür ederim.

Eğitim hayatımın her aşamasında beni her anlamda destekleyen aileme sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Temmuz, 2024 **Emine ÖZTÜRK**

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ i
İÇİNDEKİLER ii
ŞEKİLLER DİZİNİ iv
ÇİZELGELER DİZİNİ xii
ÖZET xiv
ABSTRACT xv
1. GİRİŞ 1
2. GENEL BİLGİLER 3
3. MATERYAL VE YÖNTEM 5
4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA 7
4.1. Külliye 7
4.1.1. Kayseri Huand (Honat, Hunat) Hatun Külliyesi 7
4.1.2. Konya Sahip Ata Külliyesi 14
4.1.3. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi 20
4.1.4. Bursa Orhan Gazi Külliyesi 24
4.1.5. İstanbul Süleymaniye Külliyesi 29
4.1.6. İstanbul Nuruosmaniye Külliyesi 37
4.2. Cami 44
4.2.1. Konya Alâeddin Cami 45
4.2.2. Malatya Ulu Cami 51
4.2.3. Konya Beyşehir Eşrefoğlu (Süleyman Bey) Cami 55
4.2.4. Bursa İznik Hacı Özbek Cami 60
4.2.5. İstanbul Şehzade (Mehmet) Cami 64
4.2.6. İstanbul Nusretiye (Tophane) Cami 69
4.3. Medrese 75
4.3.1. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi (Çifte Medrese) 76
4.3.2. Isparta-Atabey (Mübarizüddin) Ertokuş Medresesi 82
4.3.3. Erzurum Çifte Minareli (Hatuniye) Medresesi 87
4.3.4. Bursa İznik Süleyman Paşa Medresesi 94
4.3.5. Amasya-Gümüş Hacı Halil Paşa (Haliliye) Medresesi 98
4.3.6. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi 103
4.4. Mezar Anıtı 111
4.4.1. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti (Künbed-Hane, Sultanlar Türbesi) 113
4.4.2. Konya Mevlâna Türbesi (Kubbe-i Hadrâ) 119
4.4.3. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti 123
4.4.4. Bursa Yeşil Türbe (Çelebi Sultan Mehmed Türbesi) 127
4.4.5. İstanbul Sultan Ahmed Türbesi 133
4.4.6. İstanbul V. Mehmet Reşad Türbesi 139
4.5. Han ve Kervansaray 145
4.5.1. Aksaray Alay Han 145
4.5.2. Burdur İncir Hanı 148
4.5.3. Iğdır (Şerafeddin Ejder) Kervansarayı 155
4.5.4. Bursa Issız Han 159
4.5.5. Edirne Ekmekçizade (Ekmekçioğlu) Ahmet Paşa Kervansarayı (Ayşekadın Hanı) 164
4.5.6. İstanbul Büyük Yeni Han 171

4.6. Hamam 176
4.6.1. Kayseri Sultan Hamamı 177
4.6.2. Antalya Alara Kalesi Hamamı 181
4.6.3. Konya Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı 185
4.6.4. Bursa Hacı Hamza (İznik II. Murad) Hamamı 189
4.6.5. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı 193
4.6.6. İstanbul Cağaloğlu Hamamı 197
4.7. Tartışma 201
4.7.1. Külliyelerin Karşılaştırılması 201
4.7.2. Camilerin Karşılaştırılması 202
4.7.3. Medreselerin Karşılaştırılması 203
4.7.4. Mezar Anıtlarının Karşılaştırılması 203
4.7.5. Han ve Kervansarayların Karşılaştırılması 204
4.7.6. Hamamların Karşılaştırılması 205
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 206
KAYNAKLAR 209
EKLER 223
EK 1 – Mimari Sözlük 223

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 3.1. Seçilen örneklerin coğrafi konumları ve sayıları……..……...7
Şekil 4.1. Huand Hatun Külliye Planı.....10
Şekil 4.2. Huand Hatun Medrese ve Türbe Restitüsyonu.....11
Şekil 4.3. Huand Hatun Külliye Restitüsyonu.....11
Şekil 4.4. Huand Hatun Camisi a) batı b) doğu c) kuzey girişi 12
Şekil 4.5. Huand Hatun a) Cami takviye kuleleri b) Cami mihrap önü.....12
Şekil 4.6. Huand Hatun Türbe a) Cephesi b) Giriş Merdiveni c) Süslemeleri 12
Şekil 4.7. Huand Hatun Hamamı 13
Şekil 4.8. Huand Hatun Hamamı 13
Şekil 4.9. Konya Sahip Ata Külliyesi Plan.....17
Şekil 4.10. Konya Sahip Ata Cami restitüsyonu 17
Şekil 4.11. Konya Sahip Ata Hânkah kesitli restitüsyon.....18
Şekil 4.12. Konya Sahip Ata Cami a) taçkapı, minare b) mihrap.....18
Şekil 4.13. Konya Sahip Ata Cami a) iç mekân b) cephe.....19
Şekil 4.14. Konya Sahip Ata Türbe a) sandukaları b) kubbesi.....19
Şekil 4.15. Konya Sahip Ata Hânkah a) kapısı b) ön cephe.....19
Şekil 4.16. Konya Sahip Ata Hânkah a) kapısı b) ön cephe.....20
Şekil 4.17. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi Plan 22
Şekil 4.18. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi Üst Görünüş 22
Şekil 4.19. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi Taçkapılar.....23
Şekil 4.20. Kayseri Hacı Kılıç Cami Batı Girişi.....23
Şekil 4.21. Kayseri Hacı Kılıç Medrese Revakları.....23
Şekil 4.22. Kayseri Hacı Kılıç Cami İç Mekân 24
Şekil 4.23. Orhan Gazi Külliyesi Planı.....26
Şekil 4.24. Orhan Gazi Cami cephe.....27
Şekil 4.25. Orhan Gazi Cami revak sivri kemeri.....27
Şekil 4.26. Emir Han kuzeybatı görünüş 28
Şekil 4.27. Orhan Bey Hamamı güney girişi 28
Şekil 4.28. Süleymaniye Külliyesi plan.....33
Şekil 4.29. Süleymaniye Külliyesi perspektif.....34
Şekil 4.30. Süleymaniye Cami.....34

Şekil 4.31. İmaret 34
Şekil 4.32. a) Darülkurra b) Hamam 35
Şekil 4.33. Rabi Medrese dershanesi 35
Şekil 4.34. a) Salis Medresesi b) Hürrem Sultan Türbesi 35
Şekil 4.35. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi 36
Şekil 4.36. Mimar Sinan Türbesi 36
Şekil 4.37. Dükkanlar 37
Şekil 4.38. Nuruosmaniye Külliyesi Planı 40
Şekil 4.39. Nuruosmaniye külliyesi genel görünüş 41
Şekil 4.40. Nuruosmaniye Cami a) kuzeyden b) güneybatıdan 41
Şekil 4.41. Nuruosmaniye imaret 42
Şekil 4.42. Nuruosmaniye Kütüphanesi 42
Şekil 4.43. Nuruosmaniye (Şehsuvar Sultan) Türbesi 43
Şekil 4.44. Nuruosmaniye sebili a) 1755 yılı b) günümüz 43
Şekil 4.45. Nuruosmaniye çeşmesi a) 1755 yılı b) günümüz 44
Şekil 4.46. Konya Alâeddin Cami planı 47
Şekil 4.47. Konya Alâeddin Cami orijinal ahşap minberi 47
Şekil 4.48. Konya Alâeddin Cami kuzey duvarı kitabesi 48
Şekil 4.49. Konya Alâeddin Cami 48
Şekil 4.50. Konya Alâeddin Cami iç görünüş 49
Şekil 4.51. Konya Alâeddin Cami kuzey duvarı 49
Şekil 4.52. Konya Alâeddin Cami doğu girişi 50
Şekil 4.53. Konya Alâeddin Cami kubbe geçişi Türk üçgenleri 50
Şekil 4.54. Konya Alâeddin Cami Selçuklu halısı 51
Şekil 4.55. Malatya Ulu Cami a) restitüsyon planı b) günümüz planı. 53
Şekil 4.56. Malatya Ulu Cami 53
Şekil 4.57. Malatya Ulu Cami kubbesi 54
Şekil 4.58. Malatya Ulu Cami iç mekân 54
Şekil 4.59. Malatya Ulu Cami avlu 55
Şekil 4.60. Beyşehir Eşrefoğlu Cami plan 57
Şekil 4.61. Beyşehir Eşrefoğlu Cami 57
Şekil 4.62. Beyşehir Eşrefoğlu Cami taşkapısı 58
Şekil 4.63. Beyşehir Eşrefoğlu Cami iç kapısı 58
Şekil 4.64. Beyşehir Eşrefoğlu Cami iç mekân 59

Şekil 4.65. Beyşehir Eşrefoğlu Cami mihrabı 59
Şekil 4.66. Beyşehir Eşrefoğlu Cami kubbesi 60
Şekil 4.67. İznik Hacı Özbek Cami plan..... 62
Şekil 4.68. İznik Hacı Özbek Cami 62
Şekil 4.69. İznik Hacı Özbek Cami 63
Şekil 4.70. İznik Hacı Özbek Cami son cemaat revakı..... 63
Şekil 4.71. İstanbul Şehzade Cami Cami ve külliyesi 66
Şekil 4.72. İstanbul Şehzade plan 65
Şekil 4.73. İstanbul Şehzade Cami yan cephe 67
Şekil 4.74. İstanbul Şehzade Cami doğu cephesi 67
Şekil 4.75. İstanbul Şehzade Cami kuzey cephesi..... 68
Şekil 4.76. İstanbul Şehzade Cami iç mekân..... 68
Şekil 4.77. Nusretiye Cami planı 70
Şekil 4.78. Nusretiye Cami 71
Şekil 4.79. Nusretiye Cami kıble duvarı ve hünkâr mahfili 71
Şekil 4.80. Nusretiye Cami kuzey cephe merdivenleri..... 72
Şekil 4.81. a) Nusretiye Cami minaresi b) Nusretiye Cami hünkâr mahfili cephesi 72
Şekil 4.82. Nusretiye Cami muvakkithanesi..... 73
Şekil 4.83. Nusretiye Cami şadırvanı 73
Şekil 4.84. Nusretiye Cami kubbe payandaları ve pencereleri 74
Şekil 4.85. Nusretiye Cami son cemaat yeri kubbesi..... 74
Şekil 4.86. Nusretiye Cami kubbesi..... 75
Şekil 4.87. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi plan..... 78
Şekil 4.88. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi..... 78
Şekil 4.89. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi..... 79
Şekil 4.90. Gevher Nesibe Darüşşifası a) taçkapısı b) süsleme detay 79
Şekil 4.91. Gevher Nesibe Darüşşifası avlusu..... 80
Şekil 4.92. Gevher Nesibe Darüşşifası hasta odalarının bulunduğu koridor 80
Şekil 4.93. Gevher Nesibe Darüşşifa ve Medrese geçişini sağlayan koridor 81
Şekil 4.94. Gevher Nesibe türbesi a) cephe b) çatı..... 81
Şekil 4.95. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi kale burcu ve pencere açıklıklarını gösteren plan..... 82
Şekil 4.96. Ertokuş Medresesi planı 84
Şekil 4.97. Ertokuş Medresesi giriş cephesi 84

Şekil 4.98. Ertokuş Medresesi taçkapısı 85
Şekil 4.99. Ertokuş Medresesi avlusu 85
Şekil 4.100. Ertokuş Medresesi mihrap nişi 86
Şekil 4.101. Ertokuş Medresesi eyvanı 86
Şekil 4.102. Ertokuş Medresesi antik büst 87
Şekil 4.103. Erzurum Hatuniye Medresesi plan 89
Şekil 4.104. Erzurum Hatuniye Medresesi restitüsyonu 90
Şekil 4.105. Erzurum Hatuniye Medresesi 90
Şekil 4.106. Erzurum Hatuniye Medresesi avlusu 91
Şekil 4.107. Erzurum Hatuniye Medresesine bağlı türbe 91
Şekil 4.108. Erzurum Hatuniye Medresesi taçkapı süslemeleri 92
Şekil 4.109. Erzurum Hatuniye Medresesi taçkapısının yan süslemeleri 92
Şekil 4.110. Erzurum Hatuniye Medresesi minare çinileri 93
Şekil 4.111. Erzurum Hatuniye Medresesi alt ve üst kat planları 93
Şekil 4.112. İznik Süleyman Paşa Medresesi restitüsyon planı 95
Şekil 4.113. İznik Süleyman Paşa Medresesi avlusu 96
Şekil 4.114. İznik Süleyman Paşa Medresesi günümüz öğrenci odaları 96
Şekil 4.115. İznik Süleyman Paşa Medresesi öğrenci odaları girişi 97
Şekil 4.116. İznik Süleyman Paşa Medresesi revaklar 97
Şekil 4.117. İznik Süleyman Paşa Medresesi çatı örtüsü 98
Şekil 4.118. İznik Süleyman Paşa Medresesi cephesi 98
Şekil 4.119. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi plan 100
Şekil 4.120. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi avlusu 100
Şekil 4.121. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi giriş eyvanı 101
Şekil 4.122. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi çatısı 101
Şekil 4.123. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi cepheleri 102
Şekil 4.124. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi tuğla kubbeler 102
Şekil 4.125. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi batı penceresi 103
Şekil 4.126. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi planı 106
Şekil 4.127. Edirne II. Bayezid Külliyesi aksonometrik perspektif 107
Şekil 4.128. Edirne II. Bayezid Medresesi 107
Şekil 4.129. Edirne II. Bayezid Medrese cephesi 108
Şekil 4.130. Edirne II. Bayezid Medresesi avlusu 108
Şekil 4.131. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi 109

Şekil 4.132. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ilk avlunun revakları 109
Şekil 4.133. Edirne II. Bayezid Darüşşifası avlularını bağlayan eyvan 110
Şekil 4.134. Edirne II. Bayezid Darüşşifası altıgen bölüm 110
Şekil 4.135. Edirne II. Bayezid Darüşşifası altıgen kısmın çıkıntılı parçası 111
Şekil 4.136. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti planları 115
Şekil 4.137. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti kesit ve cephe 115
Şekil 4.138. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti taçkapı 116
Şekil 4.139. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti usta kitabesi 116
Şekil 4.140. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti sandukalar 117
Şekil 4.141. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti mazgal pencere 117
Şekil 4.142. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti kitabe kuşağı 118
Şekil 4.143. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti görünüş 118
Şekil 4.144. Konya Mevlâna Türbesi planı 120
Şekil 4.145. Konya Mevlâna Türbesi kesit 121
Şekil 4.146. Konya Mevlâna Türbesi genel görünüş 121
Şekil 4.147. Konya Mevlâna Türbesi güney cephesi 122
Şekil 4.148. Konya Mevlâna Türbesi ahşap sandukası 122
Şekil 4.149. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti planı 124
Şekil 4.150. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti kesiti 125
Şekil 4.151. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti genel görünüş 125
Şekil 4.152. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti taçkapısı 126
Şekil 4.153. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti mihrap ve sandukalar 126
Şekil 4.154. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti yarım küre çatı 127
Şekil 4.155. Bursa Yeşil Türbe plan 129
Şekil 4.156. Bursa Yeşil Türbe kesiti 129
Şekil 4.157. Bursa Yeşil Türbe girişi 130
Şekil 4.158. Bursa Yeşil Türbe mihrabı 130
Şekil 4.159. Bursa Yeşil Türbe sandukalar 131
Şekil 4.160. Bursa Yeşil Türbe pencere detay 131
Şekil 4.161. Bursa Yeşil Türbe cepheleri 132
Şekil 4.162. Bursa Yeşil Türbe kurşun kubbesi 132
Şekil 4.163. Sultan Ahmed Külliyesi plan 134
Şekil 4.164. Sultan Ahmed Külliyesi genel görünüş 135
Şekil 4.165. Sultan Ahmed Türbesi plan 135

Şekil 4.166. Sultan Ahmed Türbesi dışa taşkın eyvan....136
Şekil 4.167. Sultan Ahmed Türbesi mahfil....136
Şekil 4.168. Sultan Ahmed Türbesi sandukaları....137
Şekil 4.169. Sultan Ahmed Türbesi kapısı....137
Şekil 4.170. Sultan Ahmed Türbesi pandantif geçişli kubbe....138
Şekil 4.171. Sultan Ahmed Türbesi kurşun kubbe ve madeni alem....138
Şekil 4.172. V. Mehmet Reşad Türbesi plan....141
Şekil 4.173. V. Mehmet Reşad Türbesi genel görünüş....141
Şekil 4.174. V. Mehmet Reşad Türbesi girişi....142
Şekil 4.175. V. Mehmet Reşad Türbesi hücre örtüsü....142
Şekil 4.176. V. Mehmet Reşad Türbesi sandukaları....143
Şekil 4.177. V. Mehmet Reşad Türbesi kubbe....143
Şekil 4.178. V. Mehmet Reşad Türbesi cephe detayı....144
Şekil 4.179. V. Mehmet Reşad Türbesi çinileri....144
Şekil 4.180. Aksaray Alay Han planı....147
Şekil 4.181. Aksaray Alay Han restitüsyonu....147
Şekil 4.182. Aksaray Alay Han restorasyon öncesi durumu....147
Şekil 4.183. Aksaray Alay Han restorasyon sonrası güncel durumu....148
Şekil 4.184. Burdur İncir Hanı restitüsyon planı....149
Şekil 4.185. Burdur İncir Hanı a) çeşmesi b) hatıl....150
Şekil 4.186. Burdur İncir Hanı kapalı kısım kitabesi....150
Şekil 4.187. Burdur İncir Hanı doğu duvarı payandaları ve çörtenler....151
Şekil 4.188. Burdur İncir Hanı açık avlusu....151
Şekil 4.189. Burdur İncir Hanı a) kemer b) taş ayaklar....152
Şekil 4.190. Burdur İncir Hanı taçkapısı....152
Şekil 4.191. Burdur İncir Hanı a) pencere b) pencere detay....153
Şekil 4.192. Burdur İncir Hanı a) tonozların panoramik görüntüsü b) giriş sahını tonozu....153
Şekil 4.193. Burdur İncir Hanı bezemeleri....154
Şekil 4.194. Burdur İncir Hanı a) sol mihrabiye b) sağ mihrabiye....154
Şekil 4.195. Burdur İncir Hanı kapalı kısım girişinin sağındaki kitabe....155
Şekil 4.196. Iğdır Kervansarayı planı....157
Şekil 4.197. Iğdır Kervansarayı genel görünüş....157
Şekil 4.198. Iğdır Kervansarayı taş ustalarının sembolleri....157

Şekil 4.199. Iğdır Kervansarayı ana mekân nefleri 158
Şekil 4.200. Iğdır Kervansarayı destek kuleleri 158
Şekil 4.201. Iğdır Kervansarayı Taçkapısının restorasyon a) öncesi b) sonrası 159
Şekil 4.202. Bursa Issız Han planı 161
Şekil 4.203. Bursa Issız Han kitabesi 161
Şekil 4.204. Bursa Issız Han günümüz hali 161
Şekil 4.205. Bursa Issız Han giriş eyvanı 162
Şekil 4.206. Bursa Issız Han taş ayaklar 162
Şekil 4.207. Bursa Issız Han tuğla baca 163
Şekil 4.208. Bursa Issız Han yukarıya çıkan merdiven 163
Şekil 4.209. Bursa Issız Han duvar örgüsü 164
Şekil 4.210. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı planı 166
Şekil 4.211. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı restorasyon öncesi genel görünüş ve yapı kalıntıları 166
Şekil 4.212. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayının tiyatro olarak kullanıldığı dönem 167
Şekil 4.213. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı girişi 167
Şekil 4.214. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı kitabesi 168
Şekil 4.215. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı giriş yanındaki odalar 168
Şekil 4.216. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı sofası 169
Şekil 4.217. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı kapalı mekanlar 169
Şekil 4.218. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı pencereleri 170
Şekil 4.219. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayının sofa ve kapalı mekanların çatısının restorasyon sonrası durumu 170
Şekil 4.220. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayının girişi ve diğer birimlerin restorasyon sonrası durumu 171
Şekil 4.221. İstanbul Büyük Yeni Han plan 173
Şekil 4.222. İstanbul Büyük Yeni Han alt kat dükkân ve üst kat odaları 173
Şekil 4.223. İstanbul Büyük Yeni Han avluları ayıran bina 174
Şekil 4.224. İstanbul Büyük Yeni Han a) sokak b) çıkmalı cephesi 174
Şekil 4.225. İstanbul Büyük Yeni Han pencereleri 175
Şekil 4.226. İstanbul Büyük Yeni Han çatısı 175
Şekil 4.227. İstanbul Büyük Yeni Han kuşevi ve inşa tarihi 176
Şekil 4.228. Kayseri Sultan Hamamı planı 179

Şekil 4.229. Kayseri Sultan Hamamı günümüz hali 179
Şekil 4.230. Kayseri Sultan Hamamı 180
Şekil 4.231. Kayseri Sultan Hamamı kadınlar bölümü sıcaklık eyvanı 180
Şekil 4.232. Kayseri Sultan Hamamı üst örtüsü 181
Şekil 4.233. Antalya Alara Kalesindeki Hamam ve Köşk planı 183
Şekil 4.234. Antalya Alara Kalesi Hamamı planı 183
Şekil 4.235. Antalya Alara Kalesi 184
Şekil 4.236. Antalya Alara çayı ve çevresi 184
Şekil 4.237. Antalya Alara Kalesi Hamamındaki insan figürlü süsleme çizimi 185
Şekil 4.238. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı plan 187
Şekil 4.239. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı plan 187
Şekil 4.240. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı soyunmalık bölümü 188
Şekil 4.241. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı güneydoğu cephesi 188
Şekil 4.242. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı soyunmalık bölümü ılıklık kubbesi ... 188
Şekil 4.243. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı süsleme 189
Şekil 4.244. Bursa Hacı Hamza Hamamı plan 191
Şekil 4.245. Bursa Hacı Hamza Hamamı kadınlar bölümü giriş 191
Şekil 4.246. Bursa Hacı Hamza Hamamı erkekler bölümü giriş 192
Şekil 4.247. Bursa Hacı Hamza Hamamı şadırvan ve kubbesi 192
Şekil 4.248. Bursa Hacı Hamza Hamamı cephe 193
Şekil 4.249. Haseki Hürrem Sultan Hamamı plan 194
Şekil 4.250. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı genel görünüş 195
Şekil 4.251. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı kadınlar girişi 195
Şekil 4.252. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Hamamı erkekler girişi 196
Şekil 4.253. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı a) soyunma yeri b) soğukluk 196
Şekil 4.254. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı a) eyvan b) göbek taşı 197
Şekil 4.255. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Hamamı kubbe içi 197
Şekil 4.256. İstanbul Cağaloğlu Hamamı kitabesi 199
Şekil 4.257. İstanbul Cağaloğlu Hamamı girişi 199
Şekil 4.258. İstanbul Cağaloğlu Hamamı 200
Şekil 4.259. İstanbul Cağaloğlu Hamamı sıcaklık kısmını gösteren 19.yy gravürü 200
Şekil 4.260. İstanbul Cağaloğlu Hamamı çatısı 201

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

Çizelge 3.1. Çalışma için seçilen örneklerin listesi 6
Çizelge 4.1. Kayseri Huand Hatun Külliyesi özellikleri..... 9
Çizelge 4.2. Konya Sahip Ata Külliyesi özellikleri..... 16
Çizelge 4.3. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi özellikleri 21
Çizelge 4.4. Bursa Orhan Gazi Külliyesi özellikleri..... 26
Çizelge 4.5. İstanbul Süleymaniye Külliyesi özellikleri..... 33
Çizelge 4.6. İstanbul Nuruosmaniye Külliyesi özellikleri..... 40
Çizelge 4.7. Konya Alâeddin Cami özellikleri 46
Çizelge 4.8. Malatya Ulu Cami özellikleri 52
Çizelge 4.9. Beyşehir Eşrefoğlu (Süleyman Bey) Cami özellikleri..... 56
Çizelge 4.10. İznik Hacı Özbek Cami özellikleri 61
Çizelge 4.11. İstanbul Şehzade (Mehmet) Cami özellikleri 65
Çizelge 4.12. İstanbul Nusretiye (Tophane) Cami özellikleri 70
Çizelge 4.13. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi özellikleri 77
Çizelge 4.14. Isparta-Atabey (Mübarizüddin) Ertokuş Medresesi özellikleri 83
Çizelge 4.15. Erzurum Çifte Minareli (Hatuniye) Medresesi özellikleri..... 89
Çizelge 4.16. Bursa İznik Süleyman Paşa Medresesi özellikleri..... 95
Çizelge 4.17. Amasya-Gümüş Hacı Halil Paşa (Haliliye) Medresesi özellikleri 99
Çizelge 4.18. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi özellikleri 106
Çizelge 4.19. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti (Künbed-Hane, Sultanlar Türbesi) özellikleri..... 114
Çizelge 4.20. Konya Mevlâna Türbesi (Kubbe-i Hadrâ) özellikleri..... 120
Çizelge 4.21. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti özellikleri 124
Çizelge 4.22. Bursa Yeşil Türbe (Çelebi Sultan Mehmed Türbesi) özellikleri 128
Çizelge 4.23. İstanbul Sultan Ahmed Türbesi özellikleri..... 134
Çizelge 4.24. İstanbul V. Mehmet Reşad Türbesi özellikleri..... 140
Çizelge 4.25. Aksaray Alay Han özellikleri 146
Çizelge 4.26. Burdur İncir Hanı özellikleri 149
Çizelge 4.27. Iğdır / Şerafeddin Ejder Kervansarayı özellikleri..... 156
Çizelge 4.28. Bursa Issız Han özellikleri..... 160
Çizelge 4.29. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı özellikleri 165

Çizelge 4.30. İstanbul Büyük Yeni Han özellikleri 172
Çizelge 4.31. Kayseri Sultan Hamamı özellikleri 178
Çizelge 4.32. Antalya Alara Kalesi Hamamı özellikleri 182
Çizelge 4.33. Konya Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı özellikleri 186
Çizelge 4.34. Bursa Hacı Hamza (İznik II. Murad) Hamamı özellikleri 190
Çizelge 4.35. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı özellikleri 194
Çizelge 4.36. İstanbul Cağaloğlu Hamamı özellikleri 198
Çizelge 5.1. İki devletin kültür varlıklarının karşılaştırılması 207

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Mimarisinin Türkiye'deki Örnekler Üzerinden İncelenmesi

Emine Öztürk

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hilal TUNCER PÜRSELİM

Temmuz, 2024

Bu tez yaşadığımız coğrafyadaki kültür varlıklarından birçok bilimsel çalışmaya konu olan Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait olanların benzer ve farklılıklarını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bu karşılaştırmalarda amaç iki dönemin eserlerinde yapılacak restorasyon projelerine daha doğru bilgiler sağlamaktır. Başka bir amaç ise benzer sorunlara getirilen farklı çözümleri inceleyerek günümüze adapte etmektir. Anadolu ve Türk mimarlık tarihinin araştırılmasının yanı sıra örnek eserler üzerinden yapılar gruplara ayrılmış ve bu gruplar kendi içinde karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda sadece bir teknik, belli bir dönem ya da bir tip yapı grubu yerine belirtilmiş dönemlerde inşa edilmiş eserlerin planları, cepheleri, yapı malzemeleri, süslemeleri, tasarım etkenleri gibi faktörler göz önünde bulundurulmuştur. İncelenen örneklerde Osmanlı'da başkent mimarisinin ön planda olduğu ancak Anadolu Selçuklu'nun Anadolu'ya yayılarak eserler bıraktığı tespit edilmiştir. İki devletin de Türk İslam mimarisine olan önemli katkıları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, fark, İslam mimarisi, Osmanlı, Selçuklu

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

Examination Of Anatolia Seljuk And Ottoman Architecture Through Examples in Turkey

Emine Öztürk

Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Architecture

Supervisor: Asst. Prof. Dr Hilal Tuncer Pürselim

July, 2024

This study has been prepared in order to show the similarities and differences between the cultural assets of the Seljuk and Ottoman periods, which have been the subject of many scientific studies. The aim of these comparisons is to provide more accurate information for the restoration projects to be carried out in the works of the two periods. Another aim is to study different solutions to similar problems and adapt them to the present day. In addition to studying the history of Anatolian and Turkish architecture, the buildings have been divided into groups by means of sample works and these groups have been compared within themselves. In the comparisons, factors such as plans, facades, building materials, ornamentation and design factors of the works built in the specified periods were taken into account, rather than just a technique, a particular period or a type of building group. In the examples analysed, it was found that the Ottoman Empire was at the forefront of capital city architecture, but the Seljuks spread throughout Anatolia and left works behind. The important contributions of both states to Turkish Islamic architecture have been observed.

Keywords: Anatolia, difference, Islamic architecture, Ottoman, Seljuk

1. GİRİŞ

Doğan Hasol'un tanımlamasına göre mimarlık insanların yaşamlarını kolaylaştırmanın yanı sıra barınma, dinlenme, çalışma ve eğlenme ihtiyaçlarına cevap vermelidir. Yapı eylemlerinin sanata dönüşmesini mimarlık olarak tanımlar. Bunu yaparken kullanışlılık, sağlamlık ve estetiğe de yanıt aranmalıdır (Hasol, 2021). Gerek Türk gerek de Anadolu tarihi için önemli yer tutan Selçuklu ve Osmanlıların yaşam tarzları ve kültürlerinin somut birer kanıtı olan mimari eserlerle bu arayışlara nasıl cevap verdikleri bu çalışmaya konu edinilmiştir. Aynı millet ve kültür tarafından kurulan bu iki devlet arasındaki mimari eserlerdeki benzerlik ve farklılıklar ilgi çekicidir.

Türkiye birçok büyük yerleşme kültürünün ve birçok uygarlığın katmanlı olarak biriktiği bir kaynaktır. Anadolu'da bilinen 42 uygarlık, 3000 Antik Kent mimari miras açısından bu çeşitliliğin göstergesidir. Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi yapıları Anadolu toprakları üzerinde bulunur ve bu durum Türkiye'yi mimarlıklar ülkesi yapar (Hasol, 2020). Büyük Selçuklu sultanı Alparslan'ın Ani'yi fethetmesiyle Anadolu'da Türk mimarisi başlar. (Günümüzde Kars şehrinin güneydoğusunda bulunan Ani, inşa edilmiş ilk Selçuklu eseri Ebu'l Manuçehr Camisini bulundurur.) Sonrasında erken Anadolu Türk beyliklerinden mimarileri devam eder. Bunlar; Danişmentliler (1071-1174), Artuklular (1101-1312), Saltuklular (1081-1202) ve Mengücekliler'dir (1171-1252) Daha sonra sırayı Anadolu'da gelişen Türk sanatının en önemli bölümlerinden birini oluşturan Anadolu Selçuklu mimarisi (1077-1307) devralır. 14-15. yüzyılda Anadolu'da beylikler dışında İlhanlılar, Karakoyunlular ve Akkoyunlular da siyasi hakimiyet kurmuş ve çeşitli mimari eserler ortaya koymuşlardır. Daha sonra ikinci beylikler devrinde mimarlık alanında gerçekleştirilen denemeler ve kaydedilen aşamalar başlar. Bunlar; Karamanoğulları (1256-1474), Menteşeoğulları (1284-1424), Candaroğulları (1292-1462), Germiyanoğulları (1300-1429), Hamitoğulları (1303-1423), Saruhanoğulları (1302-1410), Aydınoğulları (1308-1426), Dulkadiroğulları (1339-1521), Ramazanoğulları (1352-1608). Orta Avrupa'nın bir bölümü ile Balkanlar'ın tamamı, Kuzey Afrika'nın bir bölümü, Hicaz, Mezopotamya, Kafkasya'nın bir bölümü ve Anadolu'da hakimiyet kuran Osmanlı en önemli mimari eserlerini Türkiye'de inşa etmiştir. En son olarak günümüzde de halen devam eden Türkiye Cumhuriyeti mimarisi eserleri tarih sahnesinde yerini almaktadır (Çoruhlu, 2021).

Gerek Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimarisi üzerine gerek Türkiye coğrafyasındaki daha önceden yaşamış kültürlerin mimarisi üzerine çeşitli çalışmalar

bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar kapsadıkları kültür ve dönemler için ayrı ayrı yapılmış olup literatürde bu iki devleti karşılaştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Gönül Cantay'ın 2014 yılında yayımladığı Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları kitabı bu konuda daha küçük kapsamlı bir çalışmadır. Hakkı Önkal'ın Anadolu Selçuklu Türbeleri, Beylikler Devri Bey Türbeleri ve Osmanlı Hanedan Türbeleri isimli kitapları da bu devletlerin bir bölüm mimarisini ayrı olarak incelemiştir. Tüm yapı grupları için bu iki devletin mimarisini karşılaştıran bu tez literatürdeki tespit edilen açık için hazırlanmıştır. Birbirlerinden farklı dönemlerde ancak aynı coğrafyada yaşamış bu iki devletin insanlık tarihinden beri süregelen barınma ihtiyacına benzer koşullarda nasıl farklı çözümler getirdiklerini tespit etmek bu tezin amacıdır. Bir diğer amaç ise gelecek dönemlerde yapılacak restorasyon ve restitüsyon çalışmalarına bu iki devlete ait eserlerin onarımları ve yeniden canlandırmaları yapılırken daha doğru kaynak oluşturmaktır.

2. GENEL BİLGİLER

Selçuklu Mimarlığı İran Irak ve Suriye Egemen olan Büyük Selçuklular ve sonrasında 11. yüzyılın son çeyreği ile 14. yüzyılın başı arasında Anadolu Selçukluların geliştirdikleri mimarlıktır. Başkentleri olan Konya'da en önemli yapıları vardır. İlk yıllarında İran'dan etkilenmişler fetihlerle birlikte Bizans yapı ustaları ve İslam ülkelerinden gelen sanatçılar etkili olmuştur (Hasol, 2021). Selçuklular Anadolu'nun dört bir yanına camiiler, mescitler, kümbetler, medreseler, kervansaraylar, darüşşifalar, hamamlar, kaleler, köprüler, tersaneler ve külliyeler gibi sayısız mimari yapılar inşa etmişlerdir. Bugün Türk kültürü dediğimiz başlı başına büyük bir mimari sanatı ilk defa Selçuklular kurmuştur (Çini, 2019).

Doğan Kuban'a göre Osmanlı mimarisi Osmanlı İmparatorluğu'nun politik yapısıyla birlikte Asya ve Avrupa, İslam ve Hıristiyan dünyası arasında gelişmiştir. Orta ve Yakındoğu geleneklerini Akdeniz ile buluşturan uzun nefesli ve özgün bir mimari üsluptur (Kuban, 2021). Bu üslup bir imparatorluk mimarlığı olarak Viyana kapılarından Arap Yarımadası'na, Kırım'dan Kuzey Afrika'ya birçok mimari eser inşa etmiştir (Hasol, 2021). Osmanlı mimarisi salt mimari özelliklerine göre Erken Devir, Klasik Devir, Yenileştirilmiş Klasik Üslup ve Batılılaşma Devri olarak bölümlere ayrılır (Çoruhlu, 2021).

Anadolu Selçuklu külliyeleri seçilirken en az 3 farklı işlevdeki yapıları barındıran birleşik işlevli yapılar seçilmiştir. Örnekler seçilirken mescit ayrı bir birim olarak kabul edilmediği için incelenen örneklere ek olarak Kayseri Gevher Nesibe Hatun Külliyesi (1205-1206) ve Sivas Divriği Külliyesi (1228-1243) hariç bilinen Anadolu Selçuklu külliyesi bulunmamaktadır1.

İlk Osmanlı Türbesi seçilirken; Osman ve Orhan Gazi'nin türbeleri yıkılmış Murat Hüdavendigar türbesinden eser kalmamıştır, Yıldırım Beyazıt Türbesi'nin ise orijinal olup olmadığı tartışmalıdır, olsa dahi mimari unsurlarının orijinal olmaması sebebiyle Çelebi Mehmet Sultan'a ait Yeşil Türbe ilk örnek olarak seçilmiş ve incelenmiştir. Son Osmanlı Türbesi seçilirken; Osmanlı'nın son padişahı olan VI. Mehmed Vahdeddin'in türbesi olmaması ve Selimiye Cami haziresine gömülen sultanın sadece taştan mezarı bulunması sebebiyle bir önceki padişah olan V. Mehmet Reşad Türbesi dönemin anıtsal tek temsilcisi olması yüzünden seçilmiş ve incelenmiştir.

[1] Yazarların bu tezden yararlanarak yayınladıkları makalede kalan iki Anadolu Selçuklu külliyesi incelenmiştir.

İlk Anadolu Selçuklu kervansarayı olarak ilk sultan hanı olan Alay Han, son Anadolu Selçuklu kervansarayı seçilirken genel olarak 13.yüzyıl sonuna tarihlendirilen Iğdır Kervansarayı seçilmiş ve incelenmiştir. İlk Osmanlı hanı olan Orhan Gazi'nin yaptırdığı Emir Han külliyeler bölümünde incelendiği için en yakın tarihli Yıldırım Bayezid döneminden bilinen en eski şehir dışı kervansarayı olan Issız Han (1394) seçilmiştir. İkinci olarak menzil kervansaraylarına örnek oluşturması açısından Edirne Ekmekçizade (Ekmekçioğlu) Ahmet Paşa Kervansarayı (Ayşekadın Hanı) seçilmiştir. Son olarak ise şehir içi hanlarına örnek göstermek için Osmanlı'nın son devir hanlarından olan İstanbul Büyük Yeni Han seçilmiş ve incelenmiştir.

İlk Anadolu Selçuklu hamamı olarak günümüze gelmiş Kayseri Sultan Hamamı tespit edilmiş ve incelenmiştir. Hem Anadolu Selçuklu gelişme dönemine denk geldiği için hem de başka bir yapı grubu bünyesinde bulunan hamam örneklerini temsil etmesi amacıyla ikinci olarak Antalya Alara Kalesi Hamamı seçilmiş ve incelenmiştir. Son hamam olarak ise Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı bulunan Eşrefoğlu Beyliğinden Konya Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı seçilmiştir, bir Anadolu Selçuklu uç beyi tarafından inşa ettirilen bu yapı Anadolu Selçuklu sanatını gösteren en geç tarihli hamamdır. İlk Osmanlı hamamları; Orhan Gazi külliyesindeki 2 hamamdır ancak Eski Hamam ve Bey Hamamı külliyeler bölümünde incelendiği için en yakın tarihli Bursa Hacı Hamza (İznik II. Murad) Hamamı seçilmiştir. İkinci Osmanlı hamamı olarak ise Mimar Sinan döneminden bir yapı olan İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı seçilmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde hamam inşaatlarının azalması sebebiyle kaynaklardan ulaşılabilen en geç tarihli İstanbul Cağaloğlu Hamamı İstanbul'un son çarşı hamamı olması sebebiyle incelenmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Yapı sanatı dayanıklılık, uygunluk ve güzelliğe gereken önemi vererek yapılmalıdır. Dayanıklılık, temellerin sağlam zemine indirilerek malzemenin akıllıca ve cömertçe seçilmesi ile sağlanacaktır; uygunluk, kullanımda hiçbir engel çıkmadığında, bölümlerin düzenlenmesi kusursuz olduğunda ve her yapının türüne uygun doğru cepheler açıldığında sağlanır; güzellik ise öğelerinin de doğru bakışım ilkelerine göre orantılı olmalarına, yapıtın görünümünün hoş ve zevkli olmasına dayanır (Vitruvius, 2021).

Hem sivil hem de dini kültür varlıkları külliyeler, camiler, medreseler, darüşşifalar, han ve kervansaraylar, mezar anıtları olarak gruplara ayrılmış ve incelenmiştir. Yapı grupları için hem Selçuklu mimarisinden hem de Osmanlı mimarisinden iki devletin de kuruluş, gelişme ve yıkılış devirlerinden seçilen örnekler kronolojik olarak Çizelge 3.1'de sıralanmış ve tüm yapı grupları için eşit ve daha doğru bir incelme yapılması planlanmıştır. Türkiye haritası üzerinde seçilen örneklerin hangi ilde kaçar tane bulunduğu Şekil 3.1'de gösterilmiştir. Vitruvius' un üç ilkesi (dayanıklılık, uygunluk ve güzellik) baz alınarak alt başlıklar halinde planları, cepheleri, yapım sistemleri, yapı malzemeleri, tasarım faktörleri, süslemeleri ve bezemeleri, işleyiş şemaları açılarından karşılaştırılmıştır. Bulunan benzerlik ve farklılıklar maddelenmiştir.

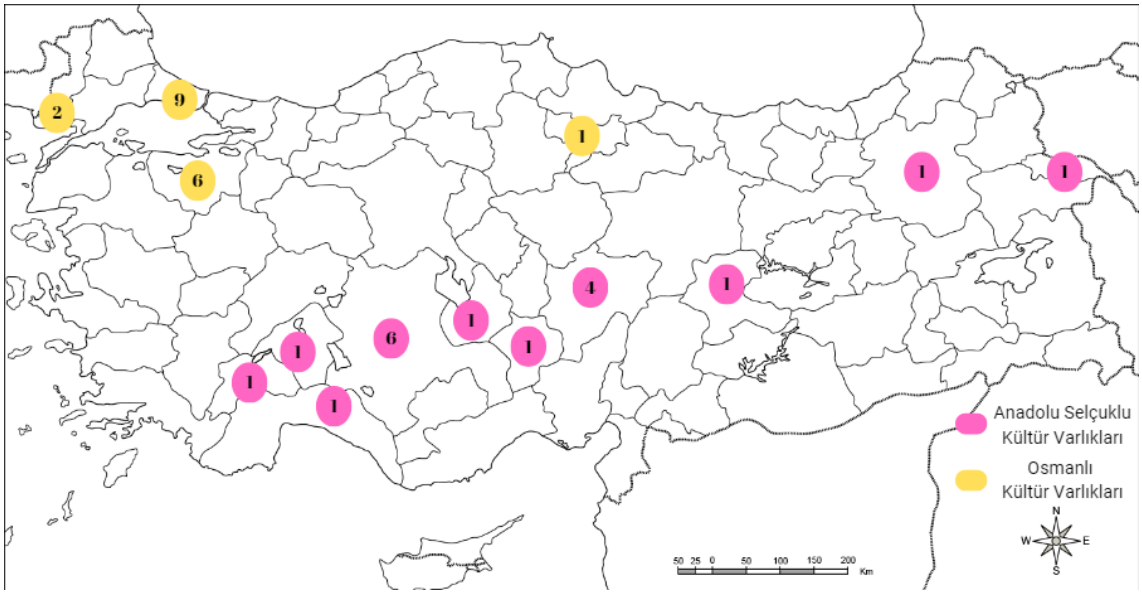

Şekil 3.1. Seçilen örneklerin coğrafi konumları ve sayıları

Çizelge 3.1. Çalışma için seçilen örneklerin listesi

İNCELENEN KÜLTÜR VARLIKLARI		
	ANADOLU SELÇUKLU	**OSMANLI**
KÜLLİYE	Kayseri Huand (Honat, Hunat) Hatun Külliyesi (1238)	Bursa Orhan Gazi Külliyesi (14.yy ilk yarısı)
	Konya Sahip Ata Külliyesi (1270)	İstanbul Süleymaniye Külliyesi (1559)
	Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi (1249)	İstanbul Nuruosmaniye Külliyesi (1755)
CAMİ	Konya Alâeddin Cami (1155)	Bursa İznik Hacı Özbek Cami (1333)
	Malatya Ulu Cami (1224)	İstanbul Şehzade (Mehmet) Cami (1548)
	Konya Beyşehir Eşrefoğlu (Süleyman Bey) Cami (1297)	İstanbul Nusretiye (Tophane) Cami (1826)
MEDRESE	Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi (Çifte Medrese) (1206)	Bursa İznik Süleyman Paşa Medresesi (14.yy başı)
	Isparta-Atabey (Mübarizüddin) Ertokuş Medresesi (1224)	Amasya-Gümüş Hacı Halil Paşa (Haliliye) Medresesi (1415)
	Erzurum Çifte Minareli (Hatuniye) Medrese (13.yy sonu)	Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi (1488)
MEZAR ANITI	Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti (Künbed-Hane, Sultanlar Türbesi) (12.yy)	Bursa Yeşil Türbe (Çelebi Sultan Mehmed Türbesi) (1421)
	Konya Mevlâna Türbesi (Kubbe-i Hadrâ) (1274)	İstanbul Sultan Ahmed Türbesi (1619)
	Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti (1312-13)	İstanbul V. Mehmet Reşad Türbesi (1911-12)
HAN VE KERVANSARAY	Aksaray Alay Han (12.yy sonu- 13.yy başı)	Bursa Issız Han (1394-95)
	Burdur İncir Hanı (1238-39)	Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı (Ayşekadın Hanı) (1609)
	Iğdır (Şerafeddin Ejder) Kervansarayı (13.yy sonu 14.yy başı)	İstanbul Büyük Yeni Han (1763-64)
HAMAM	Kayseri Sultan Hamamı (13.yy başı)	Bursa Hacı Hamza (İznik II. Murad) Hamamı (15.yy sonu 16.yy başı)
	Antalya Alara Kalesi Hamamı (1224-25)	İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı (1556)
	Konya Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı (1295-96)	İstanbul Cağaloğlu Hamamı (1741)

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

4.1. Külliye

Farklı işlevlere sahip birkaç yapının beraber meydana getirdiği topluluklardır, çeşitli kaynaklarda manzume, imaret, site, imaret sitesi, kompleks, heyet gibi isimlerle de anılmıştır (Çobanoğlu, 2002). İmaret kelimesi özellikle Selçuklular zamanında kullanılmıştır, site ise Yunan şehir çekirdeği olarak farklı bir fonksiyona hizmet eder (Akozan, 1969). Belirli sosyal amaçlar için bir araya gelmiş olmaları nedeniyle Türk şehirlerinde külliye kavramının kullanılması daha uygundur; külliyeler içinde cami, medrese, türbeler, hazireler, mezarlıklar, hastaneler, aşhaneler, tabhaneler, kervansaray, mektep, kitaplık, arasta-çarşı, hamam, meşruta binaları, muvakkıtane, çeşme-sebil–umumi helalar bulundurabilir (Akozan, 1969). Devletin en üst seviyelerindeki görevliler ve aileleri ya da halktan zengin, hayır sahipleri tarafından yine halka hizmet maksadıyla yapılmışlardır (Çobanoğlu, 2002).

İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren görülen külliye birimleri Emevîler, Abbasiler, Karahanlılar, Gazneliler, Anadolu dışındaki Selçuklular, Zengî, Eyyubi ve Memlükler'de çeşitli şekillerde devam etmiştir; Anadolu'da ise ilk olarak Artuklular'da sonrasında ise Mengücekliler, Danişmentliler ve Anadolu Selçukluları ile devam etmiştir; Akabinde ise II. Beylikler ve Osmanlı geleneği devralmıştır (Çobanoğlu, 2002).

4.1.1. Kayseri Huand (Honat, Hunat) Hatun Külliyesi

Oktay Aslanapa (2007) ve Yaşar Çoruhlu (2021)'ya göre Anadolu Selçuklu Devletinin ilk külliyesidir. Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın eşi ve II. Gıyasettin Keyhusrev'in annesi Mahperi Huand Hatun tarafından hicri 636, miladi 1238 senesinde tamamlattırılmıştır (Şekil 4.1). Mehmet Çayırdağ'a (1998) göre şehir merkezindeki külliye; cami, medrese, hamam ve türbeyle birlikte Evliya Çelebi'nin bahsettiği imaretten oluşur (Şekil 4.3) (Çizelge 4.1).

Cami 1238 senesinde Mahperi Huand Hatun tarafından inşa ettirilmiştir, içeriden 43,67 x 52,93 m ölçülerindedir (Karamağaralı, 1973). Duvar kalınlıkları 1,55 metredir, yapının tamamı Kayseri yakınlarındaki sarımtırak esmer taşlarla kaplanmıştır (Karamağaralı, 1973). Kubbe, tonozlar, sivri kemerler ve ayaklar kesme taştandır; geniş orta sahının sonunda mihrap bulunur (Karamağaralı, 1973). Mihrabın önünde yer alan 2 kemer gözü açıklığındaki kubbe, kemer ve pandantiflerle ayaklara oturur (Şekil 4.5); kubbenin üstündeki külah zamanla yıkılmıştır (Karamağaralı, 1973). Caminin ortasında

bir kenarı 2 kemer gözü açıklığında ışıklık yer alır, ışıklığın üstü sonradan bir kubbeyle örtülmüştür; ışıklığın altında şadırvan, kuzeyinde iki çapraz tonoz ve diğer yönlerinde ise sivri beşik tonozlar bulunur (Karamağaralı, 1973). Cami duvarların üst bölümlerinde yer alan pencerelerden ve ışıklık fenerindeki pencerelerden aydınlanır, duvarların dışında köşeli takviye kuleleri yer alır (Şekil 4.5) (Karamağaralı, 1973). Doğuda ve batıda olmak üzere 2 adet taçkapı ile camiye girilir, kuzey duvarında medreseye geçilen bir küçük kapı daha yer alır (Şekil 4.4), caminin orijinal minaresi bulunmamaktadır (Karamağaralı, 1973). Ezanın doğu duvarındaki merdivenden çıkılarak damdan okunduğu tahmin edilmektedir; mihrap, minber ve taçkapılar haricinde caminin dışı ve içi sadedir (Karamağaralı, 1973). Mihrap nişinin içinde istiridye kabuğu dilimli 3 küçük niş yer alır, süslü mihrap kemeri sütunlarla taşınır, üst kısımda mukarnas sıraları bulunur (Karamağaralı, 1973). Minber taklit kündekari ile ahşaptan yapılmıştır, üzerinde sure ve ayetler yazılıdır (Karamağaralı, 1973). Taçkapıların yanları mihrabiyeli, üstleri mukarnastır; yukarı bölümlerinde mermer üstüne yazılmış kitabeleri yer alır (Karamağaralı, 1973).

Türbe 1260-1270 yılları arasında eskiden yerinde vaftiz hücresi olduğu tahmin edilen yapının üstüne inşa edilmiştir (Karamağaralı, 1973). Medresenin köşesinden bir merdivenle portalsiz girişten girilir; cenazenin gömülü olduğu kapalı alt kat, 3 adet sandukanın yer aldığı mihraplı üst kat ve kubbeli külahtan meydana gelir; Kaidesi mermer mukarnaslı kümbet, dış yüzünü süsleyen külah altındaki yazılı kuşağı barındırır (Şekil 4.6) (Çayırdağ, 1998).

Medresenin 1235 senesi civarında Alaeddin Keykubad tarafından inşa ettirildiği tahmin edilmektedir (Karamağaralı, 1973). Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapının cephelerini payandalar destekler, giriş batıdan bir portalladır; portalla açılan giriş eyvanını 3 taraftan revaklı, merkezinde şadırvanın bulunduğu dikdörtgen, havuzlu avlu karşılar (Şekil 4.2) (Parla, 1997). Avlunun çevresinde yer alan 12 paye sivri kemerlerle birbirine bağlanır, yapıdaki revakların üstü sivri tonozlarla örtülüdür, ana eyvan ise yarım çapraz tonozla kapatılmıştır (Parla, 1997). Yapıda bir hücredeki mazgal pencere hariç hiçbir yerinde pencereye rastlanmaz, kuzeyde 3 tane U güneyde iki tane aslan başı şeklinde çörten yer alır, batıdaki dışa taşmış portal cephelerden yüksektir (Parla, 1997). Kapıda geometrik ve bitkisel bezemeli şeritler, kademeli sivri kemerler, mukarnaslı kavsara ve madalyonlar görülür; batı cephesinde kitabe yer alır (Parla, 1997). Yapının tamamı kesme taş kaplamalı, moloz taş dolgulu ve sandıklama tekniğiyle örülmüştür; sadece şadırvanda mermer ve bronza rastlanır (Parla, 1997).

Hamam 1226-1228 yılları civarında Mahperi Hatun'un emriyle yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir (Şekil 4.7), erkekler kısmı kadınlar kısmına göre nispeten daha büyük şekilde çifte hamam olarak inşa edilmiştir (Yurdakul, 1970). Başlıca bölümleri soyunma odaları, ılıklık, sıcaklık, soğuk ve sıcak su depolarıdır; külhan kısmının güneydoğu ucuyla doğu duvarı cami temeli altında kalmıştır (Yurdakul, 1970). Çatısı kemerlerle desteklenen sivri tonoz ve kubbeyle örtülüdür, kubbede ışık feneri boşluğu yer alır, boşluğun üstünün aydınlık delikleri bulunan küçük bir kubbecikle örtüldüğü tahmin edilmektedir (Yurdakul, 1970). Dehlizle girilen kadınlar bölümünün üzeri kemerle desteklenen sivri tonoz ve aydınlanma delikli kubbelerle örtülüdür (Şekil 4.8), geometrik desenli çiniler duvar kaplaması olarak kullanılmıştır, zemin döşemesinde ise sırlı tuğlalar görülmüştür (Yurdakul, 1970).

Çizelge 4.1. Kayseri Huand Hatun Külliyesi özellikleri

Kayseri Huand Hatun Külliyesi	
Oluşturan Birimler	Medrese, türbe, cami, hamam
Yapı Malzemesi	Kesme ve moloz taş, mermer, bronz
Plan	Bitişik nizam, havuzlu, açık avlulu, eyvanlı, revaklı, dörtgen plan şeması
Çatı Örtüsü	Dışta piramidal külah içte kubbe, sivri tonoz
Cephe Biçimlenişi	Görkemli giriş kapısı, penceresiz masif duvarlar, takviye kuleleri, tek katlı
Yapım Sistemi	Yığma
Süsleme	Geometrik, bitkisel ve figürlü motifler, mukarnas, yazı kuşakları

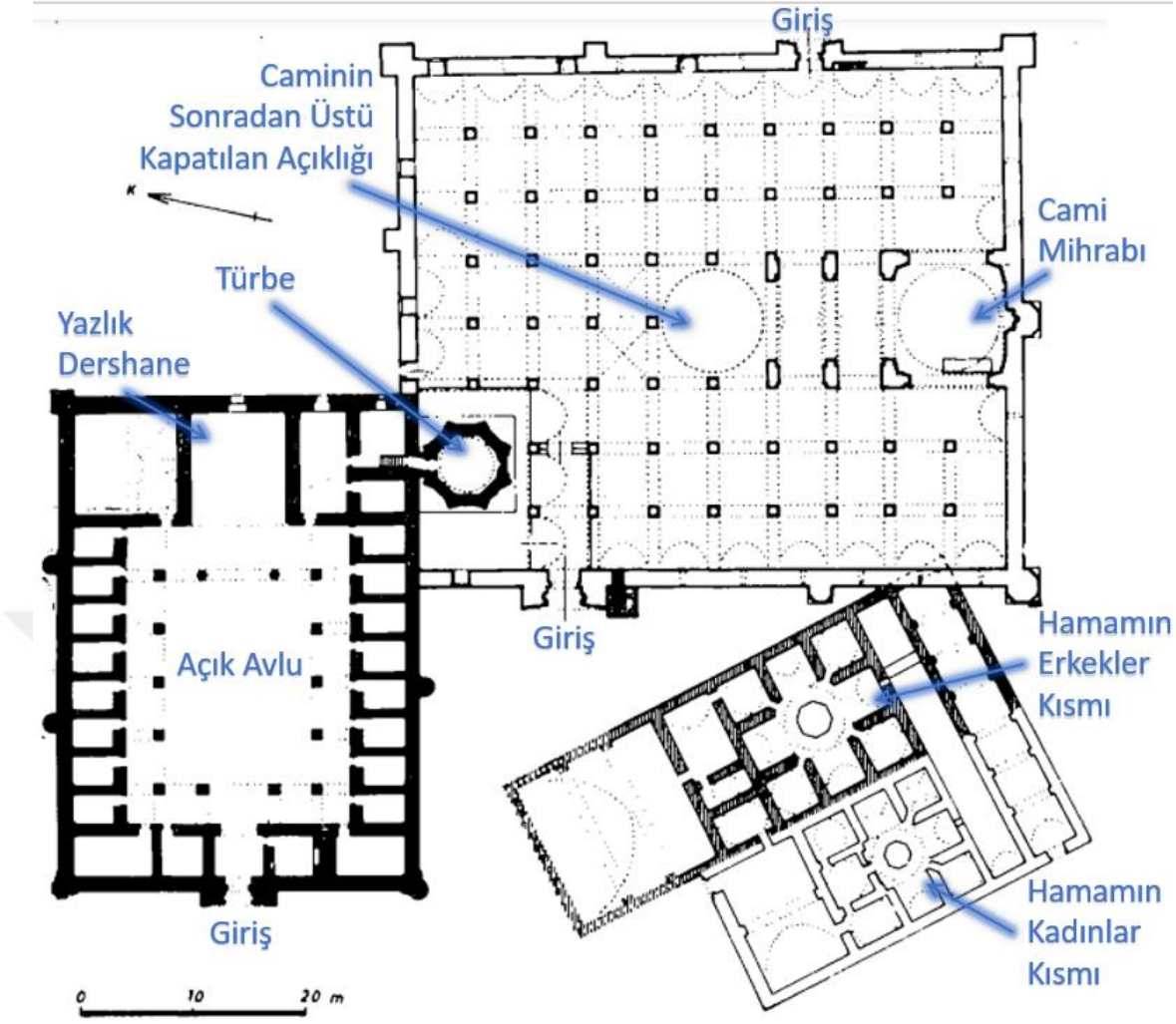

Şekil 4.1. Huand Hatun Külliye Planı (Karamağaralı, 1973'dan işlenerek)

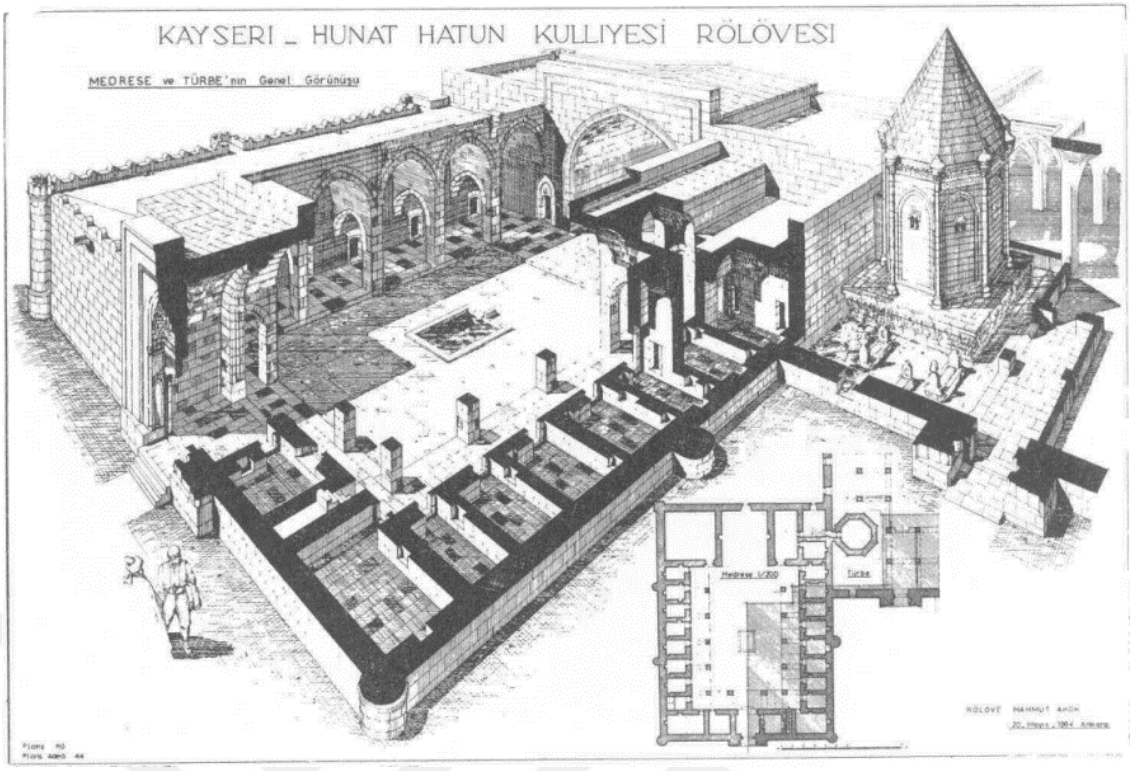

Şekil 4.2. Huand Hatun Medrese ve Türbe Restitüsyonu (Akok, 1967)

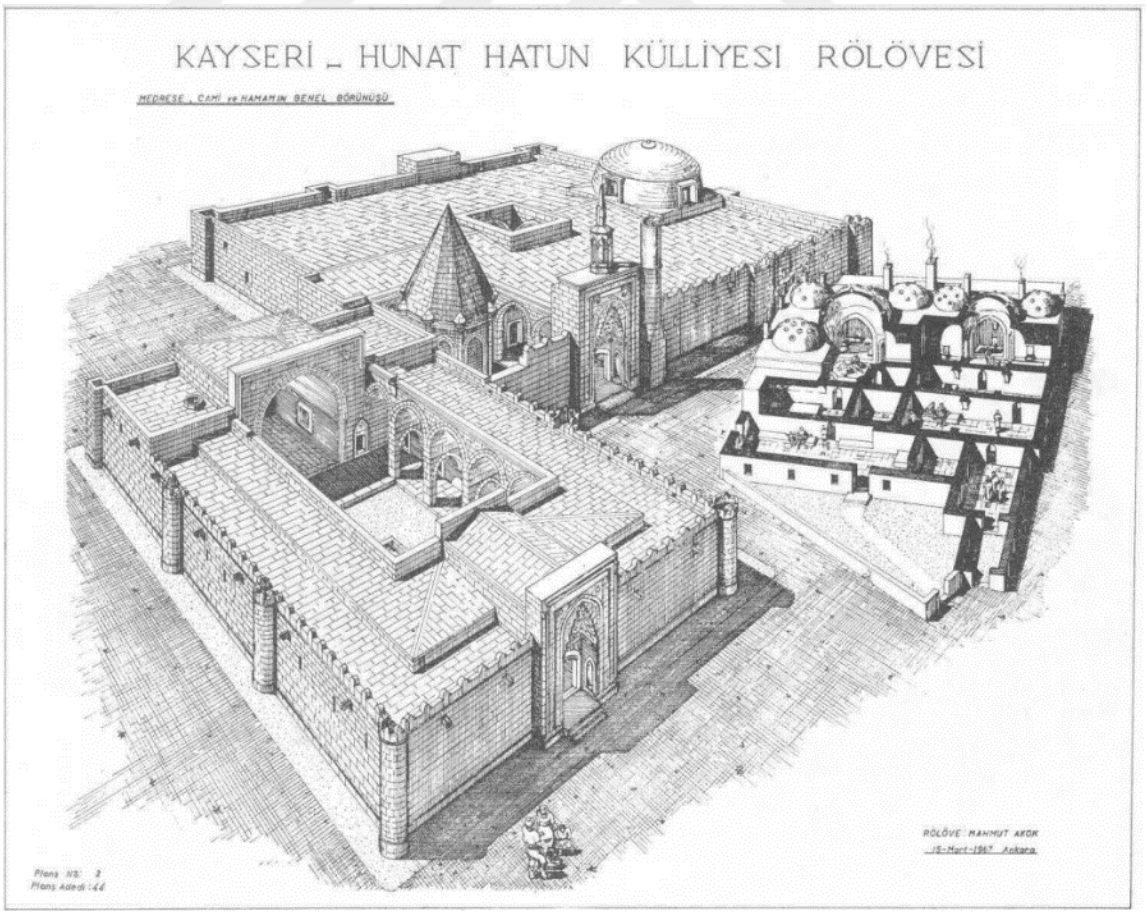

Şekil 4.3. Huand Hatun Külliye Restitüsyonu (Akok, 1967)

a) **b)** **c)**

Şekil 4.4. Huand Hatun Camisi **a)** batı **b)** doğu **c)** kuzey girişi (Kara, 2019)

a) **b)**

Şekil 4.5. Huand Hatun **a)** Cami takviye kuleleri **b)** Cami mihrap önü (Kara, 2019)

a) **b)** **c)**

Şekil 4.6. Huand Hatun Türbe **a)** Cephesi **b)** Giriş Merdiveni **c)** Süslemeleri (Kara, 2019)

Şekil 4.7. Huand Hatun Hamamı (Kara, 2019)

Şekil 4.8. Huand Hatun Hamamı (Kara, 2019)

4.1.2. Konya Sahip Ata Külliyesi

Külliye Anadolu Selçuklu Dönemi vezirlerinden Hacı Ebubekir-zâde Hüseyinoğlu Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa ettirilmiştir (Doğan, 2012). Külliye banisinin ismiyle bilinirken bulunduğu konumdan ötürü Larende, bitişiğindeki hânkahtan ötürü Henergeh-Energe Cami ve Külliyesi, hamam da Larende Kapısı, Sultan ve Şifa Sultan Hamamı olarak da tanınır (Parlak, 2008). Vezirin Konya'daki en eski yapısı olan cami, güneyine ilave edilmiş olan hânkah (Şekil 4.9), türbe ve batıdaki hamamla birlikte (Çizelge 4.2) ilerleyen senelerde külliye durumuna geçmiştir (Yavaş, 2007). Yine Sahip Ata'nın inşa ettirdiği buzhane ekonomik kazanç için külliyeye dahil edilmiştir; caminin inşası 1258 senesinde bitmiş, hânkah ise 1269/70 senelerine tarihlenir (Yavaş, 2007). Türbenin 1283 senesinde yenileme kaydı bulunur, hamamın kitabesi yoktur ama Kırşehir Cacabey vakfiyesinde 1272 senesinden bahsedilmesi daha eski bir tarihi işaret eder (Yavaş, 2007).

Cami Anadolu'da bilinen en eski ahşap cami olmasıyla ve taçkapı üstünde yer alan çifte minareleri ile bu bağlamda ilk örnek eserdir, yapıda mimar Keluk bin Abdullah'ın imzası bulunur (Karamağaralı, 1982). Yapı dıştan 31,50 x 37,70 m ölçülerindedir; taçkapı 9,5 m eninde, 9,40 m boyunda ve 7,20 m dışarıya doğru çıkıntılıdır (Şekil 4.12) (Karamağaralı, 1982). Bu kapının gerisinde yer alan basık kemerli giriş koridoru yıkılmıştır; bu giriş koridorundan harime, çift taraftaki merdivenlerle mahfile, minare kapıları önündeki sahanlığa ve dama ulaşıldığı tahmin edilmektedir (Karamağaralı, 1982). Üst örtüsünün çapraz tonoz olduğu kabul edilmektedir, mihrap önü kubbesi ikisi gömme olmak üzere 4 ayaklı kemerler tarafından taşınır (Karamağaralı, 1982). Orta sahnın ortasında şadırvanlı, üstü fenerli ve kenarları yüksek bir havuz bulunduğu düşünülmektedir; yapının üstünün ahşap direkler üzerine binmiş kirişlerden oluştuğu düşünülmektedir (Şekil 4.13) (Karamağaralı, 1982). Damın üstünde 70-80 santimetre kadar toprak tabaka yer aldığı tahmin edilmektedir, çatı yanlara göre daha yüksek orta sahın ve bu eğimle akan suyun ulaştığı çörtenlerle son bulmaktadır (Karamağaralı, 1982) (Şekil 4.10). Işıklandırma ise yuvarların yukarı bölümlerinde yer alan pencerelerle sağlandığı sanılmaktadır, portalın çift yanında ikinci sahınlara açılan birer zemin penceresinin yer aldığı kabul edilmektedir (Karamağaralı, 1982). Taçkapının üzerinde yer alan çifte minare yeni bir cephe düzenine işaret etmektedir, batıdaki minarenin şerefe kısmıyla beraber üstünün doğudakinin ise tamamı yıkılmıştır, minare gövdesinin yukarı bölümünde çinili şeritler ve şerefe altında mukarnaslar bulunur (Karamağaralı, 1982).

Minare kaidelerinin altında abdest muslukları ve su hazneleri bulunur, haznelerin üzerinde çeşmeler için nişler ve arkasında deposuna gelen taşıma suyu dökecek küçük pencereler yer alır (Akok, 1970).

Hânkaha doğudaki yonu taşlı taçkapıdan girilmektedir (Şekil 4.15), üzerinde çift direkli ahşap saçak yer almaktadır, cümle kapısı içinde uzun koridorlu bir geçit yer almaktadır (Akok, 1970). Bu koridorda yer alan iki küçük kapıyla ara hollere ve bölümlere geçilmektedir (Şekil 4.11), koridorun sonunda divanhaneye geçilen kapı yer almaktadır (Akok, 1970). Kapalı orta avlu işlevindeki divanhane külliyenin en yüksek binasıdır; 8 köşeli, 3 eyvanlı, biri giriş kapısı olmak üzere 5 kapıdan oluşur (Akok, 1970). Kapılardan üçü arka hücrelere biri ise türbe eyvanına açılır, üst orta örtüsü pandantiflerle geçilen ve fener açıklıklı kubbedir (Akok, 1970). Kubbeyi 3 taraftan eyvan tonozları, bir taraftan giriş tonozu destekler; binanın alt bölümlerinde kısmen yonu taşı ve moloz taş, üst bölümlerinde, eyvan tonozları ve hücre çatılarında ise prese tuğla tercih edilmiştir (Akok, 1970). Ayrıca eyvan duvarları altıgen plak çinilerle süslenmiştir, divanhanenin ortasında avluda alçak sekizgen havuza rastlanır (Akok, 1970).

Türbe, cami ile hânkah arasında hânkaha bitişik ve iki katlı olarak inşa edilmiştir; batı tarafındaki kapıyla dışarı açılır, lahit mahzeni ve sanduka odası içerir (Akok, 1970). Dörtgen planlı mahzene hânkahtan geçilerek inilen basamaklarla ulaşılır; üzeri havalandırma boşluklu tonozla örtülüdür (Akok, 1970). Sanduka odasının üzeri mukarnaslı kubbeyle kapatılmıştır, Sahib Ata yakınlarının mezarlarını içeren odada 3 büyük ve 3 küçük toplam 6 sanduka bulunur (Şekil 4.14) (Akok, 1970). Alt bölümlerde yonu taş, daha üst bölümlerde ise tuğla tercih edilmiştir; duvarlar ve kemer yüzleri mozaik ve çokgen plak çinilerle süslenmiştir (Akok, 1970).

Hamam hânkahın ve türbenin karşısında yer alır, aralarında yol vardır; inşa tarihi ve mimarı kesin olarak bilinmemektedir (Doğan, 2012). Selçuklu zamanından bilinen çifte hamamların en büyüğüdür, doğu batı yönünde uzanan dikdörtgen bir alana oturur (Önge, 1995). Kuzeyde erkekler güneyde kadınlar bölümü olmak üzere simetrik bir plana sahiptir, erkekler bölümünün soyunma mekanına batıdan birkaç basamak inilerek girilir (Önge, 1995). 11,55x12,40 m ebatlarındaki mekân 2 kuzey ve 2 batıda olmak üzere 4 pencereyle aydınlanır, ortasında kare planlı bir şadırvan yer alır (Önge, 1995). Kuzey duvarının doğusunda servis kapısı bulunur, soyunma mekanını orijinal halinde üzerini ahşap direkli ahşap tavanın örttüğü düşünülmektedir (Önge, 1995). Soğukluk kısmının çatısını oluşturan kubbe merkezinde bir tane daire şeklinde ve 3 tane kare şeklinde ışık gözü görülür, soğukluğun güneydoğu tarafında yine ışıklık bulunan kubbeli tuvalet yer

alır (Önge, 1995). Doğudaki kapıdan kubbeli ve 4 eyvanlı sıcaklığa geçilir; 3,10x3,50 m ebatlarındaki eyvanların üstünü altıgen ışıklıklı sivri tonozlar örter (Önge, 1995). 3,10x3,10 m ebatlarındaki halvetlere köşelerden giriş vardır (Şekil 4.16); üstleri daire ışıklıklı kubbelerle örtülüdür (Önge, 1995). Sıcaklık daire ışıklığın çevresindeki yuvarlak kemerle 4 pencere şeklindeki ışıklıkların yer aldığı kubbeyle örtülüdür, zeminde sekizgen göbek taşı bulunur (Önge, 1995). Doğuda sivri tonozlu su deposuna açılan bir pencere mevcuttur, kadınlar bölümünün soyunma mekanına güneyden basamaklarla inilerek girilir (Önge, 1995). Mekânlar erkekler bölümündekine benzemektedir, su deposunun doğusunda ortasında 1,20x1,70 m ebatlarında kemerli ocak nişi yer alır, bu cepheyi bir payanda destekler (Önge, 1995). Doğuda yer alan külhan mekanının üstünü sivri beşik tonoz örter (Yavaş, 2007). Hamamda herhangi bir süsleme ögesi görülmez; yapı malzemesi olarak duvarları için moloz taş; kemer, tonoz, kubbe ve geçiş öğeleri için tuğla tercih edilmiştir (Önge, 1995). İç ve dış yüzeyleri sıvalıdır, külhan betonarme tavanlıdır, soğukluk ve sıcaklık kubbeleri tuğla kasnak üstleri çimento şaplı külahla örtülüdür (Önge, 1995).

Çizelge 4.2. Konya Sahip Ata Külliyesi özellikleri

Konya Sahip Ata Külliyesi	
Oluşturan Birimler	Hânkah, türbe, cami, hamam
Yapı Malzemesi	Yonu ve moloz taş, tuğla, ahşap, betonarme
Plan	Bitişik ve ayrık nizam, havuzlu, kapalı avlulu, eyvanlı, dörtgen plan şeması
Çatı Örtüsü	Işıklıklı kubbe, havalandırma boşluklu sivri tonoz, eğimli çatı
Cephe	Süslemeli taçkapı, üst pencereli masif duvarlar, payanda, tek katlı
Yapım Sistemi	Yığma
Süsleme	Geometrik motifler, mukarnas, çini

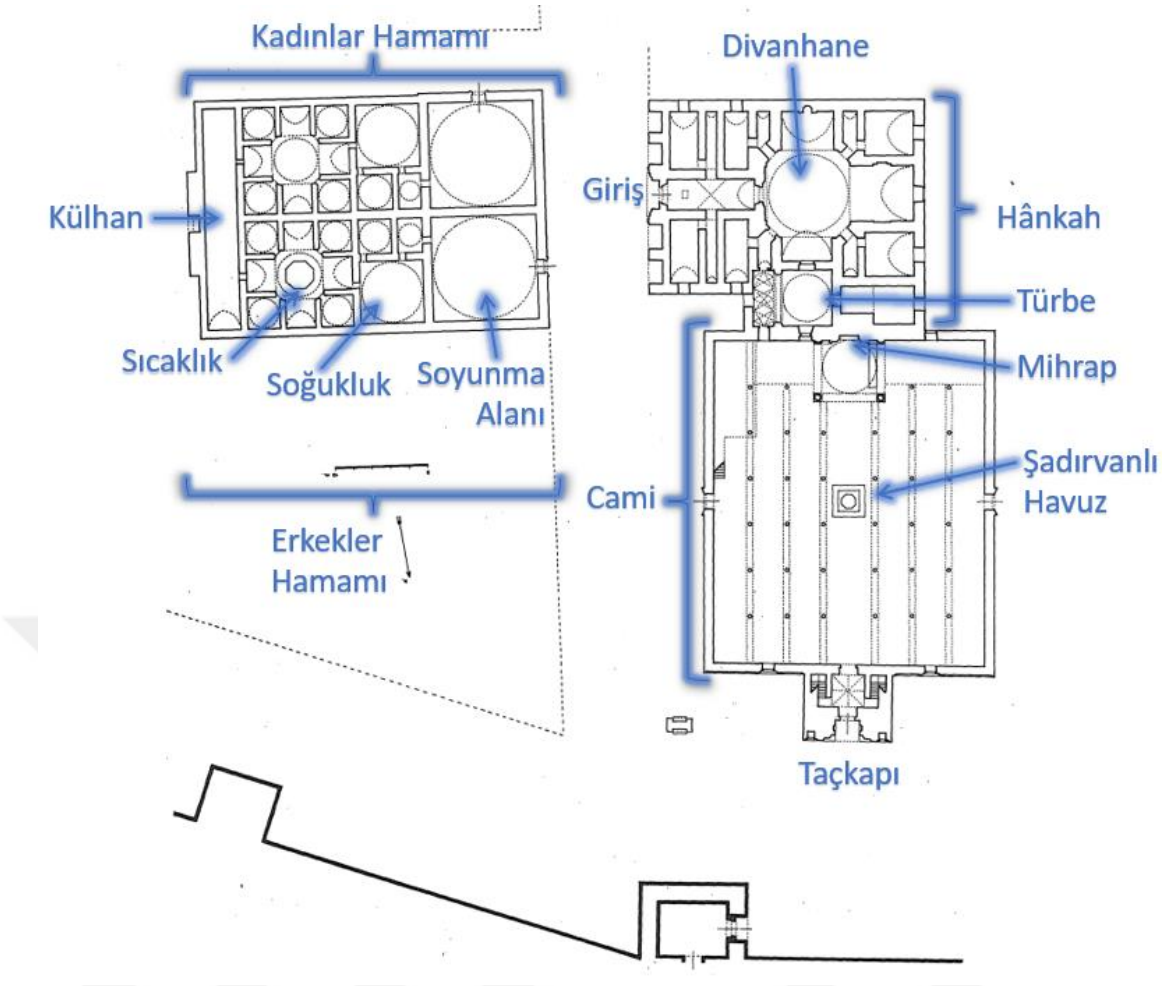

Şekil 4.9. Konya Sahip Ata Külliyesi Plan (Karamağaralı, 1982'dan işlenerek)

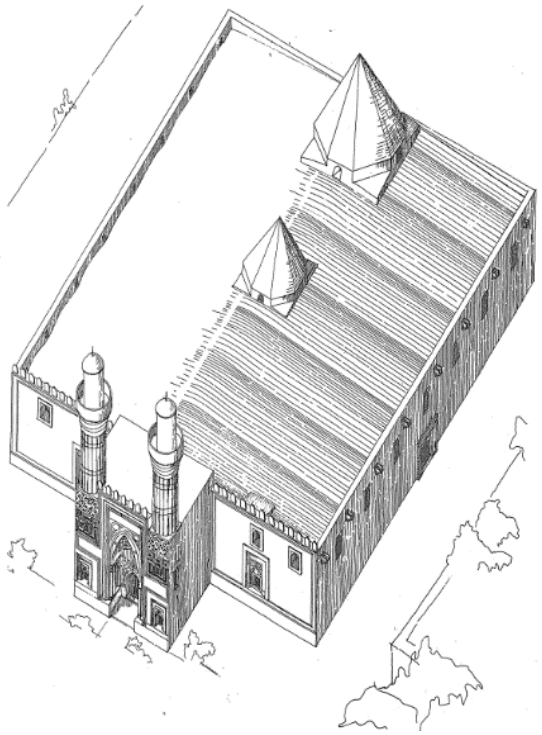

Şekil 4.10. Konya Sahip Ata Cami restitüsyonu (Karamağaralı, 1982)

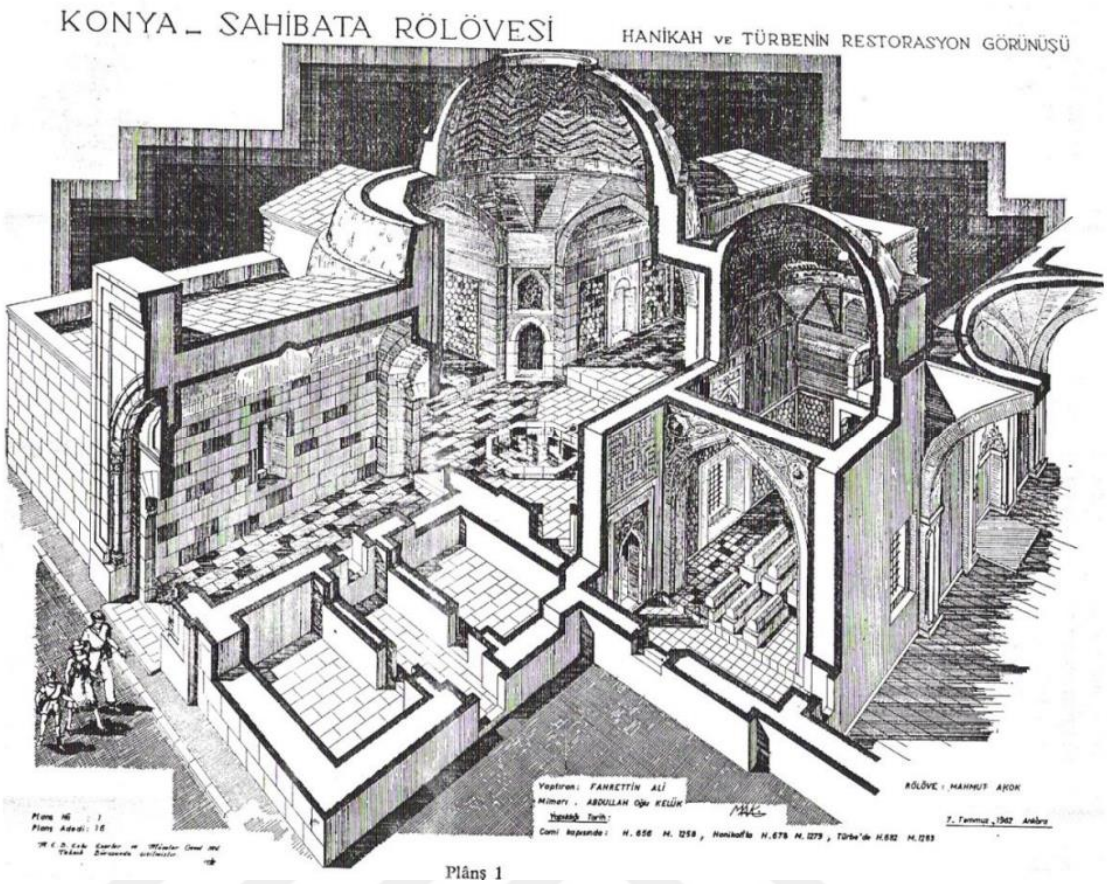

Şekil 4.11. Konya Sahip Ata Hânkah kesitli restitüsyon (Akok, 1970)

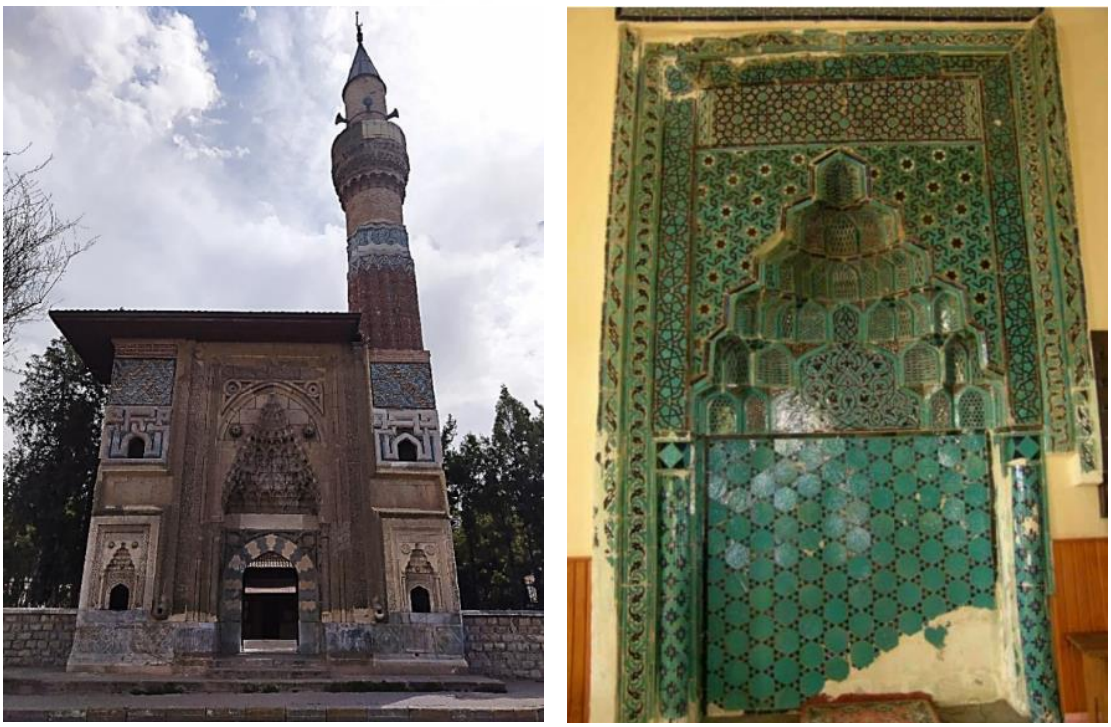

a) **b)**

Şekil 4.12. Konya Sahip Ata Cami **a)** taçkapı, minare (Güler, 2021) **b)** mihrap (Yavaş, 2007)

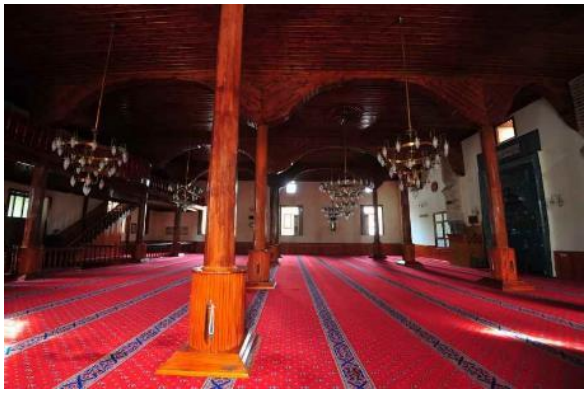

a) **b)**

Şekil 4.13. Konya Sahip Ata Cami **a)** iç mekân (T.C. Konya Meram Kaymakamlığı, 2019) **b)** cephe (Güler, 2021)

a) **b)**

Şekil 4.14. Konya Sahip Ata Türbe **a)** sandukaları **b)** kubbesi (Yavaş, 2007)

a) **b)**

Şekil 4.15. Konya Sahip Ata Hânkah **a)** kapısı (Doğan, 2012) **b)** ön cephe (Güler, 2021)

a) **b)**

Şekil 4.16. Konya Sahip Ata Hamamı **a)** sıcaklık kısmı **b)** cephe (Yavaş, 2007)

4.1.3. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi

Külliye Moğol istilasından sonra Sultan II. Keykâvus zamanında Tuslu Ali'nin oğlu Ebu el-Kasım tarafından 1249 senesinde inşa ettirilmiştir (Kuban, 2008). Ebu el-Kasım Alaeddin Keykubad'ın emirlerinden biridir (Aslanapa, 2007). Şehrin kuzeyinde yer alan külliye bünyesinde birbirine bitişik olarak cami ve medrese barındırır (Çizelge 4.3), ayrıca sonradan eklenmiş minare cami girişinin sağında yükselir (Öney, 1966). Yapı 52x37 m ebatlarındadır, her 2 birim de masif kalın duvarlarla çevrilidir (Şekil 4.17), birimler arasında büyük açık kemerler geçişi sağlar (Öney, 1966). Duvarlar güneydoğu köşesinde yuvarlak ve kuzeybatı köşesinde dikdörtgen kulelerle desteklenmiştir, mihrap önü kubbesi de dışarıdan dikdörtgen payandayla desteklenir (Aslanapa, 2007).

Cami sivri ve beşik tonozlu 5 nefli olup orta nef daha yüksek ve 2 m kadar daha geniştir; taş ve süslü mihrap önünde 7 m çaplı, pandantifli kubbesi bulunur (Öney, 1966). Kubbe 3 küçük dikdörtgen pencereye sahiptir, kıble duvarına paralel 3 sıra kıble duvarına dik 4 sıra sivri kemerli kuşak yer alır (Öney, 1966). Sivri kemerleri 1,10x1,20 m kare destekler taşımaktadır (Şekil 4.22), mihrap kubbesini de 4 yönden sivri kemerler taşımaktadır (Öney, 1966). Doğudaki yan nefe açılan ana portal yassı kabartmalı, nişli ve dikdörtgendir; kat yüksekliği fazla ve yapı hacminden dışarı taşkındır (Öney, 1966). Kapı basık kemerli ve yanları mukarnas konsol şeritlidir, ayrıca geometrik örgü şeridine ve beyaz mermer kitabeye de sahiptir (Öney, 1966). Giriş eyvanın içinde simetrik sivri kemerli mihrabiyeler bulunur (Şekil 4.19), caminin batısında ikinci bir giriş bulunur (Şekil 4.20) (Öney, 1966). Dıştan sivri kemerli kapının iç kemeri basık ve süslemesizdir; doğu cephesindeki girişin solunda, dikdörtgen ve büyük tek pencere yer alır (Öney, 1966). Girişin sağında aynı pencereden var olmasına karşın şu an orada minare kaidesi

yer alır; güney duvarında 3 ve batı duvarında 2 tane yukarıda küçük, süslemesiz pencereler bulunur (Öney, 1966).

Medrese yarım plana sahiptir, açık avlulu (Şekil 4.18) ve bir basamak yüksek revaklı (Şekil 4.21) olan yapıya doğudan girilir (Öney, 1966). Cami portaline benzer bir giriş de burada yer alır; batıda yüksek basamaklı ana eyvanı, bitişiğinde büyük kışlık dershanesi, doğuda 4 ve kuzeyde 7 hücresi bulunur (Öney, 1966). Sivri beşik tonozlu odalarda duvara gömülü ocaklar bulunur, güneyde hücrelerin simetrik diğer kısmını temsil edecek bölümde cami bulunur (Öney, 1966). Geçiş caminin orta nefin sonundaki yüksek kemerli ve 2 yanındaki eş profili daha küçük kemerlerle oluşan açıklıktan sağlanır, doğudaki merdivenle çatıya çıkılır (Öney, 1966).

Türbeye medresenin giriş eyvanından cami yönündeki sivri kemerli bir niş içinde bulunan basık kemerli kapı açılır, sivri beşik tonozlu ve sade yapıdaki türbeye Eltusi gömülmüştür (Öney, 1966). Türbe camiyi tamir ettiren Hüseyin Bey Türbesi olarak da tanınır (Öney, 1966).

Çizelge 4.3. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi özellikleri

Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi	
Oluşturan Birimler	Medrese, türbe ve cami
Yapı Malzemesi	Taş, toprak
Plan	Bitişik ve kaynaşmış nizam, açık avlulu, eyvanlı, revaklı, dörtgen plan şeması
Çatı Örtüsü	Sivri tonozlar, kemerler, mihrap önü kubbesi, üstü düz dam
Cephe	Süslemeli ve dışa taşkın taçkapı, üst pencereli masif duvarlar, payanda, destek kuleleri, tek katlı
Yapım Sistemi	Yığma
Süsleme	Geometrik motifler, mukarnas

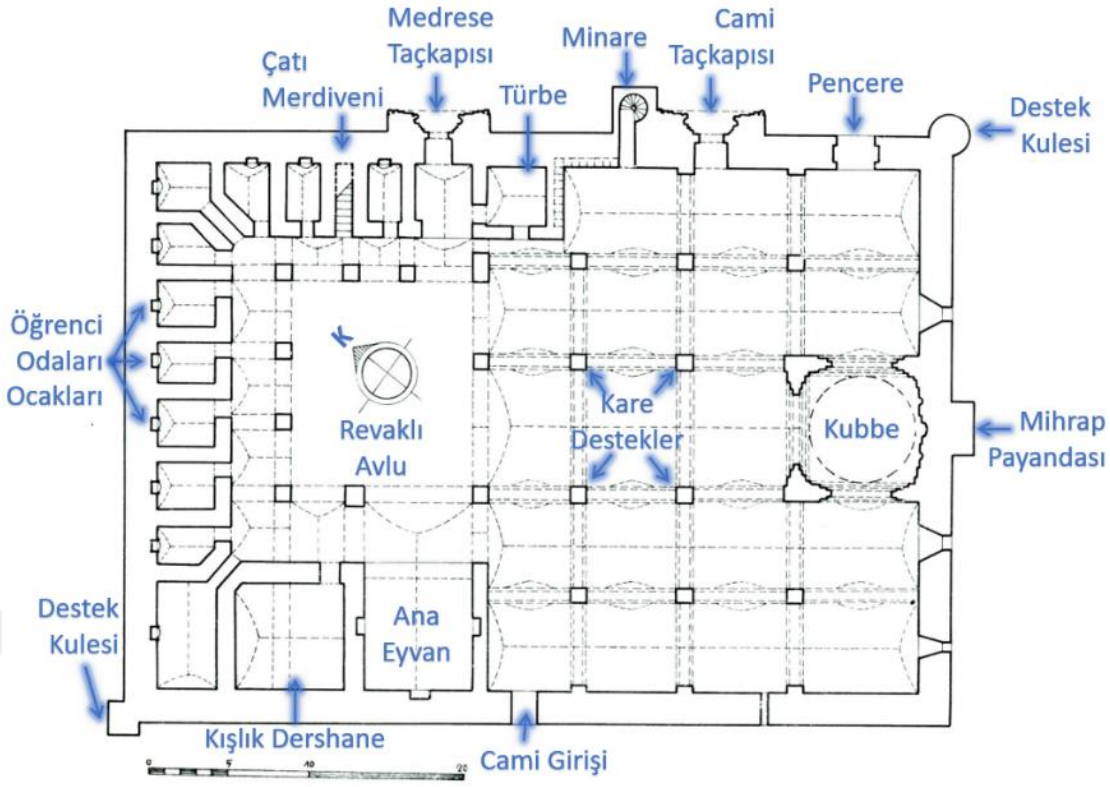

Şekil 4.17. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi Plan (Öney, 1966'den işlenerek)

Şekil 4.18. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi Üst Görünüş (Demir, 2011)

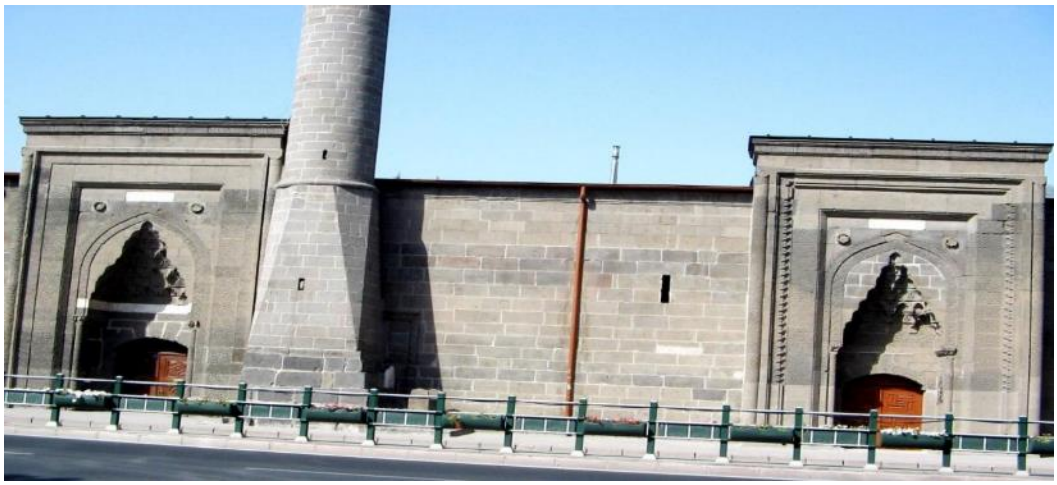

Şekil 4.19. Kayseri Hacı Kılıç Külliyesi Taçkapılar (Demir, 2011)

Şekil 4.20. Kayseri Hacı Kılıç Cami Batı Girişi (Demir, 2011)

Şekil 4.21. Kayseri Hacı Kılıç Medrese Revakları (Demir, 2011)

Şekil 4.22. Kayseri Hacı Kılıç Cami İç Mekân (Kuban, 2008)

4.1.4. Bursa Orhan Gazi Külliyesi

14. yüzyılın ilk yarısında yapılan ilk Osmanlı külliyesidir; Bursa'nın fethedilmesinin ardından şehrin genişletilmesi esnasında cami, medrese, imaret- zaviye, han, hamam ve okuldan oluşan külliye inşa ettirilmiştir (Çizelge 4.4) (Yavaş, 2007). Aşağı hisar diye bilinen külliyeyi çeviren duvarlar sonrasında şehrin tamamını kaplayacak kadar büyütülmüştür, medrese yerine belediye dairesi inşa edilmiş; okul ve imaret 1855 depreminde hasar almış ve günümüze gelememiştir (Yavaş, 2007). Külliyenin en doğusunda medrese ve imaret, en batısında han ve hamam kuzeyinde ise okul bulunur; günümüzde dağınık bir yerleşim gibi görünen plandan öncesinde han, hamam, okul, cami ve medrese aynı avludaydı (Ayverdi, 1966). Avlunun yerine Koza Han yapılmıştır (Şekil 4.23), cami olduğu gibi han ve hamam da onarımlarla günümüze gelmiş ancak külliyenin geri kalanı günümüzde yoktur (Ayverdi, 1966).

Cami Orhan Gazi tarafından 1339 yılında yaptırılmıştır, çeşitli tamirlerle günümüze gelmiştir (Anonim, 1983). Arka arkaya 2 kubbe ve yanlarındaki küçük kubbeler çatıyı oluşturur, son cemaat yeri kuzeyde yer alır, toplu ve merkezi plana geçiş çabasıdır (Anonim, 1983). İlk 3 eyvanlı plan şemasına sahiptir, yapı malzemesi olarak yığma taş kullanılmıştır (Şekil 4.24) (Anonim, 1983). Son cemaat yeri kemeri tuğladan inşa edilmiştir (Şekil 4.25); taşıyıcı duvarlar 2 katlı pencereleri, 2 sıra saçak silmelerini ve süslemelerini bulundurur (Anonim, 1983). 7 pencereli mihrap önü kubbesi sekizgen ve

oval yapıdadır, kavsaralı mihrap nişi ayetlerle süslenmiştir (Anonim, 1983). Yan kanatlar kare kasnak üzerine oturtturulmuş kubbelerden oluşur, tonozla örtülü imam ve müezzin odası ile mahzen odası caminin diğer bölümleridir (Anonim, 1983). Yapının kuzeydoğu köşesinde minaresi bulunur, çokgen gövdeli ve tuğladan inşa edilmiştir (Anonim, 1983). Kurşunla kaplı ve sivri külahlı minareye müezzin odasından dayama bir merdivenle çıkılır, avlusunda mermer bir şadırvan yer alır (Anonim, 1983). Döşeme seviyesinde yer alan pencerelere sonradan altlık ismi verilerek ilk defa bu yapıda kullanılmıştır (Ayverdi ve Yüksel, 1976).

Han Anadolu Türk mimarisinde şehir hanı yapı tipinin ilk örneğidir (Tanman, 1995). Emir Hanı, Bey Hanı, Bezazız Atik veya Eski Bezzezistan adlarıyla bilinir; pek çok yangın ve deprem geçiren yapı gördüğü onarımlarla günümüze gelmiştir (Anonim, 1983). Kare planlı, açık avlulu yapının çevresinde, 2 katlı revak ve buraya bakan odaları ile arkasındaki küçük ahırdan oluşur; alt katta penceresiz 36 mahzen, üst katta birer pencereli ve ocaklı 38 oda yer alır (Anonim, 1983). Revakların kuzeyinde girişe simetrik 2 merdiven katları birbirine bağlar; yapı malzemesi olarak duvarlarda tuğla ve küfeki taşı almaşık örgü tekniğiyle kullanılmış (Şekil 4.26), çatıda ise kurşun kaplı ahşap tercih edilmiştir (Tanman, 1995). Kare tabanlı payeler bulunur, köşelerde kubbeler ve çatının kalanında beşik tonoz yapıyı örter (Tanman, 1995).

Hamam 1339 senesinde Orhan Gazi tarafından yaptırılmıştır, sultanın Bursa'da inşa ettirdiği ikinci hamamdır (Anonim, 1983). Yan yana inşa edilmiş çifte hamamdır, günümüzde Aynalı Çarşı ismiyle bilinmektedir (Yavaş, 2007). 4 eyvanlı planlıdır, duvarlarında taş ve tuğla tercih edilmiştir (Şekil 4.27) (Yavaş, 2007). Kirpi saçaklı Türk üçgeni kasnaklara oturan kubbeleri bulunur, 1958'de yanan yapının erkekler kısmı çarşıya ve su deposu dükkâna dönüştürülmüştür (Yavaş, 2007). Soğuklukla ılıklık ve göbek taşı arasındaki duvarlar ve külhan kaldırılmıştır (Yavaş, 2007).

Medrese camiyle belediye arasında kalan sokağın köşesinde yer almaktaydı, 1897 senesine kadar ayakta olmasına rağmen günümüze gelememiştir (Ayverdi, 1966).

Okul caminin avlusunda bulunmaktadır, kubbeli kiremit ya da kurşun iken kiremite dönmüş bir çatısı vardır (Ayverdi, 1966). Kagir yapı 1845 senesine kadar ayakta kalmıştır, tahminlere göre Koza Han yakınlarında yer almaktadır ancak günümüze gelememiştir (Ayverdi, 1966).

İmaret-zaviye 1936'da belediye tarafından yıktırılıp temel taşları o zamanda yapılmakta olan mezbahaya taşınmıştır (Çetintaş, 1946).

Çizelge 4.4. Bursa Orhan Gazi Külliyesi özellikleri

Bursa Orhan Gazi Külliyesi	
Oluşturan Birimler	Cami, medrese, imaret- zaviye, han, hamam ve okul
Yapı Malzemesi	Taş, tuğla
Plan	Dağınık şema, açık avlulu, eyvanlı, revaklı, dörtgen plan
Çatı Örtüsü	Tonozlar, kubbeler
Cephe	Çift kat, çift sıra pencere, sade giriş
Yapım Sistemi	Yığma
Süsleme	Hat, mukarnas

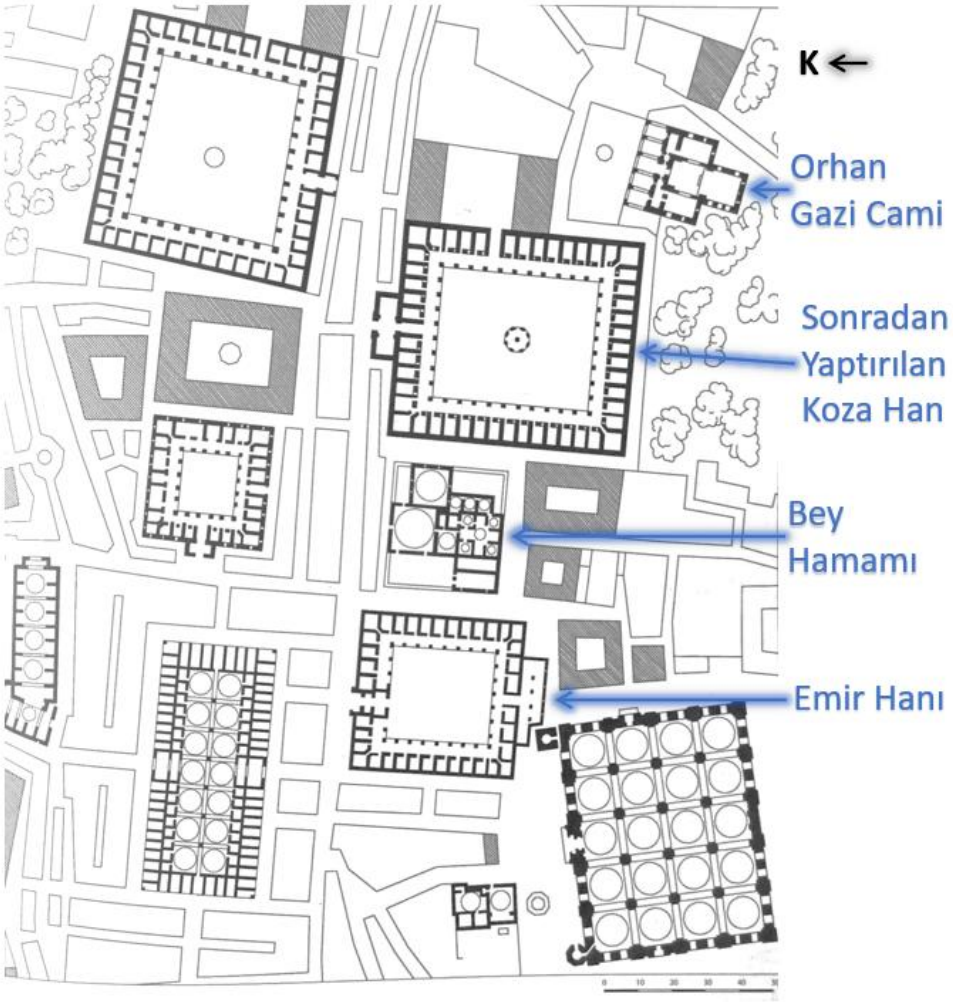

Şekil 4.23. Orhan Gazi Külliyesi Planı (Kuban, 2021 işlenerek)

Şekil 4.24. Orhan Gazi Cami cephe (Anonim, 1983)

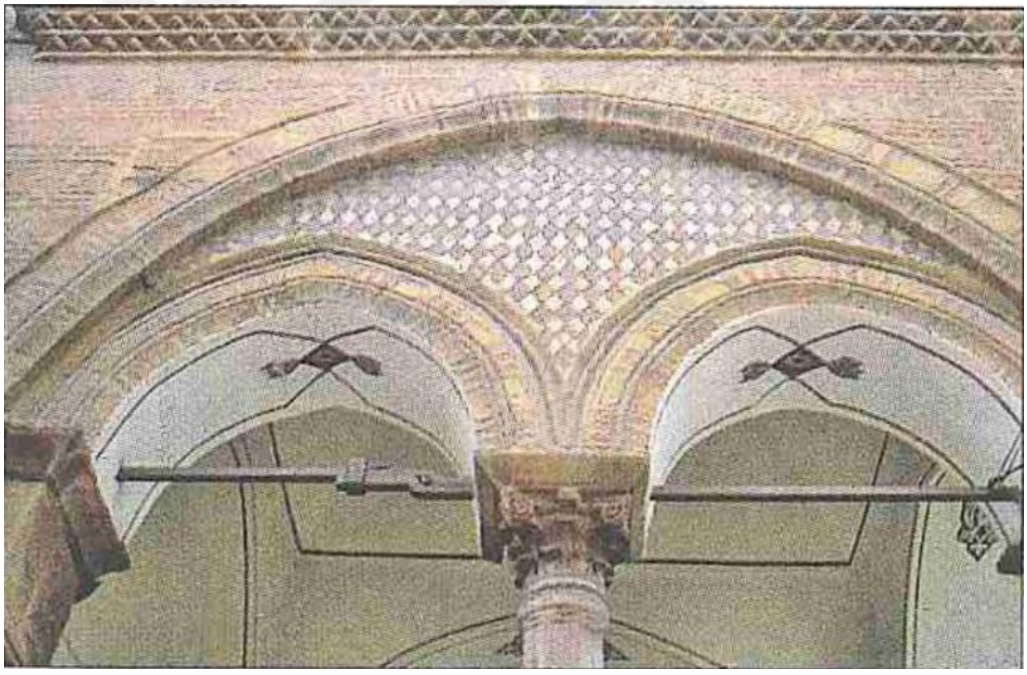

Şekil 4.25. Orhan Gazi Cami revak sivri kemeri (Yavaş,. 2007)

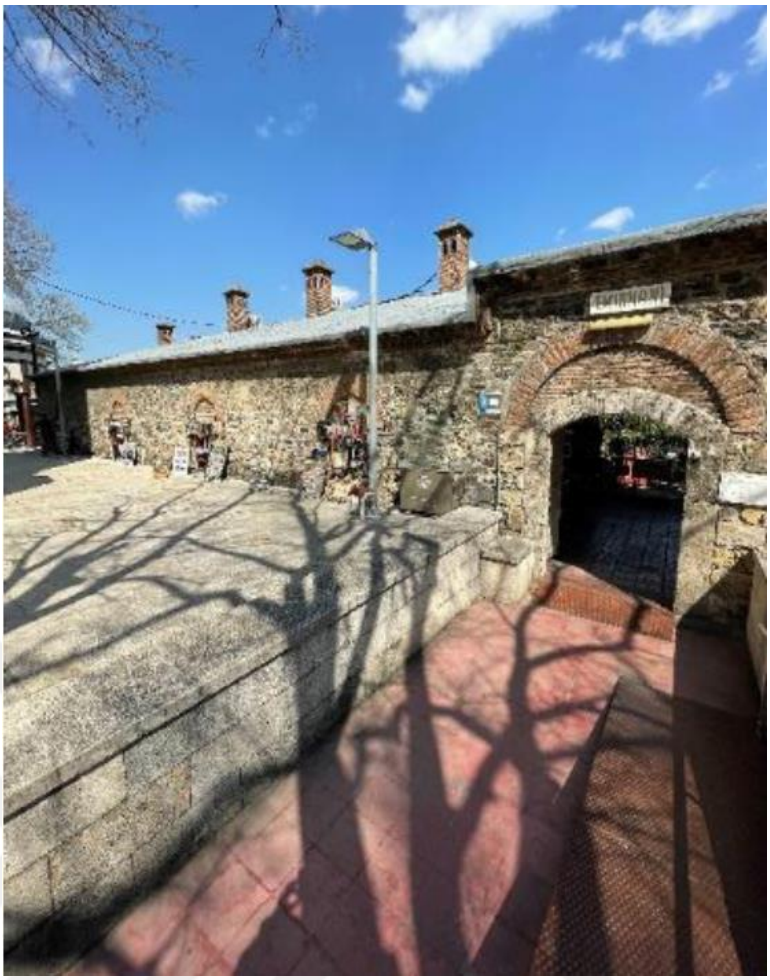

Şekil 4.26. Emir Han kuzeybatı görünüş (Yazıcı, 2021)

Şekil 4.27. Orhan Bey Hamamı güney girişi (Aydın, 2017)

4.1.5. İstanbul Süleymaniye Külliyesi

Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a eski saray bahçesinde inşa ettirdiği bu külliye cami etrafına sıralanan diğer birimlerden oluşur (Şekil 4.28), ilk olarak külliyeye camiinin inşaatıyla 1550 yılında başlanmış, 1559 yılında ise külliyenin tüm birimlerinin inşaatı tamamlanmıştır (Çizelge 4.5) (Cantay, T. 1989). Haliç'e hâkim ve İstanbul'un üçüncü tepesinde inşa edilen külliye avlusunun dışında çapraz olarak yeniçeri ağası sarayı ve eski saray bulunur, külliye farklı yüksekliklerdeki birimleriyle topografya uygun olarak teraslama tasarlanmıştır (Necipoğlu, 2013). Cami ile türbe haziresini dışardan geniş bir avlu sarar, (Şekil 4.29) avlunun batısına medreseler ve sıbyan mektebi yerleşir (Necipoğlu, 2013). Kuzey kenarına imaret, tabhane ve darüşşifa konumlandırılmıştır; külliye plan itibariyle yumuşak organik bir asimetri ile tasarlanmıştır (Necipoğlu, 2013). Bu tasarım daha sonradan eklenebilecek birimler için açık uçlu bir plana zemin hazırlar, medreselerin pahlı köşeleri daha önceden kent dokusunu oluşturan sokakların formuna uyum sağlamıştır (Necipoğlu, 2013). Cami avlusunun dış duvarlarının 3 kenarı kare pencereli ve demir parmaklıklı taş duvardır (Necipoğlu, 2013). Kuzey kenarı ise deniz manzarası izlemek için duvarsız bırakılmıştır, bu duvarların etrafını kamusal cadde çepeçevre sarar (Necipoğlu, 2013).

Cami 1550'de inşası başlamış 1557'de tamamlanmıştır, dikdörtgen planlı yapının haremi 69x63 m ebatlarındadır (Yetkin, 1965). Pandantifli kubbesi 26,50 m çapında ve yerden kilit taşına yüksekliği 53 metredir, 4 fil ayağının taşıdığı kaidesine yuvarlak kemerli 32 pencere açılmıştır (Yetkin, 1965). Pencereli yarım kubbeler ve yarı daire tromplar çatıyı tamamlar (Şekil 4.30), yanlarda ayaklar arasında 2 galeri yer alır (Yetkin, 1965). Güneyinde 3 şerefeli 76 m uzunluğunda 2 minare, kuzeyde ise 2 şerefeli 56 m uzunluğunda 2 minare olmak üzere toplam 4 minare yer alır, yalnızca bu yapıda görülen iç avlunun 3 katlı bir taç kapısı yer alır (Ekizler Sönmez, 2017).

Evvel ve sani medreseler 1552/1553 senesinde, salis ve rabi medreseler 1558/1559 senesinde inşa edilmiştir, hücreleri çokgen şekilli bacalar içerir (Kan, 2014). Cepheleri çift sıra pencere dizilimindedir hem alt sıra pencereler hem de üst sıra pencereler sivri kemerlidir (Kan, 2014).

Evvel medrese kare plan şemalı olup revaklı dikdörtgen iç avlusu bulunur, dershanesi avlu yönüne çıkıntılıdır (Kan, 2014). Dershanenin karşısında 3 açıklıklı eyvan yazlık sofa işlevindedir, köşelerdeki odalara birbirinden geçilerek ulaşılır, dikdörtgen

ayaklar yapıyı taşır (Kan, 2014). Çatıyı düz ve çapraz tonozlarla kubbeler örter, yapı malzemesi olarak kesme küfeki taş tercih edilmiştir (Kan, 2014).

Sani medrese planını revaklı iç avlu çevresinde yer alan hücreler ortaya çıkarır, evvel medrese ile arasında kalan geçitten geçilerek girişe ulaşılır (Kan, 2014). Doğu tarafında 3 birim genişliğinde bir eyvan ve yanlarında 2 küçük eyvan daha yer alır, batı cephesinin ortasında dershane yer alır (Kan, 2014). Girişin yanında tuvalet ve müderris odası bulunur, dershane ve hücreler kubbelerle müderris odası ve revaklar tonozlarla örtülüdür, yapı malzemesi olarak kesme küfeki taş tercih edilmiştir (Kan, 2014).

Salis medrese dikdörtgen, revaklı ve eğime göre kademeli iç avluya sahiptir, en yüksek kotta dershane yer alır (Kan, 2014). Giriş batı köşedendir. Eğimden dolayı yan revaklar merdivenlidir (Şekil 4.34 a), hücreler kubbeyle örtülüdür ve ocak nişleri vardır (Kan, 2014). Yapı malzemesi olarak moloz taş, tuğla ve kesme taş kullanılmıştır, dershanenin avlu tarafındaki cephesi çift kat yüksekliğindedir (Kan, 2014).

Rabi medrese kara planlı olup eğime kademeli olarak oturur, revaklı iç avlusunun batısında dershane yer alırken 3 tarafını hücreler çevreler (Kan, 2014) (Şekil 4.33). Girişi güney köşesindedir. Moloz taş ve tuğla dış cephede, kesme taş işe avlu cephesinde kullanılmıştır, hücreler ve revaklar kubbeyle kapatılmıştır (Kan, 2014).

Darül hadis medresesi 1.552 de başlayıp 1.557 tamamlanmıştır (Cantay, 1989). Usul-i hadis ve hadis eğitimi verilen yapı 19 hücre ve bir derslikten meydana gelir, yapıya caminin kuzeydoğusunda yer alan dış avludan ve güneydoğu üçgensel meydandan rampa ile de ulaşılır (Çelik, 2001).

Sıbyan mektebinde alfabe, yazma, okuma, 4 işlem ve kuran eğitimi verilir, tek kubbeli bir açık mekândan ve düz tonozla örtülmüş girişi bulunan yine tek kubbeli kapalı bir mekândan oluşur (Çelik, 2001). Duvarlarda ve ayaklarda küfeki taş tercih edilmiştir, basık yarım dairesel şeklindeki kubbe kemeriyle ve pandantiflerle kubbeye geçiş sağlanır (Çelik, 2001).

Darüşşifa 1.552 başlayıp 1.557 de bitmiştir. Süleymaniye vakfiyesinde karşıda bir eczane bulunduğu bildirilmiştir. (Cantay, T. 1989) Çift eksenli ve revaklı avlu etrafında gelişen planın uzun kenarına bitişik olarak 2 kez tekrarlanmasıyla oluşur, avlunun çevresini kubbeli, hafif sivri kemerli ve mukarnas başlıklı revaklar sarar (Cantay, G. 2014). Avlu ortasında kare havuz yer alır, mekanlar arasındaki geçişi sağlayan koridorlar tonozla örtülüdür (Cantay, G. 2014). Darüşşifa bünyesinde ocaklı ve kubbeli mekanlar ile kendine ait hamam bulundurur, 2 avlu arasındaki revakların altında beşik tonozlu ve 9 dikdörtgen odalı bir bodrum yer alır (Cantay, G. 2014). 2 kat yüksekliğindeki cephe

duvarlarını yükselirken incelen payandalar destekler, çörtenler revak kemerleri arasındaki bölümlerde bulunur (Cantay, G. 2014). Çift sıra pencere dizilimi yer alır, kubbeler kurşunla kaplıdır (Cantay, G. 2014). Yapı genel olarak kesme taştan inşa edilmiştir kısmen mermer, bronz ve tuğla da kullanılmıştır, herhangi bir duvar süslemesi görülmemiştir (Cantay, G. 2014).

Tıp medresesi revaklı avlu çevresini saran mekanların yer aldığı plan şemasına sahiptir, girişi kemerli bir kapıdan ve tonoz örtülü koridordan sağlanır (Cantay, G. 2014). Odaların içinde ocak ve nişler bulunur, ayrıca yapıda bir dershane mekânı da yer alır (Cantay, G. 2014).

İmaretin[2] revaklı avlusuna yoldan bir merdivenle inilir, yemek salonu avlunun batısına doğrusal olarak sıralanmış 5 birimden ibarettir (Kuban, 2021) (Şekil 4.31). Salonun kuzeyinde 17x 17 m ebatlarında 5 birimden oluşan mutfak yer alır, mutfak kendine özel dış avluya sahiptir (Kuban, 2021). Avlunun doğusunda ise ambarlar ve fırın yer alır, avlunun kuzeyinde yer alan geniş mekânın kiler olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Kuban, 2021).

Tabhane[3] revaklı avluyu saran mekanların bir araya gelmesiyle oluşur, girişin karşısında bir eyvan ile ona açılan odalar bulunur (Kuban, 2021). Avlunun doğu ve batısında revaklarla birleşen iki oturma eyvanı görülür, tabhanenin batısında bulunan imaret ile arasında bir iç avlu yer alır burada iki yapıya da hizmet eden tuvaletler bulunur (Kuban, 2021).

Hamam giriş, soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, sıcak su deposu, külhan ve odun deposundan meydana gelir; çift sıra kirpi saçakla sonlanan içi sıvalı beden duvarlarıyla çevrilidir (Çelik, 2001) (Şekil 4.32 b). Sütunlar mermer olup mukarnasla süslüdür ve tuğla ayaklara oturur, sivri ve dairesel çeşitli kemerler görülür; çatıyı kubbe, yarım kubbe ve tonozlar örter (Çelik, 2001).

Dükkân dizileri kuzeydoğuda caminin dış avlusunun altında 34 tane, üçüncü ve dördüncü medresenin girişinde 38 tane, güneybatıda sıbyan mektebi, tıp medresesi, birinci ve ikinci medresenin altında 18 adet ve batıda 9 adet tonozlu yapılar yer alır (Çelik, 2001). Kesme küfeki beden duvarlarına sahiptir (Şekil 4.37), cepheleri yukarıda 2 tane pencere ve aşağıda kapıyla birlikte ışık ve hava geçişini sağlayan boşluktan oluşur (Çelik, 2001).

[2]Fakirlerin, medrese öğrencilerinin ve yolcuların yemek ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilmiş hayır evi, aşhane (Hasol, 2021; 220)
[3] Yolcuların kısa süreli olarak ücretsiz kalabildikleri külliye birimidir. (Hasol, 2021; 449)

Darülkurra türbeler odası olarak da bilinir. (Şekil 4.32 a) Çifte merdivenle meydana bağlanan kubbeli ve kare bir plana sahiptir, padişaha dua etmekle görevli kişiler tarafından kullanılır (Necipoğlu, 2013).

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi 1568'de inşası bitmiştir (Şekil 4.35) (Cantay, T. 1989). Aralarında 1,5 m genişliğinde çevre koridoru olan çift kubbe ile örtülüdür, kapısının yanında pencerelere bitişik 4 sütunlu ayakkabılık yer alır (Anonim, 2011a). Türbeye 3 basamaklı beyaz mermer merdivenle girilir, içerideki eşyalar sade bir anlayışla seçilmiştir, iç kapısı çeşitli tekniklerle süslenmiştir (Anonim, 2011a). Duvarlar çini ve mermer kitabeler üzerine yazılmış ayetler ile kaplıdır, camlar ise beyaz renklidir (Anonim, 2011a). Türbenin merkezinde Kanuni Sultan Süleyman, Sultan II. Süleyman ve Sultan II. Ahmed'in mezarları bulunur, çevresinde cevizden sedef oymalı sandukalar yer alır, taş bir merdivenle üst kata çıkılır (Anonim, 2011a).

Hürrem Sultan Türbesi ya da Kadın Efendi Türbesi ismiyle bilinen yapı 1558 yılında yaptırılmıştı, pirinç kafesli 7 pencere üzerinde renkli cam bezemeli 8 pencere bulunur (Cantay, T. 1989). Pencerelerin sivri kemerleri üzerine yazı panoları yerleştirilmiştir, sekizgen planlı yapının girişi 3 açıklıklı revaktandır (Kuban, 2021). (Şekil 4.34b) Kapının sağı ve solu çinilerle bezelidir, içerisinde mukarnas nişler yer alır (Kuban, 2021).

Mimar Sinan Türbesi burma kavuklu mezar taşıyla inşa ettirilmiştir (Şekil 4.36), Kitabesi 1588 yılına tarihlenir (Cantay, T. 1989).

Mimar Sinan Sebili, Mimar Sinan Türbesi'nin hemen köşesinde bulunur, 1587 yılında bu külliyeye dahil olmuştur (Bilge, 1973).

Süleymaniye Çeşmesi 1792/1793 yılında külliyeye katılmıştı (Cantay, T. 1989). Eski sarayla sıbyan mektebi arasındaki sokaktan varılan üçgen alanın merkezinde yer alır (Necipoğlu, 2013).

Çizelge 4.5. İstanbul Süleymaniye Külliyesi özellikleri

İstanbul Süleymaniye Külliyesi	
Oluşturan Birimler	Cami, medreseler, imaret, hamam, türbeler, tabhane, çeşme, darüşşifa, sıbyan mektebi, dükkanlar
Yapı Malzemesi	Taş, tuğla, mermer, cam, demir, pirinç, granit, kurşun
Plan	Merkezi ve dörtgen plan şeması, açık avlu, revaklı giriş
Çatı Örtüsü	Tonozlar, kubbeler
Cephe	Çift kat, çift sıra pencere dizilimi
Yapım Sistemi	Yığma
Süsleme	Hat, mukarnas, kündekari, çini

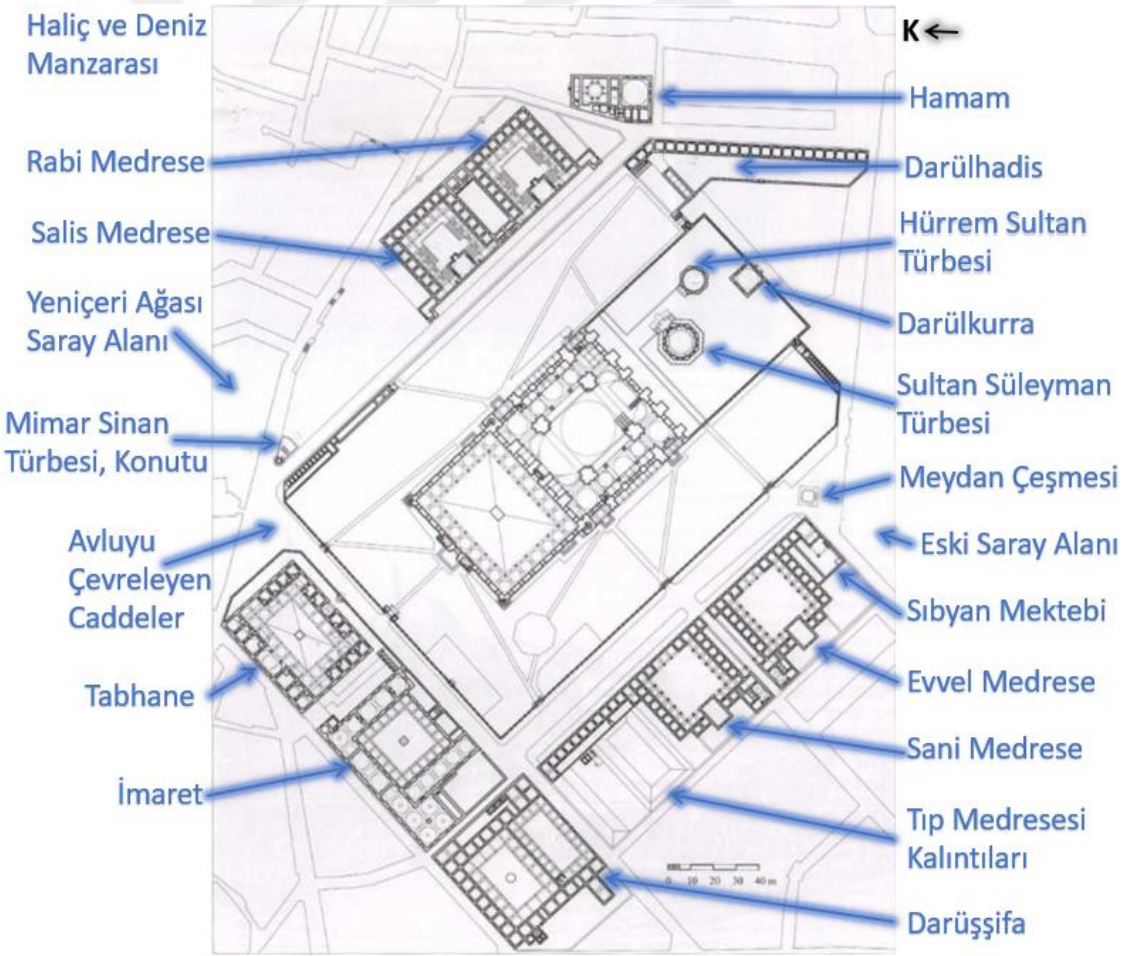

Şekil 4.28. Süleymaniye Külliyesi plan (Necipoğlu, 2013'ndan işlenerek)

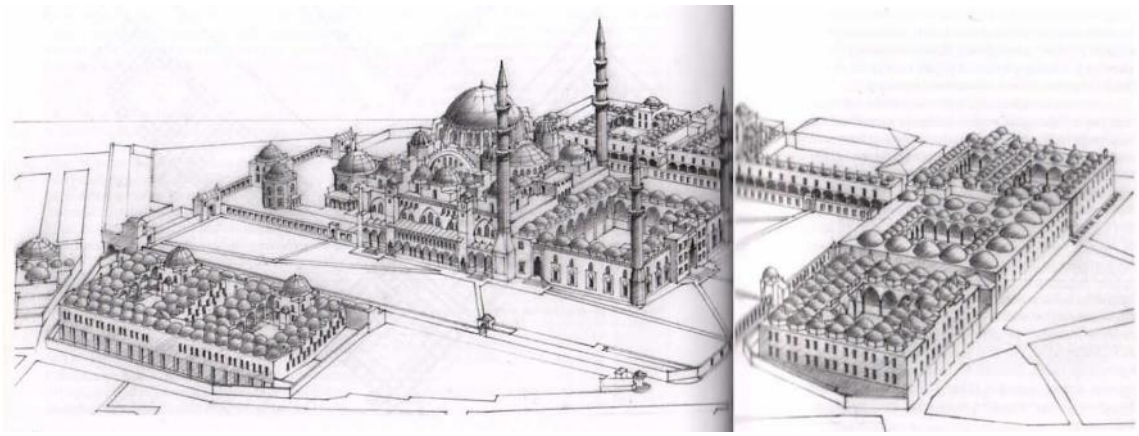

Şekil 4.29. Süleymaniye Külliyesi perspektif (Necipoğlu, 2013)

Şekil 4.30. Süleymaniye Cami (Barkçin, 2019)

Şekil 4.31. İmaret (Kan, 2014)

a) **b)**

Şekil 4.32. a) Darülkurra **b)** Hamam (Kan, 2014)

Şekil 4.33. Rabi Medrese dershanesi (Kan, 2014)

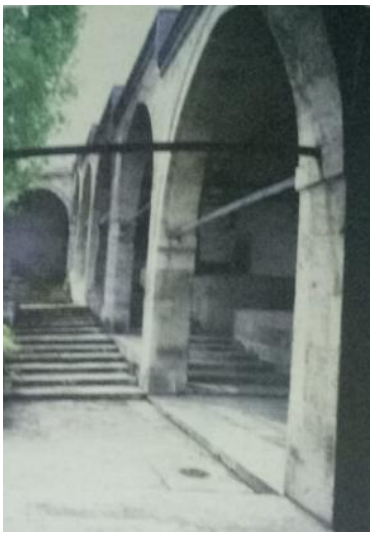
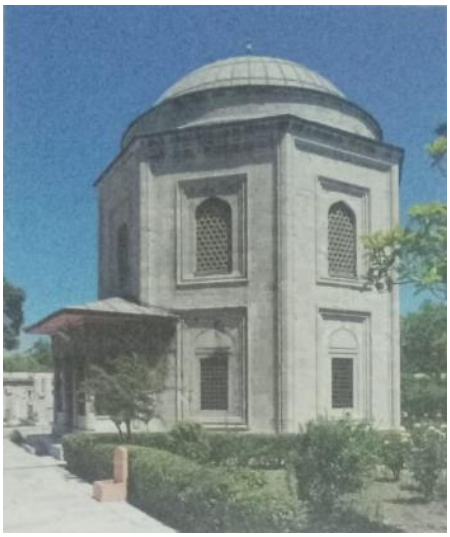

a) **b)**

Şekil 4.34. a) Salis Medresesi **b)** Hürrem Sultan Türbesi (Kuban, 2021)

Şekil 4.35. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi (Kuban, 2021)

Şekil 4.36. Mimar Sinan Türbesi (Barkçin, 2019)

Şekil 4.37. Dükkanlar (Kan, 2014)

4.1.6. İstanbul Nuruosmaniye Külliyesi

Fatih ilçesinde Eminönü bölgesinin Çemberlitaş semtinin kuzeybatısındaki Kapalıçarşı girişinde bulunur, I. Mahmud tarafından 1748 yılında inşasına başlanılan külliye Sultan III. Osman zamanında 1755 yılında bitmiş ve onun adını almıştır (Köse, 2012). Kompleks Rum asıllı mimar Simeon Kalfa tarafından tasarlanmıştır (Köse, 2012). Bu külliye Osmanlı kültürünün özgün bir Barok yorumudur, (Şekil 4.38) Sinan'dan sonra Osmanlı külliye mimarisinin en önemli hatta tek yapısıdır (Kuban, 2021). Kentsel çevreye uyum sağlamaya çalışan ilk ve son büyük külliyedir; çok büyük olmayan ve eğimli bir arsa üzerine yapılmış olan külliye cami, medrese, imaret, kitaplık, türbe, hünkâr kasrı, sebil ve çeşmeden oluşur (Kuban, 2021) (Çizelge 4.6). Külliye alanının her noktası cami için gerekli olan alan bırakıldıktan sonra kullanılmıştır, imaret ve medrese önünde yer alan Kapalıçarşı'ya uzanan avlu oluşturulduktan sonra yoldan setle ayrılan bahçe alanı bırakılmıştır (Kuban, 2021). Hünkâr Mahfili altında bulunan kuzey avlusuna türbe ve kitaplık inşa edilmiştir, arazinin eğiminden dolayı Kapalıçarşı karşısına tek katlı bir arasta, kuzeye zemin kat dükkanlarının üzerine de bekar odaları konumlandırılmıştır (Kuban, 2021) (Şekil 4.39).

Caminin mimarı Mustafa Ağa ve yardımcısı Simon kalfadır, 1748'de inşa edilmeye başlanmış ve 1756'da bitirilmiştir (Yetkin, 1965). Kare şeklindeki hariminin üzerini 4 ayağın taşıdığı 25,50 m çaplı tuğla kubbe örter, mermer mihrap çıkıntılı ve üstü yarım kubbelidir (Eyice, 2007). Yarım daire şekilli avlu ve renkli camlı alçı pencereler Türk barok üslubunu gösterir, doğu cephesinin yanında pencereli hünkâr kasrına erişimi sağlayan büyük bir rampa bulunur (Eyice, 2007). Yapı 5 sıra halinde kavisli ve dilimli

174 pencereye sahiptir, kubbede dördüz sömür 32 pencere yer alır (Yetkin, 1965) (Şekil 4.40). Ahşap, cam, demir, kurşun, mermer, tuğla, yaldız, taş bulunulan yapı malzemeleridir (Cesur, 2021). Süsleme olarak S ve C eğrileri, yuvarlak katlı profiller, yazı levha ve madalyonlar kullanılmıştır; minarelerinin külahları taş kullanılarak inşa edilmiştir ve ilerideki taş külahı uygulamasının öncüsü olduğu söylenebilir (Kuban, 2021).

Medrese barok ayrıntılara rağmen klasik avlulu planla inşa edilmiştir, farklı tek tasarımsal özelliği oranlarıyla çok yüksek ve dar olmasıdır (Kuban, 2021). 12 öğrenci odası ve dershaneden oluşur, ön bahçesinde abdest almak için bir tekne, 8 lüleli çeşme, 3 tuvalet ve çamaşırhane bulunur (Taşkın, 2017). Odaların üzeri kubbeli olup kuzey cephenin ortasında kapı ve karşısında dershane bulunur (Eyice, 2007).

İmaret asimetrik planlı, büyük mutfaklı, beşik tonozlu aşhaneli ve avludaki çokgen girişi ile özgün bir tasarımdır (Kuban, 2021). Medresenin batısında ve bitişik inşa edilmiş yapıya kuzeydeki kapıdan girilir (Şekil 4.41), güneydeki çift kapıdan sağdaki mutfağa açılır, batıda ince uzun aşhane ile kuzeyinde daha küçük servis bölümü yer alır (Eyice, 2007). Yapının dış duvarlarda kesme taş ve mermer, dolgu malzemesi ise moloz taş tercih edilmiştir; kesme taş kullanılarak yapılmış sekizgen ikonik mutfak bacaları kurşun kaplı konik külahlarla örtülüdür (Gürbıyık, 2013). Sadece kuzey ve batı cephelerinde pencerelere rastlanır (Gürbıyık, 2013).

Kütüphane külliye içinde lakin bağımsız olarak inşa edilmiştir, günümüzde halen işlevine devam etmektedir (Keleş Ocakcan, 2013). Kırık çokgen şemalı simetrik bir plana sahiptir, önde bulunan çıkıntının iki tarafından merdivenlerle sahanlığa çıkılır (Ünsal, 1984) (Şekil 4.42). Bodrum kat üzerindeki ana mekânı 4 sütunun taşıdığı kubbe örter, sütunların çevrelediği bu kısmın arkasında bölümler yer alır (Keleş Ocakcan, 2013). Kitapların bulunduğu bölümün üzerine bir tonoz örter, okuma salonu inşa edildiği zamanında hasır kaplı zemin üzerine minderler şeklinde tasarlanmışken sonradan okuma masaları ve koltuklarıyla döşenmiştir (Ünsal, 1984). Hareketli cephelere sahip olan yapının zemin kat duvarları taşıyıcıdır; taş, tuğla, mermer, ahşap ve metal tercih edilen yapı malzemeleridir (Keleş Ocakcan, 2013).

Türbeye III. Osman'ın annesi Şehsuvar Sultan defnedilmiştir bu yüzden Şehsuvar Sultan Türbesi ya da Nuruosmaniye Türbesi olarak bilinir (Düzenli, 2005). Caminin doğusunda bulunan geniş bahçede kütüphaneyle hünkâr mahfili arasında girişi cami yönünde olmak üzere inşa edilmiştir, yapı içten 7 x 7,20 m ebatlarında kareye yakın köşeleri yuvarlak planın üstünü örten kubbeden meydana gelir (Ziyrek, 2004). Cephelerin

büyük kısmı mermer kaplıdır, doğu cephesi küfeki taştandır (Ziyrek, 2004). Süslü giriş cephesi kapısı yuvarlak kemerli iken çatı birimlerinin iç kısımlarında herhangi bir süsleme görülmemiştir (Ziyrek, 2004) (Şekil 4.43).

Hünkâr kasrı ya da Mahfil-i Hümâyun[4] girişi kuzey güney doğrultusunda eğimli ve rampalı olmak üzere tonozlu bir geçit üzerinde caminin kuzeydoğusuna konumlanmaktadır; 2 odalı bir zemin kat ile 3 odalı, 1 tuvalet, 2 hol ve 1 salonlu üst kaftan oluşur (Nar, 2001). Hükümdarın dinlenme bölümü mermer ocağa ve dolap nişine sahiptir, cami 3 taraftan kucaklayan mahfili bulunur (Nar, 2001).

Sebil mimar Mustafa ağa tarafından inşa edilmiştir, gövde kütlesi yarım daire şemasındadır (Erarslan, 2020). 1169/ 1755 senesinde yapılmış olan yapı Türk rokoko mimari stilindedir, demir şebeke parmaklı 3 penceresinin altında su akacak yedişer deliği bulunur (Taşkın, 2017). Yapı katlı yapıda ve derin kornişlerle bezelidir (Kuban, 1954). 4 mermer sütunlu ve kurşun kaplı kubbesi ile ahşap saçakları vardır (Taşkın, 2017). 3 bölmeli gömme kolon başlıklarını destekleyen ayaklar kabartmalı ve kalın taş sarmal şeritlerle kaplıdır, 3 pencerenin üstündeki kabuklar ve yaprak süsler 3 boyutlu etki yaratır (Goodwin, 2012) (Şekil 4.44).

Çeşme; III. Osman Çeşmesi ya da Sultan Osman Çeşmesi olarak bilinir, 1756 yılına tarihlenir ve caminin Kapalıçarşı tarafındaki avlu kapısına bitişiktir, sebilin yanındadır (Taşkın, 2017). Eski Türk mimarisine yabancı ancak hat ve süslemelerle hoş küçük bir eserdir (Eyice, 1993). Gömme 2 kolonun taşıdığı yivli pilastrlar ve merkezindeki rölyefli İtalyan kartuşuyla Barok devrini yansıtır (Kuban, 1954). Sütun başlığı akantus yapraklı sarmal kıvrımlarla, köşelerde ve ortada vazo şekilleriyle, alınlıkta çiçek motifiyle, teknesi ise istiridye kabuğu biçiminde süslenmiştir (İlkhan Söylemez, 2010) (Şekil 4.45).

[4] Osmanlı'da selatin camilerinde padişahların konuk edildiği ve hükümdarın dinlenmesi, huzuruna kabul ettiği kişilerle görüşmesi amacıyla tasarlanmış bölümlere denir (Tanman, 2001).

Çizelge 4.6. İstanbul Nuruosmaniye Külliyesi özellikleri

İstanbul Nuruosmaniye Külliyesi	
Oluşturan Birimler	Cami, medrese, imaret, kitaplık, türbe, hünkâr kasrı, sebil, çeşme, han ve dükkanlar
Yapı Malzemesi	Küfeki taş, tuğla, kiremit, mermer, kurşun, cam, ahşap, demir, alçı, kurşun, pirinç, altın varak ve yaldız
Plan	Yarım daire avlulu cami, bitişik ve ayrık nizam, çokgen plan şemaları, asimetrik düzenlemeler, iç avlulu yapılar, dolap nişleri
Çatı Örtüsü	Kubbe ve tonoz
Cephe	Çoklu pencere dizilimleri, sağır duvarlar, mermer kaplamalı, üç boyutlu ve hareketli
Yapım Sistemi	Kagir
Süsleme	S ve C eğrileri, yuvarlak katlı profiller, yazı levha ve madalyonlar, geometrik ve bitkisel figürler

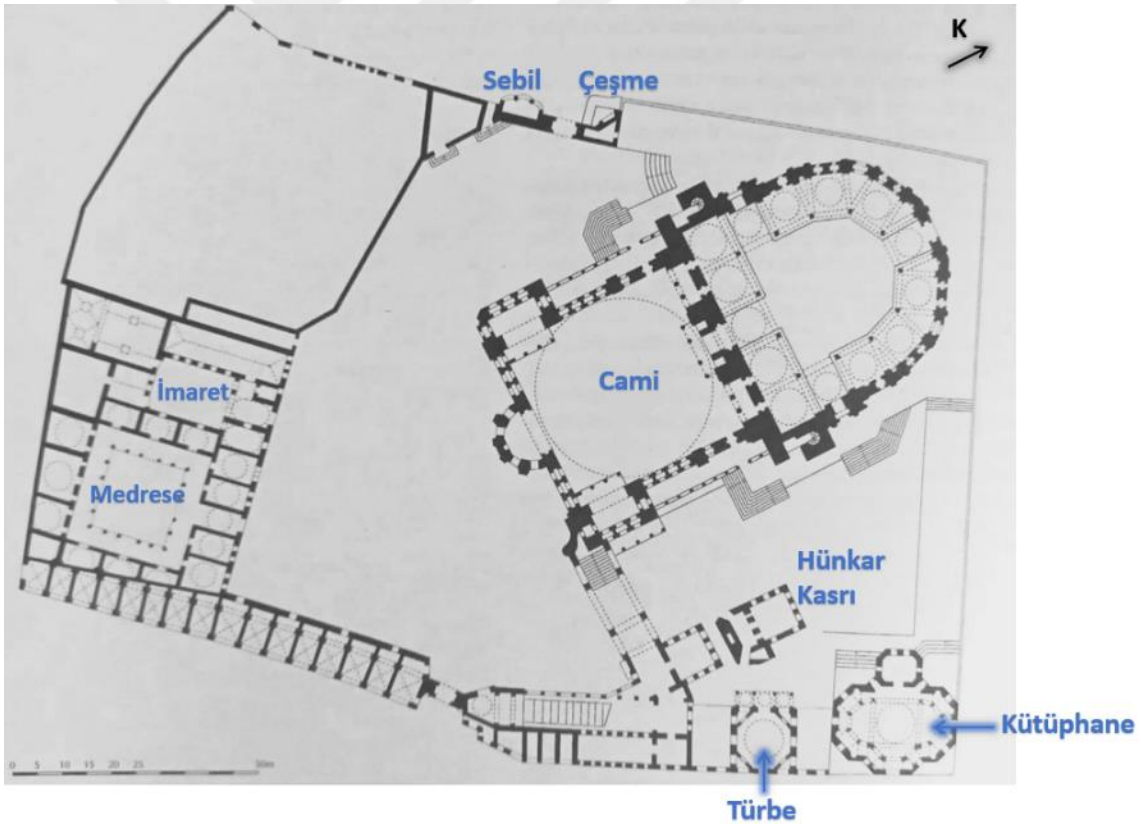

Şekil 4.38. Nuruosmaniye Külliyesi Planı (Kuban, 2021 işlenerek)

Şekil 4.39. Nuruosmaniye külliyesi genel görünüş (Alioğlu ve Aydemir, 2012)

a) **b)**

Şekil 4.40. Nuruosmaniye Cami **a)** kuzeyden **b)** güneybatıdan (Köse, 2012)

Şekil 4.41. Nuruosmaniye imaret (Gürbıyık, 2013)

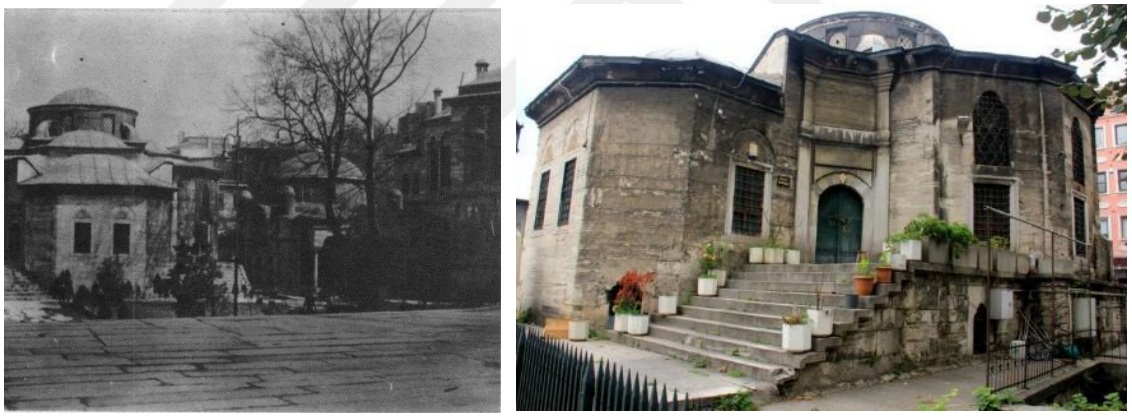

a) **b)**

Şekil 4.42. Nuruosmaniye Kütüphanesi (**a)** Ünsal, 1984 **b)** Türkiye'nin Tarihi Eserleri, 2019)

Şekil 4.43. Nuruosmaniye (Şehsuvar Sultan) Türbesi (Düzenli, 2005)

a) **b)**

Şekil 4.44. Nuruosmaniye sebili **a)** 1755 yılı (Kuban, 1954) **b)** günümüz (Erarslan, 2020)

a) **b)**

Şekil 4.45. Nuruosmaniye çeşmesi **a)** 1755 yılı (Kuban, 1954) **b)** günümüz (İlkhan Söylemez, 2010)

4.2. Cami

Arapça cem kökünden türemiş ve toplayan, bir araya getiren manasında kullanılmıştır; minberi olmayan ve cuma namazı kılınamayacak kadar küçük mekanlar ise mescit olarak anılır (Önkal ve Bozkurt, 1993). Açık havada büyük kalabalıkların ibadet etmesi için ayrılmış alana ise namazgah denir (Eyice, 1993). Camiler cuma ve bayram namazları kılınan Müslüman tapınaklarıdır; Osmanlı camileri harim ya da muhavvata (dış avlu), harem (iç avlu), namaz kılınan alan olan sahn, son cemaat yeri, minare, şadırvan, muvakkithane, imam ve müezzin odaları, musalla taşı ve tuvaletlerden oluşurdu (Hasol, 2021). Ayrıca cami içerisinde bulunan mihrap, minber, vaaz kürsüsü, hükümdar için ayrılmış hünkâr mahfili ve kadınlar mahfili de yapıyı oluşturan birimlerden sayılabilir (Eyice, 1993). İşlevleri arasında ibadet mekanları olması dışında danışma işlemleri için toplanma yeri ve okul olarak da kullanımı sayılabilir (Atçeken ve Bedirhan, 2012).

İslam'ın doğuşunda ilk cami Medine'de Mescid-i Nebevi sonrasında Kudüs, Basra, Kufe, Kahire'de yapılan camiler geleneğe devam ettirmiştir; bu camilerde ezan damın üzerinden okunurdu (Eyice, 1993). Emeviler, Abbasiler ve Fatimiler cami mimarisini

kendilerine göre yorumlamış ve geliştirmişlerdir; Anadolu'da ise payeli camiler, ahşap destekli camiler ve değişik tiplerde camiler görülmüştür; Hint, Eyyubiler, Memlukler de karma üslupta camiler inşa etmiştir (Eyice, 1993). Osmanlı'da ise çok ayaklı camiler; padişah, hanım sultan ve şehzadeler gibi padişah ailesi tarafından yaptırılan selâtin camileri; gezgin dervişlerin barınma ihtiyaçlarını da karşılayan çift fonksiyonlu zaviyeli camiler gibi tipleri bulunur (Hasol, 2021).

4.2.1. Konya Alâeddin Cami

12 yüzyıl ortalarında inşa edilmiş olan en eski Selçuklu camisi birçok tamir ve değişiklikle günümüze gelmiştir (Çizelge 4.7), ilk camiden orijinal olarak ahşap geçmeli minber (Şekil 4.47) ve kitabe bulunmaktadır (Aslanapa, 2007). Kitabelerde Sultan Mesud ve II. Kılıçarslan ile Ahlatlı usta Mengümberti'nin isimleri ve 1155 senesi okunur, kitabe sergisini anımsatan kuzey cephesinde ise sultanlardan I. Keykavus ve I.Keykubat, Atabey Ayaz, ustalardan Muhammed Havlan El Dımişki ve Kerimeddin Erdişah isimleri yazılıdır (Aslanapa, 2018) (Şekil 4.48). Kompleks birbirleri ile ilişkileri net olmayan ibadet mekanları, kubbeli maksure, çinili mihrap, 2 tane türbe, hazireler, anıtsal giriş duvarıyla taçkapı ve ikinci bir kapıdan oluşur (Kuban, 2008) (Şekil 4.46 ve Şekil 4.49).

Caminin ortalama boyutları 86 metreye 57 metredir, eski yapılara ait 62 sütunla birçok sahınlara bölünmüştür (Yetkin, 1965) (Şekil 4.50). Çekirdek bölümünde kubbe ve eyvan kaynaşması ile doğu ve batısına eklenen çok ayaklı sistem yapının enine genişlemesine sebep olmuştur (Altun, 1988). Yapının önce batıdaki payeli bölümü sonra doğudaki 7 nefli, sivri kemerlerle düz çatıyı taşıyan, monolit sütunlu bölümün kalabalık ibadet yeri ve kümbete geçiş alanı olarak eklendiği düşünülmektedir (Aslanapa, 2018).

Yapının kuzey cephesinde 21 adet küçük pencere bulunur (Şekil 4.51), kesme taşla örülmüş portalın 2 yanında 2 küçük bozulmuş korent tip başlıklı antik benzeri sütun bulunur (Yetkin, 1965). Yerden yüksekte yer alan portaldan merdivenlerle arkasındaki çukur avluya inilir, camiye ise 1889 yılında Sultan II. Abdülhamit tarafından onarılan doğu kapısından girilir (Aslanapa, 2007) (Şekil 4.52).

Portalda renkli taş ve mermer geometrik geçme düğümler görülür (Aslanapa, 2018). Caminin kubbeli kısmında tuğla kemerler üstünde kırmızı zikzaklar, derzlerde yatık Z harfleri görülür; taş ayaklar beyaz çizgiler ve papyonu benzer motiflerle süslenmiştir (Öney, 1992). Mihrapta ise geometrik desenli palmet yapraklar, sarmaşıklar, yuvarlak hatlı yazı şeritleri, firuze, lacivert ve mor renkler görülür; çini mozaikle bezeli kubbe kasnağı bulunur (Öney, 1992) (Şekil 4.53). Bugün İstanbul Türk ve İslam Eserleri

Müzesi'nde sergilenen 8 adet Selçuklu halısı da bu yapı da yer alır (Öney, 1992) (Şekil 4.54).

Kuzey tarafında avluda bulunan camiye bitişik 2 türbeden dışarıdan ongen içeriden daire planlı ve külahla örtülmüş yuvarlak kubbeye sahip olan II. Kılıç Arslan tarafından inşa ettirilmiştir; içerisinde II. Kılıç Arslan, I. Keyhusrev ve Alâüddin Keykubad'ın mavi zemin üstüne beyaz kabartmalı kitabeli sandukaları yer alır (Yetkin, 1965)[5]. Bu kümbette mimarı olan Hocentli Yusuf bin Abdülgaffar ismi yazılıdır (Aslanapa, 2018). Sonrasında inşa edilmeye başlanan sekizgen türbenin çatısı bitirilmemiştir, sade mermer portalı vardır (Yetkin, 1965).

Çizelge 4.7. Konya Alâeddin Cami özellikleri

Konya Alâeddin Cami	
Minare	Orijinal minaresi yok
Yapı Malzemesi	Taş
Plan	Asimetrik, sahınlara ayrılmış, taşıyıcı ayaklar, eyvanlı
Çatı Örtüsü	Düz, mihrap önü kubbesi
Cephe	Taçkapı, masif taş duvarlar
Yapım Sistemi	Yığma
Süsleme	Bitkisel ve geometrik süslemeler, yazı şeritleri, çini mozaik, halılar

[5] Bu mezar anıtı tezin 4.4.1. numaralı bölümünde II. Kılıç Arslan Kümbeti başlığı altında detaylı olarak incelenmiştir.

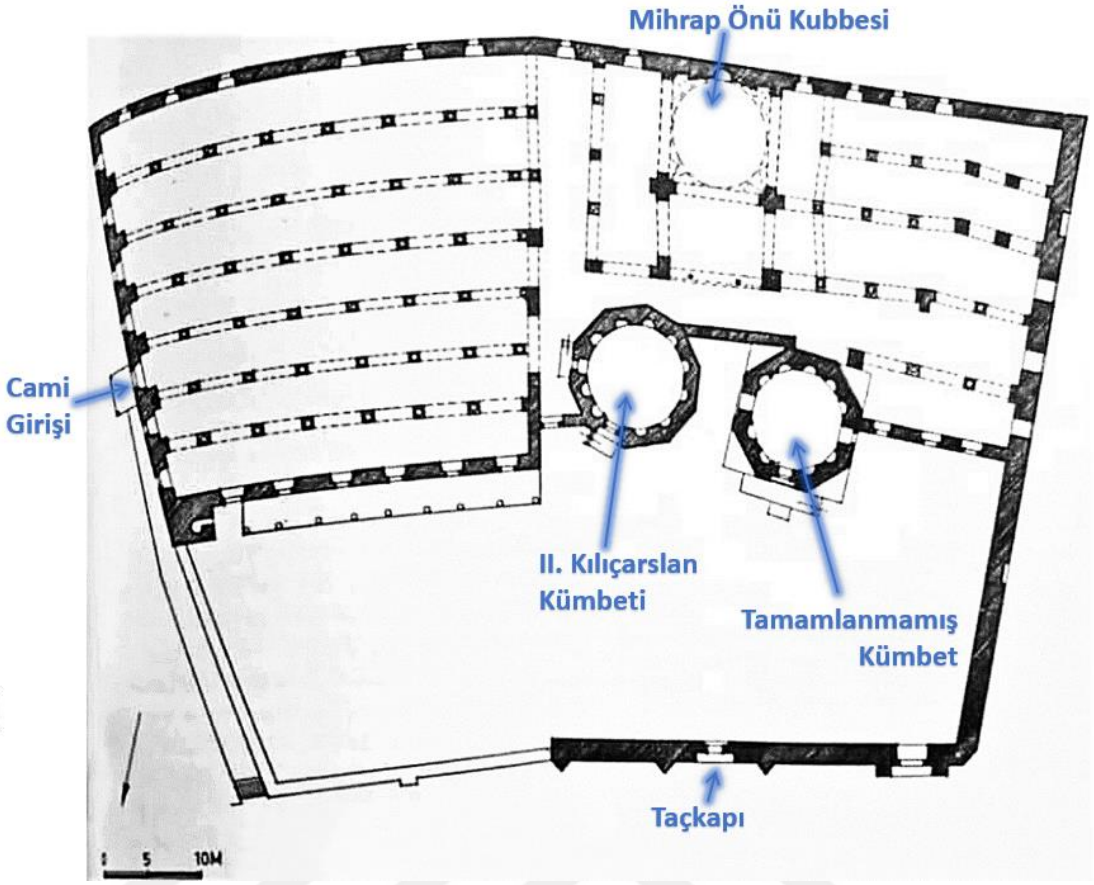

Şekil 4.46. Konya Alâeddin Cami planı (Aslanapa, 2018 işlenerek)

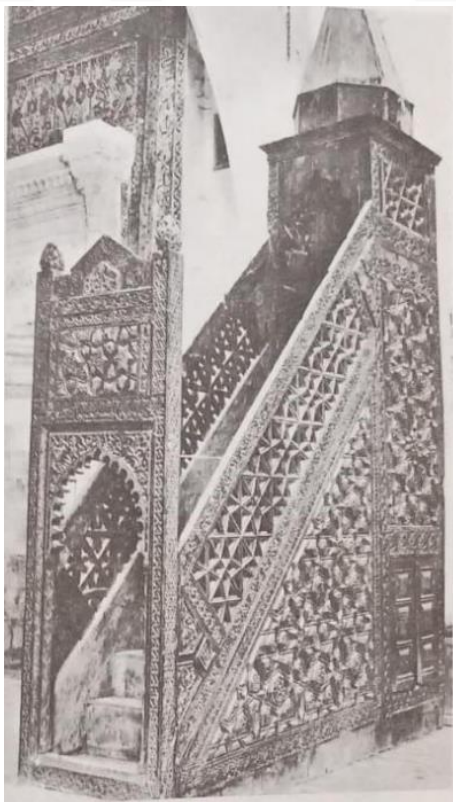

Şekil 4.47. Konya Alâeddin Cami orijinal ahşap minberi (Aslanapa, 2018)

Şekil 4.48. Konya Alâeddin Cami kuzey duvarı kitabesi (Eyice, 1989)

Şekil 4.49. Konya Alâeddin Cami (T.C. Konya Valiliği)

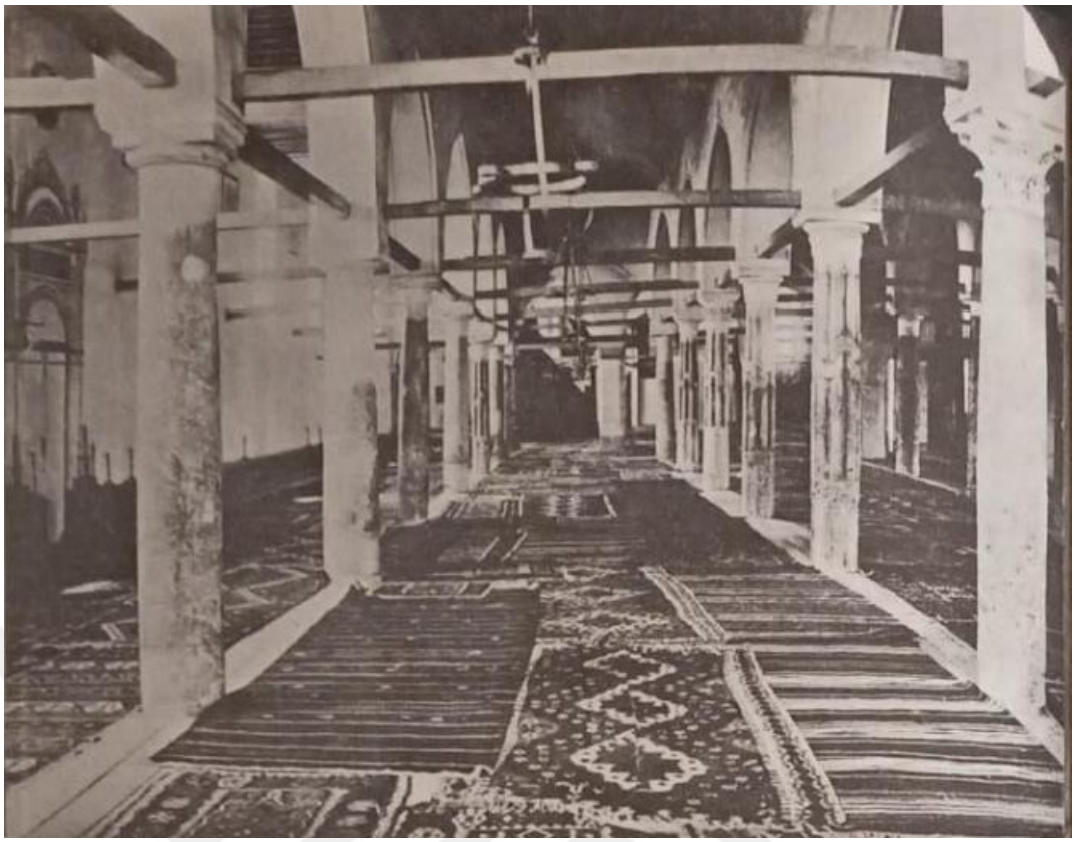

Şekil 4.50. Konya Alâeddin Cami iç görünüş (Aslanapa, 2018)

Şekil 4.51. Konya Alâeddin Cami kuzey duvarı (Eyice, 1989)

Şekil 4.52. Konya Alâeddin Cami doğu girişi (T.C. Konya Valiliği)

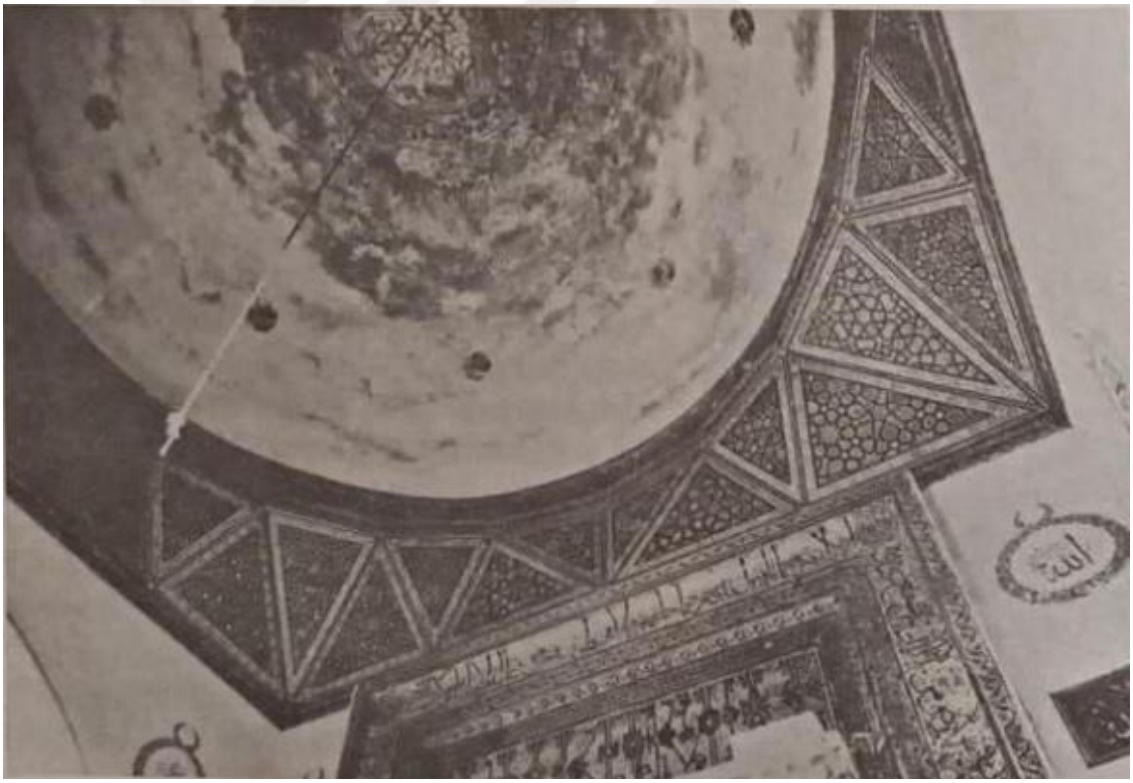

Şekil 4.53. Konya Alâeddin Cami kubbe geçişi Türk üçgenleri (Aslanapa, 2018)

Şekil 4.54. Konya Alâeddin Cami Selçuklu halısı (Öney, 1992)

4.2.2. Malatya Ulu Cami

Malatya ilinin 8 km kuzeyindeki Battalgazi ilçesinde bulunur, Büyük Selçuklu Devleti'nin mimari geleneğini Anadolu'da devam ettiren tek cami olması nedeniyle önemlidir (Erkek vd., 2013) (Şekil 4.56). Camide taş bölümlerde onarım ve eklemelerle ilgili tuğla bölümlerde ise sanatkâr imzalarıyla ilgili olmak üzere toplam 6 adet kitabe bulunur, caminin orijinal planı 1224 yılında I. Alaeddin Keykubat döneminde Mansur bin Yakup önderliğinde inşa edilmiş ve kubbe eyvan birleşmesiyle avlunun batı revakı o zamandan günümüze kalmıştır (Arık, 1969). 1247 yılında II. İzzüdin Keykavus Döneminde Şıhabüddin İlyas bin Şıhabüddin Ebubekir tarafından Hüsrev ismindeki sanatkara batı portalı ve 1274 yılında da cami yenilemesi, doğu portalı, esas camideki tüm taş birimler yaptırılmıştır (Arık, 1969). İki eyvanlı, uzunlamasına plan tasarımına sahip, minaresiz, (Çizelge 4.8) orta avlunun tarafında bulunan ana eyvan (Şekil 4.59) ve giriş eyvanına dik enine sahnlı, (Şekil 4.58) kuzey güney doğrultusunda üçer sıra revaklı plan şekli orijinal olmalıdır (Arık, 1969) (Şekil 4.55).

50x33 m ölçülerinde olan yapının 6,90x6 m ebatlarındaki eyvan ile kubbe tromplarının iç içe geçmiş kavsaralardan oluşması dikkat çekicidir (Yetkin, 1965) (Şekil 4.57). Cami maksuresi, önündeki eyvan, batı revaklar tuğladan; doğu ve kuzey kısımları taştan inşa edilmiştir (Kuban, 2008). Yapının kuzeyine yeni bir kısım eklenmiş

sonrasında çevresine dükkanlar yaptırılmıştır, kıble duvarına paralel tonozlar, kubbeli maksure ve avluya açılan eyvan çatıyı oluştur (Kuban, 2008). Tuğla kubbe 3 dilimli yonca tromplarla sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır (Aslanapa, 2018)

Doğu portalı geometrik geçmeli ve bitki motifleri ile süslüdür; eyvan cephesi firuze ve mor çini mozaik süslemelerle, eyvan tonozu tuğladan geometrik şekillerde süslenmiştir (Aslanapa, 2018). Ana eyvanında ve avlu revaklarında sırlı tuğla mozaik ve çini mozaik bezemeler görülür (Öney, 1992).

Çizelge 4.8. Malatya Ulu Cami özellikleri

Malatya Ulu Cami	
Minare	Orijinal minaresi yok
Yapı Malzemesi	Tuğla ve taş
Plan	Sahınlara ayrılmış, taşıyıcı ayaklar, eyvanlı, orta avlulu, çok girişli
Çatı Örtüsü	Tonozlu, mihrap önü kubbesi
Cephe	Taçkapı, masif taş duvarlar
Yapım Sistemi	Yığma
Süsleme	Bitkisel ve geometrik süslemeler, çini mozaik, sırlı tuğla mozaik

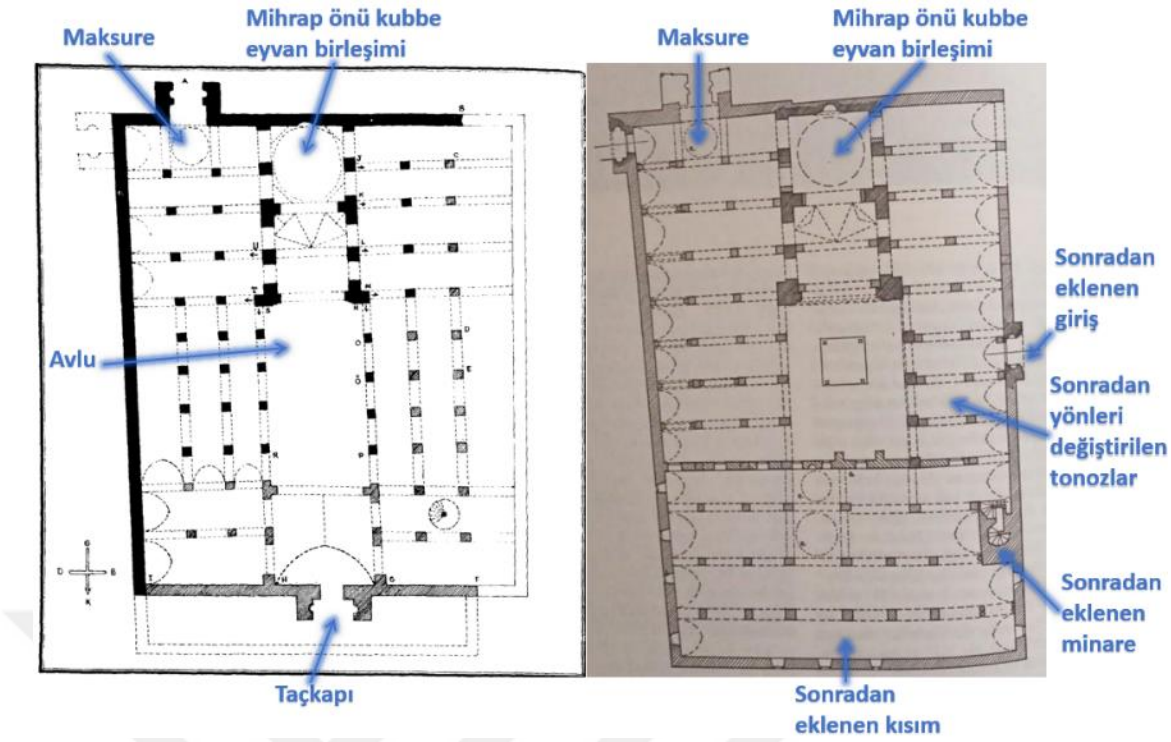

a) **b)**

Şekil 4.55. Malatya Ulu Cami **a)** restitüsyon planı (Arık, 1969'tan işlenerek) **b)** günümüz planı (Aslanapa, 2018 işlenerek)

Şekil 4.56. Malatya Ulu Cami (T.C. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı)

Şekil 4.57. Malatya Ulu Cami kubbesi (T.C. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı)

Şekil 4.58. Malatya Ulu Cami iç mekân (T.C. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı)

Şekil 4.59. Malatya Ulu Cami avlu (T.C. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı)

4.2.3. Konya Beyşehir Eşrefoğlu (Süleyman Bey) Cami

Konya'nın Beyşehir ilçesinde Beyşehir Gölü'nün 100 m kuzeyinde İçerişehir denilen bölgede ve aynı isimli mahallede bulunur (Şekil 4.61) (Kuban, 2008). 1297 senesinde Anadolu Selçuklu Emiri Eşrefoğlu Seyfettin Süleyman tarafından yaptırılmıştır (Akyurt, 1940). 31,77 x 46,55 m ebatlarıyla Anadolu'da günümüze gelen ahşap direkli ve düz tavanlı camilerin en büyüğüdür (Kuban, 2008). Cami duvarına bitişik türbe 1301 yılında, caminin doğusunda aynı dönemde ya da daha erken zamanda bir han ve hanın 15 m batısında bir çifte hamam yine Eşrefoğlu Emir Süleyman tarafından inşa ettirilmiştir (Akyurt, 1940) Ayrıca 1561 senesinden bir Osmanlı türbesi, 1314/1315 senesinden bir medrese, 1369 senesinden İsmail Aka Medresesi ve Türbesi de cami yakınlarında yer alır (Çizelge 4.9) (Akyurt, 1940).

Kuzey güney doğrultusunda tasarlanmış caminin kuzey cephesinin ortasından doğuya doğru yönlenen duvarı sayesinde yapı beşgen bir plana sahiptir (Şekil 4.60), girişi kuzeydoğu duvarı üzerinde ve kuzey duvarının köşesindedir (Şekil 4.62) (Kuban, 2008). Kesme taşlı diyagonal cepheye sahip yapının taç kapısı girişinden 4 m ilerde sırlı tuğla ve çini mozaikle kaplanmış, sivri kemerli bir iç kapı daha bulunur (Şekil 4.63) (Aslanapa, 2007). Taç kapıya bitişik sebil ve yanında minaresi bulunur, mihraba dik 7 sahın ve onları kesen 8 sahınlı kurgu iç mekânı oluşturur (Şekil 4.64) (Kuban, 2008). Tek parça ahşap

sütunlar taş kaidelere oturtulmuştur ve yüksekliği 7,50 m, çapı ise 40-45 santimetre arasında değişen daire kesitlidir (Kuban, 2008). Sütunlar ahşap mukarnaslı başlıklarla sonlanır, ahşap tavan ve çatı kirişleriyle daha yüksek olan orta sahasında bulunan karlık[6] denen aydınlık üstündeki fener yapının üzerini örter (Kuban, 2008). Orijinal çatısı toprak kaplıdır (Akok, 1976). Müezzin mahfili 1574 senesinde yapıya eklenmiştir, minare gövdesi tuğla 90 basamağı taştan yapılmıştır (Akyurt, 1940).

Tavan kirişleri, konsol araları ve mukarnas başlıklarda kalem işi süslemeler bulunur (Aslanapa, 2018). Çini mozaikle süslü 4,58 x 6,17 m ölçülerindeki mihrabın altı ahşapla kaplıdır, mavi beyaz ve firuze renkli çiniler beyaz zemin üzerine siyah yazılar içerir (Şekil 4.65) (Akyurt, 1940). Mukarnas niş bitkisel ve geometrik desenlerin süslediği 5 bordüre sahiptir, 2 yanında kaideli ve sekizgen sütunceler bulunur (Kuban, 2008). Kubbe tuğla ve çini ile süslü (Şekil 4.66) 5,74 m ölçülerindedir, sonradan onarımlarda eklenen ahşap sütunların taşıdığı 3 sivri kemere oturur (Akyurt, 1940). Mihrap önü kubbesi ayrıca dışarıdan sivri bir külahla da kapatılmıştır (Aslanapa, 2018). Ceviz ağacından yapılmış minber İsa adında bir sanatkarın eseridir (Akyurt, 1940). Kündekari tekniğiyle geometrik şekilde süslemeleri bulunur; dilimli kenarlı, çift kanatlı ve yüksek kemerli kapının üzerinde bir yazı panosu yer alır (Kuban, 2008). Emirler mahfiline 13 basamaklı ahşap merdivenle çıkılır, yine ahşap parmaklıkları bulunur ve duvarları çini kaplıdır (Akyurt, 1940).

Çizelge 4.9. Beyşehir Eşrefoğlu (Süleyman Bey) Cami özellikleri

Beyşehir Eşrefoğlu (Süleyman Bey) Cami	
Minare	Tuğla gövdeli ve taş basamaklı, taçkapı yanında
Yapı Malzemesi	Tuğla, taş, ahşap ve toprak
Plan	Sahınlara ayrılmış, taşıyıcı ahşap sütunlar, beşgen plan,
Çatı Örtüsü	Ahşap kirişli toprak dam, mihrap önü kubbesi, karlık fener
Cephe	Taçkapı, masif taş duvarlar, sebil nişi
Yapım Sistemi	Yığma taş ve ahşap direk destekli
Süsleme	Bitkisel ve geometrik süslemeler, çini mozaik, sırlı tuğla mozaik, kündekari, yazı kuşağı, kalem işi

[6] Cami damındaki karlar ve yağmur suları çatı ortasındaki boşluktan aşağıdaki havuza akıtılmış, ortamı nemlendirerek yakılan sobalardan ötürü ahşap sütunların çatlayıp kurumasını engellemiş ve ömürlerini uzatarak günümüze gelmesine yardımcı olmuştur. (T.C. Beyşehir Kaymakamlığı ve T.C. Konya Valiliği)

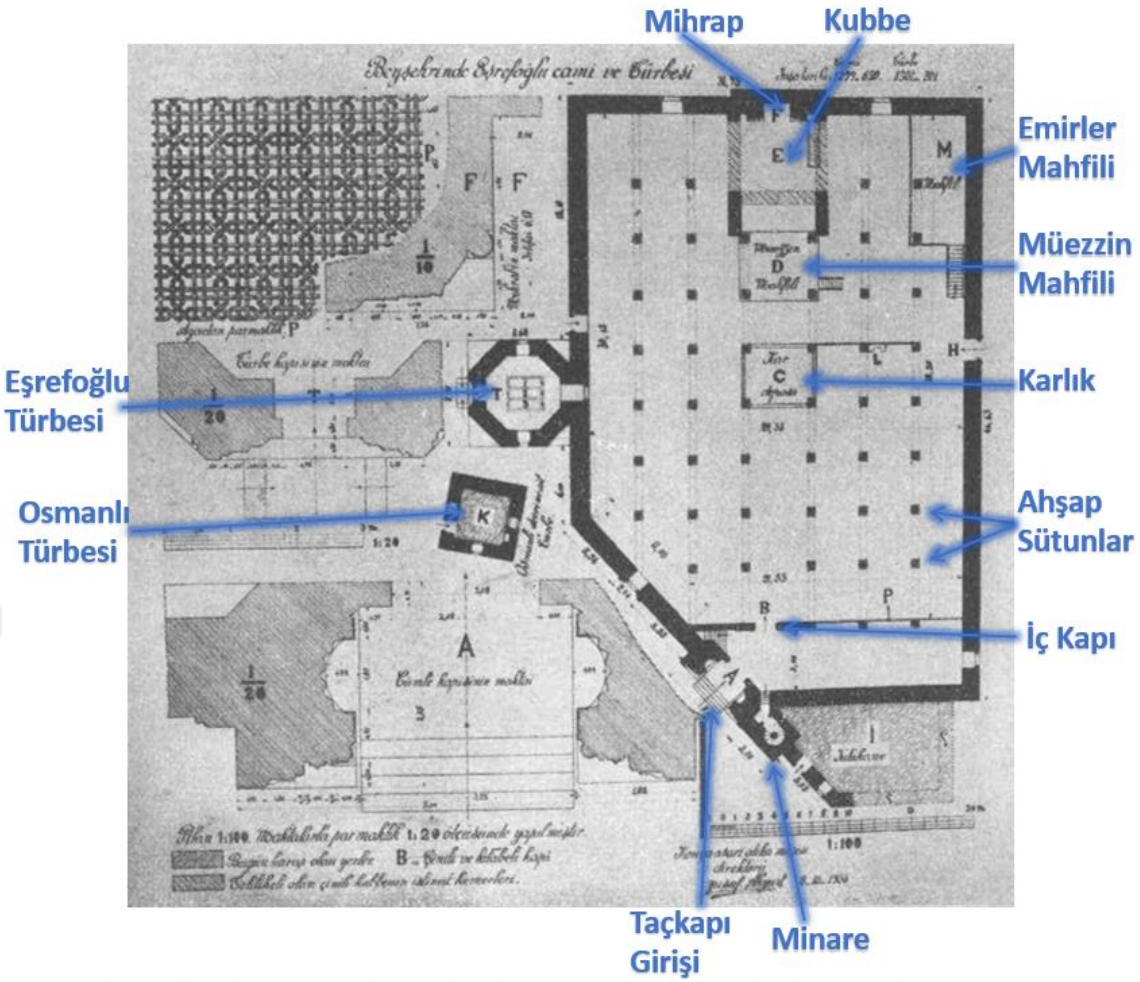

Şekil 4.60. Beyşehir Eşrefoğlu Cami plan (Akyurt, 1940 işlenerek)

Şekil 4.61. Beyşehir Eşrefoğlu Cami (Yavaş, 1995)

Şekil 4.62. Beyşehir Eşrefoğlu Cami taşkapısı (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013a)

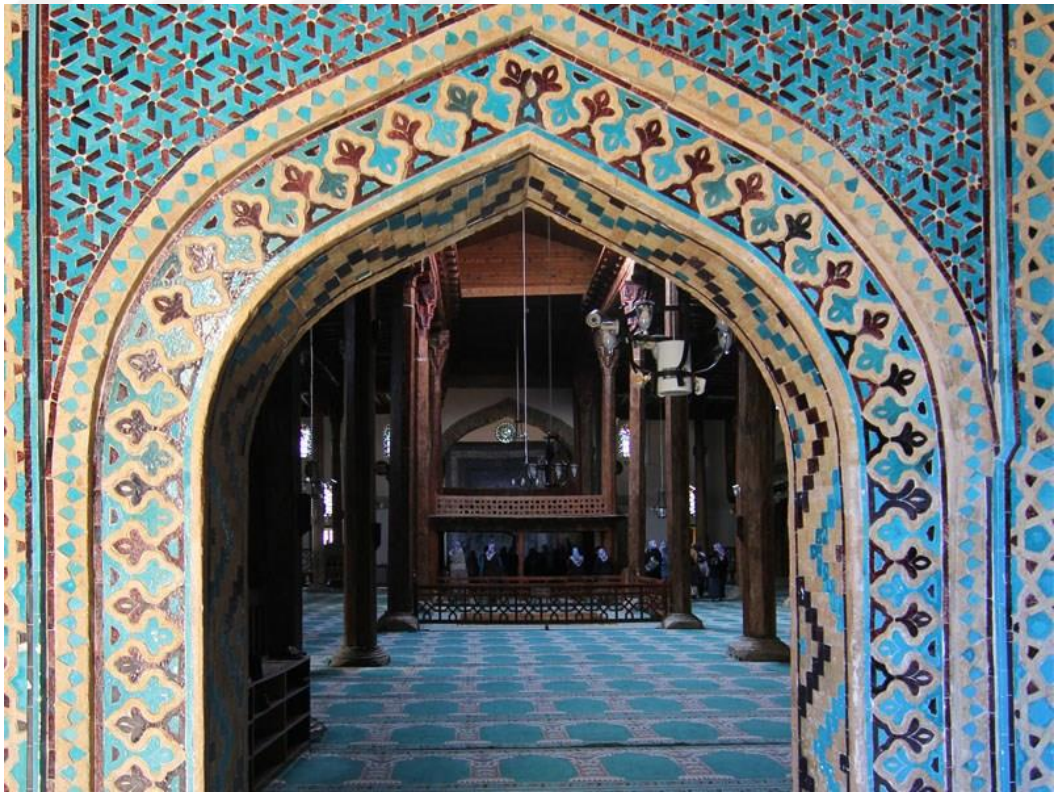

Şekil 4.63. Beyşehir Eşrefoğlu Cami iç kapısı (T.C. Konya Valiliği)

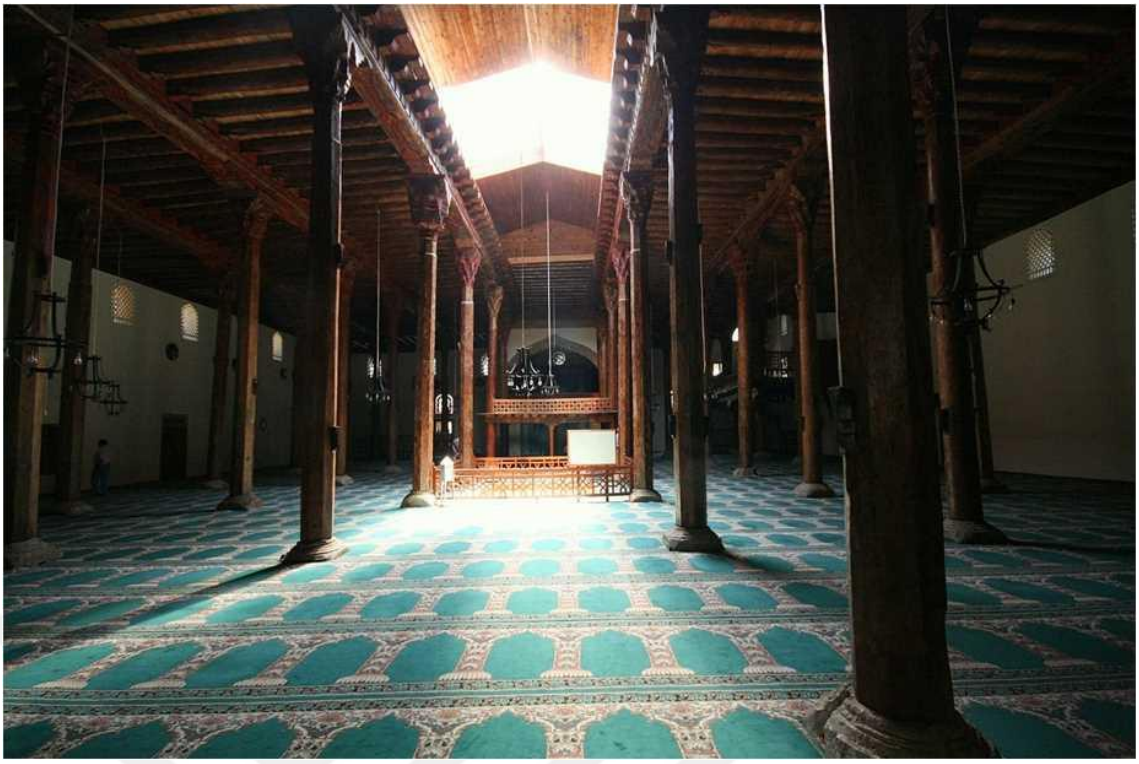

Şekil 4.64. Beyşehir Eşrefoğlu Cami iç mekân (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013a)

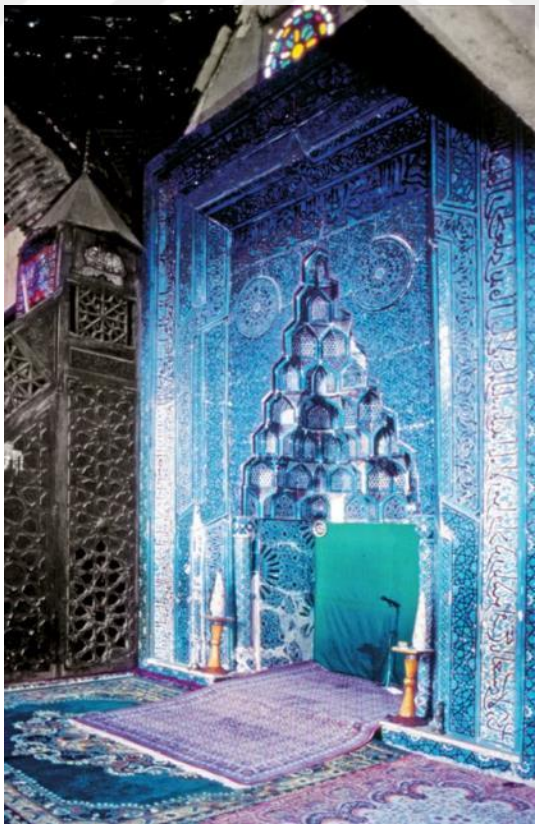

Şekil 4.65. Beyşehir Eşrefoğlu Cami mihrabı (T.C. Konya Valiliği)

Şekil 4.66. Beyşehir Eşrefoğlu Cami kubbesi (T.C. Konya Valiliği)

4.2.4. Bursa İznik Hacı Özbek Cami

Lefke kapısına giderken Çarşı Caddesi kenarında Eşrefoğlu Rumi Külliyesi'nin hizasında inşa edilmiş cami kitabesine göre Hacı Özbek bin Mehmed tarafından yaptırılmıştır (Eyice, 1996). Banisinin halktan birisi olmasıyla, son cemaat mekânı eklentisiyle ve üçgen dilimli kuşağı bünyesinde bulunduran ilk yapı olması sebebiyle kültür ve tarih için önemli bir yapıdır (Ayverdi, 1956). Çarşı mescidi adıyla da bilinen ve 1333 tarihinde yapıldığı kesin olan cami orijinal kitabesi günümüze ulaşan en eski Osmanlı yapısıdır; orijinal hali kubbeli kare bir mescit, batıda 3 bölmeli revak ve minaresizdir (Çizelge 4.10) (Kuran, 1968). Ayrıca yapıya bitişik kabartma taş süslemeli bir çeşme de ilk hâlinde bulunur (Ülgen, 1938).

İç mekân 7,92 m ölçülerinde kare planlıdır, yarım küre şeklindeki kubbe üçgen dizilimli kuşak üzerine oturur (Kuran, 1968). Güney duvarında ortadaki mihrap olmak üzere 3 basit niş, 5'i göz hizasında ve 3'ü geçiş kuşağı üzerinde olmak üzere 8 penceresi vardır (Şekil 4.67); 3 pencere geçiş kuşağının doğu, kuzey ve güney cephelerinin ortalarında bulunur (Kuran, 1968). Duvarlar 90 santimetre kalınlığındadır, yanları kapalı son cemaat revakı ve kapı batı cephesinde yer alır (Ayverdi, 1956). Orijinal sundurma

cephedeki kemer açıklıkları Bizans başlıklı 2 mermer sütunla desteklenen 3 bölmeli bir yapıdır, 2 bölme boyunca beşik tonoz ve üçüncü bölme üzerinde bir çapraz tonoz çatıyı oluşturuyordu (Kuran, 1968) (Şekil 4.68).

Alt kat pencereleri sivri tuğla kemerli kasnaktaki pencereler ise ahşap lentoludur, kasnak köşelerindeki üçgen duvarlar dışarıdan cepheye özellik katar (Ülgen, 1938). Kuşak altında ve üstünde 2 sıra kalıplama ile vurgulanmıştır; böylece yapı kubbe, onikigen kasnak ve kaide duvarları olmak üzere 3 kısımdan oluşmuş ve testere dişli kornişlerle kısımlar birbirinden ayrılmıştır (Kuran, 1968).

Yapı tanbur aksamına kadar moloz taş ve tuğla hatıl kullanılarak, tanbur birer dizi tuğla hatıl ve kesme taş kullanılarak, kubbe bölümünün ise bütünü tuğladan örülmüştür; kubbenin üzeri ise kırmızı yassı kiremitler ile kapatılmıştır (Ülgen, 1938) (Şekil 4.69). Kemerlerde küfeki taş arasına 3 tuğla kullanımıyla ortaya çıkan örgü sistemi bulunmaktadır (Eyice, 1996) (Şekil 4.70).

Çizelge 4.10. İznik Hacı Özbek Cami özellikleri

İznik Hacı Özbek Cami	
Minare	Yok
Yapı Malzemesi	Tuğla, taş ve kiremit
Plan	Kare plana revaklı son cemaat yeri eklemesi, giriş mihraba dik
Çatı Örtüsü	Tek kubbeli, tonozlu
Cephe	Çift sıra pencere, üçgen dizili kuşak, onikigen kasnak yarım küre kubbe ve testere dişli kornişler
Yapım Sistemi	Almaşık duvar örgüsü, Türk üçgenleri, kagir
Süsleme	Üçgen dizili kuşak ve testere dişli kornişler

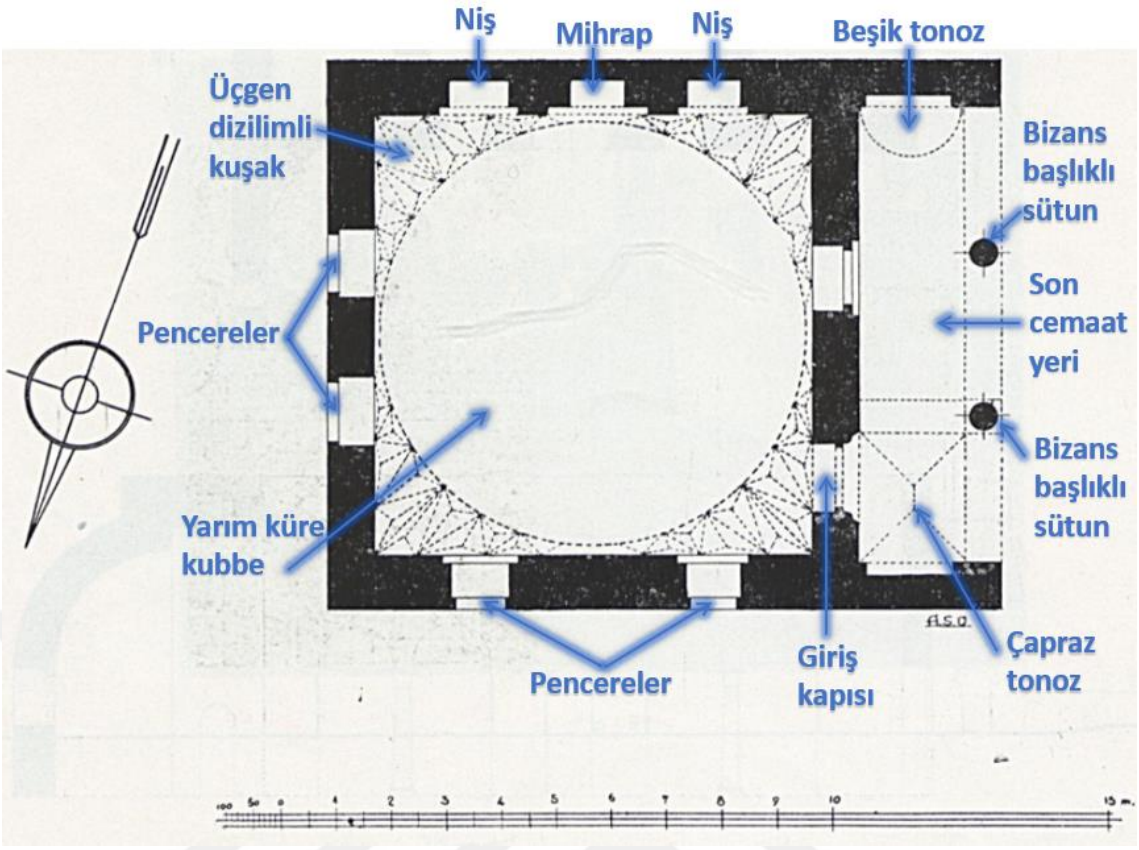

Şekil 4.67. İznik Hacı Özbek Cami plan (Ülgen, 1938'den işlenerek)

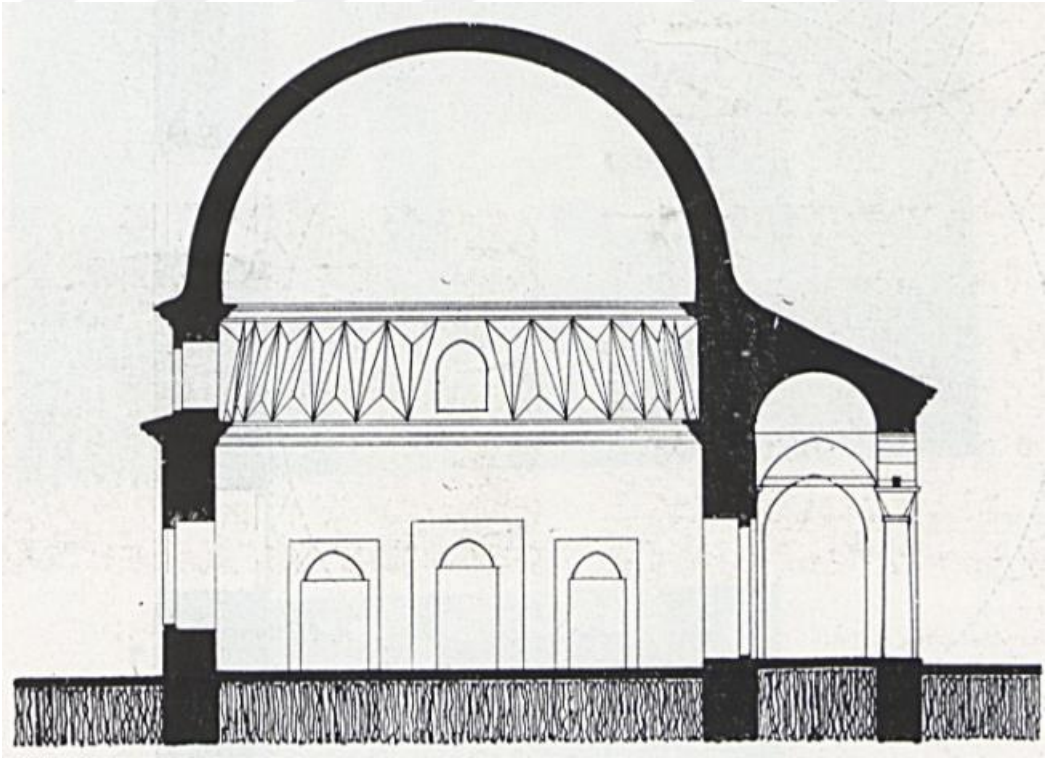

Şekil 4.68. İznik Hacı Özbek Cami (Ülgen, 1938)

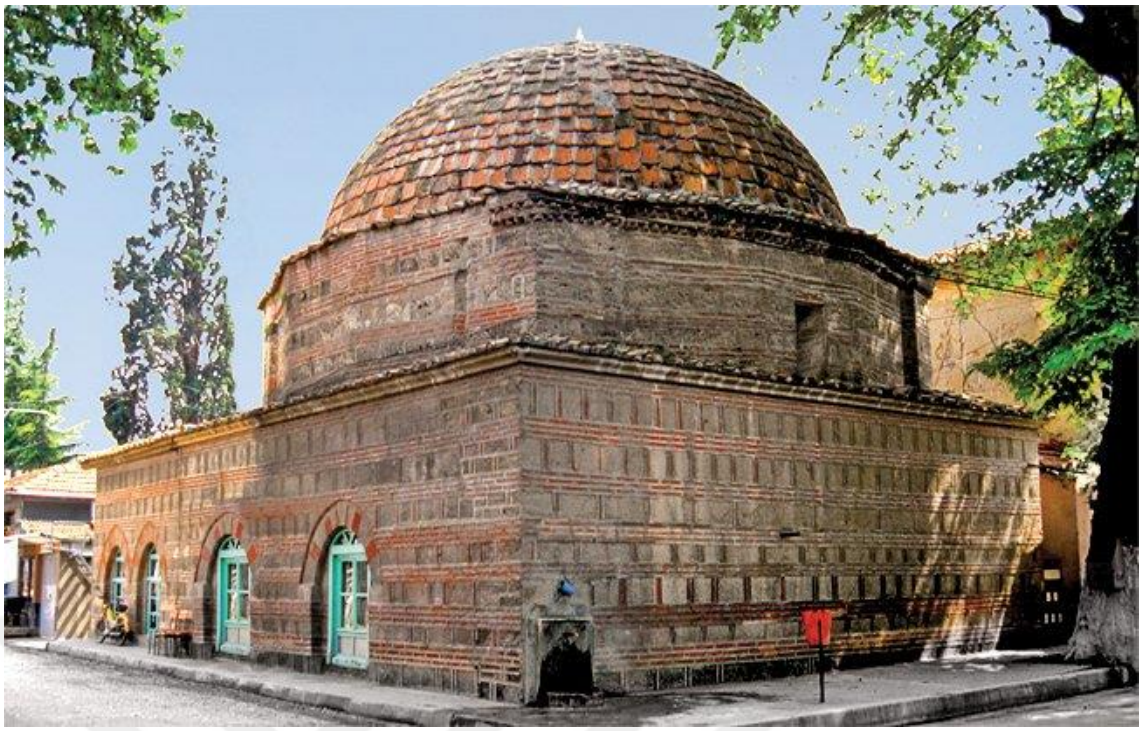

Şekil 4.69. İznik Hacı Özbek Cami (Eyice, 1996)

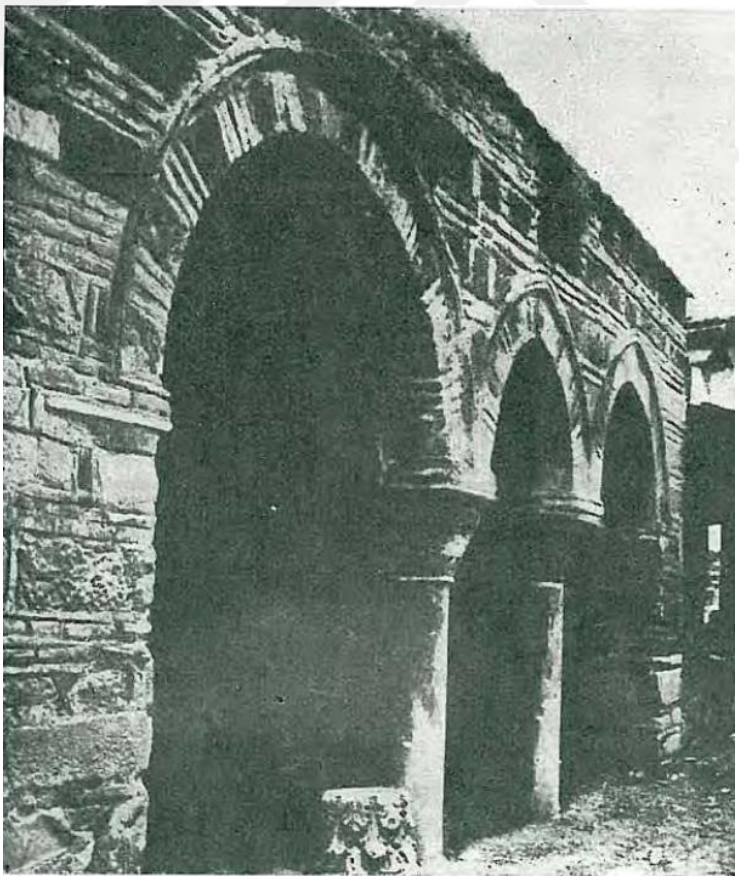

Şekil 4.70. İznik Hacı Özbek Cami son cemaat revakı (Ayverdi, 1956)

4.2.5. İstanbul Şehzade (Mehmet) Cami

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Manisa sancağında görev yaparken ölen oğlu Şehzade Mehmet anısına inşa edilmiş Şehzade Külliyesi bünyesinde bulunur, Külliye Beyazıt'tan Edirnekapı'ya giderken Şehzadebaşı mevkiinde bulunur (Orman, 2010). Mimar Sinan'ın ilk büyük sultan yapısıdır, 1543-1548 yılları arasında inşası tamamlanarak Osmanlı klasik mimarisi çağını başlatmıştır (Kuban, 2021). Komplekste caminin yanında imaret, sıbyan mektebi, medrese, tabhane, ahırlı kervansaray ve türbe haziresi bulunur (Necipoğlu, 2013) (Çizelge 4.11).

Planı avlu ve harim kısmı 2 eşit kareden oluşan ve karelerin kesiştiği köşelerde yer alan minarelerden oluşur, (Şekil 4.71) harim çapı 19 m yüksekliği 38 m olan merkezi kubbe ve bu kubbeyi dış duvarlara yaslanacak kadar genişleten ikişer eksedrası olan 4 yarım kubbeye sahiptir (Kuran, 1968). 4 köşedeki daha küçük kubbeler de üstyapının kompozisyonunu tamamlar, merkezi kubbe yükünü doğrudan pandantiflerle payelere iletir (Kuran, 1968). Yarım kubbeleri 4 sivri kemer aracılığıyla altı sekizgen üstü yuvarlak yivli 4 ayak taşır, (Şekil 4.72) tek katlı yan galerilerden de harem kısmını giriş vardır (Yetkin, 1965). 12 sütun üstünde 16 kubbeyle sarılmış revaklı ve şadırvanlı avlusu vardır, iç mekânda bulunmayan mahfiller ferahlık ve bütünlük etkisi yaratır (Aslanapa, 2018). Kuzeydeki payandalar arasında 2 katlı mahfiller ve kuzeybatı kubbe ayağına bitişik mermer müezzin mahfili bulunur (Necipoğlu, 2013).

Caminin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yer alan minareler mukarnaslı ve ikiz şerefeli dirseklerde taşınır, orijinalde basık külahlıdırlar (Goodwin, 2012). Minareler 41,50 m uzunluğundadır (Aslanapa, 2018).

Avlu cepheleri ikişerli gruplar halinde söveli pencere dizilimindedir (Şekil 4.73); doğu ve batı kapılarının 2 tarafı çift kemerlerle sarılıdır, 3 pencerenin bulunduğu şahnişler ve üstündeki 5 grup yan kemerler cami cephesini oluşturur (Goodwin, 2012). Kuzey duvarı galeriyi taşımak için payandalı ve girintilidir (Şekil 4.75), zemin pencerelerinin üstünde şebekeli havalandırma boşlukları bulunur (Goodwin, 2012). Kubbeyi taşıyan 4 taşıyıcı kasnağa kadar yükselir bunlar ağırlık kulesi işlevi görüyor olabilir, doğu ve batı cephelerine revaklar eklenmiştir (Kuban, 2021) (Şekil 4.74).

Kemer taşları gri ve kırmızı renklere boyanmış tuğladır (Şekil 4.76), yapıda kiremit ve kurşun levha kaplamalar görülür (Goodwin, 2012).

Kıble kapısı mukarnasla minaresi ise bitkisel bezeme unsurlarıyla süslüdür, avlunun üst kat pencerelerinde alçı ve terrakota içlik revzenleri vardır (Kuban, 2021).

Kubbe kaidelerinin etrafı taçlı kornişler ile sarılmıştır, kalem işi süslemeli silmeleri bulunur (Necipoğlu, 2013) Güney cephesinde pencere alınlıklarını hatlar ve üst pencereleri renkli camlar süsler (Necipoğlu, 2013).

Çizelge 4.11. İstanbul Şehzade (Mehmet) Cami özellikleri

İstanbul Şehzade (Mehmet) Cami	
Minare	Çift şerefeli, kaidelere oturan, ikiz minare, basık külahlı
Yapı Malzemesi	Taş, tuğla, mermer
Plan	Simetrik 2 kare mekân, 3 girişli payandalı ve fil ayaklı cami, şadırvanlı revaklı açık ve 3 girişli avlu
Çatı Örtüsü	Ana kubbeyi taşıyan 4 yarım kubbe ve köşelerde küçük kubbeler
Cephe	İkili gruplar halinde çift sıra pencereler, 3'lü pencereli şahnişler, pencereli kubbe kasnağı ve kubbe, ağırlık kuleleri, revaklar
Yapım Sistemi	Yığma, 4 fil ayaklı, payanda destekler, payanda
Süsleme	Gri ve kırmızı boyalar, yivler, mukarnas, hat, kalem işi, renkli cam, geometrik ve bitkisel bezemeler

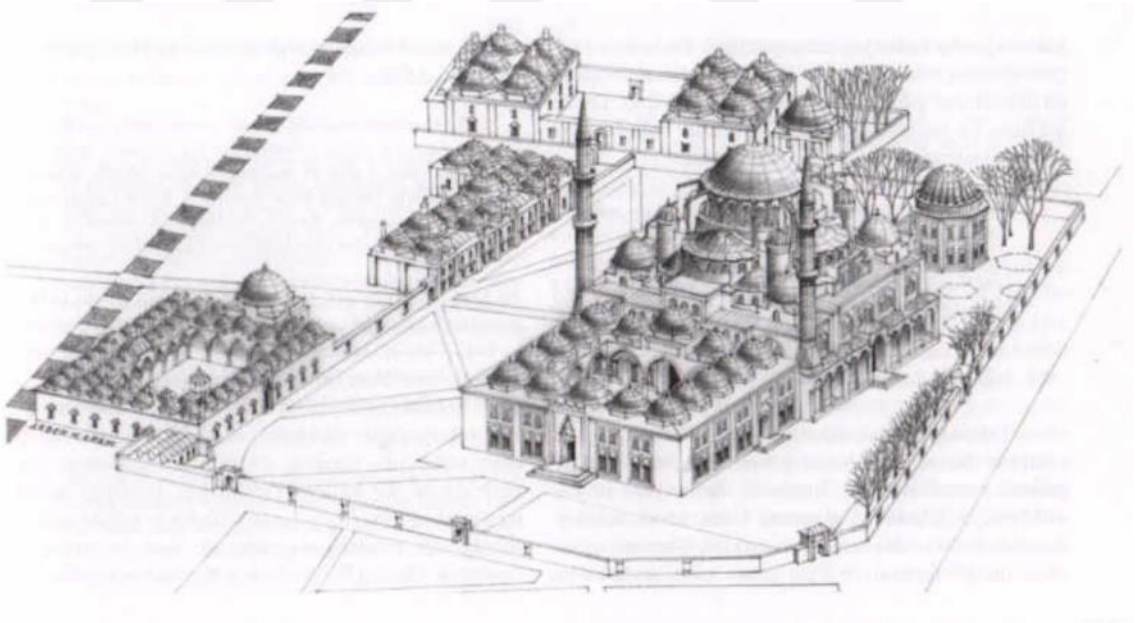

Şekil 4.71. İstanbul Şehzade Cami ve külliyesi (Necipoğlu, 2013)

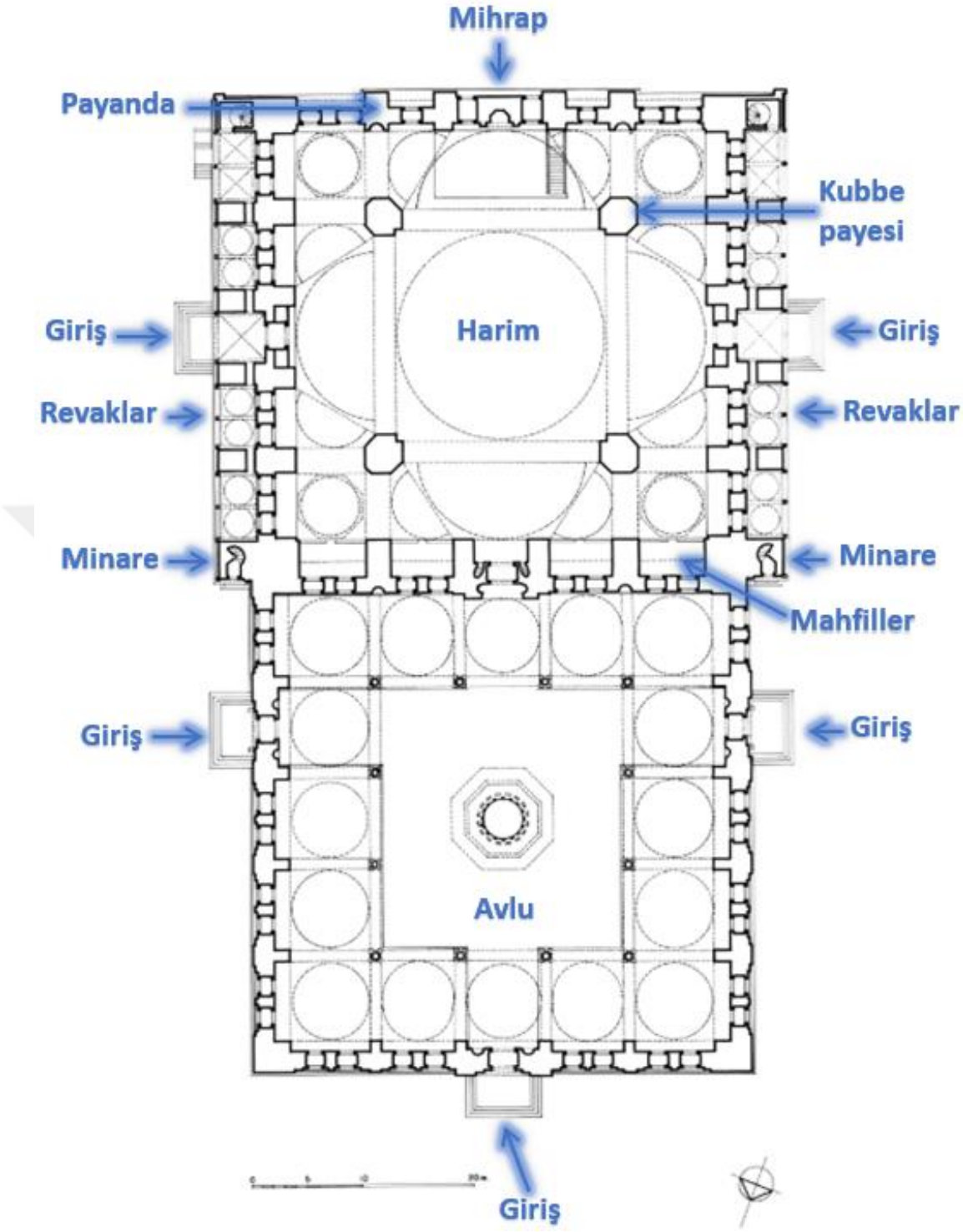

Şekil 4.72. İstanbul Şehzade Cami plan (Kuran, 1968 işlenerek)

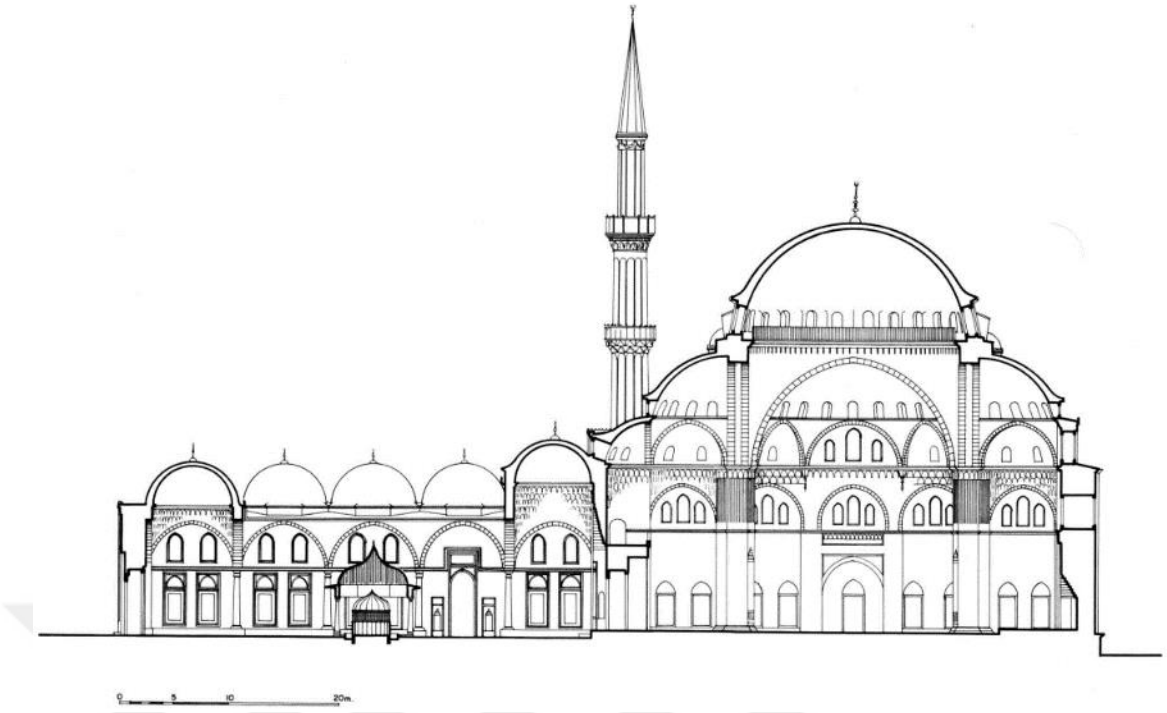

Şekil 4.71. İstanbul Şehzade Cami yan cephe (Kuran, 1968)

Şekil 4.72. İstanbul Şehzade Cami doğu cephesi (Necipoğlu, 2013)

Şekil 4.73. İstanbul Şehzade Cami kuzey cephesi (Necipoğlu, 2013)

Şekil 4.74. İstanbul Şehzade Cami iç mekân (Orman, 2010)

4.2.6. İstanbul Nusretiye (Tophane) Cami

İstanbul'da Galata'yı saran surların kuzeyinde yer alan bu cami tarihi İstanbul yerleşkesinin dışarısında yapılmıştır, Kitabesinde ismi Cami-i Nusret olarak yazılıdır ancak halk arasında sıklıkla Tophane Cami ismiyle bilinir (Eyice, 2007). II. Mahmut'un sultan camisi olup II. Selim'in yaptırdığı ama yanmış olan camisinin yerine konumlanmıştır, topçu kışlasının sonuna yapılmış yeni orduyla bağlantılı ilk külliyenin bünyesinde bulunur (Goodwin, 2012). Yeniçeri ordusu kaldırıldıktan sonra bitirilen bu camiye Kutsal Zafer anlamında Nusretiye adı verilmiştir, Ermeni kökenli hassa mimar ailesi Balyanların bir ferdi olan Kirkor Amira tarafından inşa edilmiştir (Goodwin, 2012). 1823 yılında inşasına başlanmış ve 1826 yılında tamamlanmıştır, dış avlu duvarları ve avlu girişi günümüze gelememiş olan yapı Barok üslupta inşa edilmiştir (Kuban, 2021) (Çizelge 4.12).

Plan şemasında yükseltilmiş dikdörtgen harim 5 sıra pencere dizilimiyle aydınlanır; (Şekil 4.79) kuzeydeki son cemaat yerine çift taraflı kıvrımlı merdivenlerle ulaşılır (Şekil 4.80), yanlardan dışarıya doğru çıkıntılı hünkâr kasrını mermer sütunlar taşır (Eyice, 2007) (Şekil 4.81 b). Yapının muvakkithane bulunduran avlusu doğu kısmındadır, (Şekil 4.82) revaksız ve yüksek duvarlı bir platformdur (Goodwin, 2012). Caminin şadırvanı sol kısımda bulunur (Şekil 4.83), üzerini örten külahın tepesinde güneş ışınları şeklinde alem yer alır (Eyice, 2007). Paşa mahfiline doğu taraftan ahşap merdivenlerle ulaşılır (Aslanapa, 2004) (Şekil 4.77).

Harim kısmının üzerini çapraz tonozlar örter ayrıca aynı sistem iki yan galerinin üstünde de kullanılmıştır, mihrabın üzerini yarım kubbe kapatır (Eyice, 2007). 4 kemerin taşıdığı merkez kubbe ile yuvarlak çıkıntılı mihrabı ayrıca yüksek kasnağın etrafını saran kulecikler vardır (Aslanapa, 2018) (Şekil 4.78). Kubbeyi sarmal payandalar destekler, (Şekil 4.84) yuvarlak büyük kemerleri gömme ayaklar taşır (Goodwin, 2012). Son cemaat yerinin üzerini kare sütunların taşıdığı yuvarlak kemerli 3 kubbe kapatır (Eyice, 2007) (Şekil 4.85).

İkişer şerefeli çifte minarelerin gövdeleri yivlidir (Eyice, 2007) (Şekil 4.81a). Minarelerin yüksek kare kaideleri kuzeydeki hassa bölümünün çıkıntısıyla kaynaşır (Goodwin, 2012).

Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü mermerden yapılmıştır; pencere kenarlarında, kemerlerde, pandantiflerde ve kubbe içinde kalem işi süslemeler vardır (Eyice, 2007). (Şekil 4.86) Sarmaşık daire içinde enginar yaprakları, vazolar ve çiçekler cami içini

süsleyen şekillerdir, Mustafa Efendi'nin kabartma mermer kitabesi içeriyi dolaşır (Goodwin, 2012).

Çizelge 4.12. İstanbul Nusretiye (Tophane) Cami özellikleri

İstanbul Nusretiye (Tophane) Cami	
Minare	Çift şerefeli, kaidelere oturan, ikiz yivli minareler
Yapı Malzemesi	Taş, mermer, ahşap
Plan	Girintili çıkıntılı dikdörtgen ve yuvarlak, muvakkithane ve şadırvan dışarda, giriş cephesinde son cemaat yeri
Çatı Örtüsü	Tonoz, yarım ve tam kubbeler
Cephe	5 sıra pencereli harim, çıkıntılı hünkâr kasrı
Yapım Sistemi	Payanda destekler, pandantif kubbe, 4 gömme ayak
Süsleme	Kalem işi, yazı kuşağı, yaprak ve çiçek motifli barok süslemeler

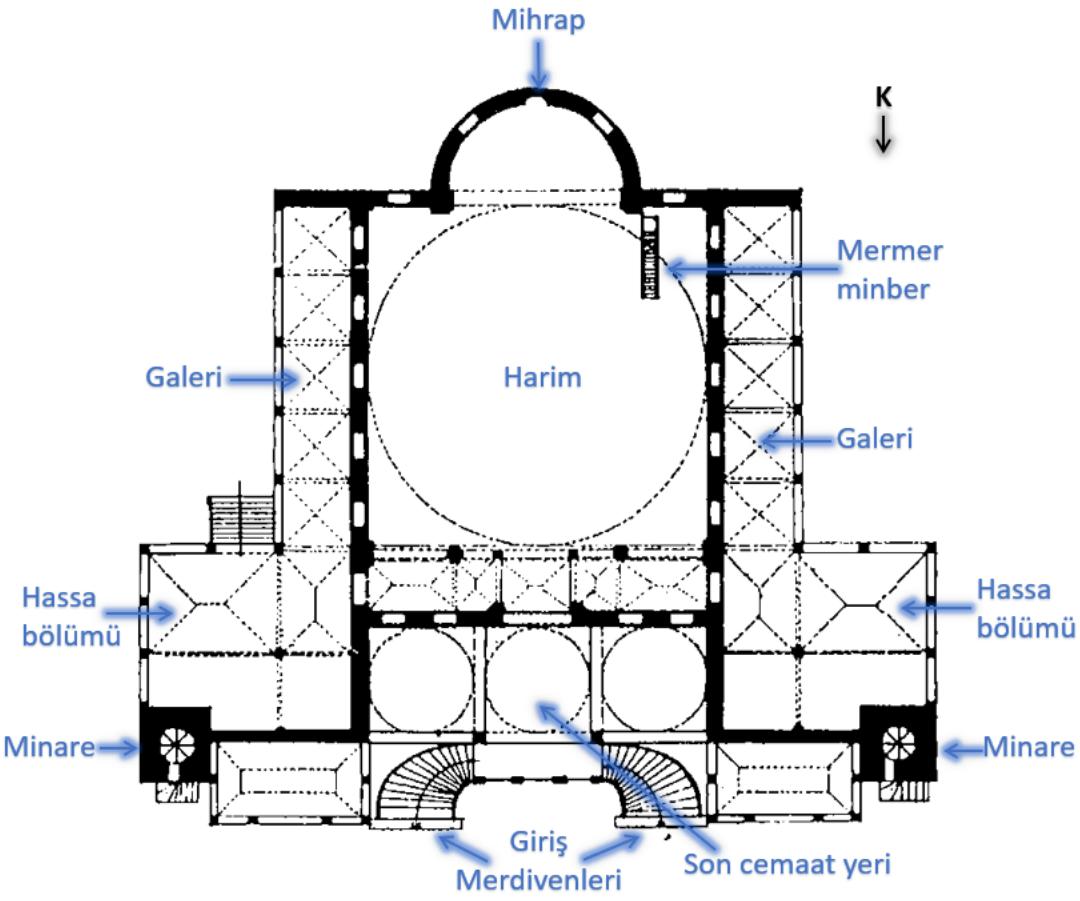

Şekil 4.77. Nusretiye Cami planı (Aslanapa, 2004 işlenerek)

Şekil 4.78. Nusretiye Cami (Eyice, 2007)

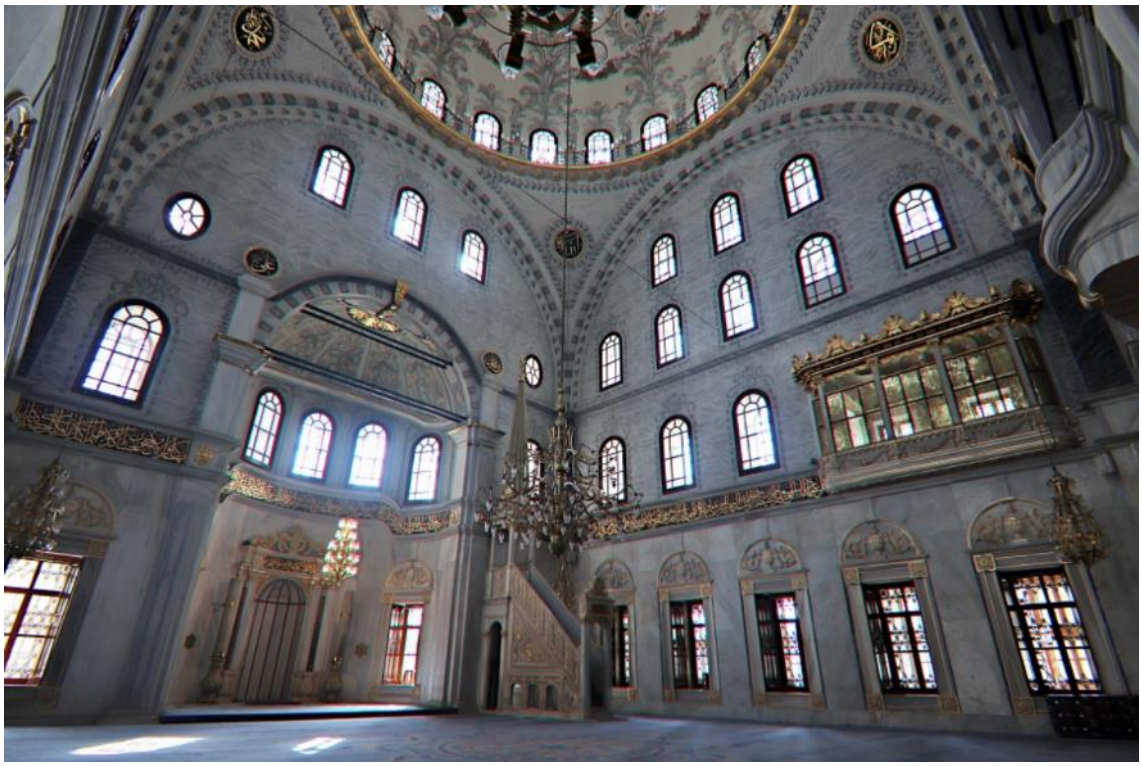

Şekil 4.79. Nusretiye Cami kıble duvarı ve hünkâr mahfili (Salman, 2020)

Şekil 4.80. Nusretiye Cami kuzey cephe merdivenleri (Arslan, 2018)

a) **b)**

Şekil 4.81. a) Nusretiye Cami minaresi (Oral Patacı, 2017) **b)** Nusretiye Cami hünkâr mahfili cephesi (Salman, 2020)

Şekil 4.82. Nusretiye Cami muvakkithanesi (Arslan, 2018)

Şekil 4.83. Nusretiye Cami şadırvanı (Arslan, 2018)

Şekil 4.84. Nusretiye Cami kubbe payandaları ve pencereleri (Oral Patacı, 2017)

Şekil 4.85. Nusretiye Cami son cemaat yeri kubbesi (Salman, 2020)

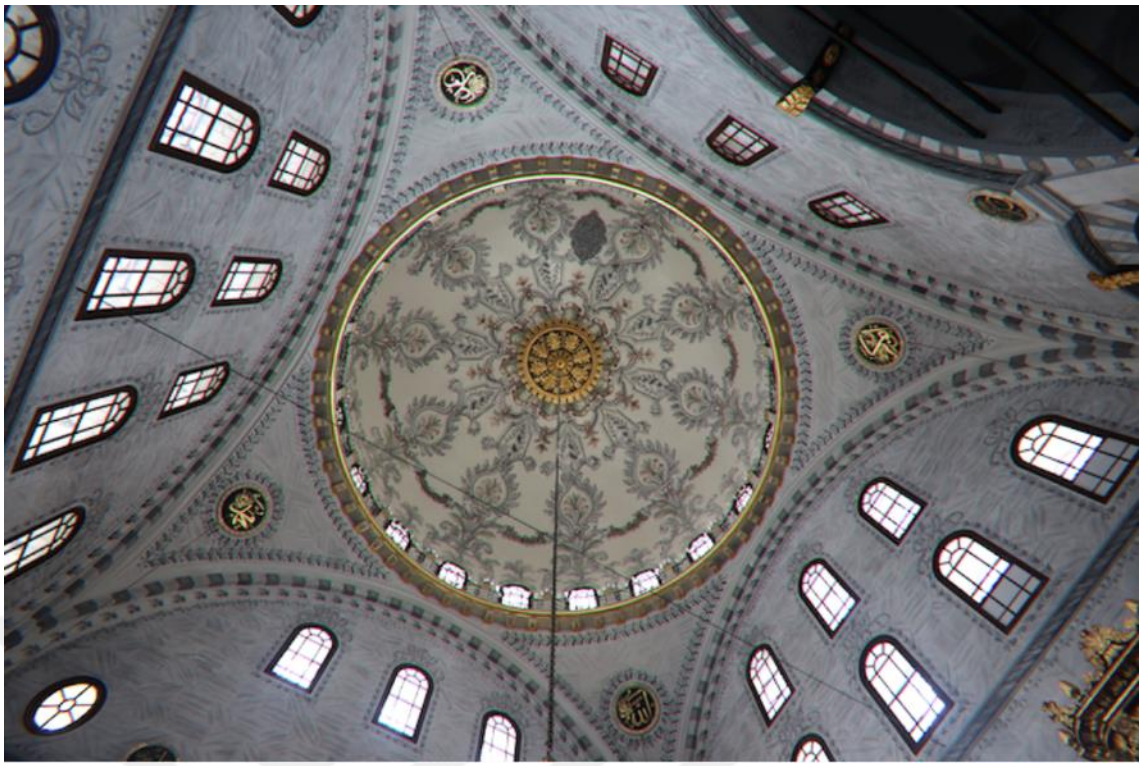

Şekil 4.86. Nusretiye Cami kubbesi (Salman, 2020)

4.3. Medrese

Sözlükte okumak, anlamak, tekrarlamak manalarına gelen ders (dirase) kökünden türeyerek mekân adı olmuştur, Selçuklu çağında vezir Nizamü'l-Mülk tarafından inşa ettirilen Nizamiye Medreseleri ilk akla gelen örneklerdir (Bozkurt, 2003). Timurlular, İlhanlılar, Safeviler ve Kaçarlar İran'da; Eyyubiler, Resuliler, Tahiriler ve Osmanlılar Yemen'de; Hafsiler Tunus'ta medreseler kurmuşlardır (Bozkurt, 2003). İslami eğitimlerin verildiği bu müesseseler X. yüzyılda Irak'ta görülmeye başlanmış XI. yüzyılın başlarından itibaren Gazne, Karahan ve Büyük Selçuklu Devletlerinde kurumsallaşmışlardır (Orman, 2003).

Dini ilimlerin yanı sıra tıp, matematik, astronomi, Arapça ve Farsça gibi çoğun diğer bilimleri de verilen eğitimler arasındaydı (Kuban, 2008). Öğretmen ve öğrencilerin yaşadığı odalar, derslikler, mescit, tuvalet, hamam ve odalarda bulunan ocak nişleri medreseyi oluşturan birimlerdendir (Orman, 2003).

Anadolu'ya bakacak olur isek ilk medreselerin Danişmendli ve Artuklu devletlerinde yapıldığı görülmektedir (Aslanapa, 2007). Bunların yanı sıra Selçuklular ve İlhanlılar da Anadolu'da medreseler inşa etmişlerdir (Bozkurt, 2003). Din ve hukuk adamı yetiştirmek amacıyla kurulan bu yapıların genelde camilere yakın olarak inşa edildiği görülür (Hasol, 2021).

Anadolu medreseleri açık ve kapalı avlu plan tipine sahip olmak üzere ikiye ayrılır, Osmanlı'nın da devam ettirdiği medrese geleneği XIX. yüzyıldan itibaren azalmış ve devletin son bulmasıyla ortadan kalkmıştır (Orman, 2003). Medreseler gösterilen eğitim tipleri açısından genel ve ihtisas olarak ikiye, ihtisas medreseleri de Daru'l Hadis, Daru'l Kurra ve Tıp Medreseleri olarak 3'e ayılırdı (Demiralp, 1997).

4.3.1. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi (Çifte Medrese)

İlk Selçuklu eseri olan bu şifahane Anadolu'daki en erken tarihli hastanedir (Aslanapa, 2007). Tıp medresesi ise günümüze gelebilmiş en eski 4 eyvanlı medresedir (Kuban, 2008) (Şekil 4.87). Kayseri Yenice'de Hacı İkiz Mahallesinde inşa edilmiş olan medreseler günümüzde Kayseri Gevher Nesibe Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.89), kitabesinde maristan isminin geçtiği kısım hastane bölümüne aittir (Cantay, G. 2014). I. Keyhüsrev'in kardeşi ve II. Kılıç Arslan'ın kızı olan Gevher Nesibe Hatun adına 1205-1206 tarihinde tıp medresesi kısmı inşa ettirilmiştir, şifaiye kısmı ise I. Keyhüsrev'in 1204-1210 yıllarındaki iktidarlığı sırasında inşa edilmiştir (Şekil 4.88) ve Gıyasiye ismini taşır (Kuban, 2008) (Çizelge 4.13).

Tıp medresesi 4 eyvanlıdır ve doğuda yer alır, giriş revaklarla sarılı avluya açılan son bölümdendir (Kuban, 2008). 27 x 39,50 m ölçülerinde bir yapıdır, 6,0 x 15,60 m boyutlarında dikdörtgen avlusu bulunur (Cantay, 2014). Doğuda 4 ve batıda 5 tane kare payesi vardır, etrafını sivri kemerli revaklar sarar (Cantay, 2014). Eyvanların önündeki açıklıklar daha geniş kemerlerle geçilmiştir, ana eyvan ise revak dizisi ile devam eder (Kuban, 2008). Revakların ve eyvanların üzeri beşik tonoz örtülerle kapalıdır (Cantay, 2014). Taçkapısında sarımtırak kesme taş kullanılmıştır (Cantay, 2014).

Türbe tıp medresesi avlusunun doğu bölümündedir (Şekil 4.94), Gevher Nesibe Hatun için inşa ettirildiği düşünülmektedir (Kuban, 2008). Burası medresenin birkaç basamak üst kotundadır, altında mumyalık olan bu bölüm sekizgen planlıdır (Cantay, 2014). Kuzey ve güney duvarlarına birer dikdörtgen niş açılmıştır, çatısını ise çokgen kasnak üzerine oturan sivri konik külah oluşturur (Cantay, 2014).

Şifahane kısmı da tıp medresesine bir koridorla geçişi sağlayan (Şekil 4.93) ancak kendine has girişi olan, açık avlulu ve 4 eyvanlı olarak planlanmıştır (Kuban, 2008). Medrese ile ortak bir duvarları bulunur, 42,30 x 41,40 m boyutlarındadır (Cantay, 2014). Girişi güney cephesinin batısındaki kitabeli orijinal taç kapıdandır (Şekil 4.90), ortasında havuz bulunan kare avlunun boyutları 13,30 x 13,70 metredir (Cantay, 2014). Kare kesitli

payelerin taşıdığı sivri kemerli revaklar avluyu 3 taraftan sarar, (Şekil 4.91) kuzey tarafta ise iki L şeklinde paye bulunur (Cantay, 2014).

Şifaiye girişinin yanında bulunan bir koridorla çift taraflı hasta odalarının yer aldığı başka bir koridora geçilir (Kuban, 2008). 31,80 m boyunda 2,60 m enindeki bu koridor beşik tonozla kapalıdır (Şekil 4.92), tonozun köşelerinde boşluklar bulunur (Cantay, 2014). Koridor kuzeydeki penceresinden aydınlanır (Cantay, 2014).

Darüşşifa ve medresenin kuzey eyvanları arasında bulunan girintili kısımda kale burcunun yer aldığı söylenir (Şekil 4.95), orijinal halinde cephelerinde çörtenlerin bulunması gerekir (Cantay, 2014).

Genel olarak gösterişsiz bir yapıdır, mukarnaslı nişli taç kapılar yapının duvar yükseklikleri ile aynı boydadır (Kuban, 2008). Mukarnas sıraları arasında çeşitli rozetler ve aslan kabartması figürü bulunur, mermer kitabenin üstünde geometrik geçme dekorlu madalyon bulunur (Cantay, 2014). Kompozisyonu 8 köşeli yıldız şeklindeki geçme bordür tamamlar, türbenin mukarnaslı kavsara girişi 5 kademeden oluşur (Cantay, 2014).

Çizelge 4.13. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi özellikleri

Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi	
Yapı Malzemesi	Kesme taş
Plan	Açık avlulu, ikiz dikdörtgen nizam, 4 eyvanlı, revaklı, tek katlı
Çatı Örtüsü	Beşik tonoz, sivri külah
Cephe	Taç kapı, masif duvarlar
Yapım Sistemi	Yığma, kare payeler
Süsleme	Mukarnas kavsara, geçme bordür, bitkisel, geometrik ve hayvan figürleri

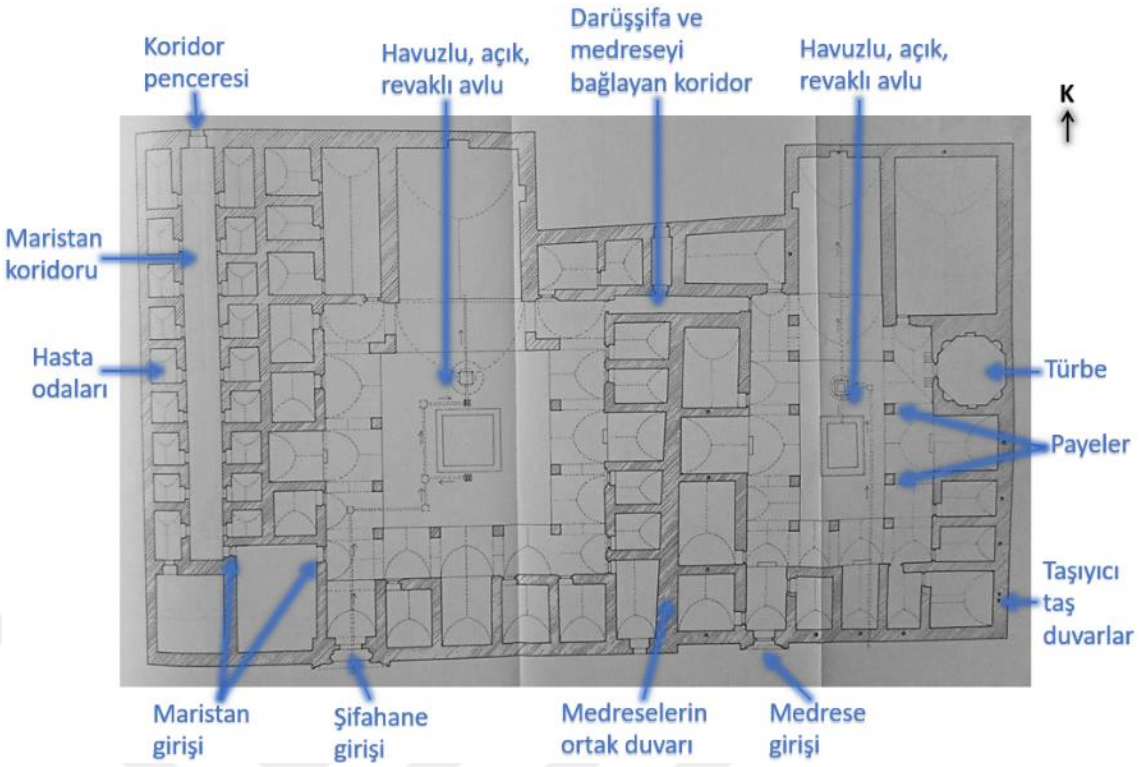

Şekil 4.87. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi plan (Cantay, G. 2014 işlenerek)

Şekil 4.88. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi (Kuban, 2008)

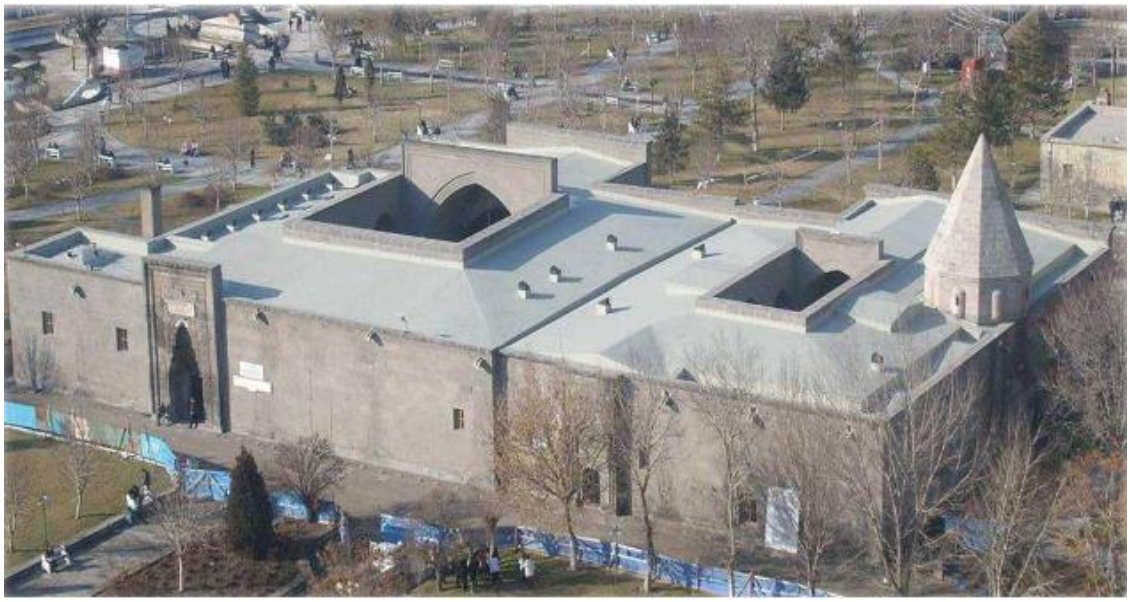

Şekil 4.89. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi (Şaman Doğan, 2012)

a) **b)**

Şekil 4.90. Gevher Nesibe Darüşşifası **a)** taçkapısı **b)** süsleme detay (Köker, 1996)

Şekil 4.91. Gevher Nesibe Darüşşifası avlusu (Özkul, 2020)

Şekil 4.92. Gevher Nesibe Darüşşifası hasta odalarının bulunduğu koridor (Dündar, Emekli ve Şener, 2019)

Şekil 4.93. Gevher Nesibe Darüşşifa ve Medrese geçişini sağlayan koridor (Dündar, Emekli ve Şener, 2019)

a) **b)**

Şekil 4.94. Gevher Nesibe türbesi **a)** cephe **b)** çatı (Özkul, 2020)

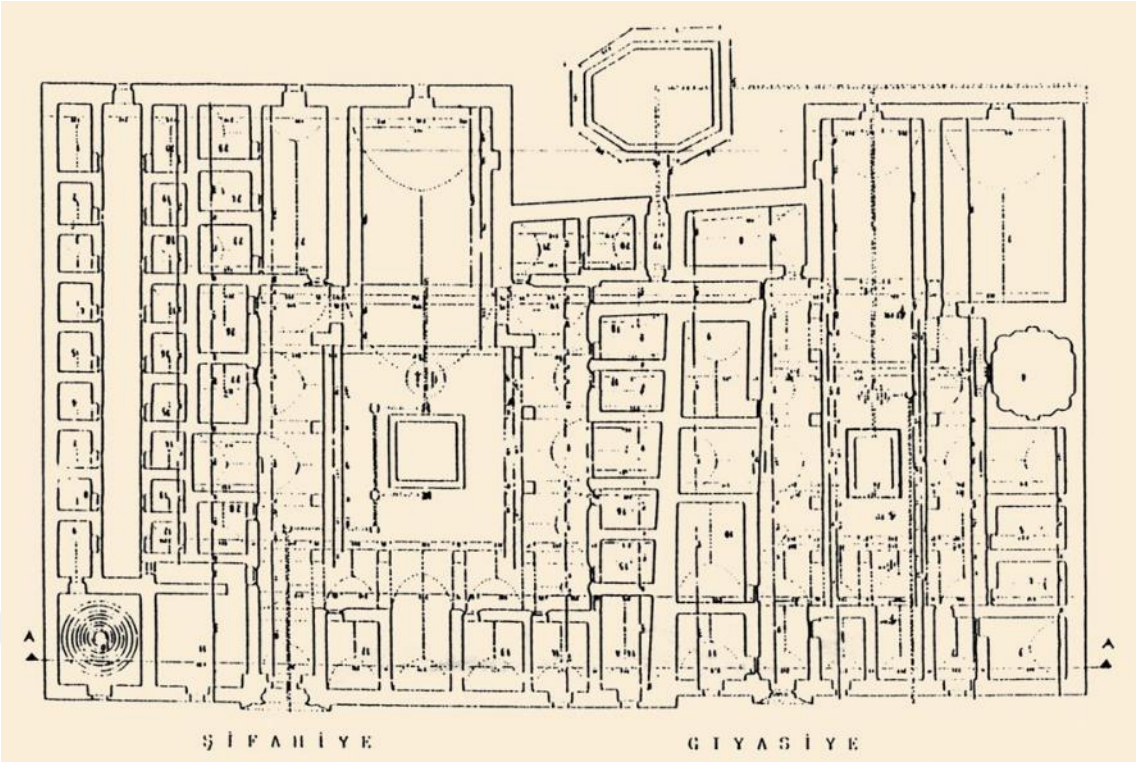

Şekil 4.95. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi kale burcu ve pencere açıklıklarını gösteren plan (Köker, 1996)

4.3.2. Isparta-Atabey (Mübarizüddin) Ertokuş Medresesi

Isparta'nın 23 kilometre kuzeydoğusunda Atabey eski adıyla Agrai/Agros İlçesi'nde bulunur, orta batı cephesindeki birleşik türbe ve doğudaki ayrık nizam yenilenmiş camiyle külliye oluştururlar (Şaman Doğan, 2010) (Şekil 4.96). Orijinal külliye bünyesinde günümüze gelememiş hamam ve yenilenmiş bir çeşmeden de bahsedilir, medrese günümüze onarılarak gelmiş ve 17. yüzyıl başlarına kadar işlevini sürdürmüştür (Durukan, 1995). Doğu taçkapısının üzerindeki kitabeden Keyhüsrev oğlu Alaattin Keykubad zamanında Ata Bey Mübarezettin emir Ertokuş bin Abdullah tarafından 1224 senesinde yaptırıldığı öğrenilir (Şekil 4.98), türbede de Ertokuş Bey yatmaktadır (Uzunçarşılıoğlu, 1929) (Çizelge 4.14).

Medrese doğu-batı istikametinde 19,70 metreye 24 m boyutlarında tek eyvanlıdır, düzgün olmayan bu dikdörtgen planın ortasında bulunan 10 metreye 10,30 m boyutlarındaki avlunun üstü kapalıdır (Durukan, 1995). Avlunun çevresini toplam 15 oda ve eyvan sarar (Şekil 4.99), odalar sivri kemerli pencere açıklıklarının yer aldığı dikdörtgen kapılarla avluya bağlanır (Durukan, 1995). Kubbeli odalar kışlık dershane su oluğunun geçtiği oda ise tuvalet olarak işlevlendirilmiştir, eyvanın güney duvarında bulunan mihrap nişinden mescit olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Durukan, 1995)

(Şekil 4.100). Medrese eyvanın batı duvarında bulunan 3 kapıyla türbeye bağlanır (Şaman Doğan, 2010) (Şekil 4.101). Bu türbe medreseden sonra inşa edilmiş ve medreseye eklenmiştir (Aslanapa, 1957).

Kuzey ve güney cephelerde dikdörtgen kapı ve pencereler bulunur, doğu cephede dışa taşkın sivri kemerli taçkapı nişinin iki yanında sivri kemerli ve beş köşeli nişler yer alır (Durukan, 1995) (Şekil 4.97).

Çatı örtüsü olarak öğrenci hücrelerinin iç duvarlarının taşıdığı bir kubbe yerine daha küçük 4 sütunun taşıdığı 6 m açıklıklı eliptik bir kubbe tercih edilmiştir ve etrafını saran beşik tonozlu koridor bulunur (Kuban, 2008). Bu kubbenin ortasında bir boşluk yer almakta olup aşağısında bir havuz bulunur, eyvanın iki yanındaki odaların üzerini kubbeler örter (Aslanapa, 2007).

İnşasında tercih edilen yapı malzemeleri kesme taş, moloz, devşirme malzeme, tuğla ve sıvadır. Duvarlarda kesme taş ve devşirme malzeme birlikte kullanılmıştır; batı cephesinin üst kısmında moloz kullanımına rastlanır (Durukan, 1995). Sütunlarda, söve ve lentolarda, döşemede, su oluğunda bezemeli devşirme malzeme kullanımı görülür; tüm kemerlerde ve kuzeybatı köşedeki odanın çatısında tuğla balık sırtı örgüyle kullanılmıştır (Durukan, 1995). Eyvan ve giriş kemeri taş-tuğla karıştırılarak almaşık olarak örülmüştür, iç cephe ve çatı beyaz sıvayla sıvalıdır (Durukan, 1995).

Taçkapı sivri kemeri geometrik motiflerle bezelidir, şeritlerde silmeler kullanılmıştır (Durukan, 1995). Mihrap geometrik motiflerle, madalyonla, rozetlerle ve yıldız motifiyle süslenmiştir (Durukan, 1995). Eyvanın önünde ikonastis süsleme unsurları yer alır, güney cephede bir antik büst günümüze kadar gelmiştir (Kuban, 2008) (Şekil 4.102).

Çizelge 4.14. Isparta-Atabey (Mübarizüddin) Ertokuş Medresesi özellikleri

Isparta-Atabey (Mübarizüddin) Ertokuş Medresesi	
Yapı Malzemesi	Kesme taş, moloz, devşirme malzeme, tuğla
Plan	Kapalı ve havuzlu avlu, dikdörtgen, sıralı öğrenci odaları, tek eyvanlı, tek katlı, mescitli
Çatı Örtüsü	Boşluklu ana kubbe ve daha küçük 2 kubbe, beşik tonozlar
Cephe	Kuzey ve güneyde dikdörtgen kapı ve pencereler, doğuda taçkapı
Yapım Sistemi	Masif yığma taş duvarlar, tromplu kubbe, 4 payeli
Süsleme	Geometrik motifler, silme şeritler, madalyon, rozetler, ikonastis unsurlar ve antik büst

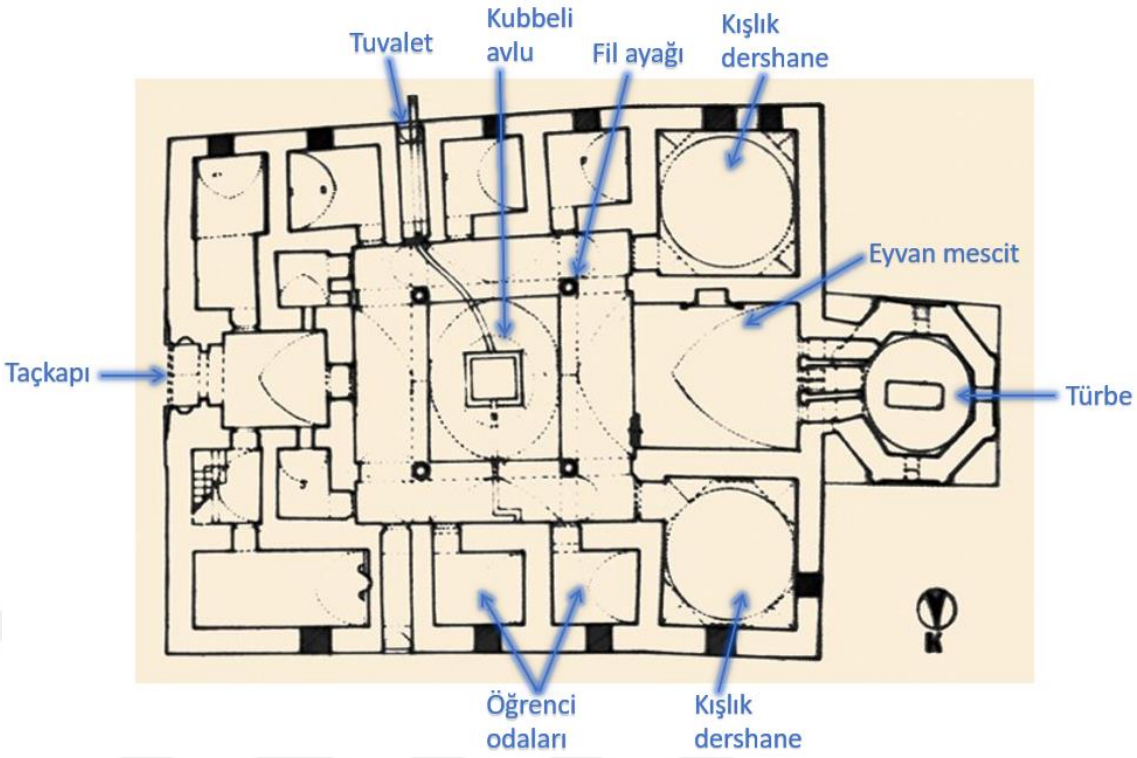

Şekil 4.96. Ertokuş Medresesi planı (Durukan, 1995 işlenerek)

Şekil 4.97. Ertokuş Medresesi giriş cephesi (Emine Öztürk arşivi, 2024)

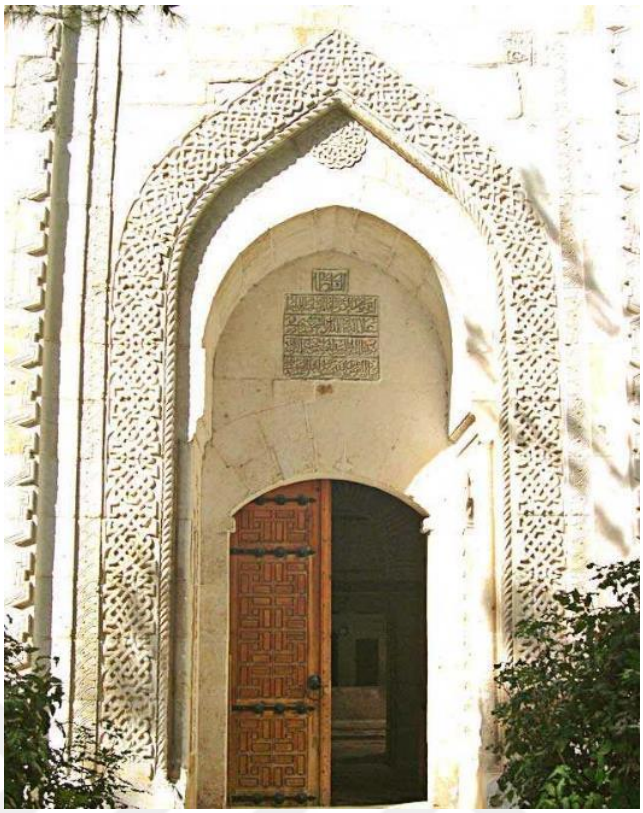

Şekil 4.98. Ertokuş Medresesi taçkapısı (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013a)

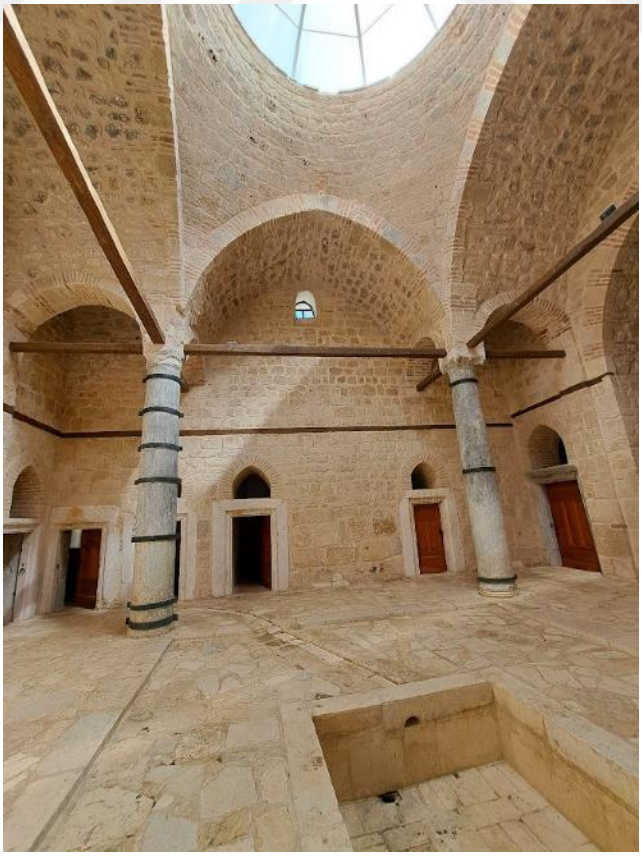

Şekil 4.99. Ertokuş Medresesi avlusu (Emine Öztürk arşivi, 2024)

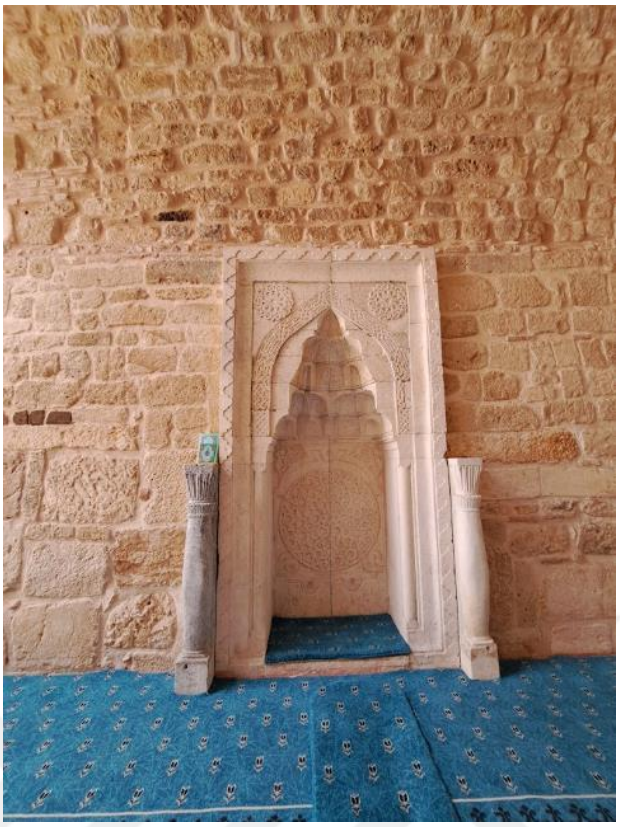

Şekil 4.100. Ertokuş Medresesi mihrap nişi (Emine Öztürk arşivi, 2024)

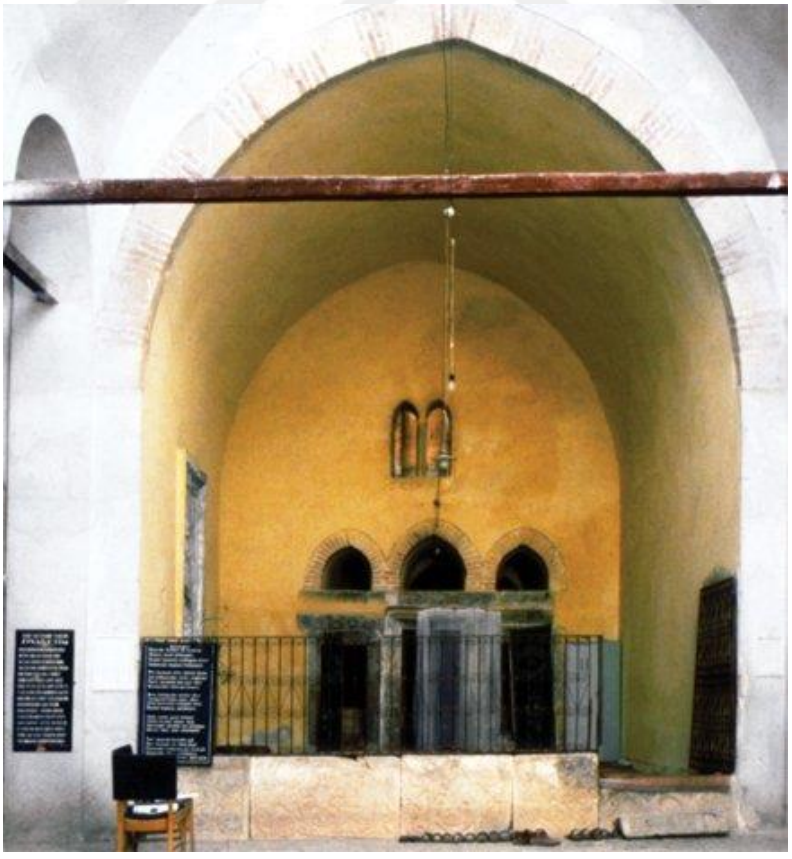

Şekil 4.101. Ertokuş Medresesi eyvanı (Durukan, 1995)

Şekil 4.102. Ertokuş Medresesi antik büst (Kuban, 2008)

4.3.3. Erzurum Çifte Minareli (Hatuniye) Medresesi

Kapalı ya da açık avlulu, tek katlı ya da çift katlı olarak yapılmış Anadolu Selçuklu medreselerinden bugüne gelebilenler arasında en ihtişamlı temsilcilerindendir (Kuban, 2008) (Şekil 4.104). Kitabesi ve vakfiyesi olmayan yapının banisi ve inşa tarihi hakkında çeşitli tartışmalar vardır ancak genel olarak 13 yüzyılın sonlarında yaptırılmış olduğu konusunda araştırmacılar hemfikirdir. I. Alaeddin Keykubad kızı Hondi Hatun (Yetkin, 1952; Aslanapa, 2018) veya İlhanlı hükümdarı Keyhatu'nun eşi Padişah Hatun (Konyalı, 1960; Karamağaralı, 1971) tarafından inşa ettirildiği gibi görüş ayrılıkları olmasına rağmen bani hakkında kesin bir bilgi yoktur. Tebriz Kapısı ismiyle bilinen semtte (Kuban, 2008) İçkale'de doğu duvarı kale suruna dayalı olarak inşa edilmiştir (Yavaş, 1993), çeşitli onarımlar geçiren yapı bir dönem Erzurum müzesi olarak kullanılmış günümüzde ise belirli bir işlevi olmamakta anıt olarak misafirlerini ağırlamaktadır (Kuban, 2008) (Şekil 4.105).

2 katlı, 4 eyvanlı ve açık avlulu bu medresede taç kapısının çift tarafına payandalar üstüne inşa edilmiş ikiz minareleri bulunur (Çizelge 4.15); ayrıca taçkapının yanlarında çeşme, niş ve pencereler bulunur (Yavaş, 1993). Yapı yaklaşık olarak 35 x 48 m ölçülerindeki dikdörtgen alana konumlandırılmıştır, (Şekil 4.103) bu ölçüler yapıyı

Anadolu'daki en büyük medrese yapar (Aslanapa, 2018). 5,20 m uzunluğundaki giriş eyvanı 30,50 x 12,20 m ölçülerindeki avluya açılır, (Şekil 4.106) 2'si göme olmak üzere 16 sütunun taşıdığı sivri kemerli revaklar üst katta sayısı 8 sütuna düşerek 2 kat boyunca avluyu sarar (Yetkin, 1952). Sütun gövdelerinin uzunlukları 2,27 m ve 2,42 m civarında farklı farklıdır, revak kemerlerinden büyük olanlar 6,30 m diğerleri 4,76 m genişliğe sahiptir (Yetkin, 1952). Eyvanlarla ayrılmış her bir bölüme köşelerdeki ayrı merdivenlerden çıkılır, girişin sağında mescit ve 20'si altta 22'si üst katta toplam 42 oda yer alır (Yavaş, 1993) (Şekil 4.111). Odaların derinliği 5,40 m ile 6,21 m arasında değişmektedir (Yetkin, 1952). Girişin karşısında yer alan 15,85 m x 9,83 m boyutlarındaki dehliz medresenin 2 katlı türbeyle bağlantısını sağlar (Yetkin, 1952) (Şekil 4.107).

Şerefe kısmının üstü yıkılmış olan ikiz minareler 26 m yüksekliğindedir (Konyalı, 1960). Giriş koridorunun 2 yanında ikişer basamak yüksekte odalar bulunur, bu mekanlar minarelere çıkışı sağlar (Yetkin, 1952).

Mescidin üstü üçgen kuşak geçişli kubbeyle, odaların üstü doğu-batı doğrultusunda beşik tonozla örtülmüştür (Kuban, 2008). Doğu ve batı revakları avluya dik, kuzey revak ise avluya paralel tonozlar kullanılarak kapatılmıştır (Kuban, 2008). Giriş eyvanının üstü sivri kemerli beşik tonozla kapalıdır, eyvanların kesiştiği bölümlerde doğuda yıldız tonoz ve batıda çapraz tonoz kullanılmıştır (Kuban, 2008).

Portal kısmı dikdörtgen şeklinde olup 5 sıra şeritle çevrelenmiştir, (Şekil 4.108) başta bitki öğeleri olmak üzere çeşitli şeritler ve arabeskler süsleme ögesi olarak kullanılmıştır (Yetkin, 1952). Kavsarayı saran sağır ve sivri kemeri sütunceler taşır, mihrabiyelerin ve basık kemerli girişin üzerinde boş bir kitabe şeridi bulunur (Kuban, 2008). Klasik taç kapılardan farklı olarak taçkapının yan yüzleri de süslenmiştir (Şekil 4.109), derin nişte bitkisel figürlü 5 sıra şeritli mukarnaslar görülür (Yavaş, 1993). Sütunceler, sütunce başlıkları ve niş yüzeyleri geometrik ve bitkisel figürlerle donatılmıştır (Kuban, 2008). Minarelerin yivleri üçgen çinilerle, (Şekil 4.110) pabuçları yazılarla ve kaidesi bitki ve hayvan figürleriyle süslenmiştir (Yavaş, 1993). Çinilerde ağırlıklı olarak mavi ve mor kullanılmıştır (Konyalı, 1960). Kürsülerin yan cephelerinde çini mozaik bezeli panolar bulunur, şerefe kısmının altında bulunan kuşakta çini süsleme izlerine rastlanır (Kuban, 2008). Bazı kısımları yarım kalmış süslemelere sahip olan medrese avlusu pencerelerine kabartma ayetler yazılmıştır (Yavaş, 1993). Avlu etrafında bulunan köşeli sütunlar farklı figürlerle bütünüyle bezelidir, sütun başlıkları ise silme ya da yarı silmelerle ve kenger yapraklarla bezelidir (Yetkin, 1952).

Minarelerin üst kısımlarında tuğla, kürsülerinde cephe duvarının üst hizasına kadar kesme taş kullanılmıştır (Kuban, 2008).

Çizelge 4.15. Erzurum Çifte Minareli (Hatuniye) Medresesi özellikleri

Erzurum Çifte Minareli (Hatuniye) Medresesi	
Yapı Malzemesi	Kesme taş, tuğla
Plan	Açık ve revaklı avlu, dikdörtgen, sıralı öğrenci odaları, 4 eyvanlı, 2 katlı, çifte minareli, mescitli
Çatı Örtüsü	Kubbe, beşik, yıldız ve çapraz tonozlar
Cephe	Masif duvarlar, kuzeyde taçkapı, güneyde türbe
Yapım Sistemi	Masif yığma taş duvarlar, üçgen kuşak geçişli kubbe, taşıyıcı 16 sütun
Süsleme	Geometrik ve bitkisel motifler, hayvan figürleri, panolar, kabartma ayetler, silme sütun başlıkları, mukarnas

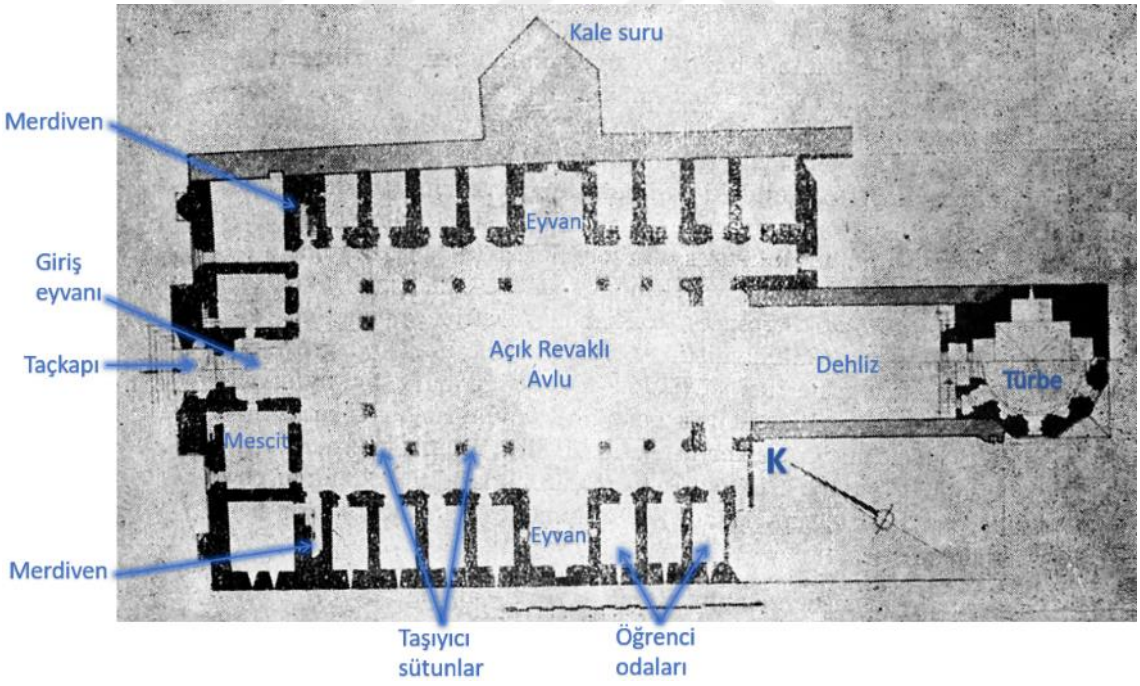

Şekil 4.103. Erzurum Hatuniye Medresesi plan (Yetkin, 1952 işlenerek)

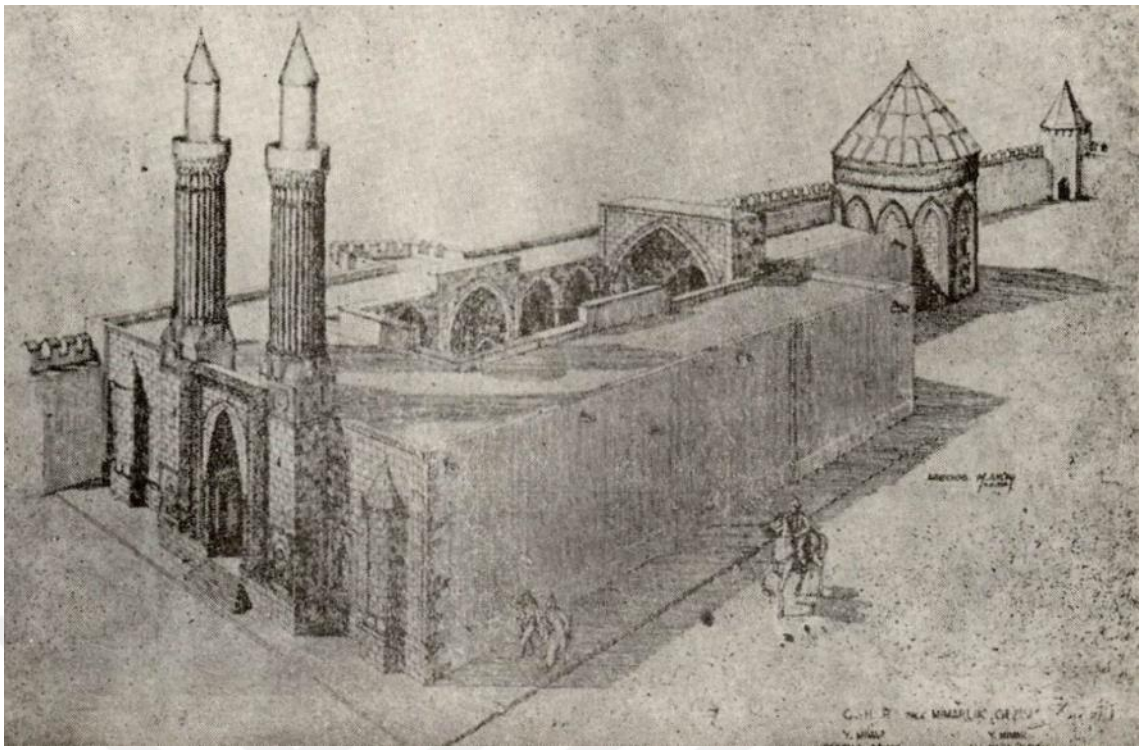

Şekil 4.104. Erzurum Hatuniye Medresesi restitüsyonu (Yetkin, 1952)

Şekil 4.105. Erzurum Hatuniye Medresesi (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013b).

Şekil 4.106. Erzurum Hatuniye Medresesi avlusu (Selçuklu Belediyesi, 2017)

Şekil 4.107. Erzurum Hatuniye Medresesine bağlı türbe (Selçuklu Belediyesi, 2017)

Şekil 4.108. Erzurum Hatuniye Medresesi taçkapı süslemeleri (Selçuklu Belediyesi, 2017)

Şekil 4.109. Erzurum Hatuniye Medresesi taçkapısının yan süslemeleri (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013b)

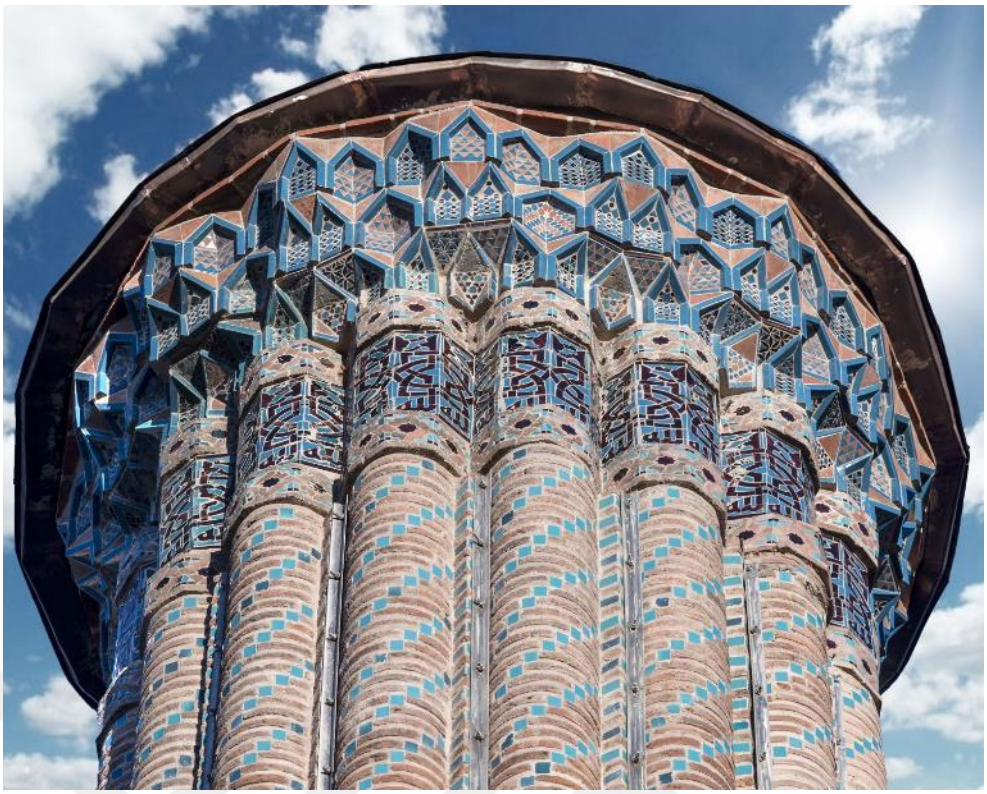

Şekil 4.110. Erzurum Hatuniye Medresesi minare çinileri (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013b)

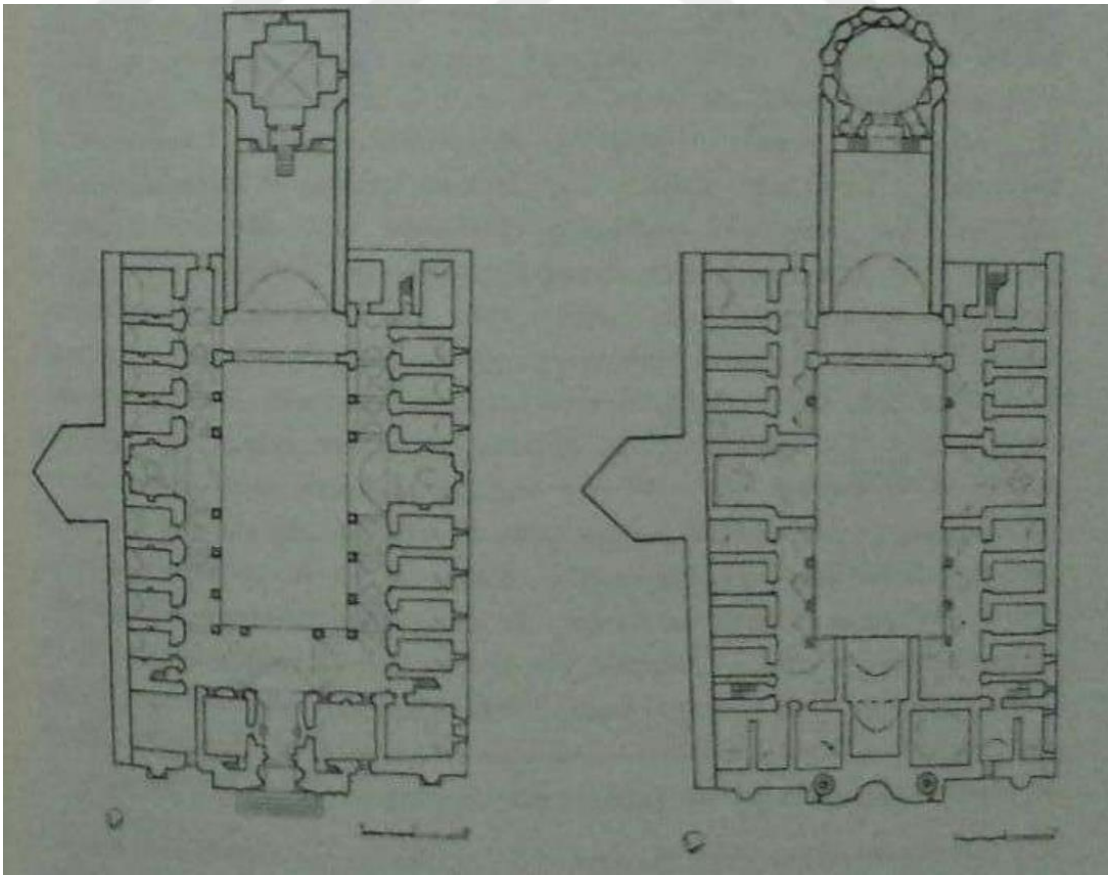

Şekil 4.111. Erzurum Hatuniye Medresesi alt ve üst kat planları (Aslanapa, 2007)

4.3.4. Bursa İznik Süleyman Paşa Medresesi

Osmanlı devrinin inşa edilmiş medreselerinden günümüze gelebilen en erken tarihli eseridir (Ayverdi ve Yüksel, 1976). Maltepe Mahallesi'nde Özbek Sokak ve Mahmut Çelebi Caddesi kesişiminde bulunur, Yaylakiye Medresesi olarak da kayıtlara geçmiştir (Demiralp, 1997). 14. yüzyıl başlarında açık avlulu olarak yaptırılmıştır (Şekil 4.113), İznik'te bulunan tek kagir medresedir (Ülgen, 1938). Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa tarafından inşa ettirilmiştir, kitabesi yoktur (Aslanapa, 2004). Evliya Çelebi'nin bahsettiği medreseye ait olan Dar'ül hadis ve Dar'ül kurra günümüze gelememiştir (Ayverdi, 1966). Günümüzde tarihi el sanatlarına özel ticaret mekânı olarak hizmet vermektedir (Bursa Büyükşehir Belediyesi Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 2021) (Şekil 4.114).

Plan şemasına bakıldığında küçük revaklı bir avlunun çevresine sıralanmış odalardan oluşur (Şekil 4.112), dershane mekânın boyutuna bakılarak bu medresenin 20 kadar öğrenciyi ağırladığı tahmin edilir (Kuban, 2021). Avlunun 3 tarafında hücreler bir tarafta ise duvar bulunur (Çizelge 4.16), kapalı dershaneye açılan bir öğretmen odası konumlandırılmıştır (Ayverdi ve Yüksel, 1976). Güneydoğu köşesindeki açıklıktan avluya girilir, avlunun doğu duvarında 5 adet pencere bulunur (Demiralp, 1997). Avlunun ortasında havuz vardır (Goodwin, 2012). Eyvansız ve asimetrik plandaki yapıda 11 oda bulunur (Aslanapa, 2004). Odaların kapıları revaklı bölümü açılır (Şekil 4.115 ve Şekil 4.116), odalarda ocak bulunur (Ülgen, 1938).

Sütunların taşıdığı geniş kemerli yüksek revakların ve odaların üzeri kubbelerle örtülüdür (Şekil 4.117), dershane hücresinin üzerini tromplu büyük kubbe kapatır (Aslanapa, 2004). Odaların kubbeleri revakların kubbelerinden daha alçaktır (Ayverdi, 1966). Öğretmen odasının üstü yarım beşik tonozla kapatılmıştır (Demiralp, 1997).

Her bir öğrenci odasında dikdörtgen ve yuvarlak pencereler bulunur (Aslanapa, 2004) (Şekil 4.118). Saçak kornişleri bütünüyle taş olup süslemesizdir (Ülgen, 1938). Dershanenin avluya bakan büyük bir penceresi vardır (Ayverdi, 1966).

Duvarlarda moloz taş, revak kemerlerinde 3 sıra tuğla bir sıra kesme taş kullanılarak almaşık örgü ve kubbe üstlerinde kiremit tercih edilmiştir (Aslanapa, 2004). Devşirme malzeme olan sütunlar farklı boyutlardadır, bazılarının altına taş takozlar koyulmuştur (Ayverdi ve Yüksel, 1976). Sütunlar mermer veya granittir, pencere başlıklarında ahşap, bacalarda ise ince taş levhalar kullanılmıştır (Ayverdi, 1966).

Sütun başlıkları köşelerinde bulunan yapraklar dışında yapı sadedir (Ayverdi ve Yüksel, 1976).

Çizelge 4.16. Bursa İznik Süleyman Paşa Medresesi özellikleri

Bursa İznik Süleyman Paşa Medresesi	
Yapı Malzemesi	Moloz ve kesme taş, tuğla, kiremit, mermer, granit, ahşap
Plan	Açık, havuzlu ve revaklı avlu, çıkıntılı dikdörtgen, 3 tarafa sıralı ocaklı öğrenci odaları, eyvansız, tek katlı, asimetrik
Çatı Örtüsü	Kubbeler, yarım beşik tonoz
Cephe	Altta dikdörtgen üstte yuvarlak pencereler, korniş silmeler
Yapım Sistemi	Kagir taş duvarlar, tromp geçişli kubbeler
Süsleme	Yaprak desenli sütun başlıkları

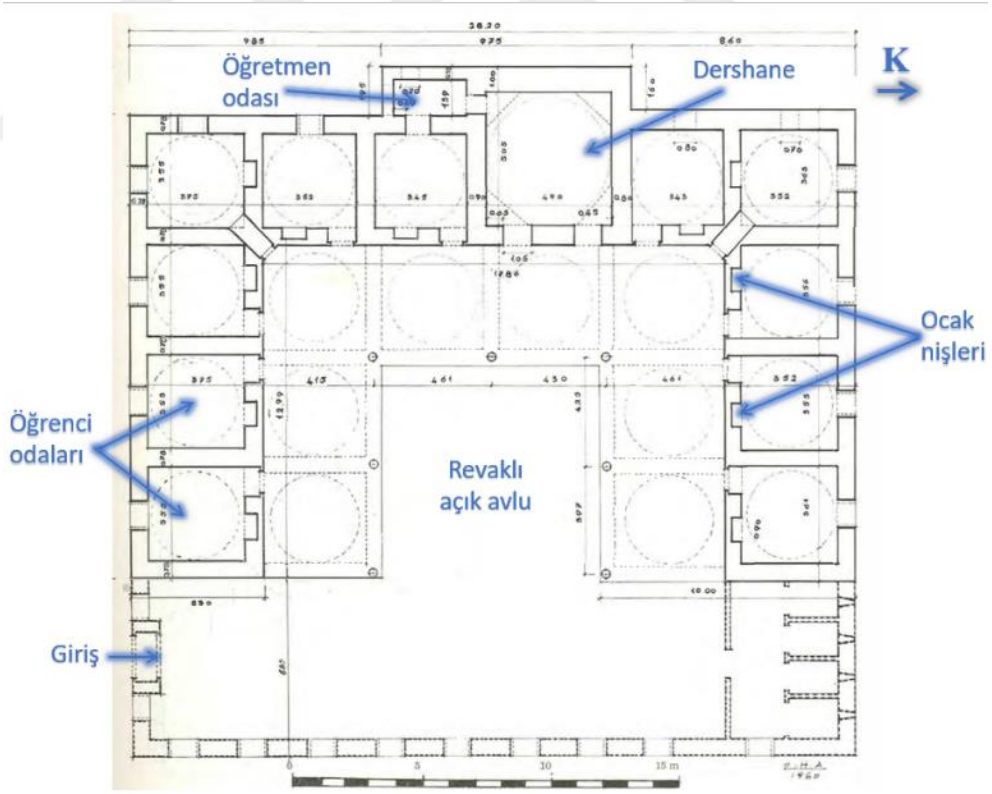

Şekil 4.112. İznik Süleyman Paşa Medresesi restitüsyon planı (Ayverdi, 1966 işlenerek)

Şekil 4.113. İznik Süleyman Paşa Medresesi avlusu (Bursa Büyükşehir Belediyesi Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 2021)

Şekil 4.114. İznik Süleyman Paşa Medresesi günümüz öğrenci odaları (Bursa Büyükşehir Belediyesi Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 2021)

Şekil 4.115. İznik Süleyman Paşa Medresesi öğrenci odaları girişi (Bursa Büyükşehir Belediyesi Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 2021)

Şekil 4.116. İznik Süleyman Paşa Medresesi revaklar (Bursa Büyükşehir Belediyesi Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 2021)

Şekil 4.117. İznik Süleyman Paşa Medresesi çatı örtüsü (Cittaslow İznik)

Şekil 4.118. İznik Süleyman Paşa Medresesi cephesi (Aslanapa, 2004)

4.3.5. Amasya-Gümüş Hacı Halil Paşa (Haliliye) Medresesi

Osmanlı mimarisinde özgün planı tespit edilebilen tek kapalı medresedir (Kuban, 2021). Haliliye Medresesi olarak da bilinir (Tanman, 1996). Merzifon yakınlarında Gümüş kasabasında 1413-1415 yıllarında Selçuklu kubbeli medrese planı birtakım farklılıklarla tek seferlik yeniden değerlendirilmiştir (Aslanapa, 2018). Taçkapıdaki kitabeye göre kadı Ahmet oğlu vezir Hacı Halil Paşa'nın 1413 yılında inşasını başlattığı, kuzey penceredeki kitabeye göre de 1415 yılında inşasının bittiği anlaşılmaktadır (Aslanapa, 2004). Günümüzde yapıda ikamet etmiş Osmanlı müderrislerinden birinin

mezarı avluda bulunur (Şekil 4.120), medrese kubbesi çökmüş yerine ahşap direkli revaklar yapılmıştır (Tanman, 1996) (Çizelge 4.17).

25 metreye 21 m ölçüleriyle kareye yakın simetrik bir plana sahiptir (Şekil 4.119), giriş eyvanı doğuda iken karşısına kare planlı ve kubbeli yazlık dershane eyvanı konumlandırılmıştır (Tanman, 1996). Eyvan ölçüleri odalardan çok büyük değildir, giriş eyvanı daha küçük boyuttadır (Kuban, 2021) (Şekil 4.121). 3 metreye 3 m ölçülerinde toplam 12 tane kare planlı, kubbeli ve ocaklı öğrenci odası bulunur; doğu, kuzey ve güney cephelerin ortalarındaki birimler dışarıya doğru 1 m kadar taşkındır (Tanman, 1996). Avlunun üzerine örten kubbe çapı 12,50 metredir (Aslanapa, 2004). Kubbeyi 8 köşeli bir kaide taşır (Ayverdi, 1972) (Şekil 4.122). Duvar kalınlıkları 110 santimetre ile 115 santimetre arasında değişmektedir (Ayverdi, 1972).

Taşkın mekanların ortalarında bulunan pencereler, kaval silmeli çerçeveler içinde ve sivri hafifletme kemerlidirler, öğrenci odaları dikdörtgen açıklıklı birer mazgal pencereden aydınlanmaktadır (Tanman, 1996) (Şekil 4.123).

Yapı bir sıra taş bir sıra tuğla olmak üzere almaşık teknikte örülmüştür (Kuban, 2021). Avlu üstü kubbesi ve etrafındaki odaların kubbeleri tuğla örgülüdür (Tanman, 1996) (Şekil 4.124).

Trompların içinde süslemeler, kapılar ile pencerelerin aynalarında yazıtlar (Şekil 4.125), bezemesel geçmeli kemerler ve bazı kapı üstlerinde geometrik şerit desenli alçak taş oymalar yapıyı süsler (Kuban, 2021).

Çizelge 4.17. Amasya-Gümüş Hacı Halil Paşa (Haliliye) Medresesi özellikleri

Amasya-Gümüş Hacı Halil Paşa (Haliliye) Medresesi	
Yapı Malzemesi	Moloz ve kesme taş, tuğla
Plan	Kapalı kubbeli avlu, çıkıntılı kareye yakın, tek eyvanlı, ocaklı öğrenci odaları, tek katlı, simetrik
Çatı Örtüsü	Kubbeler
Cephe	Kaval silmeli çerçeve içinde sivri kemerli pencereler, dikdörtgen açıklıklı mazgallı öğrenci odaları
Yapım Sistemi	Kagir taş-tuğla duvarlar, tromp geçişli kubbeler
Süsleme	Kapı-pencere aynalarındaki kitabeler, geçme kemerler, geometrik şeritler, taş oymalar

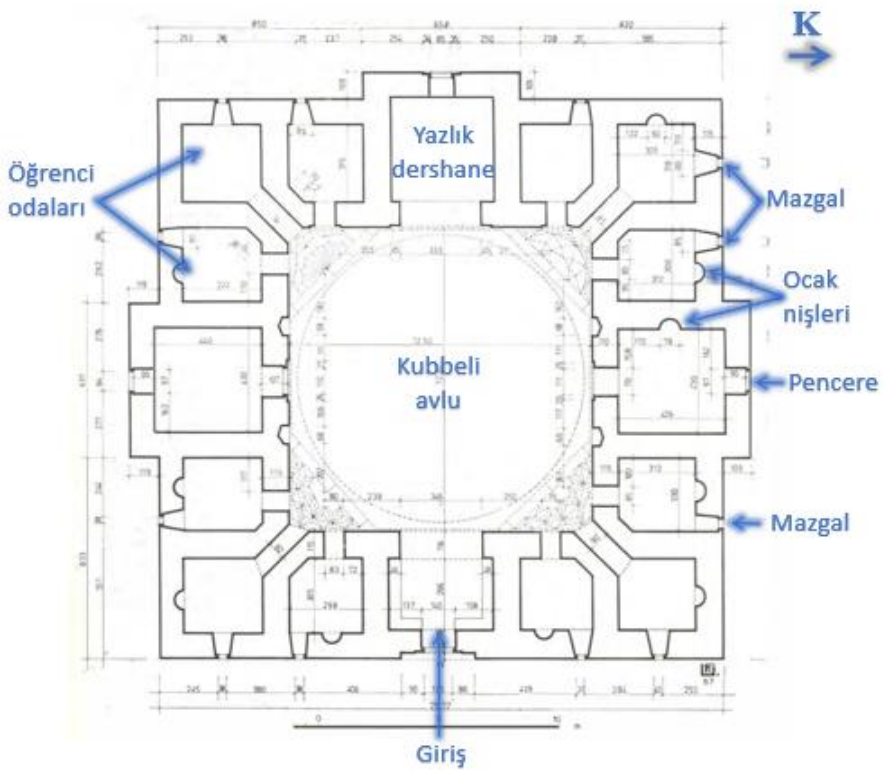

Şekil 4.119. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi plan (Ayverdi, 1972 işlenerek)

Şekil 4.120. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi avlusu (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013c)

Şekil 4.121. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi giriş eyvanı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013c)

Şekil 4.122. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi çatısı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Şekil 4.123. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi cepheleri (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013c)

Şekil 4.124. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi tuğla kubbeler (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Şekil 4.125. Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi batı penceresi (Tanman, 1996)

4.3.6. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi

Edirne'de 1484-1488 seneleri arasında inşa edilmiş olan II. Bayezid Külliyesi 22.000 m² lik büyük bir alana oturur, yüzden fazla kubbeye sahip bu yapı topluluğu (Şekil 4.127) 15. yüzyılın en büyük dini ve sosyal kuruluşlarından biridir (Aslanapa, 2004). Bünyesinde darüşşifa ve tıp medresesi dışında cami, tabhaneler, imaret, köprü, çeşme, tuvaletler, giriş kapısı, su terazisi ve güneş saati bulundurur (Müderrisoğlu, 1991). Külliyeye gelir sağlamak için inşa edilmiş dükkanlar, 2 değirmen ve su dolapları günümüze gelememiştir; vakfiyesinde bir muvakkithane ve arastadan da bahsedilir (Kuban, 2021). Yine külliye bünyesinde bulunan hamam günümüze ulaşamamıştır, II. Bayezid Darüşşifası Türk hastane mimarisinde eşi bulunmayan çok değerli bir yapıdır (Eyice, 1992). Tunca Nehri kıyısında yeşil sahaya inşa edilmiş bu külliye hastane ve medrese odak alınarak yapılmıştır (Şekil 4.126), II. Bayezid Darüşşifası merkezi sistemde yapılmış bilinen ilk hastane olması sebebiyle önemli bir yere sahiptir (Terzioğlu, 1992). Külliye birimleri Sultan II. Bayezid zamanında mimar başı olan Mimar Hayreddin tarafından inşa edilmiştir (Cantay, 2014). 1984 yılında cami hariç külliyenin diğer birimleri Trakya Üniversitesi'ne tahsis edilmiştir, 1997 yılında darüşşifa kısmı Sultan II.

Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi'ne dönüştürülmüştür ve 2008 yılında tıp medresesi de müzeye dahil edilmiştir, günümüzde hala bu işlevini devam ettiren müze 2004 yılında Avrupa Konseyi'nden Avrupa Müze Ödülü kazanmıştır (T.C. Edirne Valiliği) (Çizelge 4.18).

Medrese 1290 m² alana oturur; doğu cephesinden girilen yapıyı, güneydoğu köşesindeki tuvalet darüşşifaya bağlar (Müderrisoğlu, 1991) (Şekil 4.128). Doğu cephesinde odalar bulunmayıp sadece revaklarla düzenlenmiştir, revakların birer dikdörtgen penceresi bulunur, yay kemerli bir kapıyla da dışarıyla bağlantısı sağlanmıştır (Cantay, 2014). Batı cephesindeki dışarıya çıkıntılı dershaneden (Şekil 4.129), kuzey güney ve batı yönlerde bulunan 18 hücreden ve revakla sarılı havuzlu açık avludan (Şekil 4.130) oluşur (Müderrisoğlu, 1991). Yapı 18 öğrenciyi ağırlamaktadır; öğrenci odalarının yarım daire ocakları ve kitap dolapları bulunur (Eyice, 1992). Sütunların taşıdığı revakları sivri kemerler birbirine bağlar, üzerleri kubbelerle kapatılmıştır (Müderrisoğlu, 1991). 7 m çapındaki kubbeyle örtülü ve ocaklı dershane, iç taraftan çift katlı bir cephe düzeni gösterir; doğu duvarının içinde bulunan merdivenle yukarıya çıkılır (Müderrisoğlu, 1991).

Darüşşifaya birisi kuzey cephede, diğeri ise şu an pencereye çevrilmiş olmakla birlikte doğu cephede bulunan 2 kapıyla girilir (Müderrisoğlu, 1991). Yapı 2 adet dikdörtgen avluya sahiptir (Şekil 4.131), ilk avlunun batı kenarında yer alan revakların (Şekil 4.132) arkasında 6 öğrenci odası bulunur (Eyice, 1992). Sıranın en başında tuvaletler vardır, revakların üzeri tonozla kapatılmıştır (Eyice, 1992). Karşıdaki doğu kenarında ise dışarısında kuyu bulunan biri tonozlu ve üçü fenerli kubbeli olmak üzere 4 oda bulunur (Eyice, 1992). Bu birimlerin çamaşırhane, kiler ve mutfak olarak servis amaçlı olduğu vakfiye kayıtlarından anlaşılmaktadır (Müderrisoğlu, 1991).

Darüşşifanın ikinci avlusuna bir taç kapıyla geçilir (Şekil 4.133); bu giriş eyvanın doğu ve batısında sadece ilk avludan geçilebilen kubbeli, ocaklı ve birer kemerle bölünmüş ikişer birim bulunur (Eyice, 1992). Bu açık avlunun 2 yanında kubbeli eyvanlar ve 4 köşesinde kubbeli kare öğrenci odaları yer alır, bu bölüm ortada bulunan taç kapıyla son bölüme bağlanır (Eyice, 1992).

Darüşşifanın en güneydeki bölümü altıgen planlı olup (Şekil 4.134) altıgen sofaya bakan 6 eyvan barındırır (Eyice, 1992). Sofanın ortasında fıskiyeli şadırvan bulunur, eyvanların aralarında girişleri itinayla tasarlanmış öğrenci odaları vardır (Eyice, 1992). Sofaya direk bağlantısı olmayan kışın kullanılmak için ocakları bulunan odalar beşgen

şeklindedir (Goodwin, 2012, 186). Giriş eyvanının tam karşısında dışarıya taşkın, 5 cepheli ve çok pencereli bir birim vardır (Eyice, 1992) (Şekil 4.135).

Medresenin dershanesi ve öğrenci odaları çift sıra pencere düzenine sahiptir (Müderrisoğlu, 1991). 2 avluyu birbirine bağlayan bölümün salonları doğuda ve batıda birer pencereye ayrıca kuzeyde de 2 pencereye sahiptir, ikinci avlunun yanlarındaki mekanlar üstte yuvarlak altta dikdörtgen kemerli şebekeli pencereler ile aydınlanır (Cantay, 2014). Darüşşifanın altıgen kısmı cephelerin hem aşağısına hem de yukarısına açılan pencerelerle bol ışık alan bir mekandır (Müderrisoğlu, 1991). Cephelerde dışa doğru çıkıntılı üst saçaklar ve sövelerin yatay etkisi kullanılmıştır (Cantay, 2014).

Medresenin öğrenci odaları sağır sekizgen kasnaklı basık kubbelerle örtülüdür (Müderrisoğlu, 1991). Darüşşifanın giriş bölümündeki revakların üzerini içten beşik tonoz dışarıdan eğimli çatı kapatır, bu bölümdeki bütün odalar pandantif geçişli kubbelerle kapatılmıştır (Cantay, 2014). İlk avluyu ikincisine bağlayan mekânın üzeri çapraz tonoz örtülüdür (Cantay, 2014). Darüşşifanın altıgen kısmındaki sofanın üzeri aydınlık fenerli 14 metreyi aşkın çapıyla bir kubbe tarafından kapatılmıştır, kubbe kasnağında 12 pencere bulunur (Goodwin, 2012). Bu kubbe 12gen kasnaklı, 5 sıra mukarnaslı ve her tarafında kemerli pencereler bulundurur; en güneyde bulunan eyvanın dışarı taşması yarım kubbeyle sağlanmıştır (Cantay, 2014).

Medrese öğrenci odalarının ocakları ve bacaları da tuğla kullanılmıştır (Cantay, 2014). Darüşşifa kesme köfeki taş kullanılarak yapılmıştır, birimleri birbirine bağlayan 2 ana kapıda ise 2 renkli taşlar kullanılmıştır (Cantay, 2014). Pencere sövelerinde mermer, kubbelerde tuğla ve üzeri kurşun, kapı kanatlarında ahşap kullanılmıştır (Cantay, 2014).

Medresenin revak kemerleri beyaz ve kırmızı renkteki taşlarla süslenmiştir, sütun başlıklarında ise baklavalar ve mukarnas taş işçilikleri görülür, dershanenin üst sıra pencerelerinde vitray kullanılmıştır (Müderrisoğlu, 1991). Darüşşifanın avlularını bağlayan kapı dikdörtgen niş içinde, sarkıtlı, mukarnas kavsaralı ve çift tarafında sütunceli olup çift renkli basık yay kemere sahiptir (Cantay, 2014).

Çizelge 4.18. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi özellikleri

Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi	
Yapı Malzemesi	Kesme taş, tuğla, mermer, kurşun, ahşap
Plan	U planlı, revaklı, eyvansız, açık ve havuzlu avlulu, dershanesi çıkıntılı, simetrik medrese; Asimetrik, dikdörtgen, revaklı, eyvansız, açık avlulu; Simetrik, dikdörtgen, revaksız, eyvanlı, açık avlulu; Simetrik altıgen, revaksız, eyvanlı, kapalı ve şadırvanlı avlulu darüşşifa
Çatı Örtüsü	Kubbeler, beşik ve çapraz tonoz, yarım kubbe, aydınlık feneri
Cephe	Altta dikdörtgen üstte yuvarlak kemerli çift sıra pencere, çıkıntılı saçak ve söveler
Yapım Sistemi	Kagir taş duvarlar, pandantif geçişli ve sekizgen kasnaklı kubbeler, aydınlık fenerli ve 12gen kasnağı pencereli kubbe
Süsleme	Mukarnas, vitray, sütunceler, çift renkli kemer

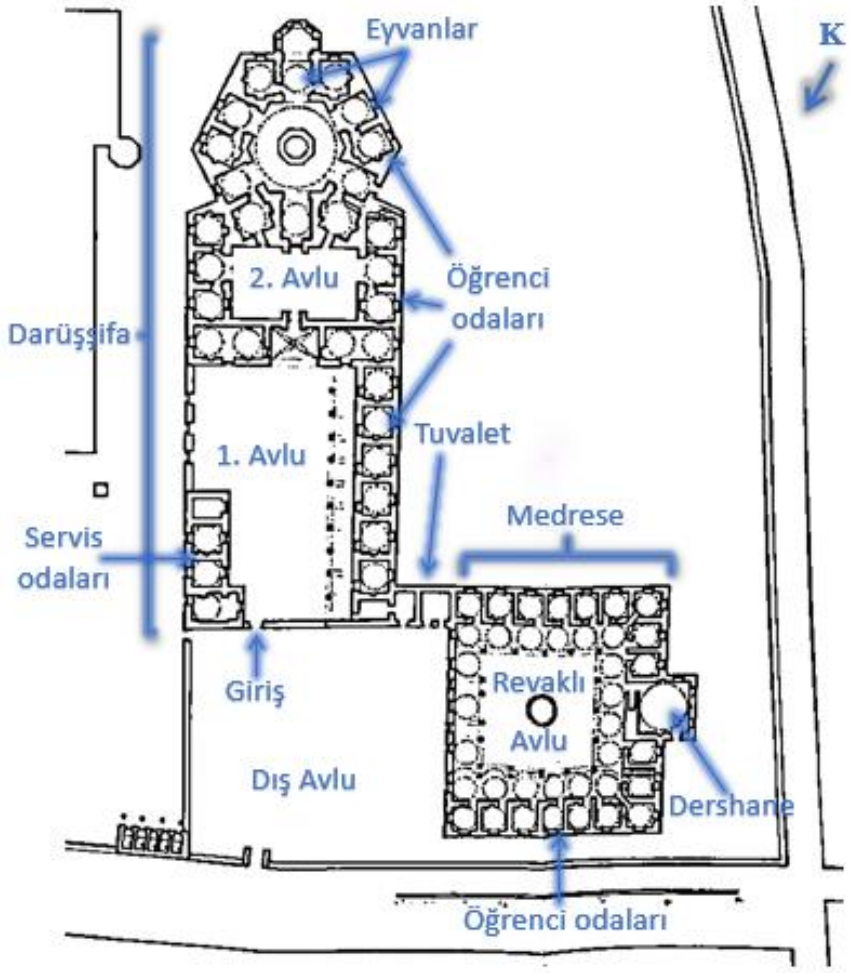

Şekil 4.126. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi planı (Cantay, 2014 işlenerek)

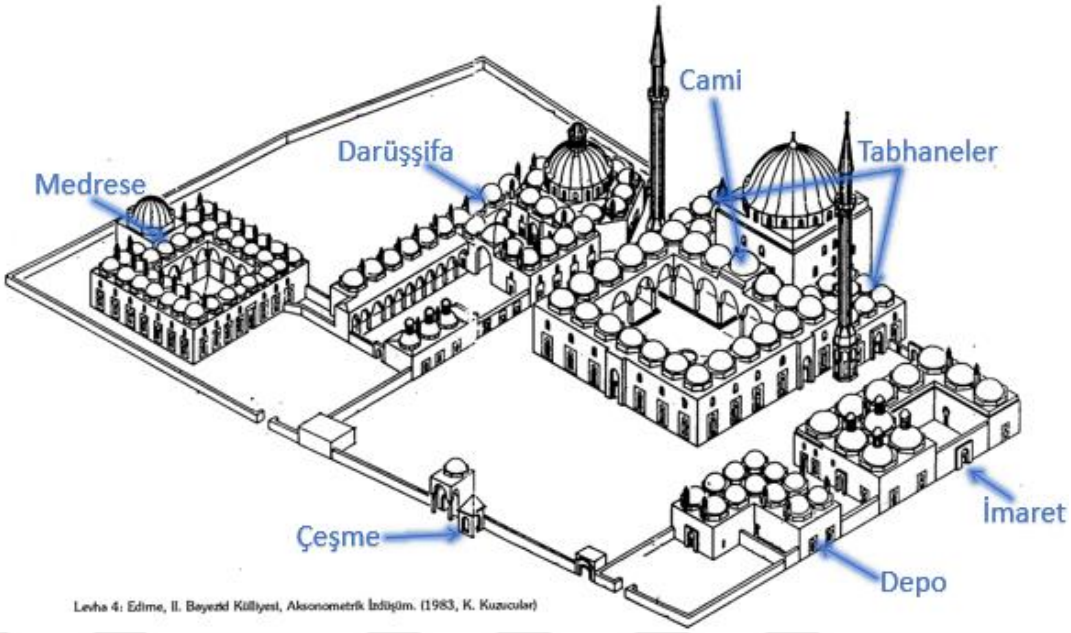

Şekil 4.127. Edirne II. Bayezid Külliyesi aksonometrik perspektif (Müderrisoğlu, 1991 işlenerek)

Şekil 4.128. Edirne II. Bayezid Medresesi (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2014)

Şekil 4.129. Edirne II. Bayezid Medrese cephesi (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.)

Şekil 4.130. Edirne II. Bayezid Medresesi avlusu (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2014)

Şekil 4.131. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ve Medresesi (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2014)

Şekil 4.132. Edirne II. Bayezid Darüşşifası ilk avlunun revakları (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2014)

Şekil 4.133. Edirne II. Bayezid Darüşşifası avlularını bağlayan eyvan (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2014)

Şekil 4.134. Edirne II. Bayezid Darüşşifası altıgen bölüm (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.)

Şekil 4.135. Edirne II. Bayezid Darüşşifası altıgen kısmın çıkıntılı parçası (Aslanapa, 2004)

4.4. Mezar Anıtı

Anıt mezarlar tarihteki önemli kişilerin vefatından sonra onları anmak için yapılan çoğunlukla ihtişamlı mimariye sahip yapılardır; dünya tarihinde bir çok kültürde çeşitli örneklerine rastladığımız bu yapı tipinin bilinen ilk temsilcileri Avrupa ve Kuzey Afrika'daki megalitik taş bloklu dolmen ve menhirler Neolitik Çağ'da inşa edilmişlerdir, Mısır'da Eski Krallık Dönemi'nden mastabalar ve sonrasında onları izleyen piramitler mezar anıtı örneklerini vermeye devam etmiştir, Hindistan, Çin ve Japonya'da görülen pagodalar Budacılık'ın mezar anıtlarıdır, Sümer'de ise tonozlu ve kemerli kral mezarları ilk mezar anıtı örneklerindendir, Ege mezar anıtlarına örnekler ise Tolos (yuvarlak ve kubbeli bir oda) ve Dromos'dan (odaya açılan uzun koridor) meydana gelir, Anadolu'da bilinen ilk mezar anıtları ölünün gömüldüğü odanın üstüne yığılan toprakla oluşturulmuş tümülüslerdir, Akdeniz'de görülen kaya mezar ya da kule mezar veyahut paye mezarlar Antik Çağ'da görülür, Helenistik ve Roma mimarlık tarihinde ise mozoleler (mausoleum) görülür, milattan sonra 4.yüzyıl başlarında Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte önemli kişilerin çoğu azizlerle benzer olarak kiliselerin altına kazılan katakomplara defnedilmişlerdir (Süslü, 2005).

İslam ile anıtsal mezar fikri bir araya gelmez, büyük olasılıkla bu sebeple İslam'ın ilk ortaya çıktığı yerlerde X. yüzyıla değin nadiren bu yapılar görülür (Arık, 1967). Mezar kültünün ortaya çıkışını Türk-İran dünyası sağlamıştır, 9. yüzyıldan itibaren hemen hemen tüm mezar yapılarının Orta Asya ve Türk egemenlik bölgelerinde doğup ilerleme kaydetmesi bunu doğrular (Kuban, 2008). İslam dünyasında bu yapılara türbe, kümbet, makam, meşhed, buk'a, darîh, kubbe, ravza, makbere, kabir gibi çeşitli isimler verilmiştir (Orman, 2012 ; Önkal, 2017). Zengin bir mezar anıtı geleneğine sahip olan Türkler İslam'dan sonra da bu geleneği türbe ve kümbet isimli 2 farklı anıt mezarla uygulamaya devam etmişlerdir; türbe ölünün direkt toprağa koyulduğu ve üstünün genellikle kubbeyle kapatıldığı anıtlar iken, kümbet ise bodrum katında mumyalığın bulunduğu ve üst kattaki gövdenin de üstünü kapatan çift cidarlı çatı örtüsüne sahip anıtlardır (Doğan, 2002). Kümbet sözcüğü dilimize Farsçadan geçmiş olup Selçuk mimarisinde eski Türk kurganlarının taş kullanılarak inşa edilmiş bir türüdür (Hasol, 2021). Eski kaynaklarda türbet olarak geçen türbe sözcüğü Arapçada toprakla örtme manasındaki terab kökünden türemiştir (Önkal, 2017). Türkçede ise üstü örtülü, yüksek, görkemli mezar şeklinin adıdır (Eyuboğlu, 1991).

Mezar anıtlarının ortaya çıkışında Suriye-Hıristiyan kültüründen martiryumların, Sasani ateşgedelerinin, Budist stupalarının ve Ermeni kilise üst kulelerinin etkileri görülür ancak kalıcı izleri Türk çadırları, Hun kurganları ve Göktürk barkları bırakmışlardır (Önkal, 2006). İslam coğrafyasında bilinen ilk mezar anıtı Abbasi halifesi için 9. yüzyılın son yarısında inşa edilmiş Samarra'daki Kubbetü's Süleybiye'dir, bunun dışında ilk mezar anıtları 10. Yüzyılda Horasan ve Türkistan'da görülmeye başlanmış ve 11-12. yüzyıllarda Gazneliler ile Büyük Selçuklular zamanında Azerbaycan ve İran'da yaygınlaşmıştır (Daş, 2007). Karahanlılar zamanında kubbeli kare örnekler görülür, 11. yüzyıldan itibaren ise kulesel mezarlar kubbeli kareye tercih edilmiş ve yaygınlaşmıştır (Önkal, 2006). İlhanlılar, Eretna Beyliği, Timurlular, Fatımiler, Memlükler, Hârizmşahlar, Akkoyunlular ve Karakoyunlular mezar anıtı geleneğine katkı sağlayan diğer devletler arasında sayılabilir (Orman, 2012; Doğan, 2002). Anadolu'da ise Danişmentliler, Saltuklular ve Mengücekler mezarı anıtlarını sürdürmüşlerdir ama Artuklular devrinden bilinen bağımsız mezar anıtı bulunmamaktadır (Doğan, 2002).

Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen kümbetler çokken ve silindirik gövdeliler, kare planlı prizmatik gövdeliler ve eyvan tipli olmak üzere ana gruplara ayrılır (Önkal, 2017). Anadolu'da sekizgen prizma gövdeli kümbetler en kalabalık ilk grubu, kare

prizma gövdeliler ise en kalabalık ikinci grubu oluşturur; az sayıdaki silindirik gövdeliler Ahlat ve çevresinde, eyvan tipi olanlar ise Konya ve çevresinde görülür (Daş, 2007).

Osmanlı'da ise 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kubbeli ve 4 kemerli açık türbeler görülmeye başlanmıştır (Aslanapa, 2018). Bu tarz baldaken kuruluşlu türbeler olarak isimlendirilmiştir (Arık, 1967), bu gruplara dahil edilemeyen başlı başına birer tip olan münferit bazı mezar anıtları da bulunmaktadır (Arık, 1967).

4.4.1. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti (Künbed-Hane, Sultanlar Türbesi)

Konya'daki Alaeddin Cami'nin avlusunda bulunan bu yapı bugüne gelebilmiş Selçuklu sultanlarına ait ilk kümbettir, içinde 8 adet sultan sandukası bulunmaktadır (Önkal, 1999). İnşa tarihi net olmayan bu kümbetin camiye göre 12.yüzyılda inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Kuban, 2008). Anadolu'da bilinen ongen plan şemasına sahip tek kümbettir (Önkal, 1999) (Çizelge 4.19). Kitabelerine göre yapı II. Kılıç Arslan tarafından Abdülgaffar oğlu Hocenli mimar Yusuf'a inşa ettirilmiştir (Aslanapa, 2018) (Şekil 4.139).

Kuzeydoğudan hem alt hem üst katına giriş vardır; çift taraflı merdivenle ulaşılan, yarım daire kemerli bir niş içinde üst kat girişi bulunur (Önkal, 1999) (Şekil 4.136). Giriş açıklığı ardışık ince silmelerin süslediği Bursa kemeri ile sonlanır (Şekil 4.138), kemer silmeler ile süslenmiş tablalara oturur (Önkal, 2015). Kubbe eteğine kadar ulaşan yarım daire nişleriyle bu alanda bilinen ilk örneğe sahip kümbettir (Arık, 1967) (Şekil 4.137). Bu katta dikdörtgen prizma kaideler üzerine yarım silindirlerden oluşmuş sandukalar bulunur (Önkal, 2015) (Şekil 4.140). Üst kat ongen alt kat silindirik plana sahiptir, alt kattaki mumyalar günümüze gelememiştir (Önkal, 1999). Ahşap zeminli alt kata kuzeydoğudan 6 basamaklı bir merdivenle ulaşılır (Arık, 1967). Burası 7 m çapındadır (Oral, 1956).

Çatıyı alt katta bir kubbe kapatır, üst katta içten bir kubbe (Önkal, 1999) dıştan ise ongen piramit külah örter (Oral, 1956). Üst kattaki yarım daire nişlerin üzeri yarım daire kubbeciklerle sonlanır, bu kubbecikler aynı zamanda üst kubbeye geçişi de sağlar (Önkal, 2015). Mahzen katının kubbesi zeminden 4,20 m yukarıdadır (Oral, 1956).

Cephelerinde girişin üzerinde olan diğerlerinden daha büyük olmak üzere 5 adet mazgal pencere bulunur (Şekil 4.141), 2 adet kitabe kuşağı tüm gövdeyi çevreleyecek şekilde saçak altında yer alır (Önkal, 1999) (Şekil 4.142). Alt kat zeminden 3,50 m yukarıda bulunan 4 hava deliğine sahiptir (Arık, 1967). Kümbetin dış yüksekliği 22,60 metredir (Önkal, 2015).

Yapıda Konya'nın Gödene köyünden çıkarılan taşlar kullanılmıştır (Oral, 1956). Dış cephesi kesme taşla kaplıdır (Önkal, 1999) (Şekil 4.143). Külahta tuğla, mezar hücresinin kubbesinde moloz taş tercih edilmiştir (Arık, 1967).

Giriş kapısının çevresinde palmet ve çift rumili süslemeler görülür (Aslanapa, 2018). Üstteki kitabe kuşağında lacivert zemin üstüne beyaz kabartma çini ile Ayete'l Kürsi yazmaktadır, alttakinde baninin adı taşa kazınmıştır, ongen külahın üzerini orijinalinde mavi çini mozaikler kaplamaktadır (Önkal, 2015). Duvar yüzlerinde nişler yer alır, sandukaları lacivert üzerine beyaz kabartma yazılı çiniler süsler (Aslanapa, 2018). Giriş cephesinin duvarında Hristiyan motifler bulunmaktadır (Kuban, 2008).

Çizelge 4.19. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti (Künbed-Hane, Sultanlar Türbesi) özellikleri

Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti (Künbed-Hane, Sultanlar Türbesi)	
Yapı Malzemesi	Kesme ve moloz taş, tuğla, ahşap
Plan	Dışarıdan ongen içeriden silindirik plan şeması, çift katlı
Çatı Örtüsü	Alt kat çatısı kubbe, üst kat çatısı içten kubbe dışarıdan ongen piramit külah
Cephe	Üst katta 5 tane mazgal pencere, 2 tane kitabe kuşağı, çift taraflı merdiven, yarım daire kemerli giriş; alt katta 4 hava deliği, tek kollu merdiven
Yapım Sistemi	Kagir taş duvarlar, 10 tane yarım daire kubbeciklerle ana kubbeye geçiş
Süsleme	Palmet ve çift rumili süslemeler, lacivert zemin üstüne beyaz kabartma çini, yazı kuşakları, duvarda yarım daire nişler, Hristiyan motifler

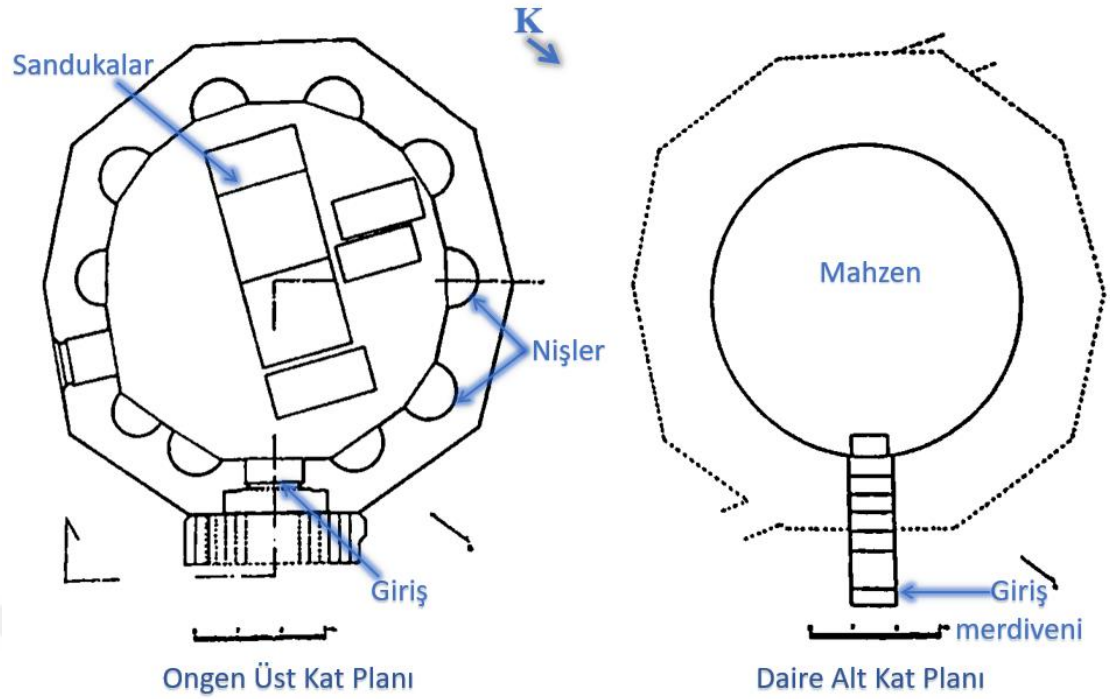

Şekil 4.136. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti planları (Önkal, 2015 işlenerek)

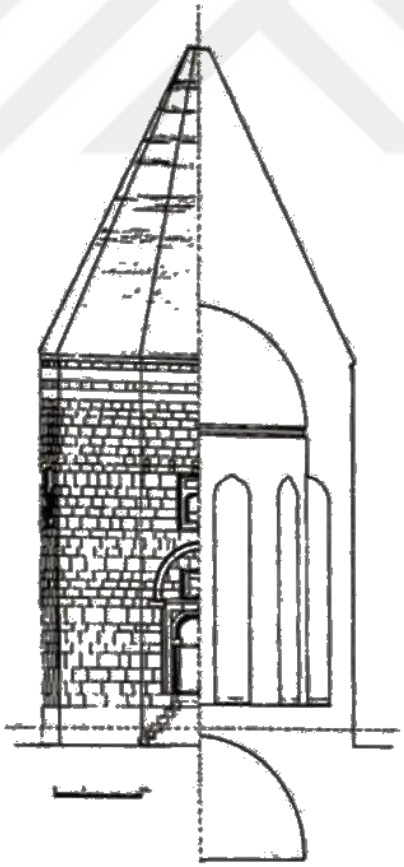

Şekil 4.137. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti kesit ve cephe (Önkal, 2015)

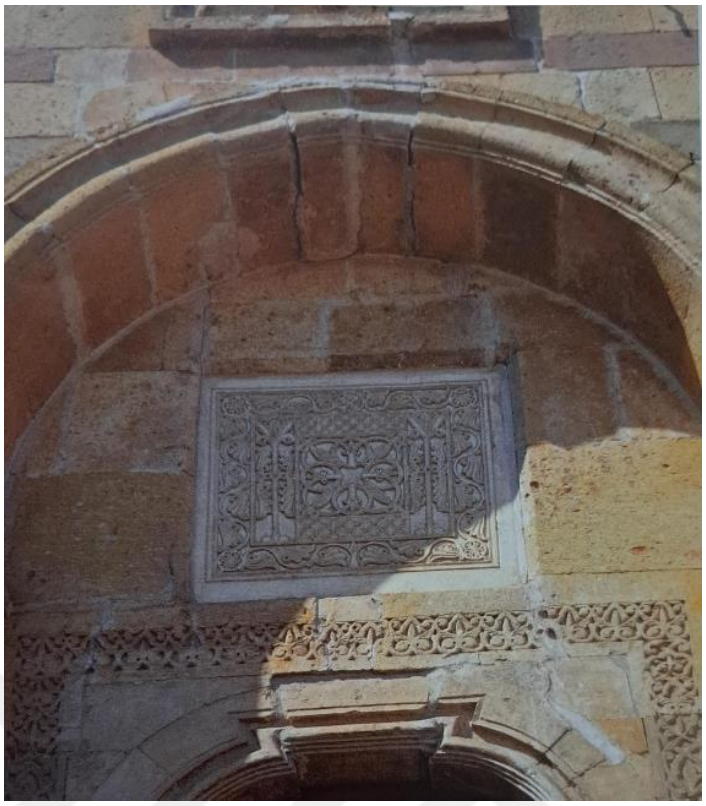

Şekil 4.138. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti taçkapı (Önkal, 2015)

Şekil 4.139. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti usta kitabesi (Önkal, 2015)

Şekil 4.140. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti sandukalar (Önkal, 2015)

Şekil 4.141. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti mazgal pencere (Önkal, 2015)

Şekil 4.142. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti kitabe kuşağı (Önkal, 2015)

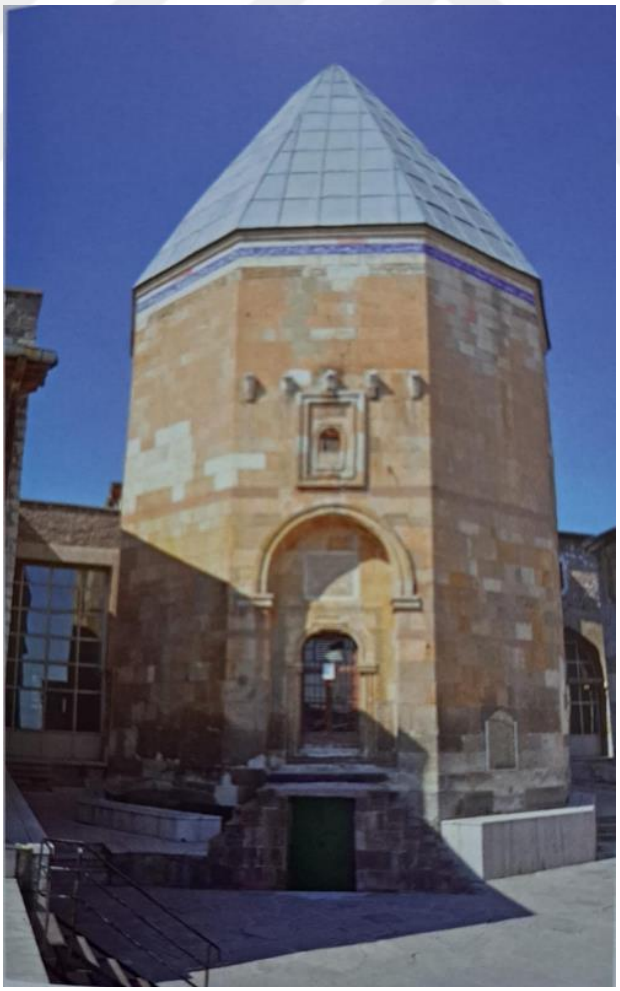

Şekil 4.143. Konya II. Kılıç Arslan Kümbeti görünüş (Önkal, 2015)

4.4.2. Konya Mevlâna Türbesi (Kubbe-i Hadrâ)

Konya Karatay ilçesinde Sultan Selim Cami'nin doğusunda bulunur; Mevlâna Külliyesi bünyesinde bulunan türbeyle birlikte semahane, mescit, matbah-ı şerif, meydan-ı şerif, derviş hücreleri, avlu ve haziredeki binalar kompleksi tamamlar (Karpuz, 2004). Kompleks bugün Konya Müzesi olarak hizmet etmektedir (Önkal, 2015) (Şekil 4.146). Sultana ait bahçe Mevlana'nın babası Sultanülulema Bahaeddin Veled'e bağışlanmış ardından da 1231 yılında babası buraya gömülmüştür (Karpuz, 2004). Hem Mevlana'ya ait olması sebebiyle hem de sanat tarihi için çok değerli bir yapıdır; Mevlâna 1273'te vefat etmiştir (Karamağaralı, 1966). Türbenin inşasını Alemeddin Kayser ve Muineddin Pervane ile eşi Gürcü Hatun başlatmıştır (Eflaki II, 1973). Eflaki'ye göre türbe inşaatını idare eden Alemeddin Kayser, mimarı ise Bedreddin Tebrizi'dir; kitabesi bulunmayan yapının inşasına 1274 baharında başlanmış kışa gelmeden de bitirilmiş olduğu tahmin edilmektedir (Karamağaralı, 1966) (Çizelge 4.20).

Türbe 25 m yüksekliktedir, kubbe ile onu taşıyan kemerler ve ayaklar orijinal yapıya aittir (Karamağaralı, 1966). Türbenin genişliği 7,95 metredir (Önkal, 2015). Yapının orijinalinde doğu, batı ve güney yönleri kapalıdır; (Şekil 4.144) kuzey cephesinin kemerli büyük bir açıklık olduğu sanılmaktadır (Karamağaralı, 1966). Güney cephesinin yukarı bölümünde mekânın tek penceresi yer alır (Önkal, 2015) (Şekil 4.147). Mimar Selim oğlu Abdülvahid ve işçiliğini yapan Konyalı Genak oğlu Hümameddin Muhammed'in birlikte çalışmasıyla Mevlâna için ahşap bir sanduka yapılmıştır (Karamağaralı, 1966) (Şekil 4.148). 18. yüzyılda kapatılmış alt katı bulunur (Önkal, 2015).

Taş ve tuğla birlikte kullanılarak inşa edilmiştir (Önkal, 2015).

Yıldız tonoz içerdeki çatıyı oluşturur (Önkal, 2015). Dışarıdan piramit külahla örtülüdür (Önkal, 2015) (Şekil 4.145).

Orijinalinde yapıyı süsleyen çiniler Yeşil Kubbe ismiyle anılmasına sebep olmuştur (Karamağaralı, 1966).

Çizelge 4.20. Konya Mevlâna Türbesi (Kubbe-i Hadrâ) özellikleri

Konya Mevlâna Türbesi (Kubbe-i Hadrâ)	
Yapı Malzemesi	Taş, tuğla ve ahşap
Plan	Kare plan şeması, çift katlı, 3 tarafı kapalı yani eyvan planlı, mahzeni alt kattadır, bitişik nizam
Çatı Örtüsü	İçten yıldız tonoz dışarıdan piramit külah
Cephe	25 m boyunda, güney cephesinde bir pencere
Yapım Sistemi	Kagir taş duvarlar, 4 fil ayağı ve kemerli
Süsleme	Kubbede çini süslemeler

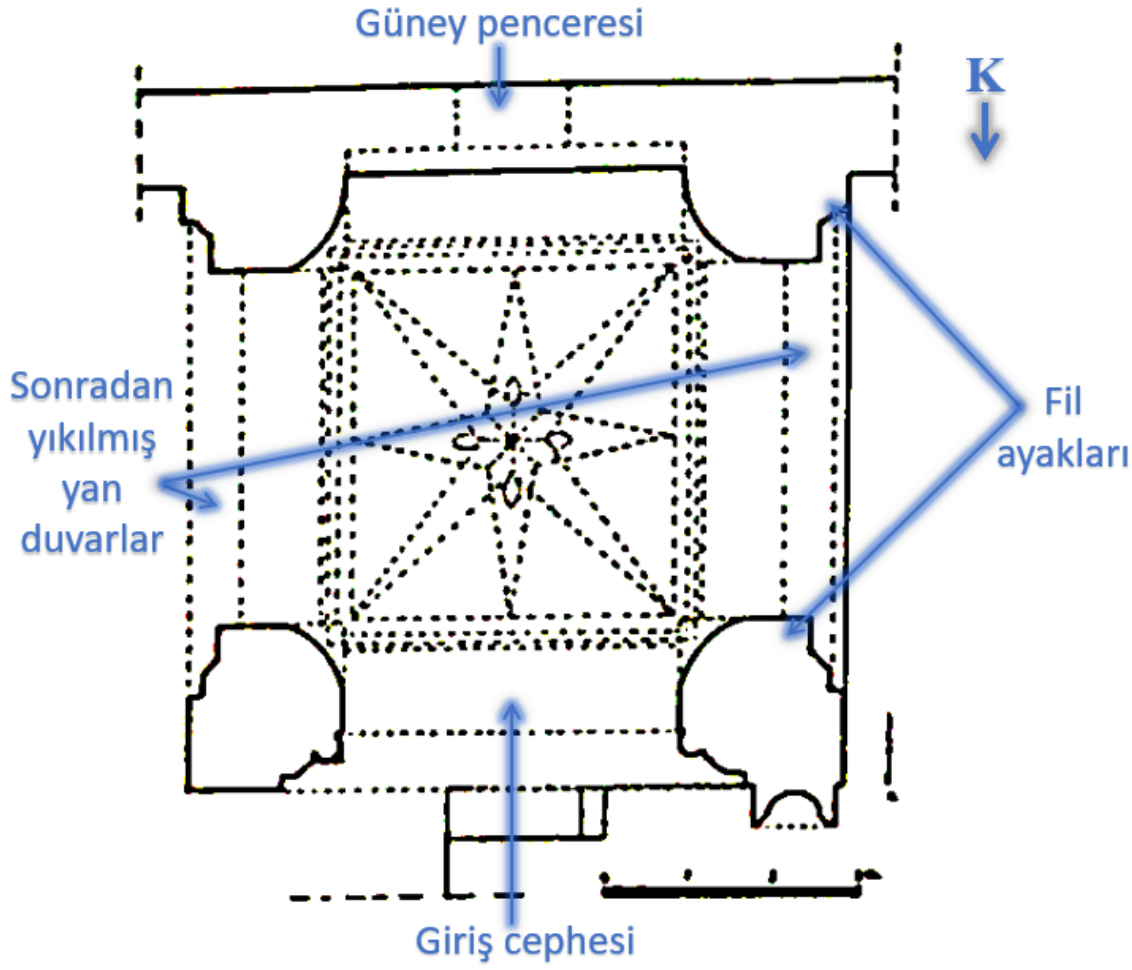

Şekil 4.144. Konya Mevlâna Türbesi planı (Önkal, 2015 işlenerek)

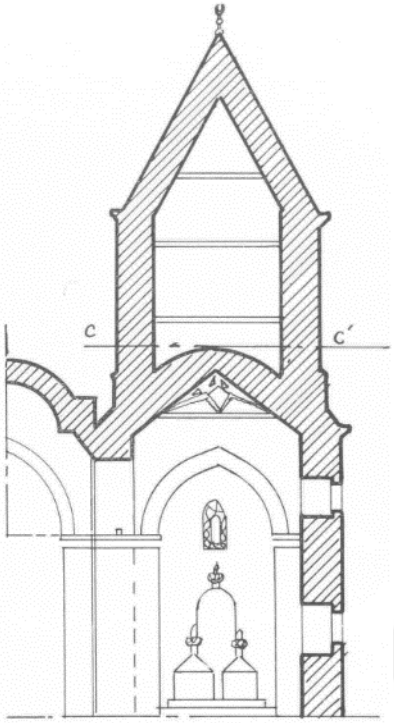

Şekil 4.145. Konya Mevlâna Türbesi kesit (Karamağaralı, 1966)

Şekil 4.146. Konya Mevlâna Türbesi genel görünüş (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü)

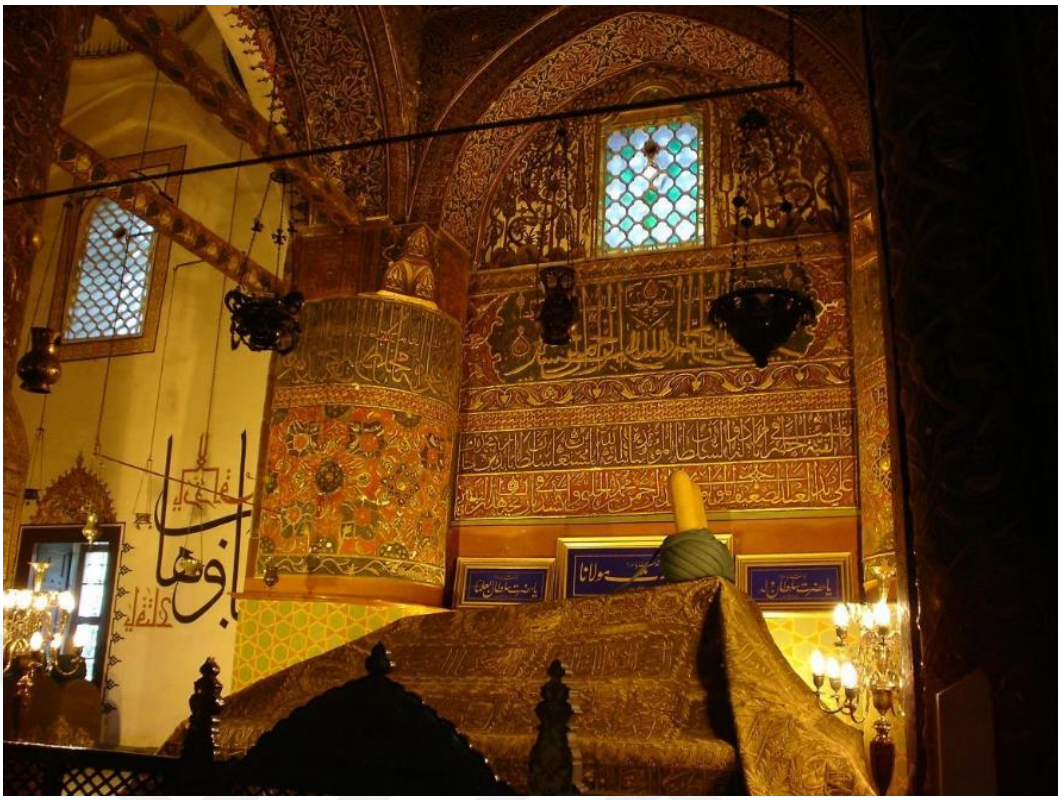

Şekil 4.147. Konya Mevlâna Türbesi güney cephesi (Selçuklu Belediyesi)

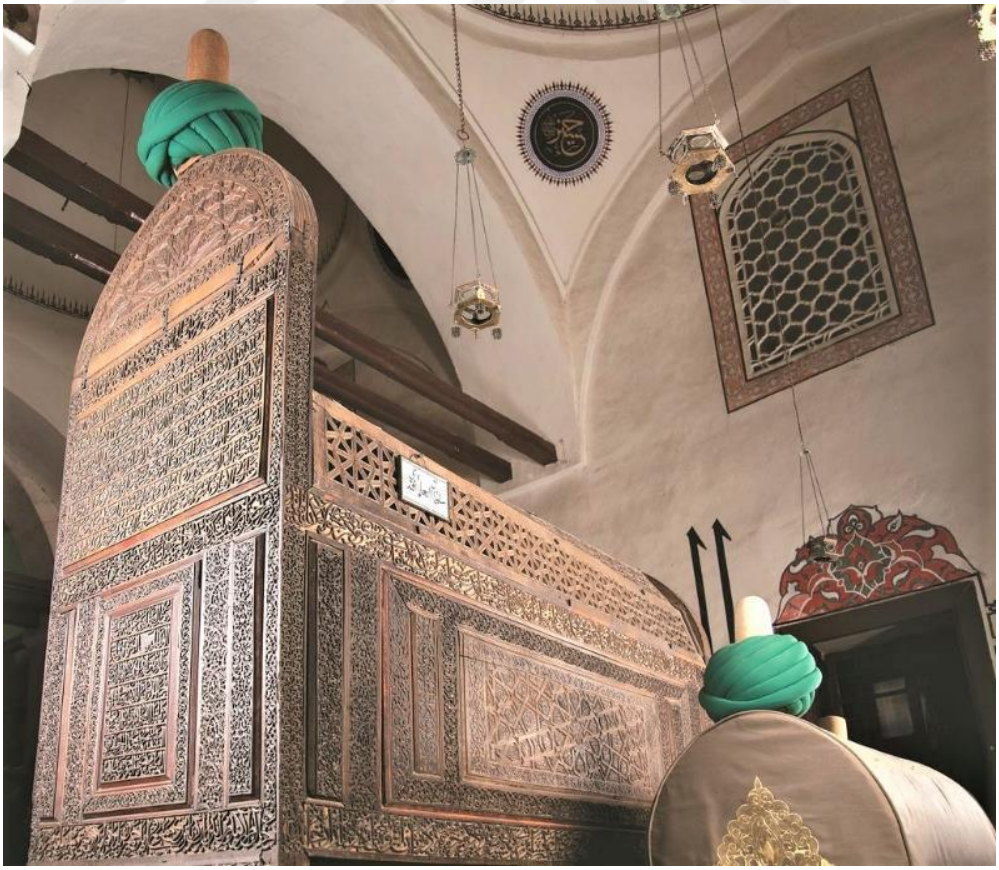

Şekil 4.148. Konya Mevlâna Türbesi ahşap sandukası (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013)

4.4.3. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti

Niğde'nin merkezinde Yenice Mahalle Türbe Sokak'ta küçük bir meydanın ortasında yer alır (Önkal, 2015). Kitabesine göre IV. Rükneddin Kılıçarslan kızı Hüdavend Hatun'un baniliğini üstlendiği yapı 1312-1313 yılına tarihlenir (Önkal, 2015). Kümbette Hüdavend Hatun, Emîr Şücâüddin'in kızı Paşa Hatun ve bir Osmanlı Niğde sancak beyinin kızı Belkıs Hanım'a ait 3 mezar taşı yer alır (Akalın Eryavuz, 1998) (Çizelge 4.21).

Eser 15,25 m yüksekliğe sekizgen kaide üstünde sekizgen gövde ve onaltıgen kasnak üstüne sekizgen piramidal külahla çıkmaktadır (Şekil 4.149), çift taraflı üçer basamaklı bir merdiven ulaşılan üst kat girişi basık kemerli ve 0,90 x 1,75 m ebatlarındadır (Önkal, 2015) (Şekil 4.151). İç mekân sekizgen planlı olup bütünüyle kesme taş kaplıdır (Önkal, 2015). Zengin süslemeli mihrap güney cepheyi neredeyse bütünüyle kaplamıştır, zeminden 1,93 m yukarıda bütün mekânı dolaşan konsol iç cephedeki masifliği kırmaktadır, taş döşemeli bu mekânda masif mermer 3 adet sanduka bulunur (Önkal, 2015).

Batı, kuzey ve güney cephelerinde birer dikdörtgen pencere yer alır, taçkapı ise doğu cephesinde bulunur (Şekil 4.152); taçkapı cephesi haricindeki cephelerin üst kısımlarında ikişer tane sivri kemerli alınlık bulunur (Akalın Eryavuz, 1998). Gövdenin 8 cephesinin köşelerinde silindirik gövdeli köşe sütunceleri, kasnak kısmında ise 16 köşe sütuncesi bulunur; bu köşe sütuncelerinin üstünde 2 mukarnas dizisiyle oluşmuş saçak bulunur (Parla, 2019).

Yapı tamamen kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir; giriş kitabelerinde, söve ve kemer örgüsünde, pencerelerin söve ve lentolarında kasnağın üstündeki yatay şeritte, mihrapta ve mezar taşında beyaz mermer tercih edilmiştir (Parla, 2019). Köşe kemerlerinin kenarlarında siyah renkli taşlar kullanılmıştır (Önkal, 2015) (Şekil 4.153).

Yapı gövdesinin üst kısmındaki mukarnaslı üçgen bindirmeler onaltıgene geçişi sağlamış, yine mukarnaslı bir frizle de sekizgen piramidal külaha geçilmiştir (Akalın Eryavuz, 1998) (Şekil 4.150). İçerden yarım küre kubbeyle örtülü çatıya geçiş pandantiflerle sağlanmıştır (Önkal, 2015) (Şekil 4.154).

Anadolu'da farklı birçok yapıda görülen süslemeleri topluca bu eserde görebilmekteyiz (Önkal, 2015). Portalın üstündeki kitabe panosunda ve mezar taşının üstünde ayetler yazılıdır (Parla, 2019). Yüksek kabartma ile aslanlar ve sirenler, daha

alçak kabartma ile çift başlı kartal ve bitkisel arabesk bezeme içindeki insan figürler yapıyı süsler (Öney, 1967).

Çizelge 4.21. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti özellikleri

Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti	
Yapı Malzemesi	Kesme taş, siyah taş ve beyaz mermer
Plan	Köşeleri yuvarlak sekizgen plan, mihrap nişi, 3 pencere 1 kapı boşluğu
Çatı Örtüsü	İçten yarım küre dışarıdan sekizgen piramit külah
Cephe	15 m boyunda, sekizgen kaide, mukarnaslı sahanlık, sekizgen gövde, alınlıklar, onaltıgen kasnak, beyaz mermer kuşak, mukarnas saçak, sekizgen çatı, çift sıra silindirik sütunceler, zengin süslemeli ve çift merdivenli taçkapı, 3 dikdörtgen pencere
Yapım Sistemi	Kagir taş duvar, bindirme ve friz geçişli kubbe, kaide üzerine gövde
Süsleme	Hayvansal ve bitkisel arabesk bezeme, insan figürleri, mukarnas, sütunceler, nişler, yazı bordürleri

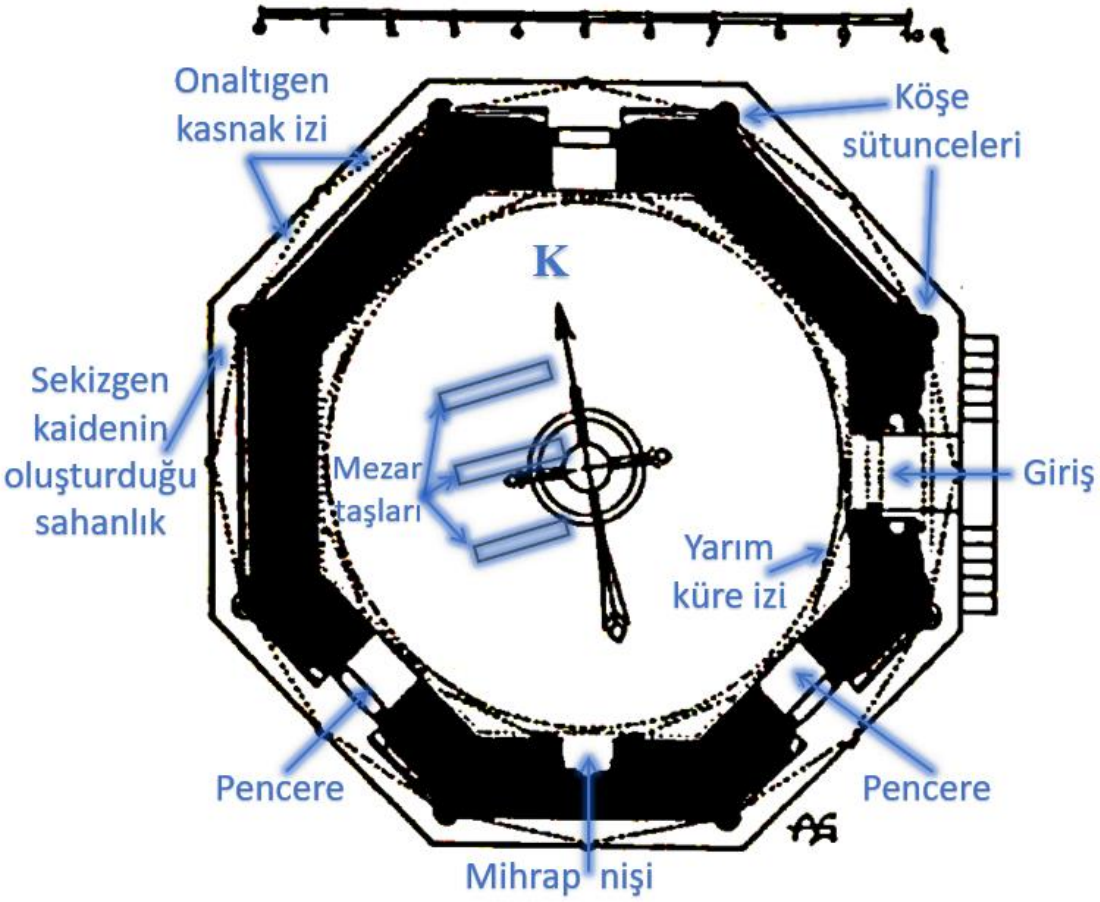

Şekil 4.149. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti planı (Öney, 1989; plan-19 işlenerek)

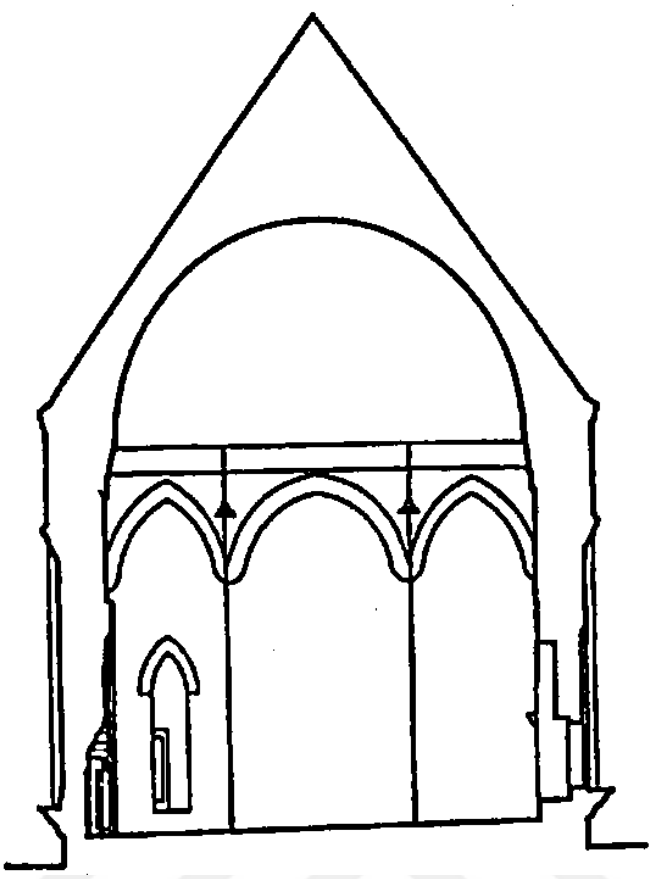

Şekil 4.150. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti kesiti (Önkal, 2015)

Şekil 4.151. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti genel görünüş (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013)

Şekil 4.152. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti taçkapısı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013)

Şekil 4.153. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti mihrap ve sandukalar (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Şekil 4.154. Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti yarım küre çatı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

4.4.4. Bursa Yeşil Türbe (Çelebi Sultan Mehmed Türbesi)

Yıldırım İlçesi, Yeşil Mahallesi ve Caddesinde bulunan eser I. Mehmed tarafından mimar Hacı İvaz Paşa'ya 1421 yılında inşa ettirilmiştir (Anonim, 2011b). Yapı cami, medrese, imaret ve hanlardan oluşan Yeşil Cami Külliyesi bünyesinde bulunur (Yavaş, 2013). Çelebi Mehmed Edirne'de vefat etmiş inşası devam eden Bursa'daki türbesine sevk edilmiştir, bu eser yalnızca Osmanlı için değil Türk mezar anıtları içinde de en önemli yapılardandır, ismini hem içten hem de dıştan yapıyı kaplayan çinilerden alır (Önkal, 1999) (Çizelge 4.22).

Sekizgen gövdeli türbenin girişi kuzey cepheden olup (Şekil 4.157), taçkapısı bütünüyle çinilerle bezenmiştir (Önkal, 1999). Su basman gövdeden 65 santimetre dışarıya çıkıntılıdır (Kuban, 2021). 2 katlı bu yapının üst katında sandukalar yer alır, alt katı ise tonozla kapalı bir bodrumdur (Anonim, 1983) (Şekil 4.156). Üst katın güney cephesinde sütunceli, mukarnas kavsaralı mihrap yer alır (Şekil 4.158); ortada Çelebi Sultan Mehmed'in sandukası bulunur (Önkal, 2017) (Şekil 4.159). Yanında 4 kızı, dadısı ve 3 oğlunun sandukaları yer alır (Aslanapa, 2004). Cenazelik katına bugün kapalı olan doğu taraftan ulaşılır, bu sekizgen mekân 5 birime ayrılmıştır (Önkal, 2017) (Şekil 4.155). Burada sultan dışında kadın, erkek ve çocuk 23 kişi daha gömülüdür (Goodwin, 2012).

6 yönde 6 penceresi bulunan yapının pencerelerin üstünde sivri kemerli alınlıklar yer alır (Şekil 4.160), cepheleri beyaz mermer silmeler ve sivri kemerler sarar (Önkal, 1999). Üst sırada 8 ve en üst sırada yani kasnakta 8 sivri kemerli pencere yapının cephelerinde bulunur (Önkal, 2017). Kaidenin taşıdığı sekizgen gövde ve yüksek kasnaklı kubbesiyle 25,5 m boya ulaşır (Şekil 4.161), Osmanlı türbeleri arasında en yüksek olanıdır (Yavaş, 2013).

15 m çapındaki sivri kubbeyi sekizgen kasnak taşır (Kuban, 2021). Orijinal kubbenin üstü kurşun kaplıdır (Şekil 4.162), alttan ise ahşap bir çatı tarafından desteklenir (Ayverdi, 1972). 13 dilimli kubbeye geçiş prizmatik üçgenli geniş bir kuşak sayesinde olur (Önkal, 2017).

Yapıda rumi ve bitkisel süslemeler ile yazı bezemelere rastlanır (Önkal, 1999). Kubbe göbeğinde kalem işi bezemelere rastlanır, yapının orijinalinde bu bezemelerin duvar yüzeylerinde de bulunduğu tahmin edilmektedir (Önkal, 2017). Dış cephelerinin hepsi ve pencere alınlıkları beyaz mavi çinilerle bezelidir, üstlerinde hadisler yazılıdır (Yavaş, 2013). İç cepheleri pencere üstlerine kadar ve mihrap çinilerle bezelidir; sultan sandukası sarı, lacivert ve beyaz kabartma çinilerle kaplanmıştır (Yavaş, 2013).

Taçkapının dışındaki silme ile dış yan satırlarda mermer, giriş kapılarında ahşap ve içerdeki giriş açıklığının bulunduğu duvar yüzeyinde alçı taçlı, taş blok tercih edilmiştir (Önkal, 2017). Mezar odasının duvarlarında tuğla ağırlıklı taşla karışık bir örgü kullanılmış, saçakta küfeki taş köşelerinde mermer tercih edilmiştir (Kuban, 2021). Pencere kasnaklarının söveleri ahşaptır (Ayverdi, 1972).

Çizelge 4.22. Bursa Yeşil Türbe (Çelebi Sultan Mehmed Türbesi) özellikleri

Bursa Yeşil Türbe (Çelebi Sultan Mehmed Türbesi)	
Yapı Malzemesi	Taş, tuğla, mermer, ahşap, alçı
Plan	Sekizgen planlı, mihrap nişi, sandukalar, alttaki cenazelik katı 5 bölüme ayrılmış
Çatı Örtüsü	Üst katta sivri kubbe, alt katta tonoz
Cephe	25,5 m boyunda, sekizgen kaide ve gövde, saçak silmesi, kasnak, sivri kurşun kubbe, 3 sıra pencere dizisi, zengin süslemeli taçkapı
Yapım Sistemi	Kagir taş-tuğla duvarlar, prizmatik üçgenli geçiş kuşağı, kasnağın taşıdığı dilimli kubbe, kaide üzerine gövde
Süsleme	Rumi ve bitkisel bezeme, mukarnas, nişler, yazı bordürleri, sütunceler, kalem işi, sarı lacivert ve beyaz çiniler

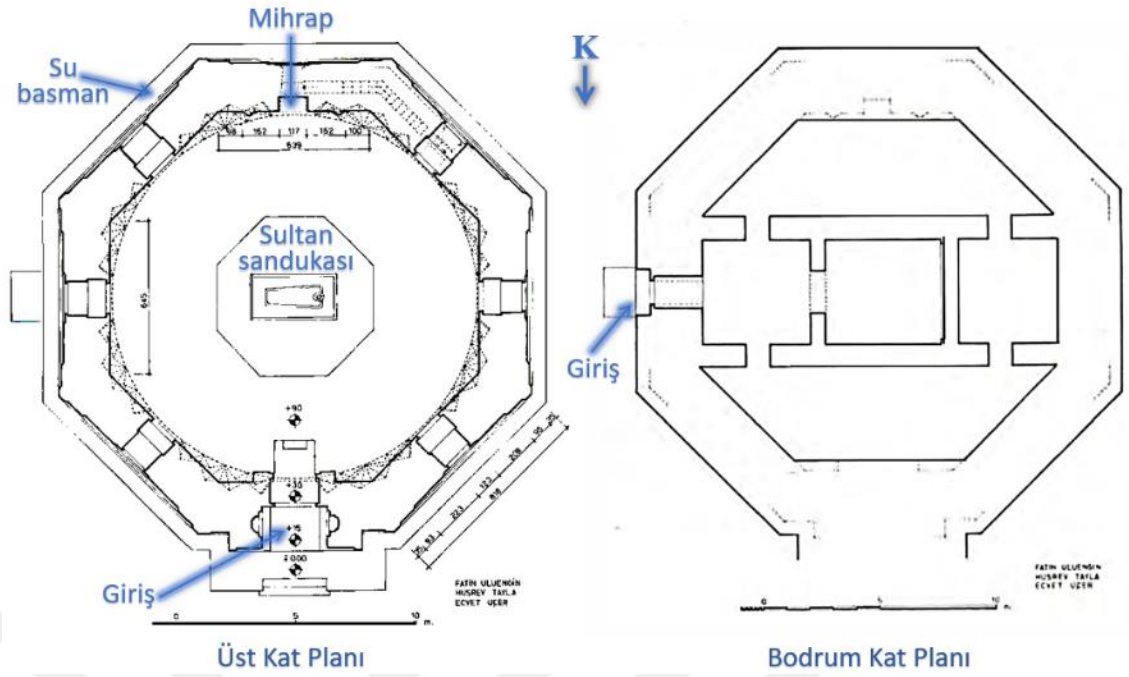

Şekil 4.155. Bursa Yeşil Türbe plan (Ayverdi, 1972 işlenerek)

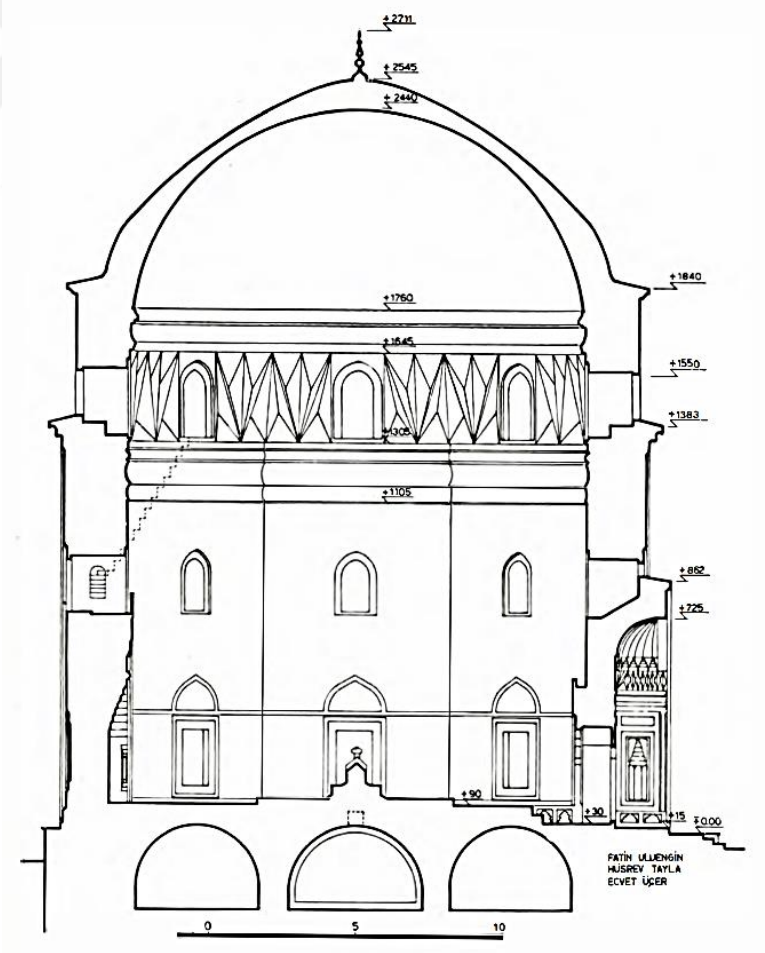

Şekil 4.156. Bursa Yeşil Türbe kesiti (Ayverdi, 1972)

Şekil 4.157. Bursa Yeşil Türbe girişi (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2021a)

Şekil 4.158. Bursa Yeşil Türbe mihrabı (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2021a)

Şekil 4.159. Bursa Yeşil Türbe sandukalar (T.C. Bursa Valiliği)

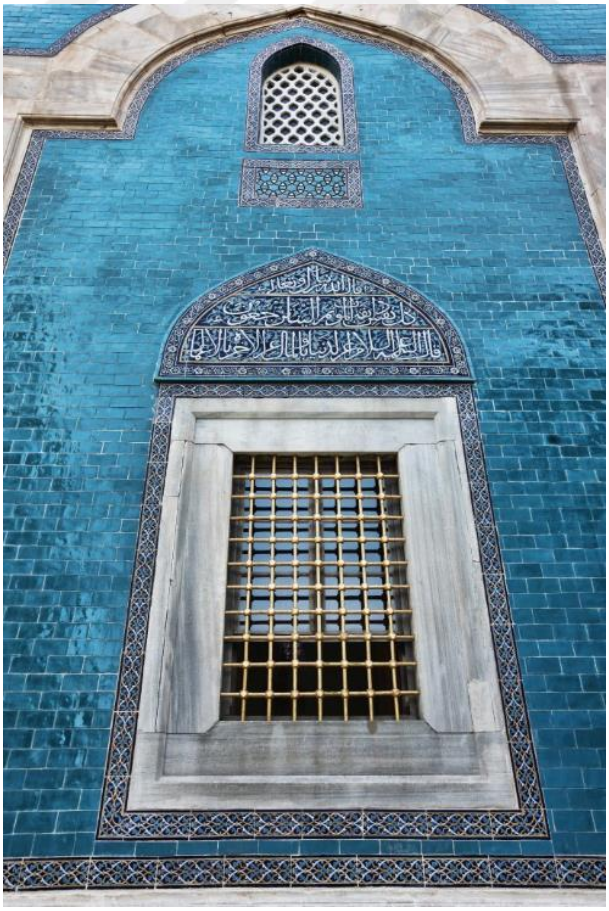

Şekil 4.160. Bursa Yeşil Türbe pencere detay (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2021a)

Şekil 4.161. Bursa Yeşil Türbe cepheleri (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2021a)

Şekil 4.162. Bursa Yeşil Türbe kurşun kubbesi (T.C. Bursa Valiliği)

4.4.5. İstanbul Sultan Ahmed Türbesi

Sultan I. Ahmed'in ölümünden sonra inşasına başlanan türbeyi II. Osman 1619 senesinde bitirtirmiştir (Şekil 4.164); 1609-1620 seneleri arasında başmimar Sedefkar Mehmed Ağa'ya yaptırılmış olan külliye bünyesinde türbenin yanı sıra günümüze gelebilen cami, hünkâr kasrı, sıbyan mektebi, medrese, arasta, hamam, imâret-i âmire (mutfak, fırın, kiler, yemekhane), dârülkurrâ, sebiller, çeşmeler, dükkânlar, odalar ile günümüze gelemeyen tabhâneler, han, dârüşşifâ (mescid ve hamamı ile), mahzenler, kahvehane ve evler de yer alır (Çobanoğlu, 2009) (Şekil 4.163).

Köşeleri pahlı kare planlı yapının önünde 3 birimli revak bulunur (Şekil 4.165), kapının tam karşısına bir eyvan denk gelir (Çobanoğlu, 2009) (Şekil 4.166). Yaklaşık 15x15 m boyutlarındaki mekânı 3 sıra halinde farklı ölçülerde 52 pencere aydınlatır (Önkal, 2017). Bu mekânın zeminini kare tuğlalar kaplar (Önkal, 2017). Minaresiz ve dikdörtgen nişli bir mescidi bulunan yapı Osmanlı mimarisinde bir benzeri bulunmayan asimetrik tasarıma sahiptir (Kuban, 2021). Duvarlara dolaplar ve girişin üstünde konsol şekildeki hünkâr mahfiline ulaşan merdiven konumlandırılmıştır (Şekil 4.167); girişin karşısındaki dışarı doğru uzanan bölüm 4x4,30 m ebatlarında olup 3 tarafı pencerelidir, 7 sıra mukarnas ile süslenen 2 niş ve kitabeler bu mekânın yan duvarlarında bulunur (Önkal, 2017). I. Ahmed'in yanı sıra eşi Mahpeyker Kösem Sultan, II. Osman ve IV. Murad olmak üzere 3 padişah ile onların çocuklarından oluşan hanedan üyelerine ait 36 tane sanduka burada bulunmaktadır (Aslanapa, 2004) (Şekil 4.168).

Silmelerle bölünmüş dış cephe mermerle kaplı olup alınlıklı kapısı üzerinde kitabesi bulunur (Çobanoğlu, 2009) (Şekil 4.169). Alt sıra pencereleri düz atkılı, mermer sövelidir ve ahşap kapaklıdır, alçıdan orta sıra pencereler sivri kemerli ve yine alçıdan üst sıra pencereler ise yuvarlak kemerlere sahiptir (Önkal, 2017).

Tromplarla geçilen büyük bir kubbe yapıyı örter (Çobanoğlu, 2009) (Şekil 4.170). Kurşun kaplı yarım küre kubbeyi poligonal bir kasnak taşır, tepesinde ise madeni alem yer alır (Önkal, 2017) (Şekil 4.171). Kubbe 15 m açıklıklı ve tek cidarlıdır, bu boyut türbeye orta ölçekte bir cami büyüklüğü sunar (Kuban, 2021). Revak kısmının üzerini 6 sütunun taşıdığı, sivri kemerli ve pandantifli 2 kubbe ve aynalı tonoz kapatır (Önkal, 2017). Batıdaki dışarıya çıkıntılı kısmın üzerini düz bir tavan kapatır (Önkal, 2017).

Revak sütunları mukarnas başlıklıdır, kemerler ise kırmızı beyaz mermerle örülmüştür (Önkal, 2017). Ahşap kaplamalı kapı zengin fildişi, sedef ve gümüşlerle bezenmiştir; tavandaki mermerde bitkisel kompozisyonlar görülür (Çobanoğlu, 2009). İlk

sıra pencerelerin araları İznik çinileriyle, ikinci sıra pencere araları ve kubbe kalem işiyle süslenmiştir (Çobanoğlu, 2009) (Çizelge 4.23).

Çizelge 4.23. İstanbul Sultan Ahmed Türbesi özellikleri

İstanbul Sultan Ahmed Türbesi	
Yapı Malzemesi	Tuğla, mermer, kurşun, maden, ahşap, alçı
Plan	Köşeleri pahlı kare, önü revaklı, eyvanlı, konsol hünkâr mahfiline çıkan merdiven, dolaplarla kaplı duvarlar
Çatı Örtüsü	Yarım küre kubbe, aynalı tonoz, düz tavan
Cephe	Silmelerle bölünmüş, mermer, alınlık üzerinde kitabe, 3 sıra pencere dizisi
Yapım Sistemi	Kagir duvar, pandantif geçişli ve kasnaklı kubbe
Süsleme	Mukarnas, kırmızı ve beyaz mermer sıra süslemesi, sedef ve gümüş bezemeler, bitkisel figürler, kalem işi, çiniler

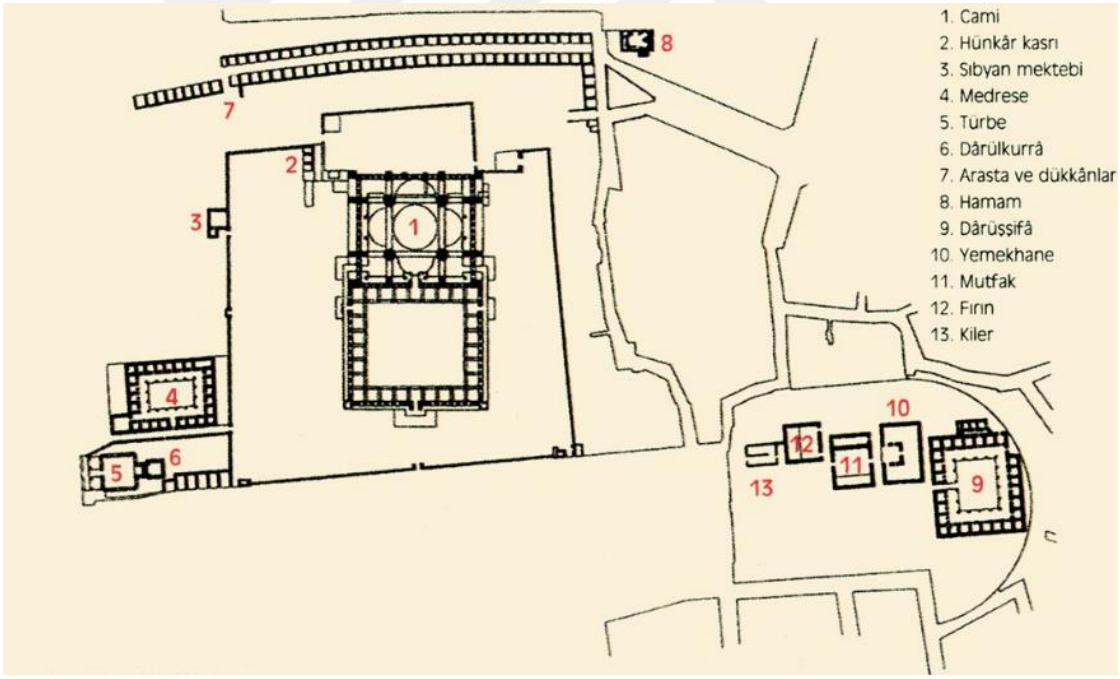

Şekil 4.163. Sultan Ahmed Külliyesi plan (Çobanoğlu, 2009)

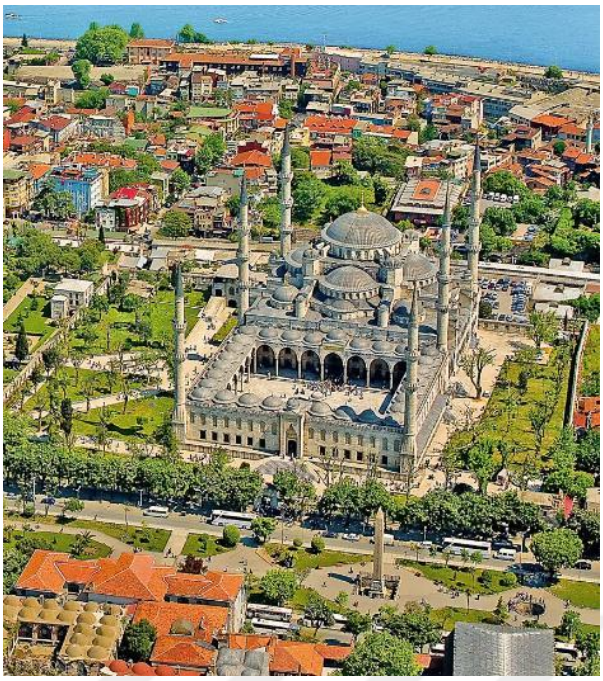

Şekil 4.164. Sultan Ahmed Külliyesi genel görünüş (Çobanoğlu, 2009)

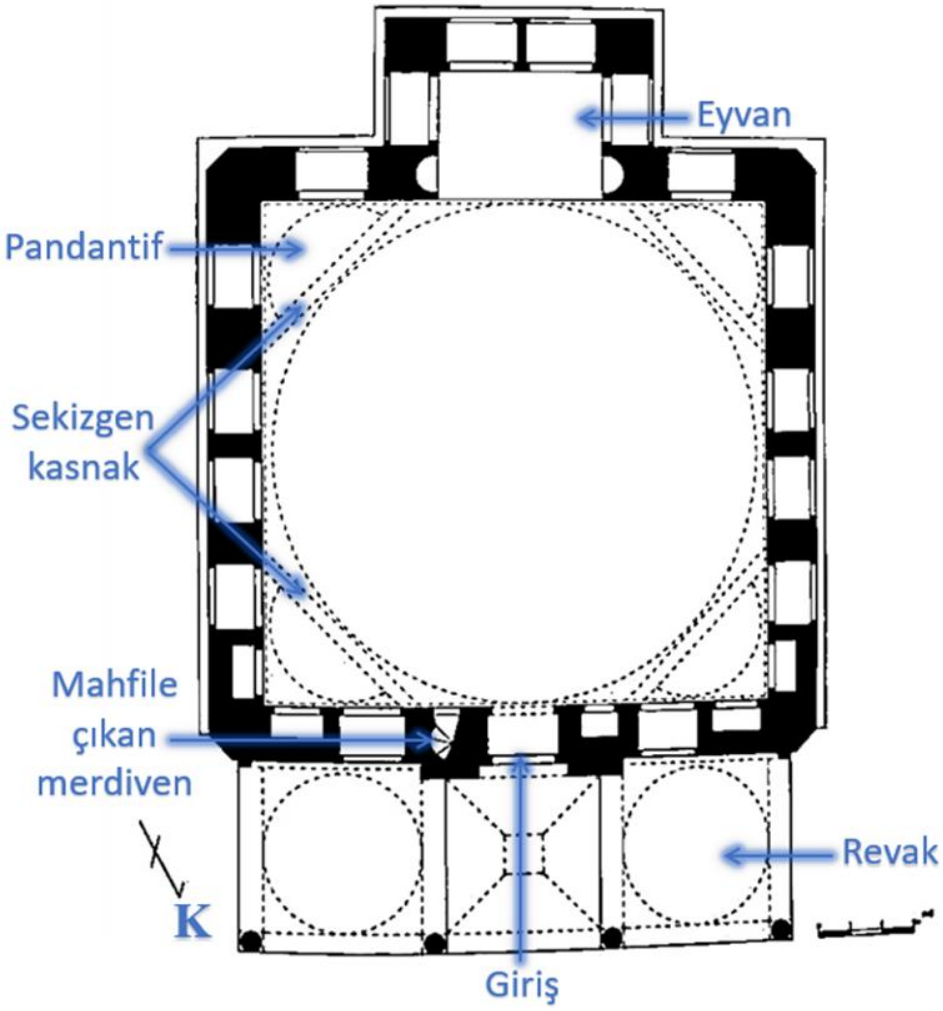

Şekil 4.165. Sultan Ahmed Türbesi plan (Önkal, 2017 işlenerek)

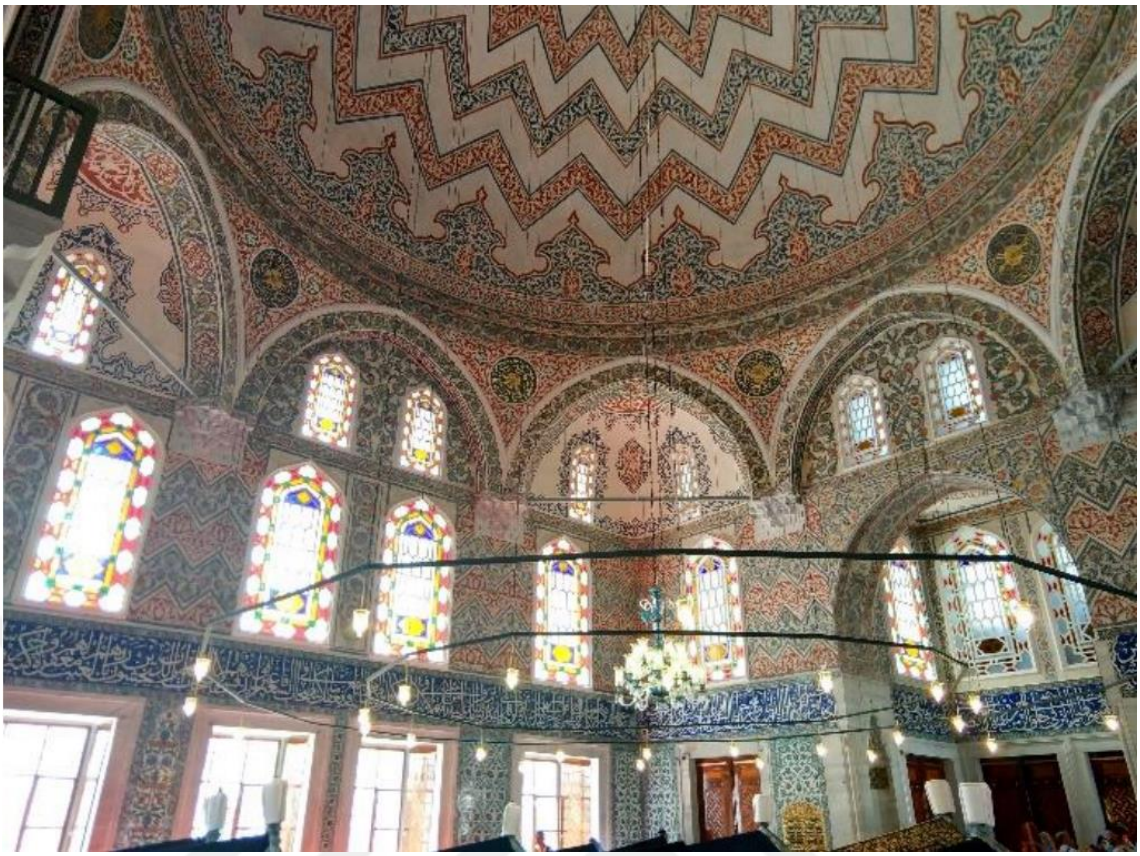

Şekil 4.166. Sultan Ahmed Türbesi dışa taşkın eyvan (Karaca, 2022)

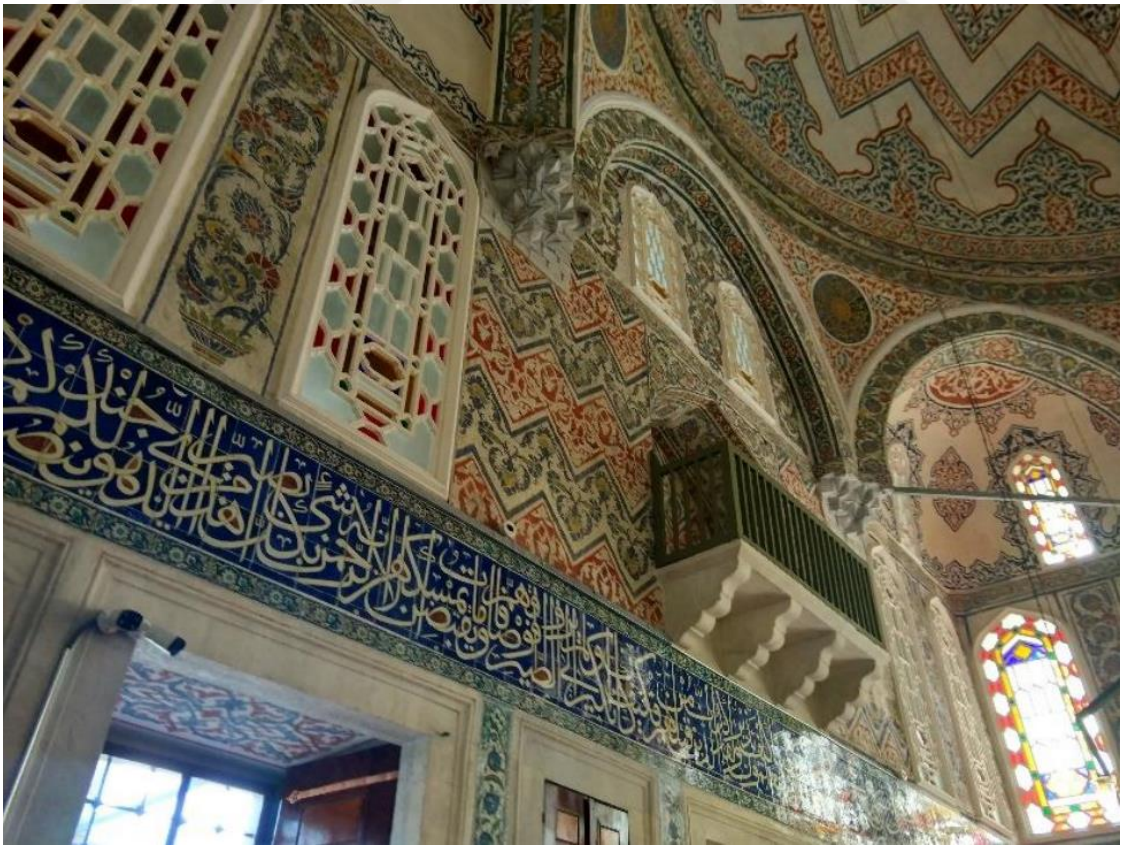

Şekil 4.167. Sultan Ahmed Türbesi mahfil (Karaca, 2022)

Şekil 4.168. Sultan Ahmed Türbesi sandukaları (Karaca, 2022)

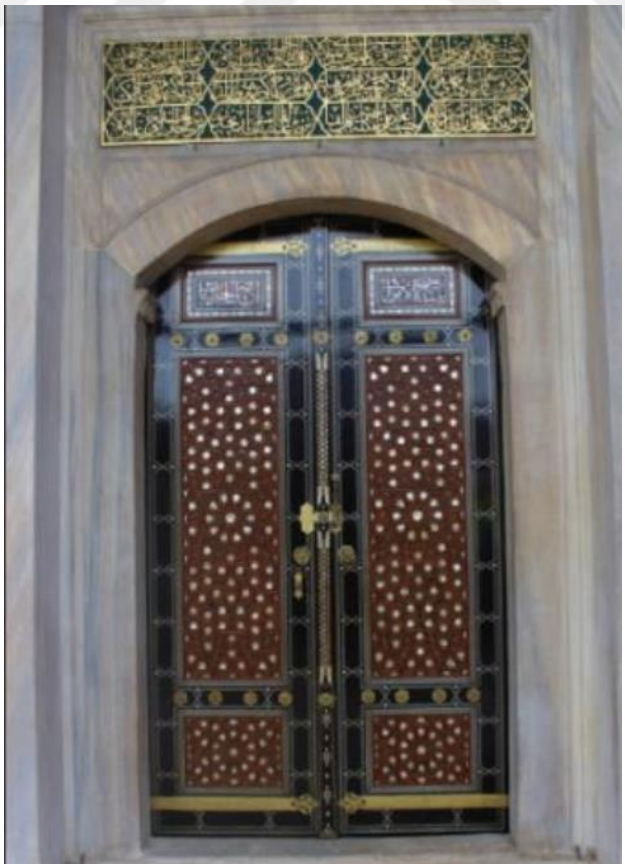

Şekil 4.169. Sultan Ahmed Türbesi kapısı (Karaca, 2022)

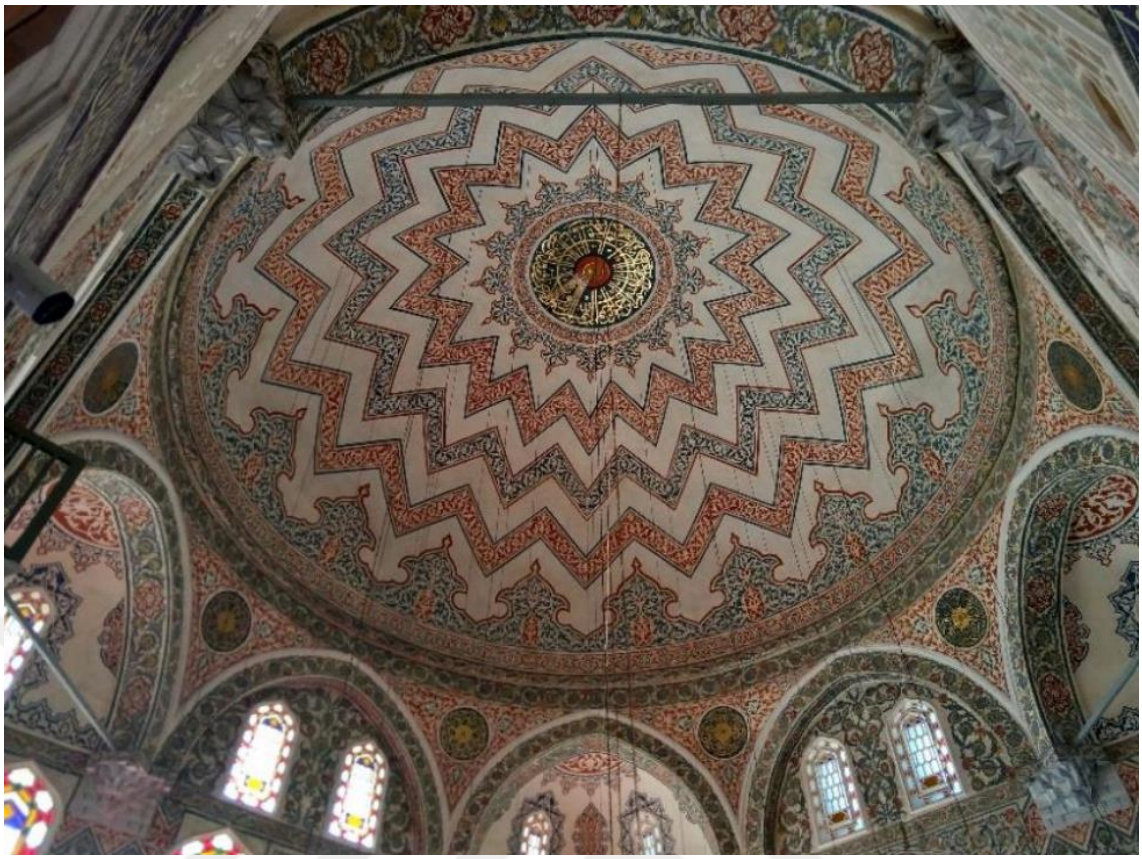

Şekil 4.170. Sultan Ahmed Türbesi pandantif geçişli kubbe (Karaca, 2022)

Şekil 4.171. Sultan Ahmed Türbesi kurşun kubbe ve madeni alem (Düzenli, 2005)

4.4.6. İstanbul V. Mehmet Reşad Türbesi

Eyüp'te bulunan Sultan Reşad Türbesi Vakıf Nezareti'nde başmimar olan Kemaleddin Bey tarafından 1911-12 senelerinde inşa edilmiştir, Mimar Kemaleddin'in ilk eserlerindendir (Kuban, 2021). Türbenin banisi Sultan V. Mehmet Reşad'dır (Önkal, 2017). Türkiye'de gömülen son sultan olan V. Mehmet Reşad Türbesi hanedanın son anıtıdır (Goodwin, 2012). Küçük bir yapı olan bu türbe neo-klasik üslupta inşa edilmiştir (Aslanapa, 2018) (Şekil 4.173). Bir ilkokulla birlikte inşa edilen yapı I. Abdülhamid devrinden beri süregelen türbe-hayır binası ikilisini devam ettirmektedir, İstanbul surları dışına inşa edilen türbe 4,5 yüzyıldır devam eden bir geleneği bozmuştur (Kuran, 1995) (Çizelge 4.24).

10 basamak yüksekliğindeki bir platformun taşıdığı türbe kapalı formdadır, girişte alınlığa sahip portalın yüksekliği saçağa değin devam eder (Ünsal, 1982) (Şekil 4.174). Dışarıya çıkıntılı bu portal yayvan kemere sahip olup çift sütun tarafından taşınan sivri kemerli bir niş içerisinde yer alır, kapının üzerindeki panoya besmele yazılmış olup altında yapının inşa tarihine işaret eden 1332 (1914) senesi yazılıdır (Orman, 2003). Giriş seviyesindeki çift tarafta bulunan 2 üçgensel oda (Şekil 4.172) ve onların üzerini kapatan tromp benzeri örtüler yapıyı geleneksel türbe mimarisinden uzaklaştırır (Kuban, 2021) (Şekil 4.175). Bu odalara düz atkılı kapılarla geçilir ayrıca odaların ön cepheye açılan basık kemerli birer kapısı daha bulunur (Önkal, 2017). 1,5 m kalınlıktaki duvarların çevrelediği gövdenin çapı 11,5 metredir (Ünsal, 1982). Ayrıca türbeyi girişteki dış galeri de sarar (Süslü, 2005). Türbeye Sultan Reşad ile 2 oğlu da yanına defnedilmiştir (Aslanapa, 2004) (Şekil 4.176). Türbenin ön bahçesine bir süs havuzu simetrik şekilde konumlandırılmıştır (Süslü, 2005).

Sağır kubbenin çapı 8,5 metredir (Ünsal, 1982) (Şekil 4.177). Hafif sivri kubbeyi direkt olarak duvarlar taşır, üstü kurşun kaplı olup en yukarıda bir alemle nihayetlenir (Orman, 2003).

Kubbeli sekizgen türbe yüksek ve abartılı bir saçağa sahiptir (Kuban, 2021). Çift köşe odası ve portal beraber düz bir cephe oluşturur, sekizgenin diğer cepheleri 2 kat görünümlü pencerelere ve tepelikli köşe sütuncelerine sahiptir (Ünsal, 1982). Alt sıra pencereler sivri kemerlidir, üsttekiler de sivri kemerli ve tüm kenarlarda ikişer adet olmak üzere alçıdan imal edilmiştir (Önkal, 2017) (Şekil 4.178). Üst köşelerde hayvan başlı çörtenler yer alır, alt pencerelerin üzerinden kubbeye kadar uzanan sütunceler köşelerde

bulunur (Önkal, 2017). Gövde ve kubbenin birleştiği yerde mukarnas üzerine bitkisel motifler görülür (Önkal, 2017).

Küfeki taştan inşa edilen türbenin kapı, pencere ve döşemelerinde beyaz mermer kullanılmıştır (Aslanapa, 2004). Türbenin zemininde de döşeme olarak mermer tercih edilmiştir (Önkal, 2017). Sultanın sandukasının etrafını saran şebeke pirinçten imal edilmiştir (Orman, 2003).

Üçgensel odaların üzerini kapatan kubbelerin içi kırmızı, mavi, yeşil ve mor renkli çeşitli bitkisel motiflerle süslenmiştir (Önkal, 2017). Türbenin içi altın yaldızlı kalem işleriyle ve Kütahya çini panolarla süslenmiştir (Ünsal, 1982) (Şekil 4.179). Mukarnaslı pandantiflerin üzerindeki kasnak ve kubbe kalem işi ve malakariyle süslenmiştir, kubbenin ortasında bir madalyon ve etrafında yıldız motifleri görülür (Süslü, 2005).

Çizelge 4.24. İstanbul V. Mehmet Reşad Türbesi özellikleri

İstanbul V. Mehmet Reşad Türbesi	
Yapı Malzemesi	Küfeki taş, pirinç, mermer, alçı
Plan	İçten düzgün sekizgen, dışarıdan altıgen, merdivenli ve gösterişli girişin köşelerinde 2 oda, ana mekânda 3 sanduka
Çatı Örtüsü	Hafif sivri, sağır ve kurşun kubbe, alem, 2 küçük tromp benzeri örtü
Cephe	Gösterişli giriş kapısı, merdivenli kaide, giriş cephesinde 2 kapı, çift sıra pencereler, köşe sütunceleri ve tepelikler, hayvan başlı çörtenler, yüksek saçak,
Yapım Sistemi	Kagir duvarlar, yüksek kaide etrafını saran koridor, direk gövde duvarlarının taşıdığı kubbe
Süsleme	Ayet, mukarnas, bitkisel ve geometrik motifler, altın yaldızlar, kalem işi, çiniler, malakari

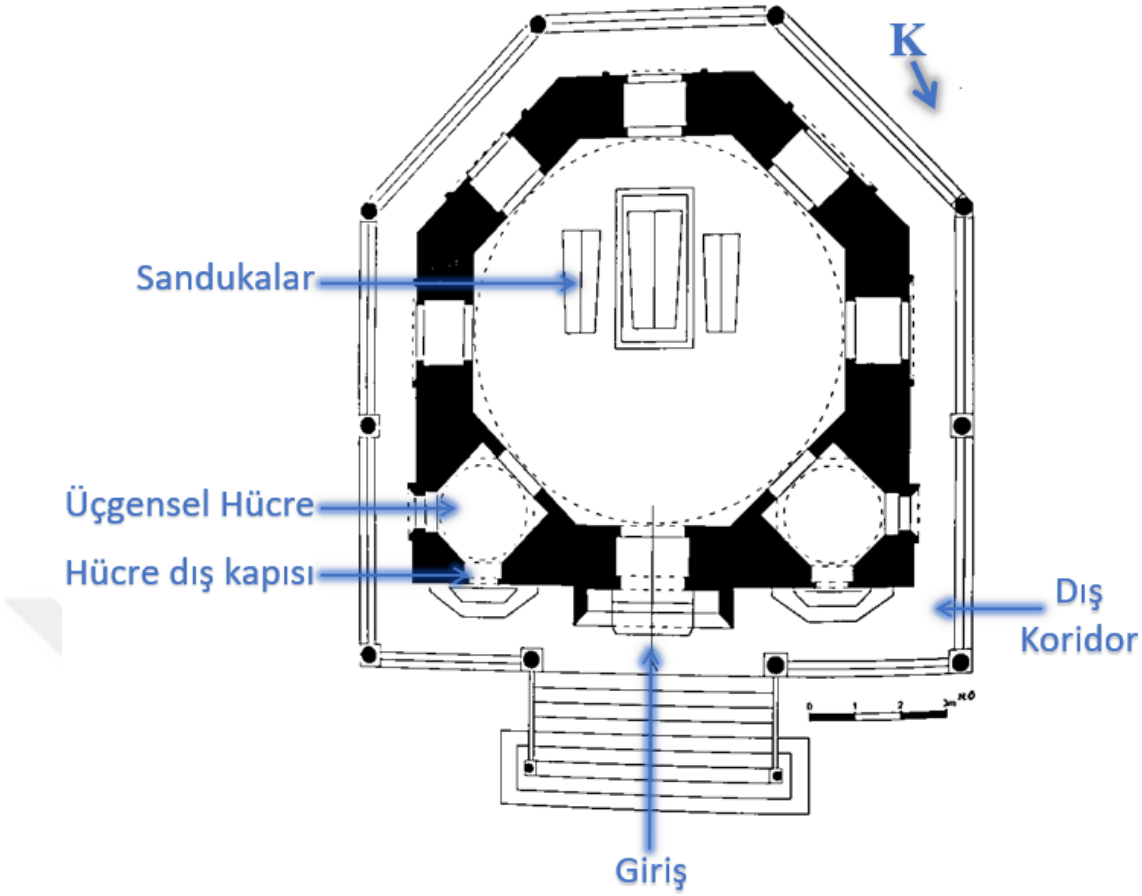

Şekil 4.172. V. Mehmet Reşad Türbesi plan (Önkal, 2017 işlenerek)

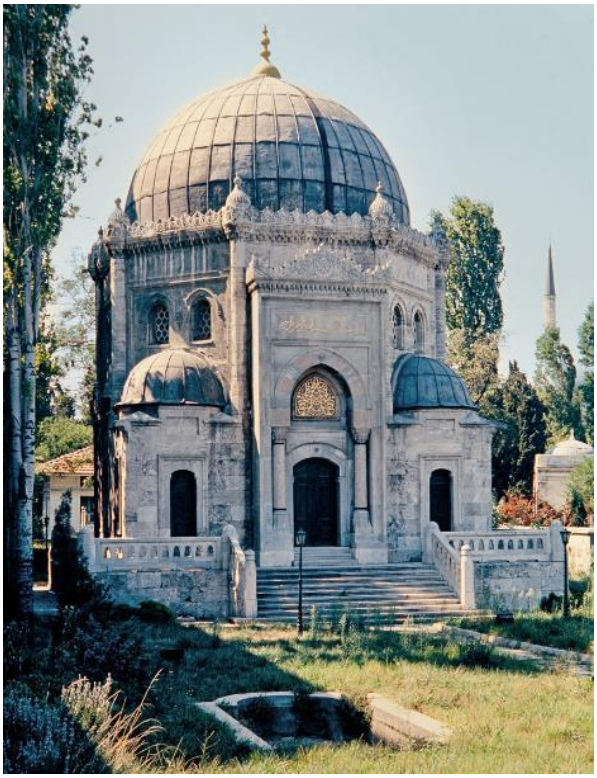

Şekil 4.173. V. Mehmet Reşad Türbesi genel görünüş (Orman, 2003)

Şekil 4.174. V. Mehmet Reşad Türbesi girişi (Önkal, 2017)

Şekil 4.175. V. Mehmet Reşad Türbesi hücre örtüsü (Önkal, 2017)

Şekil 4.176. V. Mehmet Reşad Türbesi sandukaları (Önkal, 2017)

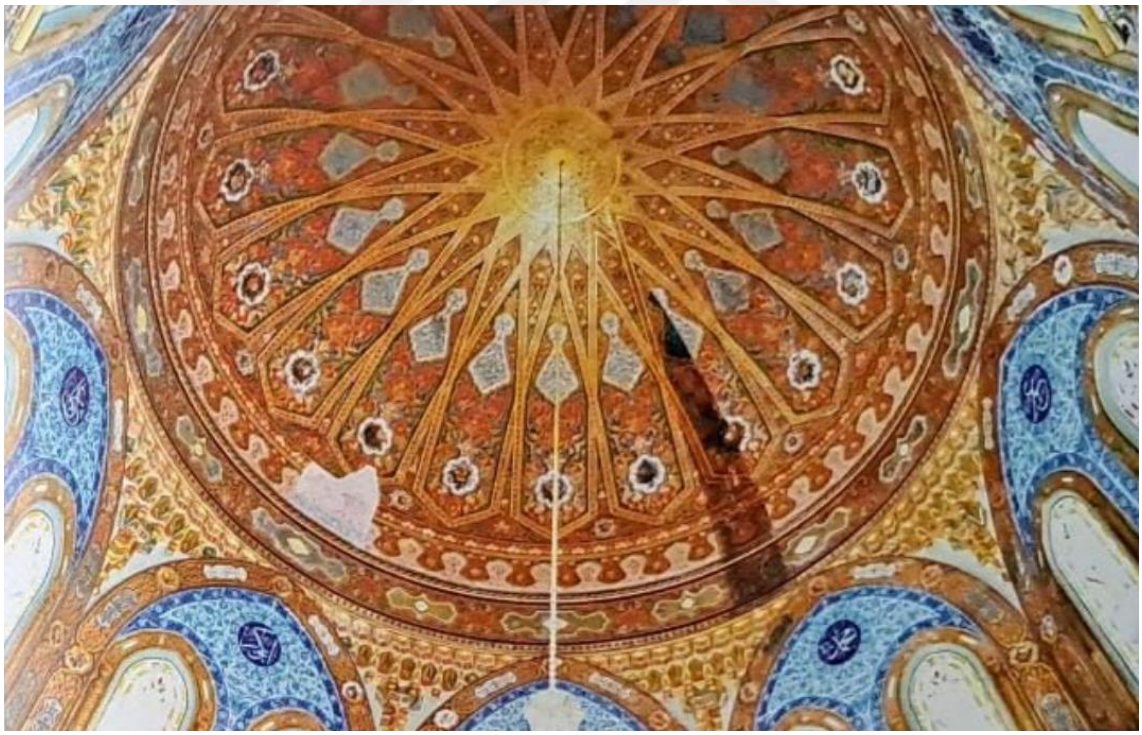

Şekil 4.177. V. Mehmet Reşad Türbesi kubbe (Önkal, 2017)

Şekil 4.178. V. Mehmet Reşad Türbesi cephe detayı (Süslü, 2005)

Şekil 4.179. V. Mehmet Reşad Türbesi çinileri (Önkal, 2017)

4.5. Han ve Kervansaray

Devrimizde seyahat edenlerin misafir olarak ağırlandığı ve tüccarların ticaret maksadıyla kullandığı yerleşim yerlerinin içerisinde bulunan yapılar han olarak bilinmektedirler, kentlerin dışında yolların üstünde kurulan kervanlar için farklı işlevleri karşılayan yapılar ise kervansaray olarak tanımlamaktadırlar (Akalın Eryavuz, 2022). Çeşitli kaynaklarda görülen ribât terimi ise düşman saldırılarını önlemek için sınır boylarında nöbet tutmak anlamına gelmektedir, ticaret güzergahları üstünde bulunan türleri ise zamanla kervanların güvenliğini ve konaklama ihtiyaçlarına karşıladıkları için kervansaraya dönüşmüşlerdir, bu değişimle çeşitli yolcuları barındıran misafirhane olarak işlevlerini devam ettirmişlerdir (Yiğit, 2008). Selçuklu ve Osmanlı döneminde inşa edilen bazı han ve kervansarayların kitabelerinde ribât ismi geçmektedir (Akalın Eryavuz, 2022).

Türk mimarisinde ilk inşa edilen ve günümüze gelebilen kervansaraylar Karahanlılar'a aittir, birçoğu zamanla kaybolsa da Gazneliler de abidevi kervansaraylar inşa etmişlerdir daha sonra bu geleneği Büyük Selçuklular devralmıştır (Aslanapa, 2018).

Anadolu Selçukluları 12. asrın sonlarında uluslararası ticaret merkezi olmuşlardır, bu ticaret güzergahlarının her köşesine sultanlar ve devlet adamlarının banisi olduğu kervansaraylar inşa edilmiştir, kervansaraylar konaklama ve yemek ihtiyaçlarına ek olarak hamam, mescit, eczane, gerektiğinde doktor, hayvanlar için yem, nalbant, veteriner ve araba tamiri gibi çok çeşitli ihtiyaçları karşılamıştır (Akalın Eryavuz, 2022). İki kervansaray arasında yaklaşık olarak 30 km bulunmaktadır ve Anadolu'da Selçuklu zamanından kaldığı bilinen 232 yapı vardır, bunlar doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda uluslararası ticaret güzergahlarında konumlanmaktadır (Gümüşçü ve Yiğit, 2020).

Osmanlılar kent merkezlerinde ticaret yapılan kısımlarda ya da külliyeler bünyesinde bu yapıları inşa etmişlerdir, yerleşim bölgelerinin dışında kalan alanları iskân etmek için menzil külliyeleri yapılmıştır (Akalın Eryavuz, 2022).

4.5.1. Aksaray Alay Han

Anadolu'daki ilk sultan hanı olan bu yapı Aksaray Kayseri yolunda yer almaktadır (Aslanapa, 2018). Aksaray'a 40 ve Nevşehir'e 35 kilometre uzaklıkta Alay Köyü'nün 2-3 km doğusunda mevkilenmektedir, bazı tarihi kaynaklarda Pervane Kervansarayı olarak da tanınmaktadır, külliye bünyesinde yer almaktadır (Deniz, 2007). Orhan Cezmi Tuncer

(2007) ve Oktay Aslanapa (2018)'ya göre Sultan II. Kılıçarslan (1156-1192) tarafından, İsmet İlter (1969) ve M. Kemal Özergin (1965)'e göre ise Sultan I. Alaeddin Keykubad (1219-1236) tarafından inşa ettirilmiştir. Kervansaray günümüzde kullanılamaz durumdadır, 1955-60 senelerinde yapılan avlu üstündeki eski yol civar köylere gitmek için kullanılmaktadır (Deniz, 2007) (Çizelge 4.25).

Kapalı bölüm ve avludan oluşan iki bölümlü bir yapıdır (Şekil 4.180), 26x38 m ebatlarında avluya sahip olduğu söylenmektedir (Deniz, 2007). Avlusu yıkılmış olan han mukarnaslı iç taçkapıya, ışıklı kubbeye ve tonozlu çatıya sahiptir (Aslanapa, 2018). Girişin sağ üst köşesinde, saçak ve kavsara kemeri arasında taş, kabartma lakin okunamayan kitabe bulunmaktadır (Deniz, 2007). Dikdörtgen şeklindeki kapalı bölümünde 24 taş ayak bulunmaktadır, duvarları 6 tane kule desteklemektedir (Özgüç ve Akok, 1957) (Şekil 4.181). Kuzeydeki kapalı kısım yedi sahına ayrılmıştır, kare avlu ise güneyde yer almaktadır (Görür, 2007).

Kapalı kısmın üstünü sivri tonozlar örtmektedir, orta sahının ortasını bir kubbenin kapattığı söylenmektedir (Görür, 2007).

Kervansarayın hem içi hem de dışı kesme taş kullanılarak kaplanmıştır, duvarlar harç ve moloz taşla örülmüştür (Şekil 4.182) (Özgüç ve Akok, 1957).

Kapalı bölümün girişinin dış çerçeveleri sade tutulmuş iç çerçeveler ise oymalarla süslemektedir (Şekil 4.183) (Özgüç ve Akok, 1957). Giriş kemerindeki kilit taşının yukarısında tek başlı çift gövdeli aslan figürü bulunmaktadır (Görür, 2007). Mukarnas kavsara kemer ve geometrik desenler süslemelerde kullanılmaktadır, benzer süslemeler batı pencere lentosunda da görülmektedir (Deniz, 2007).

Çizelge 4.25. Aksaray Alay Han özellikleri

Aksaray Alay Han	
Yapı Malzemesi	Moloz ve kesme taş
Plan	Dikdörtgen şeklinde kapalı kısım ve avlu, fil ayakları
Çatı Örtüsü	Işıklıklı kubbe ve tonoz
Cephe	Girişi dışa taşkın, masif ve yüksek, payanda destekler, tek katlı
Yapım Sistemi	Kagir, destek kuleli
Süsleme	Mukarnas, geometrik ve hayvan figürleri

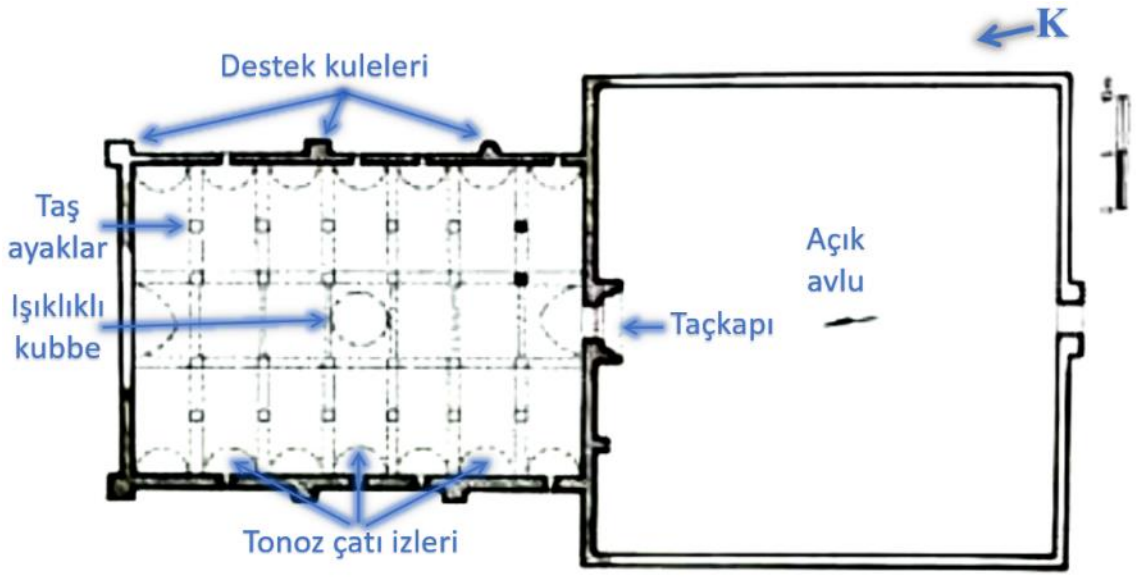

fŞekil 4.180. Aksaray Alay Han planı (Deniz, 2007 işlenerek)

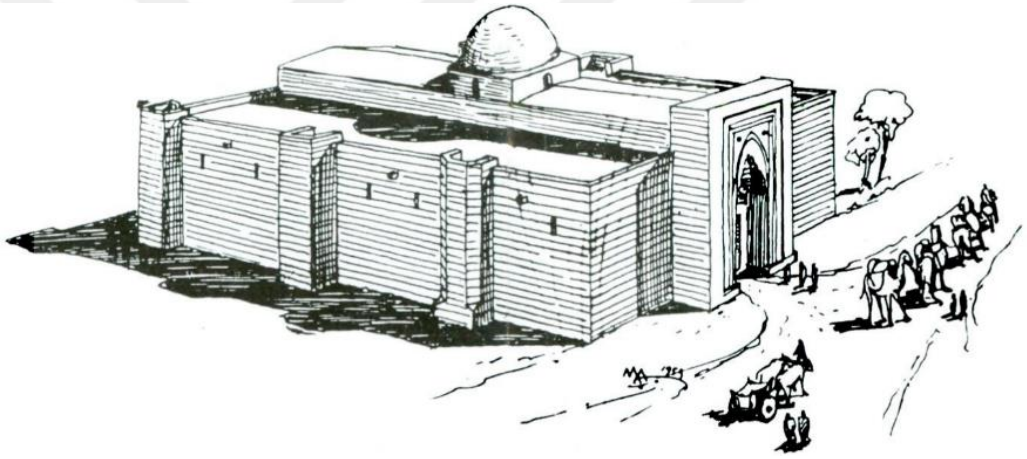

Şekil 4.181. Aksaray Alay Han restitüsyonu (Özgüç ve Akok, 1957)

Şekil 4.182. Aksaray Alay Han restorasyon öncesi durumu (Deniz, 2007)

Şekil 4.183. Aksaray Alay Han restorasyon sonrası güncel durumu (Aksaray Belediyesi, 2021)

4.5.2. Burdur İncir Hanı

Burdur-Antalya yolunun 5 kilometre batısında Bucak ilçesine bağlı İncirdere Köyü yakınlarında bulunmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013d) (Şekil 4.184). Han 200 m yakınlarında bulunan hamam kalıntısı ve hala işlevini sürdüren bir çeşmeyle (Şekil 4.185) birlikte konumlanmaktadır, döneminde önünde pazar yeri olduğu bilinmektedir (Bucak Belediyesi). Kitabesine göre (Şekil 4.186) II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 1238-39 senesinde yaptırılmıştır, sultanın ikinci Selçukluların ise beşinci sultan hanı olma özelliğine sahiptir (Aslanapa, 2007). Avlu taçkapısı önünden geçen Arnavut kaldırımlı yolun Roma zamanına ait olduğu tahmin edilmektedir; yapının batısında bulunan devşirme malzemeler, han ahırının kemerinde okunan Latince kitabe parçası ve bazı kaynakların Selçukluların Cremna örenlerini taş ocağı olarak kullandıklarını belirtmeleri bu ihtimali güçlendirmektedir (Ünal, 2007) (Çizelge 4.26).

İnşası tamamlanamayan açık avluyu doğu ve batıdan dörder payanda desteklemektedir (Şekil 4.187); batı cephesinde iki sıralı revak, doğu cephesinde dikdörtgen 8 mekân, kuzeyde giriş eyvanı ve sağında solunda birer mekân bulunmaktadır (Çakmak, 2020) (Şekil 4.188). Kapalı kısmı 30,50x42,50 m ebatlarında olup dörder sıra toplam 24 taş ayağa sahiptir (Özergin, 1965) (Şekil 4.189). Bu kısma güneydeki taçkapıdan ulaşılmaktadır (Şekil 4.190); bu bölümü destekleyen payandaların üçü silindirik ve ikisi kare kesitli, üçü ise beş kenarlıdır (Çakmak, 2020).

Düzgün kesme taş kaplı kapalı kısmın doğu ve batısında yedişer kuzeyde ise bir tane mazgal pencere bulunmaktadır (Ünal, 2007) (Şekil 4.191).

Kapalı kısmın üzerine sivri kemerli tonozlar kapatmaktadır (Şekil 4.192), giriş aksındaki sahının ortasında günümüze gelemeyen kubbe bulunmaktadır (Çakmak, 2020). Doğu-batı tonozları arasında bulunan kanallar çörtenlerle sonlanmaktadır, düzgün kesme taş parapet duvarlar çatıyı sarmaktadır (Çakmak, 2020).

Taçkapı kavsarası ve kemerini aslanla güneş simgeleri ve geometrik, bitkisel desenler süslemektedir (Çakmak, 2020) (Şekil 4.193). Ana nişin yan taraflarındaki mihrabiyeler kavsaralı olup köşe sütunceleri hariç sadedir (Şekil 4.194), yine ana nişin üstünde ve kapalı kısmın girişinin sağ tarafında yapının kitabeleri bulunmaktadır (Ünal, 2007) (Şekil 4.195).

Çizelge 4.26. Burdur İncir Hanı özellikleri

Burdur İncir Hanı	
Yapı Malzemesi	Moloz ve kesme taş
Plan	Dikdörtgen şeklinde kapalı kısım ve avlu, revak dizileri ve fil ayakları
Çatı Örtüsü	Tonozlar ve kubbe, aralarda su kanalları ve çörtenler, kenarlarda parapet
Cephe	Girişi dışa taşkın, masif ve yüksek duvarlar, mazgal pencereler, tek katlı
Yapım Sistemi	Kagir, payanda destekler
Süsleme	Geometrik ve bitkisel bezemeler, hayvan figürleri, mihrabiye ve sütunceler

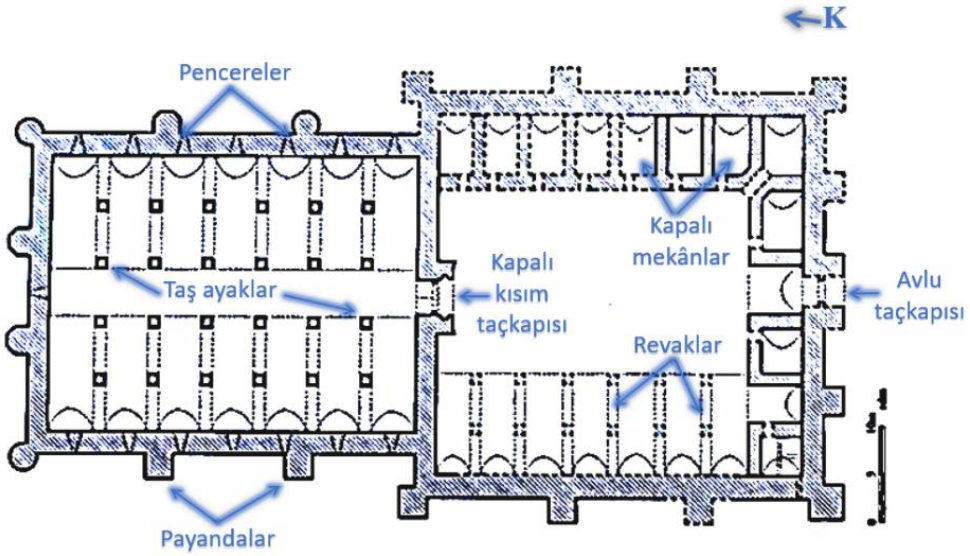

Şekil 4.184. Burdur İncir Hanı restitüsyon planı (Ünal, 2007 işlenerek)

a) **b)**

Şekil 4.185. Burdur İncir Hanı **a)** çeşmesi **b)** hatıl (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

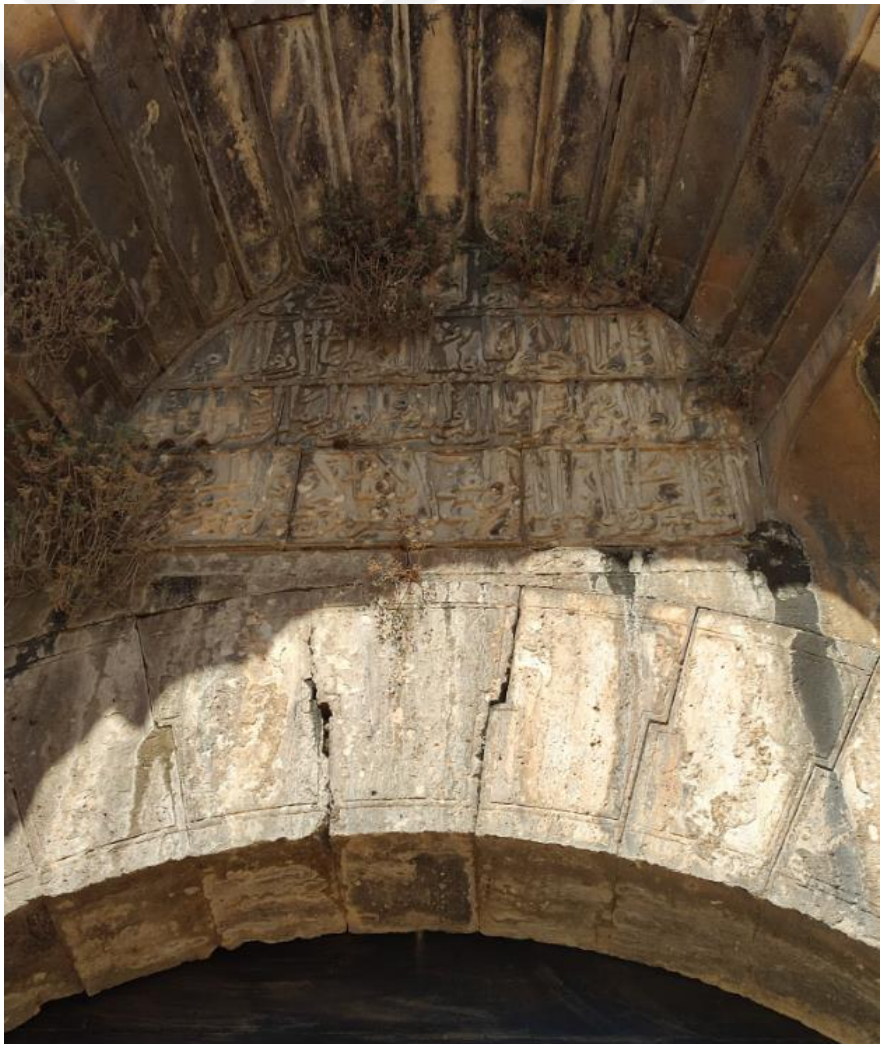

Şekil 4.186. Burdur İncir Hanı kapalı kısım kitabesi (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 4.187. Burdur İncir Hanı doğu duvarı payandaları ve çörtenler (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 4.188. Burdur İncir Hanı açık avlusu (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

a) **b)**

Şekil 4.189. Burdur İncir Hanı **a)** kemer **b)** taş ayaklar (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

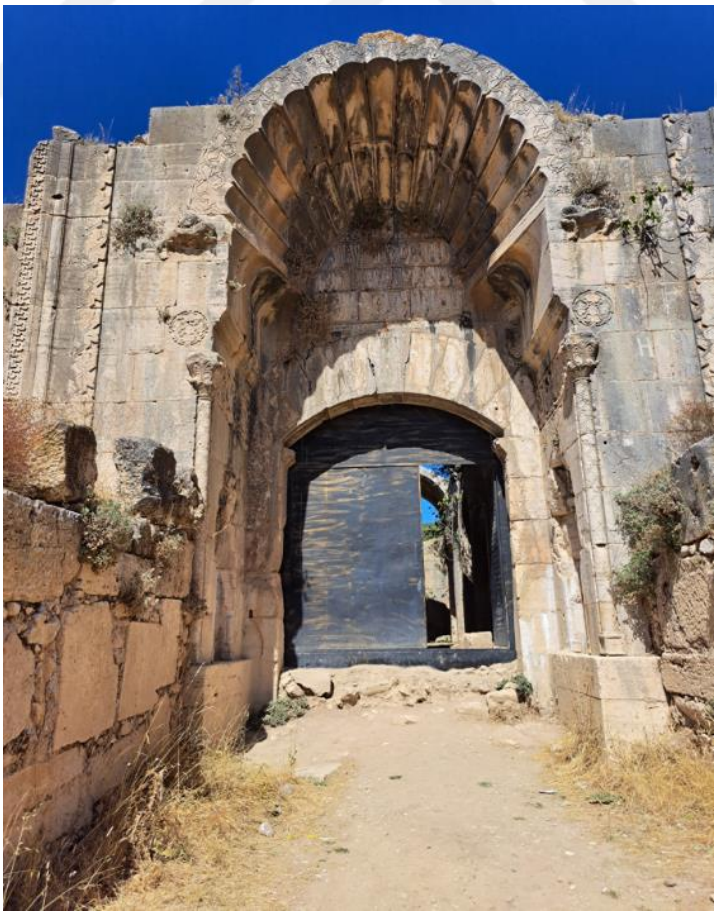

Şekil 4.190. Burdur İncir Hanı taçkapısı (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

a) **b)**

Şekil 4.191. Burdur İncir Hanı **a)** pencere **b)** pencere detay (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

a) **b)**

Şekil 4.192. Burdur İncir Hanı **a)** tonozların panoramik görüntüsü **b)** giriş sahını tonozu (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 4.193. Burdur İncir Hanı bezemeleri (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

a) **b)**

Şekil 4.194. Burdur İncir Hanı **a)** sol mihrabiye **b)** sağ mihrabiye (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

Şekil 4.195. Burdur İncir Hanı kapalı kısım girişinin sağındaki kitabe (Emine Öztürk Arşivi, 2023)

4.5.3. Iğdır (Şerafeddin Ejder) Kervansarayı

Iğdır merkezin 30 km güneyinde Kervansaray Köyü'nün batısındaki düzlükte bulunmaktadır (Şekil 4.197), Sürmari emiri olan banisinin ismi sebebiyle Şerafeddin Ejder (Ezdera) Kervansarayı olarak da bilinmektedir (Gündoğdu, 2007). 13.yüzyıl sonlarına ya da 14.yüzyıl başlarına tarihlenen bu yapıya ait kitabe ve vakfiye bulunmamaktadır (Ünal, 1970) Ancak duvarların içine ve dışında taş ustaları sembollerine rastlanmaktadır (Ünal, 1970) (Şekil 4.198). Plan şeması gelişimi bakımından Selçuklu kervansaray mimarisinin en son örneklerindendir (Kargı, 1999). Yapı 2008 senesinde restore edilmiştir (Buyruk, 2021) (Çizelge 4.27).

Dikdörtgen plan şemasına sahip ve avlusu olmayan bu kervansaray 22x52 metrelik bir alan kaplamaktadır (Şekil 4.196), güneydoğudaki girişin yanlarında bulunan iki mekân birer kapıyla bu hole bağlamaktadır (Kargı, 1999). Girişin kuzeydoğusundaki oda 7,35x5,50 m ölçülerindedir, doğu ve kuzey duvarlarında nişler bulunmaktadır (Ünal, 1970). Kuzeydoğudaki odanın duvarındaki merdiven çatıya ulaşmaktadır, çatıda kuzeye açılan kapı yolcuların terasa ulaşmasını sağlamaktadır (Gündoğdu, 2007). Girişin

güneydoğusundaki odanın doğu duvarında da bir niş yer almaktadır (Ünal, 1970). Kandillik olarak işlevlendirilebilecek bu nişler yuvarlak kemerciklerle süslenmektedir (Gündoğdu, 2007). Taçkapı eksenindeki bir iç kapıyla ana mekâna ulaşılmaktadır, dikdörtgen on altı payenin yer aldığı ana mekân ortadaki daha yüksek ve geniş olan üç nefe ayrılmıştır (Ünal, 1970) (Şekil 4.199).

Kuzeydoğu ve güneybatı cephelerinde beşer tane yarım daire şeklinde destek kuleleri bulunmaktadır (Kargı, 1999) (Şekil 4.200). Yapıda herhangi bir pencere bulunmamaktadır (Gündoğdu, 2007).

Giriş mekanının üzeri ortasında kare ışıklık bulunan yıldız tonozla örtülmektedir, ana mekânın üzerine beşik tonozlar kapatmaktadır (Kargı, 1999). Ana mekânın tonozlarını sekizer kemer desteklemektedir (Gündoğdu, 2007). Kuzeydoğu odasının üstünü ortada kemerle desteklenmiş beşik tonoz, güneydoğu odasının üzerini manastır tonoz kapatmaktadır (Ünal, 1970). Giriş mekanının ve yanlardaki odaların tozlarının ortası renkli taşlardan kilit taşı ile kapatılmıştır, bu taşlar havalandırma ve ışıklandırma için seyyar olarak tasarlanmıştır (Gündoğdu, 2007). Giriş mekanlarının çatısı 40-50 santimetre duvarla çevrelenmektedir (Gündoğdu, 2007).

Yapının duvarları moloz taş kullanılarak inşa edilmiş üzeri ise düzgün kesme taşla kaplanmıştır (Kargı, 1999).

Taçkapı geometrik bordürlere, sivri kemerli ve alınlıklı kapıya sahiptir (Kargı, 1999) (Şekil 4.201). Giriş mekanlarını ana mekâna bağlayan iç kapı alınlığı üzerinde geometrik süslemeler görülmektedir (Ünal, 1970). Ana mekânın orta nefinin kemer başlangıçları mukarnas şeritle bezenmektedir (Gündoğdu, 2007). Güneydoğu odasında da kemer başlangıç noktaları mukarnas şeritle bezenmektedir (Ünal, 1970).

Çizelge 4.27. Iğdır / Şerafeddin Ejder Kervansarayı özellikleri

Iğdır / Şerafeddin Ejder Kervansarayı	
Yapı Malzemesi	Moloz ve kesme taş
Plan	Dikdörtgen şeklinde kapalı kısım ve 3 odalı giriş, fil ayakları
Çatı Örtüsü	Tonozlar
Cephe	Masif ve yüksek duvarlar, penceresiz, tek katlı
Yapım Sistemi	Kagir, destek kuleleri
Süsleme	Geometrik bordürler, mukarnas

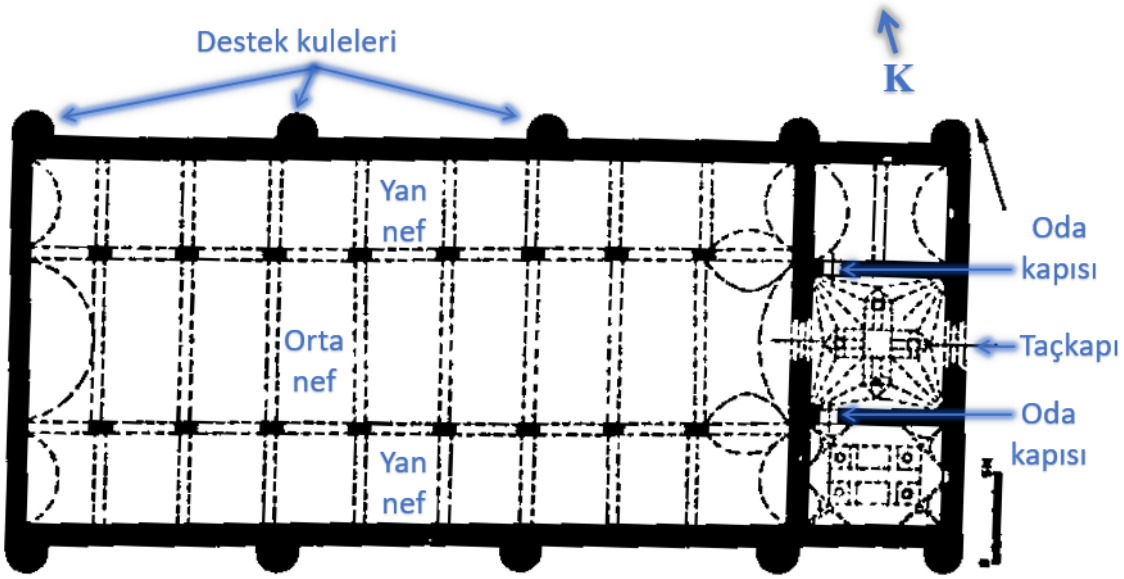

Şekil 4.196. Iğdır Kervansarayı planı (Aslanapa, 2018 işlenerek)

Şekil 4.197. Iğdır Kervansarayı genel görünüş (Ünal, 1970)

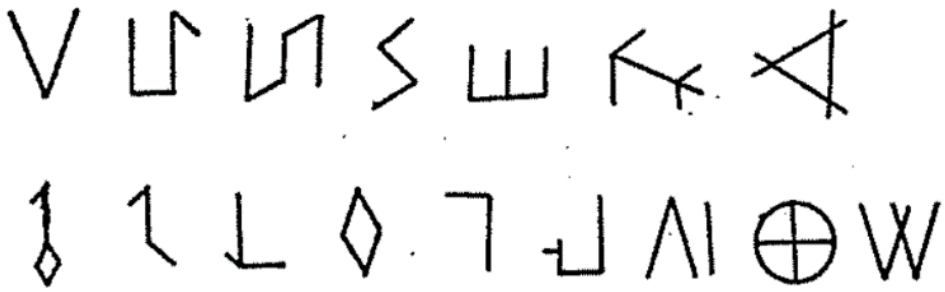

Şekil 4.198. Iğdır Kervansarayı taş ustalarının sembolleri (Ünal, 1970)

Şekil 4.199. Iğdır Kervansarayı ana mekân nefleri (Kültür Envanteri, 2023)

Şekil 4.200. Iğdır Kervansarayı destek kuleleri (Buyruk, 2021)

a) **b)**

Şekil 4.201. Iğdır Kervansarayı Taçkapısının restorasyon **a)** öncesi **b)** sonrası (Buyruk, 2021)

4.5.4. Bursa Issız Han

Bursa-Karacabey güzergahında, Ulubat (Apolyont) Gölü'nün kuzey sahilinde bulunmaktadır; han Yıldırım Beyazıt dönemine tarihlenmektedir (Aslanapa, 2004). Giriş kapı kemerinde bulunan kitabeye göre (Şekil 4.203) 1394-95 senesinde Balıkesir-Karesi subaşısı Celâleddin lakaplı Felek Meliküddin oğlu Eyne Bey tarafından yaptırılmıştır (Karakaya, 1999). Şehir dışında bilinen en eski Osmanlı kervansarayıdır, girişi göle bakan hana su yoluyla ulaşıldığı düşünülmektedir (Goodwin, 2012). Yapıyı 2008 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü restore etmiştir (Şekil 4.204), günümüzde 9 odalı butik otel ve restoran olarak işlevini sürdürmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2018) (Çizelge 4.28).

Güneydeki cümle kapısı sivri kemerli yüksek ve derin bir eyvan içerisinde bulunmaktadır (Şekil 4.205), yan duvarlarında dikdörtgen nişler yer almaktadır (Karakaya, 1999). 42x22 m ölçülerinde, dikdörtgen planlı ve avlusu olmayan binanın (Şekil 4.202) girişinin iki tarafında birer oda bulunmaktadır; ana mekânda kesme küfeki taştan 6'sı haçvari 4'ü dikdörtgen toplam 10 ayak dönüşümlü yerleştirilmiştir (Ayverdi,

1966). Girişin 2 tarafındaki odalar birer kapı ile ana mekâna bağlanmaktadır, çift sıra halinde dizilmiş ayakların (Şekil 4.206) bulunduğu ana mekân üç bölüme ayrılmaktadır (Karakaya, 1999). Ortada ayakların arasında kalan 64 santimetre yükseklikte olan kısımda iki büyük baca göze çarpmaktadır (Şekil 4.207), dörder tane granit ayağın ve masif taş kemerlerin taşıdığı bu bacaların tuğla bölümleri yükseldikçe incelmektedir (Ayverdi, 1966). Giriş kapısının üstündeki duvarın batısından çatıya çıkılmaktadır (Ayverdi, 1966) (Şekil 4.208).

Hanın 14'ü yukarıda 5'i aşağıda olmak üzere 19 mazgal penceresi ile güney cephede giriş kapısı üstünde 1 ve kuzey cephede 1 penceresi bulunmaktadır (Ayverdi, 1966). Güneybatı odasında 2 adet zemin hizasında pencere yer almaktadır (Ayverdi, 1966).

Tam daire kemerli tuğla tonozlar çatıyı oluşturmaktadır (Ayverdi, 1966). Üç tonozlu yapının orta tonozu daha yüksek olup tümünün üstü dışarıdan eğimli çatıyla kapatılmaktadır (Aslanapa, 2004).

Giriş kapısı kemeri ve kitabesi mermerdir, duvarlar 2 sıra taş ve 4 sıra tuğla dizisiyle almaşık teknikte örülmüştür (Ayverdi, 1966) (Şekil 4.209). Tonoz ve kemerler tuğladır; hanın duvarının taşlarında, sütun gövdelerinde ve ocak sütun başlıklarında antik yapılardan devşirme malzemeler kullanılmıştır (Karakaya, 1999).

Güneybatı odasında tuğla süsleme görülmektedir (Ayverdi, 1966). Giriş eyvanının doğu cephesindeki niş dekoratif tuğla örgüsü göstermektedir; baklavalı, yaprak ve piramidal şekilde sütun başlıkları görülmektedir (Karakaya, 1999).

Çizelge 4.28. Bursa Issız Han özellikleri

Bursa Issız Han	
Yapı Malzemesi	Kesme taş, tuğla ve mermer
Plan	Dikdörtgen şeklinde kapalı kısım ve 3 odalı giriş, fil ayakları
Çatı Örtüsü	Tonozlar ve kırma çatı
Cephe	Masif ve yüksek duvarlar, çoğunlukla mazgal pencereler
Yapım Sistemi	Kagir
Süsleme	Devşirme sütun başlık süslemeleri ve tuğla bezemeler

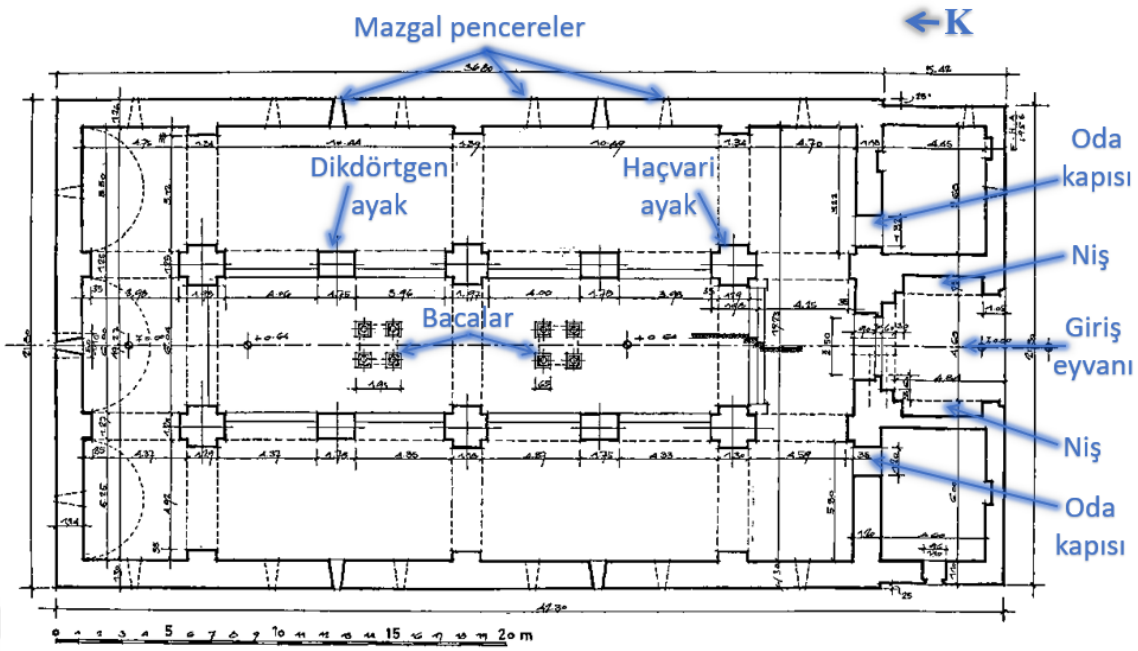

Şekil 4.202. Bursa Issız Han planı (Ayverdi, 1966 işlenerek)

Şekil 4.203. Bursa Issız Han kitabesi (Karakaya, 1999)

Şekil 4.204. Bursa Issız Han günümüz hali (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2018)

Şekil 4.205. Bursa Issız Han giriş eyvanı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2018)

Şekil 4.206. Bursa Issız Han taş ayaklar (Aslanapa, 2004)

Şekil 4.207. Bursa Issız Han tuğla baca (Aslanapa, 2004)

Şekil 4.208. Bursa Issız Han yukarıya çıkan merdiven (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2018)

Şekil 4.209. Bursa Issız Han duvar örgüsü (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2018)

4.5.5. Edirne Ekmekçizade (Ekmekçioğlu) Ahmet Paşa Kervansarayı (Ayşekadın Hanı)

O devirdeki Edirne'nin İstanbul yolu üzerinde bulunmaktadır, şehir içi hanı özelliği göstermektedir (Kuban, 2021). Karşısında bölgeye ismini veren Ayşekadın Cami olması ve aynı isimdeki hanın yerine inşa edilmesi sebebiyle Ayşekadın Hanı olarak da tanınmaktadır (Çobanoğlu, 1994). 1609 yılında Sultan I. Ahmet döneminde Başdefterdar Ekmekçizade Ahmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir, iki şadırvanı ve tabhanesi olan çifte hanın mimarları Mimarbaşı Sedefkar Mehmet Ağa ve Edirneli Mimar Hacı Şaban Ağa'dır (Küçükkaya, 1991) (Çizelge 4.29).

Avlunun üç tarafındaki revaklar günümüze gelememiştir (Şekil 4.210), avlunun sağında yer alan kalıntılar tabhane veya imarete ait olmalıdır (Küçükkaya, 1991) (Şekil 4.211). Avlu çevresini saran dükkanlar yapıya sonradan eklenmişlerdir (Küçükkaya, 1991). Bir dönem Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından devlet tiyatrosu olarak kullanılan kervansaray (Şekil 4.212) restorasyonunun ardından 2023 Ocak ayından beri müze olarak hizmet vermektedir.

Kuzeydoğuda avluyu çeviren ocaklı 20 dükkânın arasında bulunan kare planlı avlu girişine (Şekil 4.213) iki hücre açılmaktadır, basık kemerli kapının üstünde mermer kitabe yer almaktadır (Çobanoğlu, 1994) (Şekil 4.214). Sivri kemerli giriş eyvanının yanlarında sivri kemerli nişler bulunmaktadır, girişin yanındaki hücrelerin avlu cephelerinde sivri kemer alınlıklı kapı ve pencereleri yer almaktadır (Çobanoğlu, 1994) (Şekil 4.215). Avludan geçildikten sonra sadece bu hana özel bir giriş sofasına ulaşılır (Kuban, 2021). Sofa iki taş ayağın taşıdığı üç sivri kemer açıklıklı ve kare planlıdır (Şekil 4.216); iki

tarafında yirmişer ocaklı, dikdörtgen planlı ve basık kemer kapılı büyük kapalı mekanlar yer almaktadır (Çobanoğlu, 1994) (Şekil 4.217). Sofanın iki yanında bulunan kapalı bölümlerin ocaklı sekileri duvar kenarlarında yer almaktadır (Kuban, 2021). Sekileri yolcular, daha aşağıdaki üç sıra yemlikleri ise hayvanlar kullanmaktadır (Küçükkaya, 1991).

Yüksek tek katlı hanın duvarları üzerinde ortada daire yanlarda dikdörtgen mermer şebekeli pencereleri bulunmaktadır (Aslanapa, 2004). Sofanın yanındaki kapalı mekanların dış cepheleri aşağıda çift sıra mazgal, yukarıda ajurlu mermer şebekeli 3 sıra pencereye sahiptir (Şekil 4.218); dükkanların bazıları birbirine paralel bazıları kavisli yerleştirilmektedir, cephede asimetrik bir düzen sağlamaktadırlar (Çobanoğlu, 1994).

Sofanın üstünün sekizgen taşıyıcının taşıdığı çatıyla kapandığı tahmin edilmektedir (Kuban, 2021). Kapalı iki mekânın üzeri çift eğimli ahşap bir çatıyla kapatılmıştır (Şekil 4.219), dükkanların arasında bulunan avlu girişinin üzeri pandantif geçişli tuğla kubbe ile örtülmektedir (Çobanoğlu, 1994). Avlu girişinin yanındaki hücrelerin üzeri beşik tonozla kapatılmaktadır; sofanın yanındaki mekanların üzeri dörder paye ve sekizer ağaç direğin taşıdığı kurşun kaplı, çift eğimli ahşap çatılarla örtülmektedir (Çobanoğlu, 1994) (Şekil 4.220). İlk inşa edildiğinde çatısı tamamen kurşunla kaplanmıştır (İlter, 1969).

Han kesme taş, tuğla ve ahşap kullanılarak yapılmıştır, sofanın zemini moloz taşlarla kaplanmıştır (Çobanoğlu, 1994). Dükkanların bazıları iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taş düzeninde bazıları ise yalnızca kesme taş duvarlarla örülmüştür (Çobanoğlu, 1994).

Sofanın yanındaki mekanların pencerelerinde geometrik desenli şebekeler görülmektedir (Çobanoğlu, 1994).

Çizelge 4.29. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı özellikleri

Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı	
Yapı Malzemesi	Kesme ve moloz taş, tuğla, mermer, ahşap
Plan	Dikdörtgen iki tane kapalı kısım, kare sofa, çokgen avlu, eyvanlı avlu girişi, yanlarda küçük mekanlar
Çatı Örtüsü	Kubbe, beşik tonoz, eğimli çatılar
Cephe	Masif ve yüksek duvarlar, çift sıra mazgal pencereler, asimetrik avlu çevresi dükkanlar
Yapım Sistemi	Kagir
Süsleme	Geometrik desenler

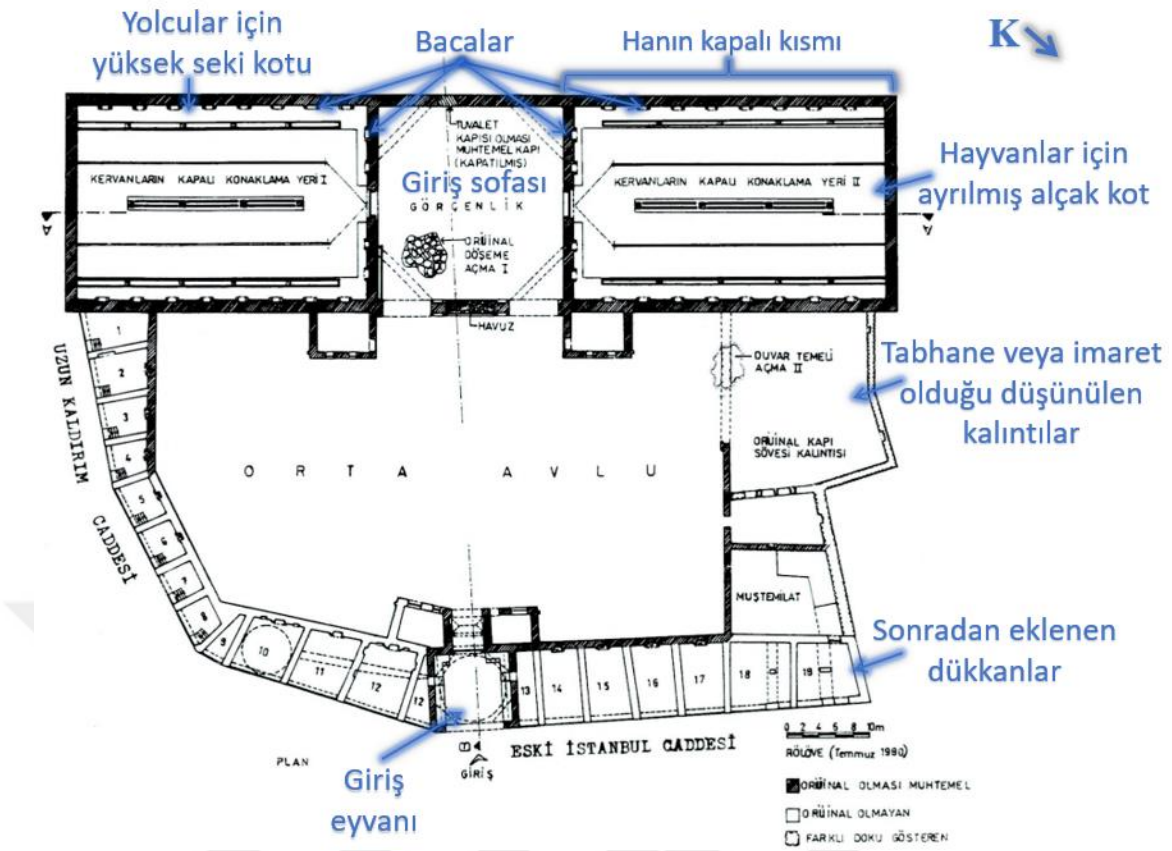

Şekil 4.210. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı planı (Küçükkaya, 1991 işlenerek)

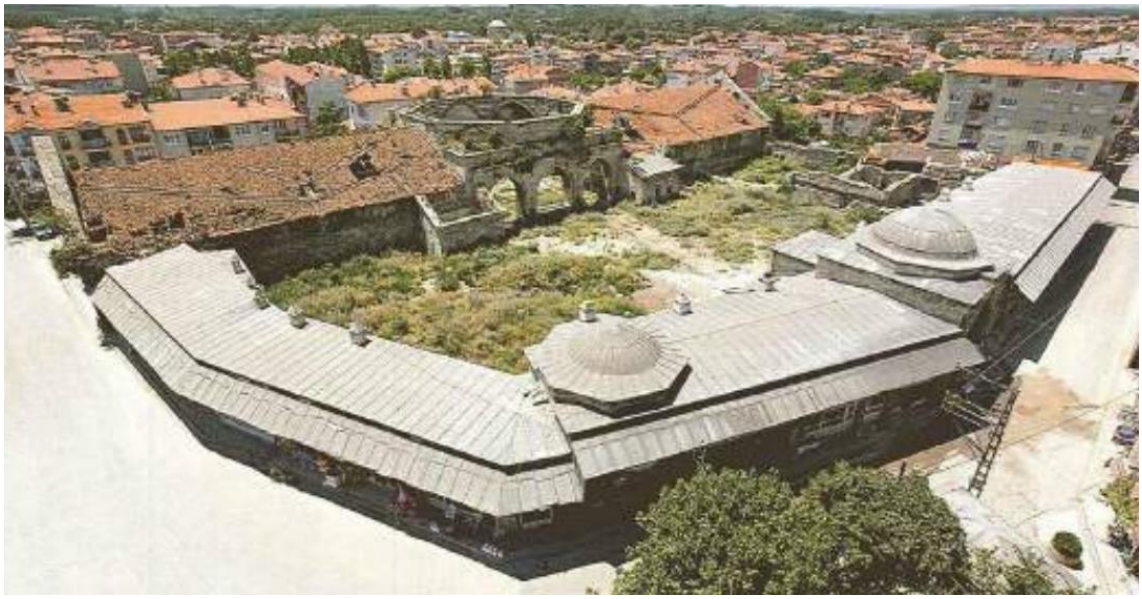

Şekil 4.211. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı restorasyon öncesi genel görünüş ve yapı kalıntıları (Kuban, 2021)

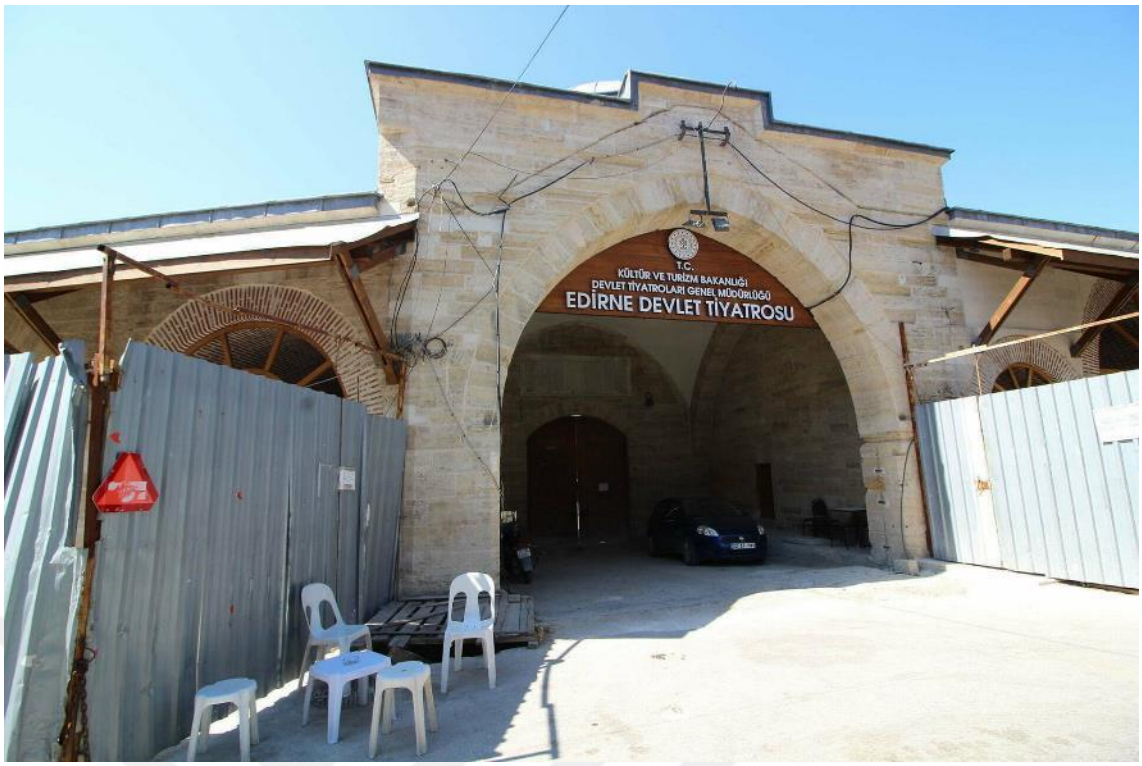

Şekil 4.212. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayının tiyatro olarak kullanıldığı dönem (Kültür Envanteri)

Şekil 4.213. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı girişi (Edirne Web Portalı)

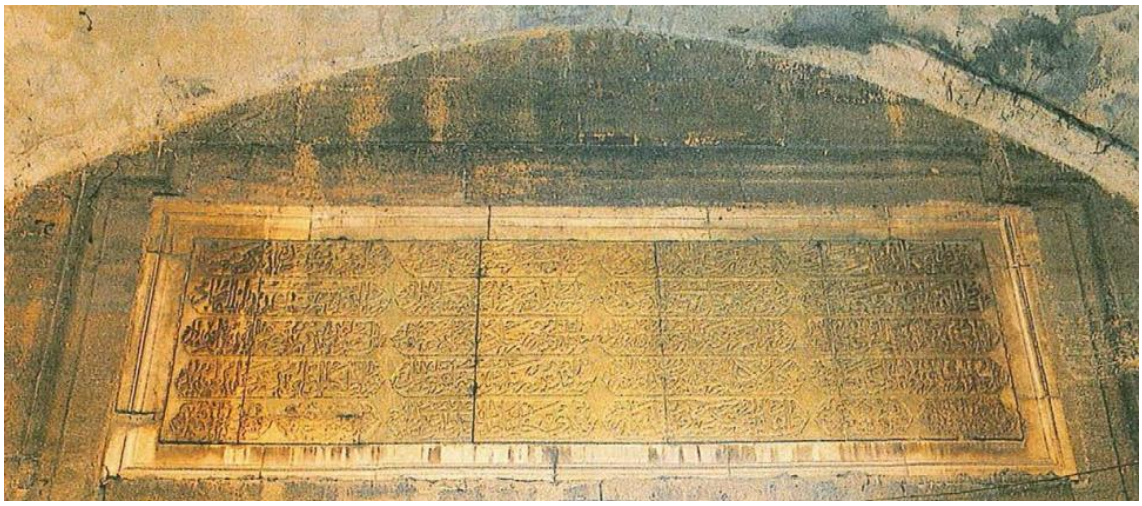

Şekil 4.214. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı kitabesi (Aslanapa, 2004)

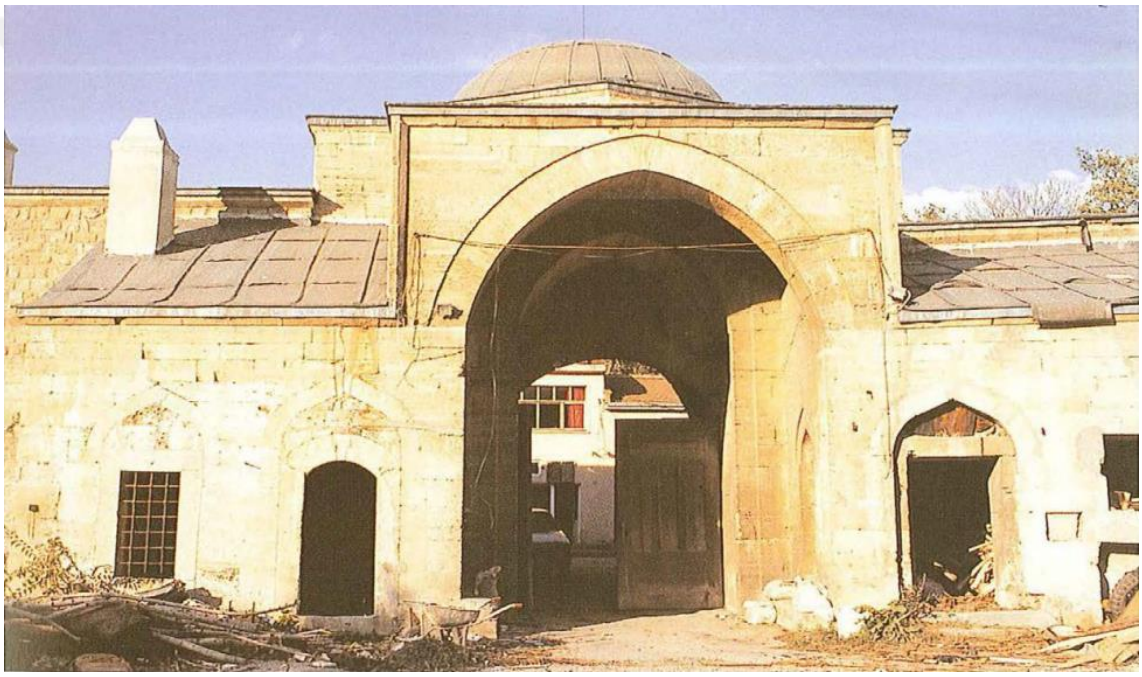

Şekil 4.215. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı giriş yanındaki odalar (Aslanapa, 2004)

Şekil 4.216. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı sofası (Kuban, 2021)

Şekil 4.217. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı kapalı mekanlar (Edirne Web Portalı)

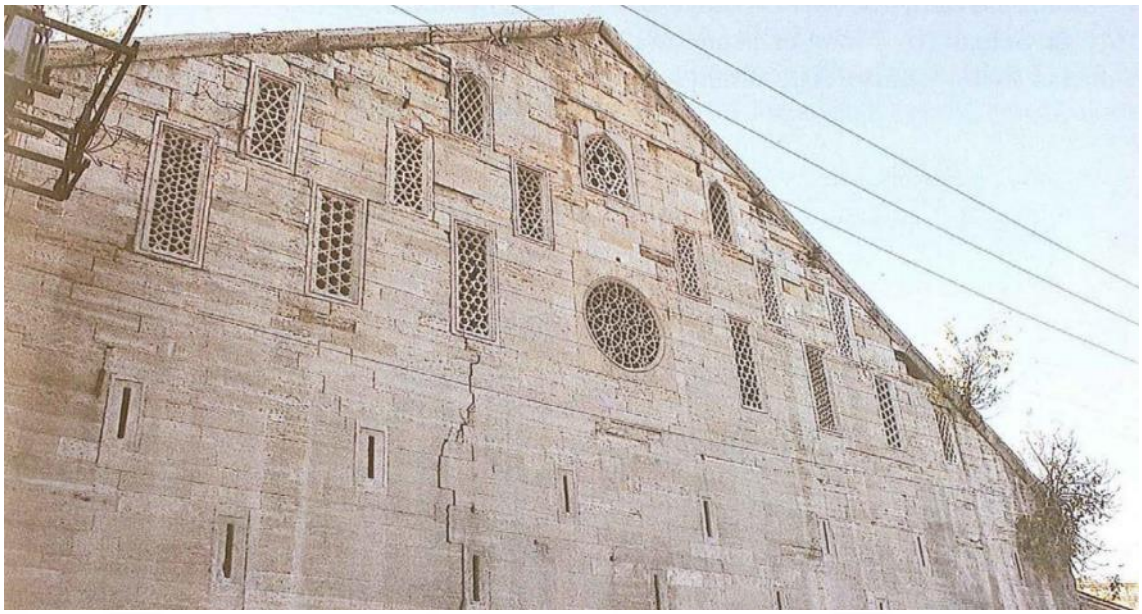

Şekil 4.218. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı pencereleri (Aslanapa, 2004)

Şekil 4.219. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayının sofa ve kapalı mekanların çatısının restorasyon sonrası durumu (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013e)

Şekil 4.220. Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayının girişi ve diğer birimlerin restorasyon sonrası durumu (Edirne Web Portalı)

4.5.6. İstanbul Büyük Yeni Han

Fatih'te Çakmakçılar yokuşu üzerinde bulunan han Sultan III. Mustafa zamanında yaptırılmıştır, köşesine 1763-64 senesi kazınan yapı bir süre sarraflara daha sonra küçük sanayi tesisleri ve dokuma atölyelerine hizmet etmiştir (Eyice, 1992). İstanbul'un en büyük hanlarından olan yapının ana girişinin olduğu avlu cephesinde ve avluları ayıran kolun cephesinde ikişer tane simetrik kitabesi bulunsa da okunamayacak kadar yıpranmış durumdadır, mimarı kesin olmamakla birlikte zamanının en ünlü mimarı olan Mehmet Tahir Ağa olarak tahmin edilmektedir (Gülenaz, 2011) (Çizelge 4.30).

Dar bir alanda, ince uzun iki avlu etrafında planlanmıştır (Şekil 4.221), İstanbul'da ender üç katlı klasik hanlardandır (Kuban, 2021). Demir levha kaplı ahşap kapıdan girilen yapının arsa eğimi sebebiyle üçüncü kata açılan bir girişi daha bulunmaktadır (Eyice, 1992). Üçüncü ve son giriş ise yuvarlak taş kemerli bir açıklık şeklinde cephenin ortasında bulunmaktadır (Gülenaz, 2011). 150'den fazla odalı hanın zemin katında dükkanlar ve depolar bulunurken (Şekil 4.222) üst katları uzun sıra kemerli galeriler taşımaktadır (Goodwin, 2012). Hanın sokağa bakan 66 tane ve dükkanlarla beraber toplam 234 odası bulunmaktadır (Gülenaz, 2011). Avlu 85 m boyunda ve en kısa bölümü 12,5 m genişliğindedir (Goodwin, 2012). 42 m ve 25 m uzunluğundaki iki avluyu kemerli

geçidi bulunan bir bina birbirinden ayırmaktadır (Gülenaz, 2011) (Şekil 4.223). Avluların revaklarının köşelerinde bulunan merdivenlerle katlar arası ulaşım sağlanır, odaların şömineleri ve yan odaya açılan kapıları günümüzde kapatılmış durumdadır (Gülenaz, 2011). Hanın mescidi günümüze gelememiştir (Goodwin, 2012).

Cepheleri çıkmalarıyla karakteristik özellik göstermektedir (Kuban, 2021) (Şekil 4.224). Çıkmaları taşıyan taş konsollar kademeli olarak küçülen ebatlardadır (Eyice, 1992). Her katın konsollarının altında ve üstünde taş silmeler bulunmaktadır, çıkmalara dikdörtgen taş söveli ve sivri taş kemerli sağır alınlıklı yan pencereler eklenmiştir (Gülenaz, 2011). Odaların sokak manzaralı çifter penceresinde demir parmaklık ve kanatlar bulunmaktadır (Şekil 4.225), odaların revaklar bağlantısını dikdörtgen taş söveli pencere ve yuvarlak taş söveli kapı sağlamaktadır (Gülenaz, 2011). Cephe elemanları yatay ve düşey akslarda birbirini takip etmemektedir (Gülenaz, 2011).

Revakların üzerini çapraz tonozlar kapatmaktadır (Gülenaz, 2011). Kara kesitli taş ayakların taşıdığı yuvarlak kemerli tuğla koridorların ardındaki odaların üzerini tekne tonozlar kapatmaktadır, üst kat çatı örtüsünü ise beşik tonozlar oluşturmaktadır (Eyice, 1992) (Şekil 4.226).

Taş ve tuğla karışık olarak almaşık teknikte duvarları örülmüştür (Kuban, 2021). Zemin kat sadece taş kullanılarak inşa edilmiştir (Eyice, 1992). Pencere söveleri, konsollar ve kat silmeleri taştır, çatıda ise tuğla tercih edilmiştir (Gülenaz, 2011).

Odaların bazılarının tavanında malakari bezemeler vardır (Gülenaz, 2011). Handa tonoz süslemeli bir oda ve taş işlemeli, renkli nakışlı ve maşallah yazan bir kuşevi bulunmaktadır (Eyice, 1992) (Şekil 4.227).

Çizelge 4.30. İstanbul Büyük Yeni Han özellikleri

İstanbul Büyük Yeni Han	
Yapı Malzemesi	Taş, tuğla, demir
Plan	Dikdörtgen iki revaklı avlu etrafında dörtgen odalar, 3 girişli, ocaklı ve çift kapılı odalar
Çatı Örtüsü	Tonozlar
Cephe	3 katlı, çıkmalar, taş silmeler, aksları birbirini takip etmeyen hareketli cepheler
Yapım Sistemi	Kagir
Süsleme	Oda tavanları malakari süsleme, nakış ve yazılı kuşevi

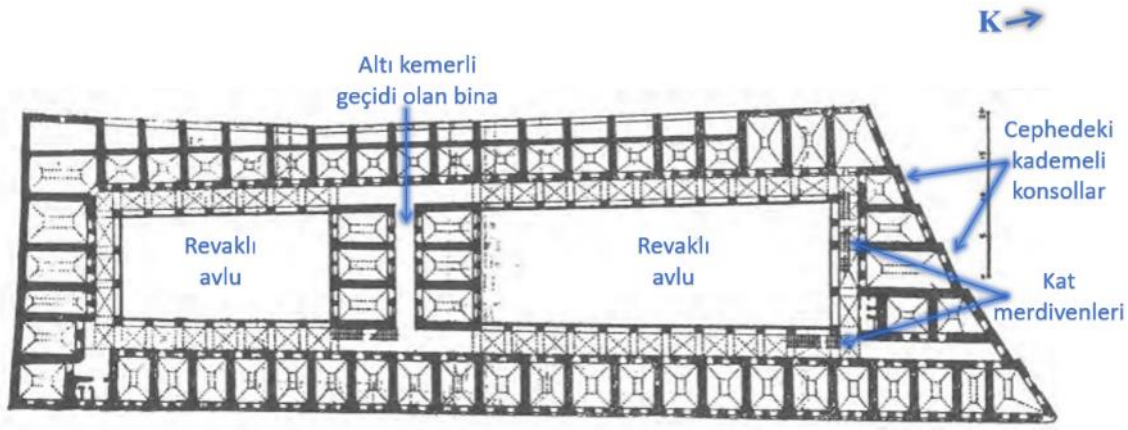

Şekil 4.221. İstanbul Büyük Yeni Han plan (Gülenaz, 2011 işlenerek)

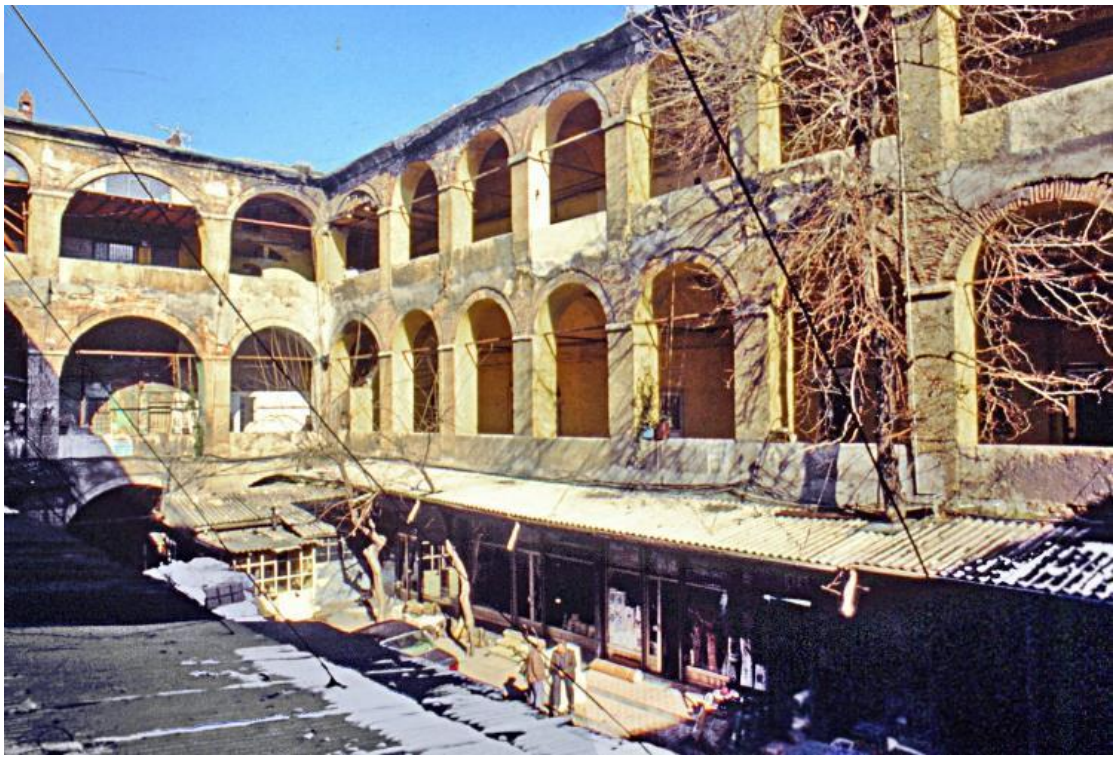

Şekil 4.221. İstanbul Büyük Yeni Han alt kat dükkân ve üst kat odaları (Eyice, 1992)

Şekil 4.222. İstanbul Büyük Yeni Han avluları ayıran bina (Gülenaz, 2011)

a) **b)**

Şekil 4.223. İstanbul Büyük Yeni Han **a)** sokak **b)** çıkmalı cephesi (Yaşar, 2018)

Şekil 4.224. İstanbul Büyük Yeni Han pencereleri (Gülenaz, 2011)

Şekil 4.225. İstanbul Büyük Yeni Han çatısı (Gülenaz, 2011)

Şekil 4.226. İstanbul Büyük Yeni Han kuşevi ve inşa tarihi (Eyice, 1992)

4.6. Hamam

Arapça hamm (hamem) kökünde ısıtmak, sıcak olmak anlamında olup günümüzde ısıtan ve yıkanma yeri olarak kullanılmaktadır, hamamlar sıcak suyla halkın temizlenip banyo yaptığı yapılardır (Eyice, 1997). Doğal olmayan ısıtma yöntemleriyle oluşturulan yapılar hamam, doğal sıcak su kaynakları kullanılarak oluşturulan yapılar ise üstü açıksa ılıca, kapalıysa kaplıca olarak isimlendirilmektedir (Öney, 1989). Türk su mimarisinde hamamlar Orta Asya kültüründe munça-munçak isimleriyle, göçebe Türklerde ise çerge isimli çadır hamamlar bilinmektedir (Erat, 2006). Anadolu'da Türk hamamları soyunmalık (kabul ve soyunma bölümü), ılıklık (ilk temizlik yapılan bölüm), sıcaklık (banyo işlevini sağlayan bölüm) ve külhan (hamam ve suyun ısıtıldığı bölüm) bölümlerinden oluşur; Türk hamamlarında ayrıca külhandaki ısıyı sıcaklık zeminine taşıyan cehennemlik adı verilen kanallar ve duvarlarda tüteklik isimli alev ve dumanı dışarı atan bacalar da bulunmaktadır (Öney, 1989).

Tarih sahnesindeki en eski hamamların günümüz Pakistan'ının batısında Sind'de milattan önce 2500-1500 senelerine ait olduğu düşünülmektedir, bilinen ilk hamam ise eski Mezopotamya Dicle kıyısında Asur hükümdarı III. Salmanasar'ın milattan önce 859-824 senesine tarihlenen hamamı olarak kabul edilmektedir (Eyice, 1997). Mısır'da ve Eski Yunan medeniyetlerinde de varlığını devam ettiren hamam kültürü halka açık olarak

inşa edilmesi Roma döneminde görülmektedir, Bizans'ta eğlence ve yemeklerin düzenlendiği tipleri mevcut olmaktadır, Suriye ve Ürdün'de Emevi hamamları, Kuzey Afrika ve Endülüs'ün ardından İran ve Hindistan'da da hamamlar varlıklarını devam ettirmişlerdir (Eyice, 1997).

Anadolu Selçuklu dönemine ait çok sayıda hamam arasından günümüze ulaşabilmiş 18 hamam bilinmektedir; bunlar halka hizmet veren, vakıflara gelir sağlama amacı bulunan genel veya çarşı hamamları ile belirli kişilere hizmet veren, ticari amaç gütmeyen kervansaray, saray, köşk, kale ve tekke gibi yapıların bünyesinde bulunan özel hamamlar olarak gruplanmaktadır (Erat, 2006).

Osmanlı'da vakıflara gelir sağlamak için çok sayıda hamam inşa edilmiştir, İstanbul çarşı hamamları genelde kadın ve erkekler için çifte hamam olarak yapılmıştır (Eyice, 1997). Özel saray, konak ve yalı hamamları tuğladan yapılmış ve günümüze çok azı gelebilmiştir (Eyice, 1997).

4.6.1. Kayseri Sultan Hamamı

Kayseri'nin Kağnıpazarı semtinde surlar arkasında bulunan çifte hamam Gevher Nesibe Külliyesinin vakfıdır (Çayırdağ, 2018). XIII. yüzyıl başlarında sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (Önge, 1995). Günümüzde mülkiyet sahipleri olan özel şahıslar tarafından restore edilmiş ve lokanta olarak hizmet vermektedir (Şekil 4.229) (Çayırdağ, 2022).

Kuzeydoğu güneybatı yönünde bir alana oturan hamamın 5,50x7,65 m ebatlarındaki erkekler bölümünün soyunma kısmına kuzeyden girilmektedir (Çizelge 4.31), bu kısma güney köşeden depo birimleri bağlıdır (Önge, 1995). Bu birimin doğusunda 3,35x3,40 m ebatlarında kubbeli bir bölüm bulunmaktadır (Şekil 4.228), batı köşedeki kapı 1,20x1,30 m ölçülerinde tuvalete açılmaktadır (Önge, 1995) (Şekil 4.230). Doğudaki kapı kadınlar bölümünden duvarla ayrılmış traşlığa, kuzeydoğudaki kapı ise 3,40x3,50 m ebatlarında soğukluğa geçiş sağlamaktadır (Önge, 1995). 3,90x4,20 m ebatlarındaki sıcaklık 0,20x3,40 m boyutlarında yuvarlak kemerli nişe sahiptir, kuzeydoğu tarafında bulunan 0,60 m boyutundaki pencere su deposuna açılmaktadır (Önge, 1995). Kadınlar bölümü güneydoğuda bulunmaktadır, erkekler bölümünün deposunun batısındaki koridordan ulaşılmaktadır (Önge, 1995). Koridorun sonunda depo ve tuvalet birimleri yer almaktadır, soyunma bölümü 3,60x5,70 m boyutlarındadır (Önge, 1995). Kuzey kapısı 3,25x3,30 ebadında bir bölüm açılmaktadır, batısında 3,45x3,70 boyutunda ikişer nişli ve pencereli bir birim bulunmaktadır (Önge, 1995). Kuzeyde

4,40x4,55 m ebatlarındaki sıcaklığın 2,35 m genişliğinde eyvanı (Şekil 4.231) ve 0,85 m derinliğinde yuvarlak kemerli nişi vardır, kuzeydoğusunda 4x4 m ebadında halveti bulunmaktadır (Önge, 1995). Bu halvet de doğudaki 2,40 m açıklıklı kemerin ayırdığı 3,40x3,40 m boyutlarındaki iki halvete geçiş sağlamaktadır (Önge, 1995).

Erkekler bölümünün soyunma kısmının üzeri sivri tonozla kapanmaktadır, kadınlar bölümünün giriş birimlerinin üzeri ahşap kirişleme tavanla örtülmektedir, depo ve soyunma bölümleri dışındaki birimlerin üzeri ışık gözü bulunan tromplu kubbelerle kapanmaktadır (Önge, 1995) (Şekil 4.232).

Hamam moloz taştan inşa edilmiştir, duvarları sıvalıdır, çatısı topraktır (Önge, 1995).

Erkekler bölümünün soğukluğundaki mukarnaslı tromplar haricinde süslemeye rastlanmamaktadır (Önge, 1995).

Çizelge 4.31. Kayseri Sultan Hamamı özellikleri

Kayseri Sultan Hamamı	
Yapı Malzemesi	Moloz taş, sıva, ahşap, toprak
Plan	Çifte hamam, asimetrik
Çatı Örtüsü	Sivri tonoz, ahşap kirişleme tavan ve ışık gözlü kubbeler
Cephe	Masif penceresiz
Yapım Sistemi	Kagir
Süsleme	Mukarnaslı tromp

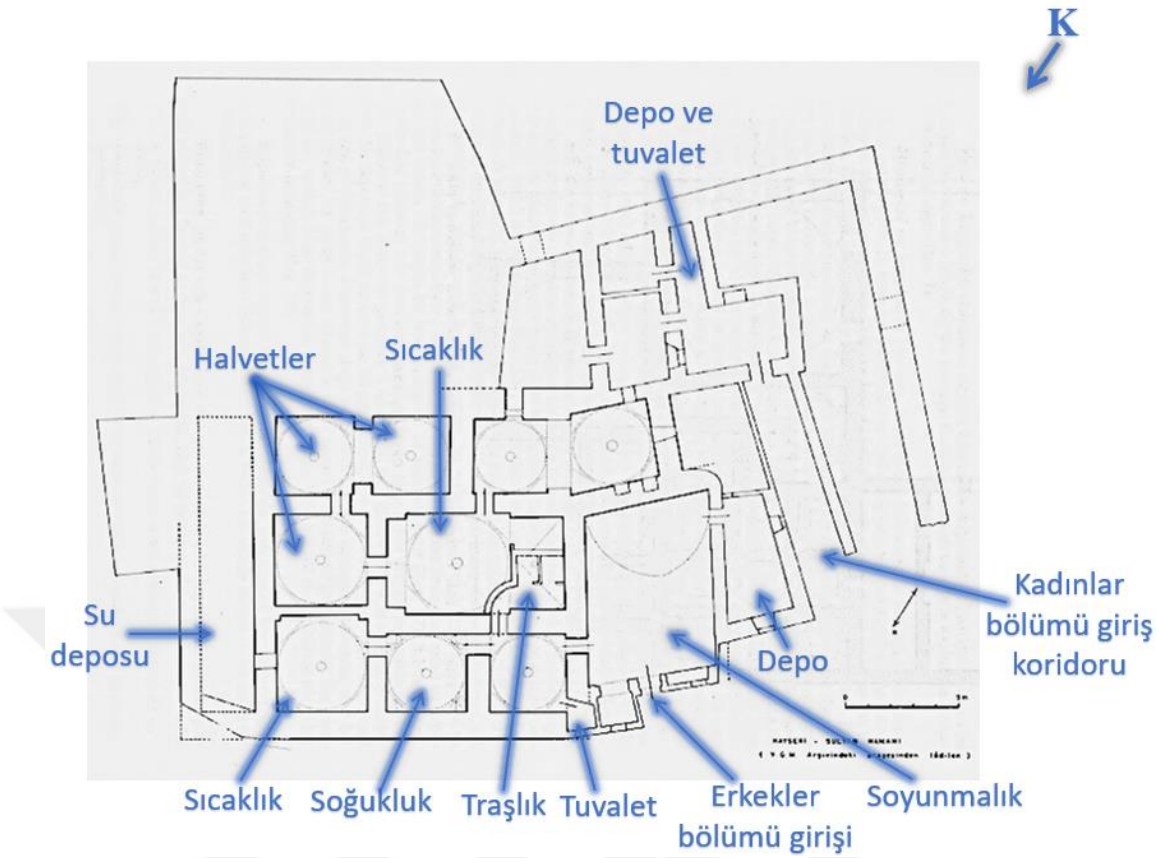

Şekil 4.228. Kayseri Sultan Hamamı planı (Önge, 1995 işlenerek)

Şekil 4.229. Kayseri Sultan Hamamı günümüz hali (URL-1)

Şekil 4.230. Kayseri Sultan Hamamı (Kayseri Büyükşehir Belediyesi)

Şekil 4.231. Kayseri Sultan Hamamı kadınlar bölümü sıcaklık eyvanı (Önge, 1995)

Şekil 4.232. Kayseri Sultan Hamamı üst örtüsü (Çayırdağ, 2018)

4.6.2. Antalya Alara Kalesi Hamamı

Alanya-Antalya arasında Alara Hanı yol ayrımının 10 kilometre içinde aynı isimli kaleyle köşk (Şekil 4.233) ve karşıdaki hanla birlikte kayalık tepenin üzerinde bulunmaktadır (Altun, 1989) (Şekil 4.235). Sultan I. Alaeddin Keykubad tarafından 1223 yılında fethedilen kale taş tonozlu ve merdivenli bir dehlizden Alara Çayı'na (Şekil 4.236) oradan da denize ulaşmaktadır (Yetkin, 1970). Kasır ya da köşke bitişik olarak batısında bulunan hamam Selçuklular tarafından 1224-25 senelerinde kısmen tadil ve yeniden tezyin edilerek kullanılmıştır (Önge, 1995) (Çizelge 4.32).

Küçük bir külhan, sıcaklık ve çift pencereli soğukluktan oluşan plan şemasına sahiptir (Altun, 1989) (Şekil 4.234). Doğu-batı ekseninde inşa edilmiş hamama 1,10 m genişliğinde 50 santimetrelik 10 basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır, sahanlığın kuzeyinde 1,80x2,45 m ebatlarında ve kuzey cephesinde penceresi olan bir mekân bulunmaktadır (Önge, 1995). Doğudaki kapıdan 1,50x1,70 m ölçülerinde bir odaya batıdan ise 2,35x2,70 m ölçülerindeki hamamın ilk mekânına ulaşılmaktadır, güney cephesini batı köşesinden doğuya doğru su künkleri uzanmaktadır (Önge, 1995). Batı cephesinin güneyinde sonradan kapatılmış sivri kemerli kapı ile kuzeyinde sıcaklığa açılan bir kapı daha bulunmaktadır, 2,65x2,70 m ebatlarındaki sıcaklık bölümünün kuzey ve güney duvarlarında farklı iki seviye doğuya giden su künkleri bulunmaktadır (Önge,

1995). Batıdan taş çerçeveli dikdörtgen bir pencereyle 1,35x2,65 m ebatlarındaki sıcak su deposuna bağlanmaktadır, zeminde 94 santimetre çapında dairevi bir kazan yeri görülmektedir (Önge, 1995). En batıda 1,85x2,70 m ölçülerinde olan külhanın su deposuna bitişik duvarının alt bölümünde taş kemerli ocağı bulunmaktadır, külhana güneydeki avlunun batısındaki 90 santimetre genişliğindeki bir kısmı kayaya oyulmuş merdiven ile ahşap lentolu bir kapıdan ulaşılmaktadır (Önge, 1995).

Hamamın girişinde bulunan mekânın kuzey cephesine sivri kemerli iki pencere ve güney cephesine de sivri kemerli bir adet alt pencere açılmıştır (Önge, 1995).

Hamamın girişinde bulunan mekânın ve sıcaklığının üzeri tromplarla desteklenen oval kubbeyle su deposunun ve külhanın üzeri ise sivri tonozla örtülmektedir (Önge, 1995).

Yapı malzemesi olarak tamamen moloz taş, kireç harç ve ahşap hatıllar tercih edilmiştir, duvarların içinde sıva ve üzerinde pişmiş toprak künkler görülmektedir (Önge, 1995).

Ilıklık kubbesi ve tromplar kırmızı fresklerle; sıcaklık duvarları ve kubbesi hem kırmızı, sarı ve siyah renkli insan figürlü fresklerle (Şekil 4.237) hem de şeffaf sır altına sekizgen yıldız ve firuze sır altına siyah bitkisel çinilerle bezenmektedir (Yetkin, 1970). Günümüze ulaşmış fresk süslemeli tek Anadolu Selçuklu yapısıdır (Yetkin, 1970).

Çizelge 4.32. Antalya Alara Kalesi Hamamı özellikleri

Antalya Alara Kalesi Hamamı	
Yapı Malzemesi	Moloz taş, kireç, ahşap, pişmiş toprak
Plan	Köşk içinde, çift merdivenli, yan yana sıralanmış birimler
Çatı Örtüsü	Sivri tonoz, kubbe
Cephe	Sivri kemerli pencereler
Yapım Sistemi	Kagir
Süsleme	İnsan figürlü freskler, çiniler

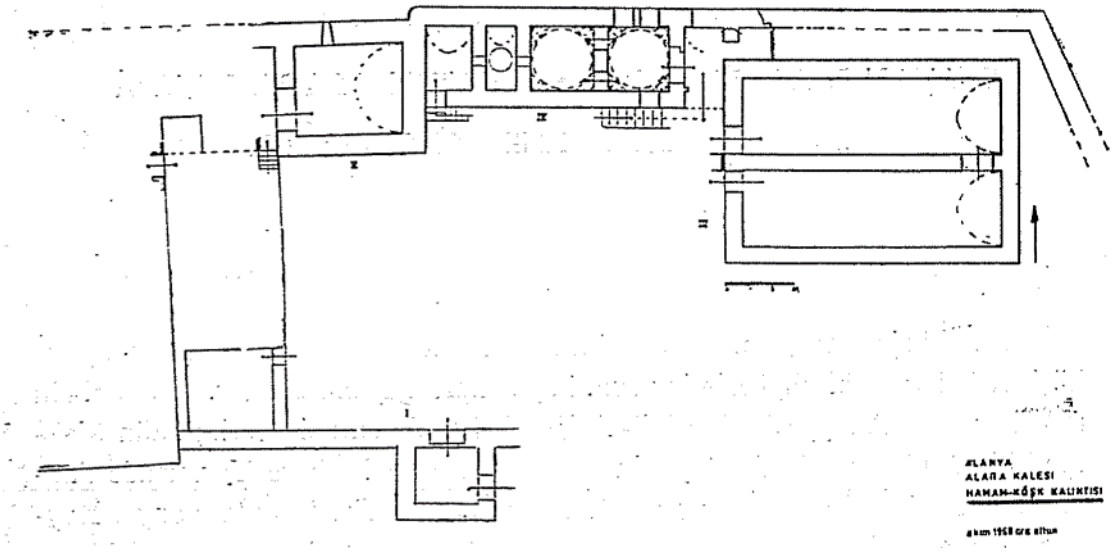

Şekil 4.233. Antalya Alara Kalesindeki Hamam ve Köşk planı (Yetkin, 1970)

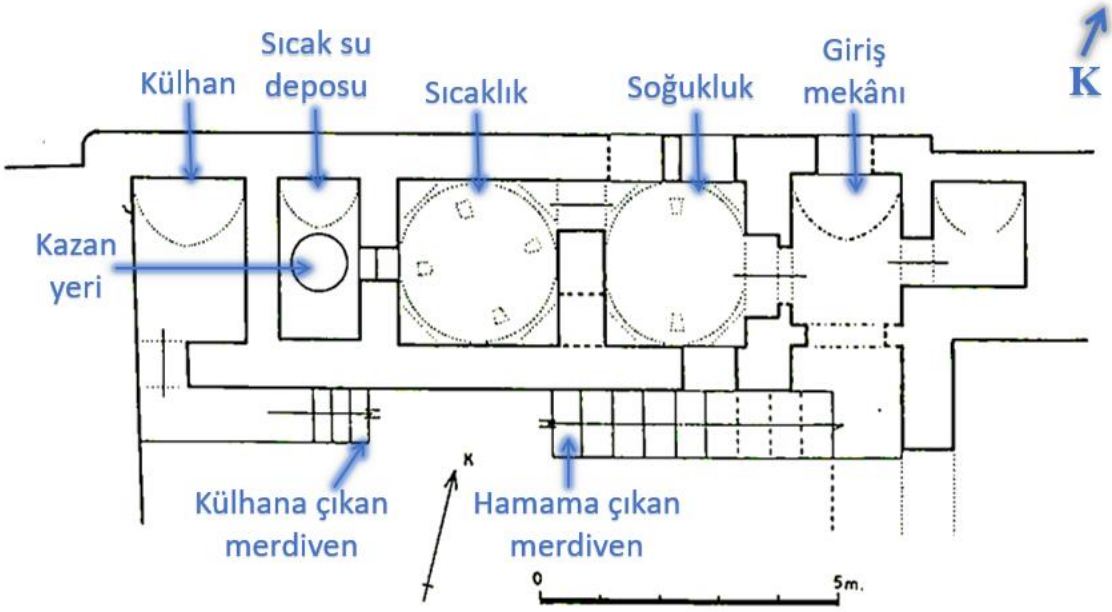

Şekil 4.234. Antalya Alara Kalesi Hamamı planı (Önge, 1995 işlenerek)

Şekil 4.235. Antalya Alara Kalesi (Altun, 1989)

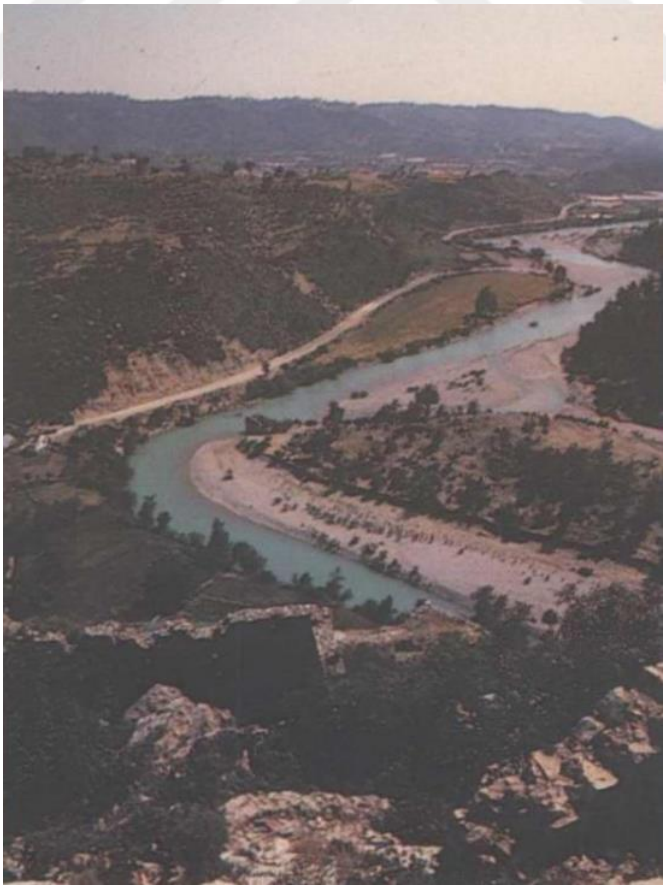

Şekil 4.236. Antalya Alara çayı ve çevresi (Yavuz, 1994)

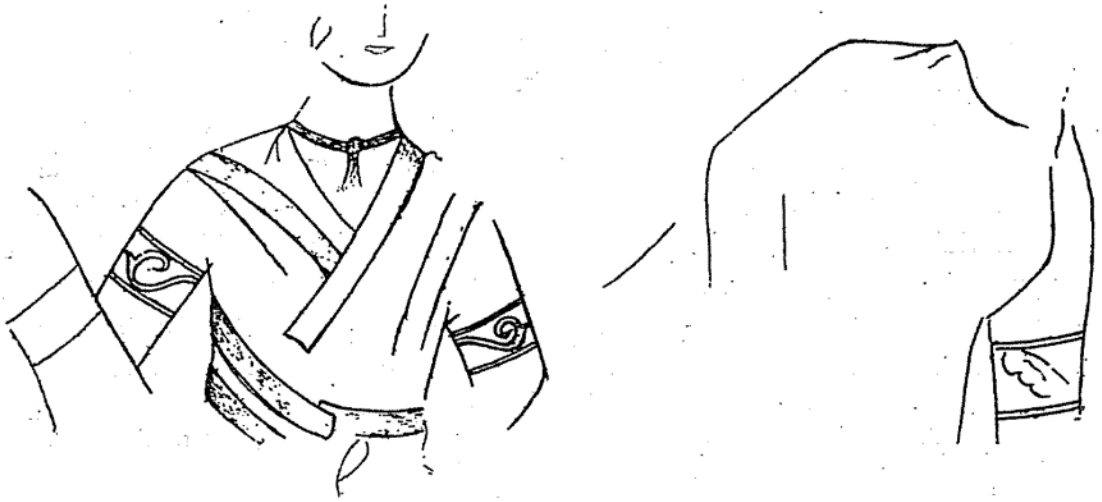

Şekil 4.237. Antalya Alara Kalesi Hamamındaki insan figürlü süsleme çizimi (Yetkin, 1970)

4.6.3. Konya Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı

Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindeki hamam Konya'nın Beyşehir İlçesi İçerişehir Mahallesi'nde cami, medrese, türbeler ve bedestenle birlikte külliye bünyesinde bulunmaktadır, bölge 2017 yılında III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiş ve yapılar kültür varlığı olarak tescillenmiştir (Anonim, 2022). Bedestenin batısında yer alan yapı Çifte Hamam ya da Büyük Hamam diye de tanınmaktadır (Beyşehir Belediyesi). Kadınlar bölümü birtakım kalıntılar haricinde yıkılmış ancak erkekler bölümü günümüze gelebilmiştir, köşeleri halvetli ve haçvari eyvanlı hamam tipinin Selçuklularda son örneğini temsil etmektedir (Erdemir, 2014). Önge (1995) külliyedeki caminin kitabesinden yola çıkarak hamamın 1295-96 yılında Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından inşa ettirildiğini düşünmektedir (Çizelge 4.33).

Yapı soyunmalık, soğukluk, sıcaklık ve külhan birimlerinden oluşmaktadır (Erdemir, 2014) (Şekil 4.238 ve Şekil 4.239). Kuzeydoğu–güneybatı doğrultusunda inşa edilen yapının soyunmalık bölümü 9,70x13,30 m ebatlarında olup kuzeybatıdan girilmektedir (Şekil 4.240), güneybatıdaki sivri kemerli kapı 1,40x3,10 m ölçülerinde bir ara hole açılmaktadır (Önge, 1995). Holün kuzeyinde 2,25x3,10 m ölçülerinde tuvalet, güneyinde 7,70x7,70 m ölçülerinde soğukluk yer almaktadır; soğukluğa açılan halvet 3,80x4 m ölçülerindedir (Önge, 1995). Soğukluğun taş döşemeli zemininde bir havuzun bulunduğu düşünülmektedir (Erdemir, 2014). Soğukluğun batısında yer alan sıcaklığın 3x4 m ölçülerinde dört eyvanı ve 3x3 m ölçülerinde dört halveti bulunmaktadır, halvetlere köşelerden sivri kemerli kapılardan ulaşılmaktadır (Önge, 1995). Güneybatı eyvanın karşı

duvarında bulunan 70 santimetre enindeki pencere su deposuna bağlantı sağlamaktadır, deponun güneybatısında külhan yer almaktadır (Önge, 1995).

Soyunmalık bölümünün üzeri kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda eşit aralıklı ve çift sıra halinde altı ahşap direğin taşıdığı ahşap kirişleme tavanla örtülmüştür (Şekil 4.241), ara holün üstü yuvarlak ışık gözlü sivri tonozla kapanmaktadır (Önge, 1995). Tuvalet sivri tonozlu çatıyla örtülmektedir; soğukluk üçgen pilastr ayaklı sivri kemerli trompların desteklediği, 7,50 m çapında (Şekil 4.242), merkezinde daire ışıklık ve etrafında üç ışık gözü bulunan kubbeyle kapatılmaktadır (Önge, 1995). Halvetlerin üzerini kubbeler, eyvanların üzerini sivri tonozlar ve sıcaklığın üzerini 5,25 m çaplı pandantifli ve 90 santimetre çapında ışıklıklı kubbe örtmektedir; su deposunun üzeri ahşap gergilerin desteklediği sivri tonozla kapatılmaktadır (Önge, 1995).

Soyunmalık bölümünün duvarı ve zeminini kesme taşlar kaplamaktadır, moloz taş duvarlı yapının kapı çerçevelerinde, kemerlerinde, bingilerinde, kubbelerinde ve tonozlarında tuğla kullanılmıştır (Önge, 1995). Soyunma kısmı ve su deposunda ahşaplar görülmektedir, sıcaklık ve soğukluk kubbeleri hariç üst örtüde toprak tercih edilmiştir (Önge, 1995). Soğukluk kubbesinde pişmiş toprak künkler, halvetlerde mermer kurnalar görülmektedir (Önge, 1995).

Sıcaklık kubbesi pandantifinde, eyvan üzengilerinde, halvetlerin üçgen bingilerinde ve sıvalı yüzeylerde geometrik süslemelere, silmelere ve kalıp basma motiflere rastlanmaktadır (Önge, 1995) (Şekil 4.243).

Çizelge 4.33. Konya Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı özellikleri

Konya Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı	
Yapı Malzemesi	Kesme ve moloz taş, tuğla, ahşap, toprak ve mermer
Plan	Dikdörtgen planlı, yan yana sıralanmış birimler
Çatı Örtüsü	Ahşap kirişleme tavan, ışıklıklı sivri tonoz ve ışıklıklı kubbe
Cephe	Masif
Yapım Sistemi	Kagir
Süsleme	Geometrik süsleme, silme ve kalıp basma motifler

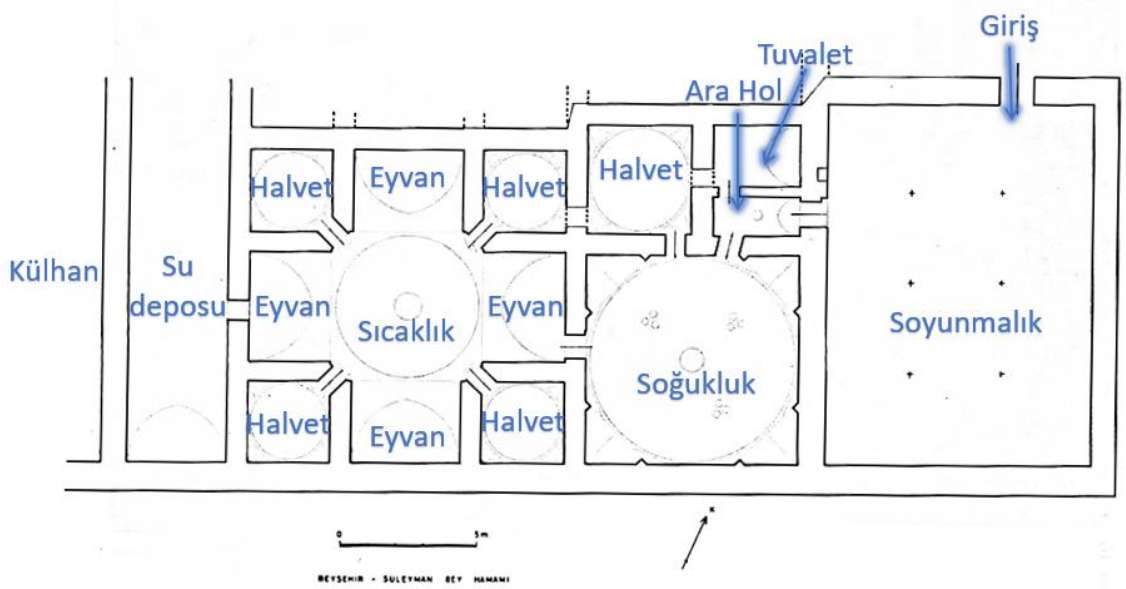

Şekil 4.238. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı plan (Önge, 1995 işlenerek)

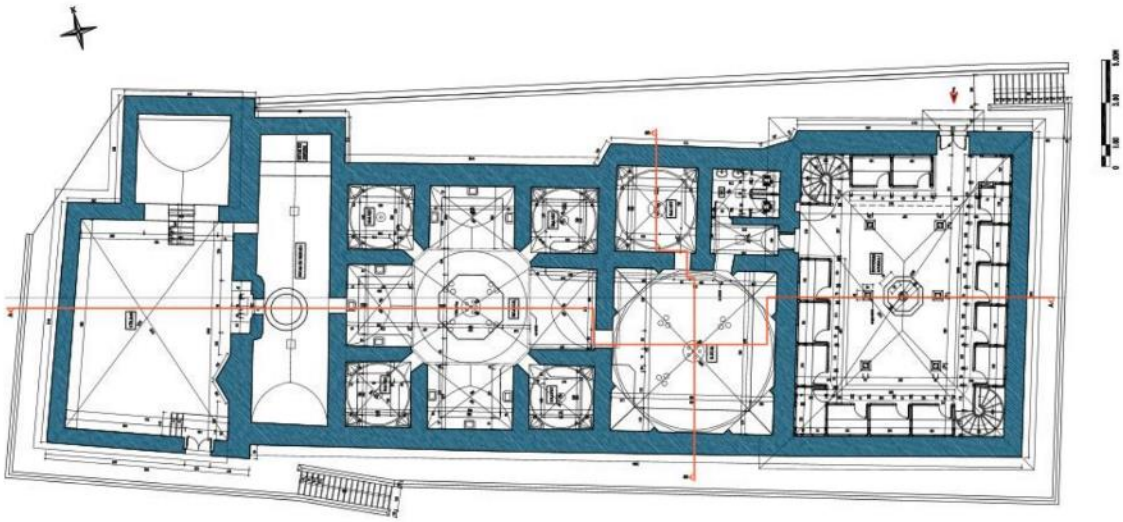

Şekil 4.239. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı plan (Biçer, 2018)

Şekil 4.240. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı soyunmalık bölümü (Biçer, 2018)

Şekil 4.241. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı güneydoğu cephesi (Biçer, 2018)

Şekil 4.242. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı soyunmalık bölümü ılıklık kubbesi (Biçer, 2018)

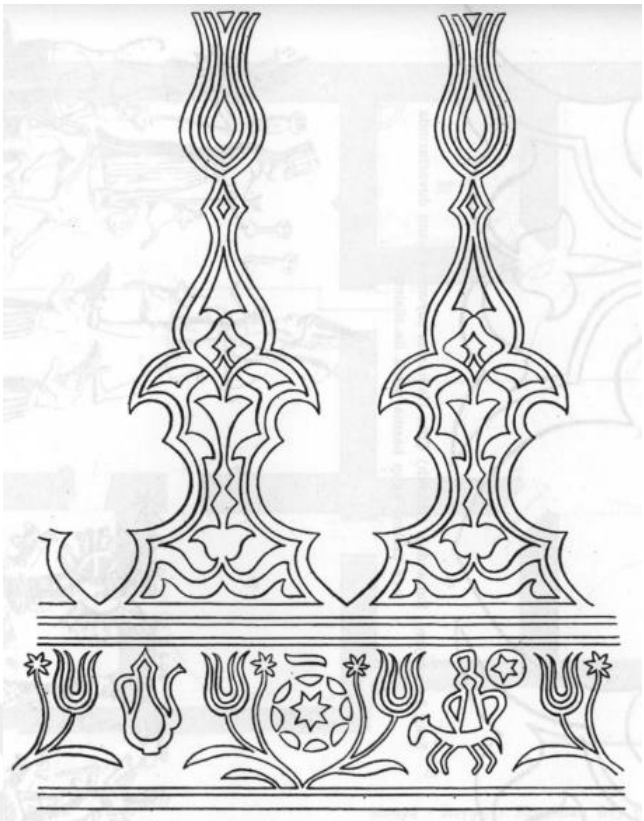

Şekil: 1 — Konya - Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı sıcaklık kısmı köşe halvetlerinde duvar sıvası üzerine kalıp basma usulü ile süsleme.

Şekil 4.243. Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı süsleme (Önge, 1968)

4.6.4. Bursa Hacı Hamza (İznik II. Murad) Hamamı

Bursa'da Ayasofya ile Mahmud Çelebi Camileri arasındaki bölgede yer almaktadır (Eyice, 1996). Herhangi bir kitabeye rastlanmayan yapının mimarisi 15. yüzyılın sonu veya 16. yüzyılın başlarını işaret etmektedir (Ülgen, 1938). Osmanlı dönemi boyunca faaliyette olan bu hamam 1930'lardan sonra Vakıflar İdaresi aracılığıyla belediyeye geçmiş ve tekrar faal duruma getirilmiştir, 1987 yılında bir tamirattan geçmiştir (Eyice, 1996). Çifte hamamın erkekler bölümünün daha geniş olması sebebiyle 16. yüzyılın başlarında kadınlar bölümünün ise 15. yüzyılın başında inşa edildiği düşünülmektedir (Ülgen, 1938) (Çizelge 4.34).

Kadınlar bölümü erkekler bölümünden 5 m kadar geriden başlamaktadır (Şekil 4.244) (Eyice, 1996). Bir bahçe içerisinden girilen kadınlar bölümü (Şekil 4.245) soğuklukla başlar, sıcaklığa açılan 2 halvet hücresi ve tuvaletle devam eder (Ülgen, 1938). Erkekler bölümü (Şekil 4.246) geniş kubbeli ve 16 köşeli şadırvanlı (Şekil 4.247) bir soğukluk ile ziyaretçileri karşılar (Ülgen, 1938). Kare planlı soyunma mekanının şadırvanı fıskiyelidir, Ilıklık bölümü bir kemerin ayırdığı 2 küçük birimden oluşmaktadır (Eyice, 1996). Holün ilerisinde 4 köşesinde halvet ve yıkanma nişleri bulunan sıcaklık ve

tuvaletler yer almaktadır (Ülgen, 1938). Sıcaklık ile bitişik olan su depoları ve kazan dairesi kadınlar bölümüyle ortaktır (Ülgen, 1938).

Erkeler soyunma bölümünün üzeri yaklaşık 9,5 mlik kubbe ile örtülüdür, üzerinde aydınlık feneri yer almaktadır (Eyice, 1996). Kubbede dilimli tromplara ve mukarnaslı pandantiflere rastlanmaktadır, erkekler sıcaklık bölümünün üzeri alçak ve aydınlık fenerli bir kubbe ile örtülüdür (Eyice, 1996). Kadınlar soyunma bölümünün üzeri daha küçük bir kubbeyle örtülmektedir, ılıklık bölümünün üzerini tek bir kubbe kapatmaktadır (Eyice, 1996). Kadınlar bölümünün ılıklık kısmı tek kubbeli bir mekân ve aynalı tonozla örtülü halvet hücresinden ibarettir, sıcaklık bölümü ise 2 kubbenin kapattığı halvet hücrelerinden ibarettir (Eyice, 1996).

Erkekler soyunma bölümünün 2 cephesinde 3 pencere bulunmaktadır (Eyice, 1996) (Şekil 4.248).

Duvarlar moloz taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş, köşelerde ise kesme taş tercih edilmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013). Kadınlar bölümünün girişi üstündeki alınlık kemeri, saçak altı testere dişi ve tüm örtü sistemi tuğladır; kadınlar bölümünün kapısı ve çökertme alınlık mermerdir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013).

Çizelge 4.34. Bursa Hacı Hamza (İznik II. Murad) Hamamı özellikleri

Bursa Hacı Hamza (İznik II. Murad) Hamamı	
Yapı Malzemesi	Moloz ve kesme taş, tuğla, mermer
Plan	Çifte hamam planlı, genelde kare birimler, asimetrik
Çatı Örtüsü	Aydınlık fenerli kubbe ve aynalı tonoz
Cephe	Çift sıra pencere
Yapım Sistemi	Kagir
Süsleme	Dilimli tromplar ve mukarnaslı pandantifler

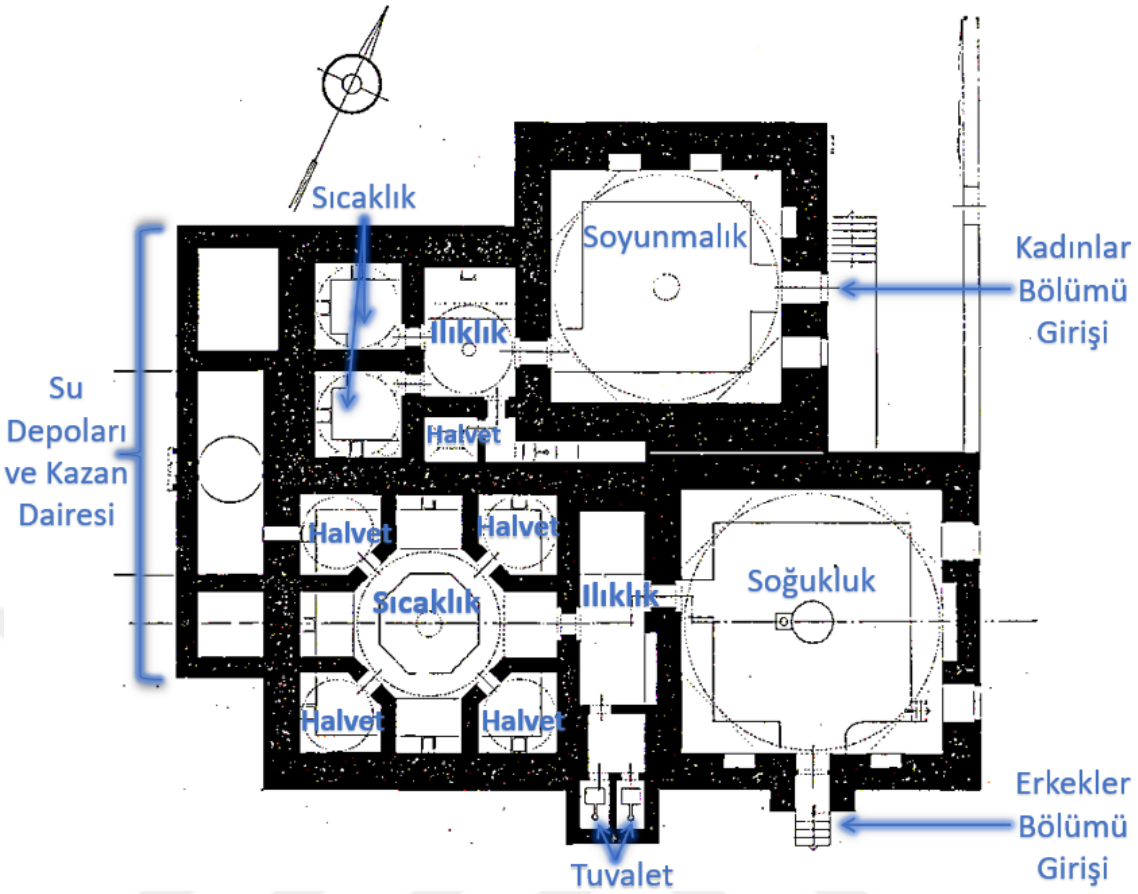

Şekil 4.244. Bursa Hacı Hamza Hamamı plan (Ülgen, 1938 işlenerek)

Şekil 4.245. Bursa Hacı Hamza Hamamı kadınlar bölümü giriş (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013)

Şekil 4.246. Bursa Hacı Hamza Hamamı erkekler bölümü giriş (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, 2013f)

Şekil 4.247. Bursa Hacı Hamza Hamamı şadırvan ve kubbesi (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2021b)

a) **b)**

Şekil 4.248. Bursa Hacı Hamza Hamamı cephe (**a)** Eyice, 1996 **b)** Goodwin, 2012)

4.6.5. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı

1556'da Mimar Sinan tarafından hâlâ ayakta olan Zeuksippos Banyoları yerine Haseki Hürrem adına bu hamam Ayasofya'ya hizmet vermesi için inşa edilmiştir (Goodwin, 2012). Sultanahmet Meydanı ve Ayasofya arasındaki bölgede 4 eyvanlı ve 4 halvetli sıcaklık tipi projesinde inşa edilmiştir (Kuban, 2013) (Şekil 4.249). Günümüze orijinal halini çok iyi koruyarak ulaşmıştır (Günay, 2014) (Şekil 4.250).

Erkekler ve kadınlar bölümünün (Şekil 4.251) yan yana olduğu hamam 75 m uzunluğundadır (Çizelge 4.35), iki bölüm hemen hemen simetriktir (Goodwin, 2012). Bir meydan yapısı olarak düşünülen bu hamamın erkekler girişinde alışılmışın dışında ziyaretçileri revaklar karşılar (Kuban, 2013) (Şekil 4.252). Erkekler kısmının soyunma bölmesinde mermer sedir ve mermer çeşmeli kare planlı bir salon bulunmaktadır, kahve ocağının yanında ileride tuvaletlerin bulunduğu soğukluğa geçilen bir kapı bulunmaktadır (Goodwin, 2012) (Şekil 4.253). Sıcaklığın ardından gelen ocak kısmı güney cephedir; kemerli bir holden geçilerek ulaşılan sekizgen sıcaklığın üçer mermer kurnalı 3 eyvanı, ortadaki mermer sedire bakan 2 oyma mermer kurnası (Şekil 4.254) ve köşelerde dar girişli özel odalarda üçer kurnası daha yer alır (Goodwin, 2012).

Tuğla tonozları ve merkezdeki küçük kubbeyi 6 sütun taşır (Şekil 4.255), soğukluğun üzerini üç kubbe kapatmaktadır (Goodwin, 2012).

Duvarları taş ve tuğla sıraları ile örülmüştür (Aslanapa, 2018).

Sütun başlıkları baklava olup köşelerinde çeşitli çiçek ve sarmal desenler bulunmaktadır, sıcaklık bölümünün köşe odalarında mukarnaslar ve mozaik mermer döşeme süslemeler bulunmaktadır (Goodwin, 2012). Sıcaklık bölümünü renkli mermer

döşemeler ve geometrik yıldız geçmelerden oluşan zengin bir motif süslemektedir (Aslanapa, 2018).

Çizelge 4.35. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı özellikleri

İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı	
Yapı Malzemesi	Taş, tuğla, mermer
Plan	Yan yana sıralanmış çifte hamam, eyvanlı tasarım
Çatı Örtüsü	Kubbe ve tonoz
Cephe	Hareketli ve pencereli
Yapım Sistemi	Kagir ve almaşık
Süsleme	Bitkisel ve geometrik motifler, mukarnas, mozaik mermer

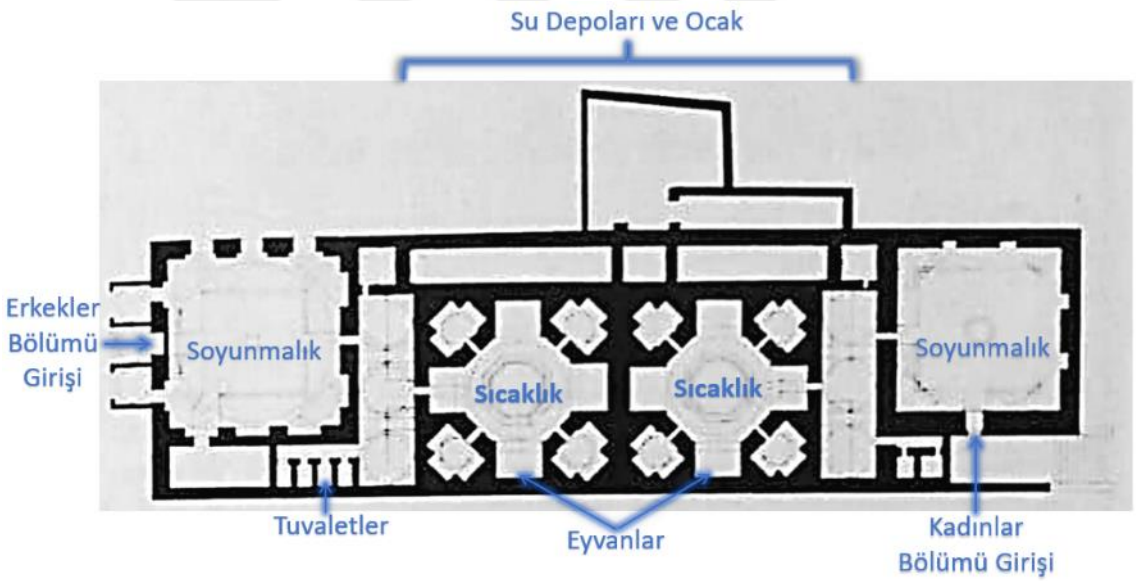

Şekil 4.249. Haseki Hürrem Sultan Hamamı plan (Goodwin, 2012 işlenerek)

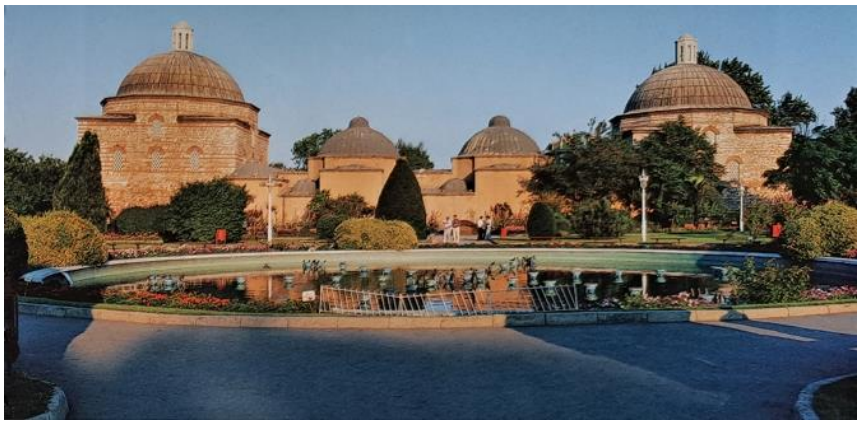

a)

b)

Şekil 4.250. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı genel görünüş (**a)** Günay, 2014b **b)** İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, 1937)

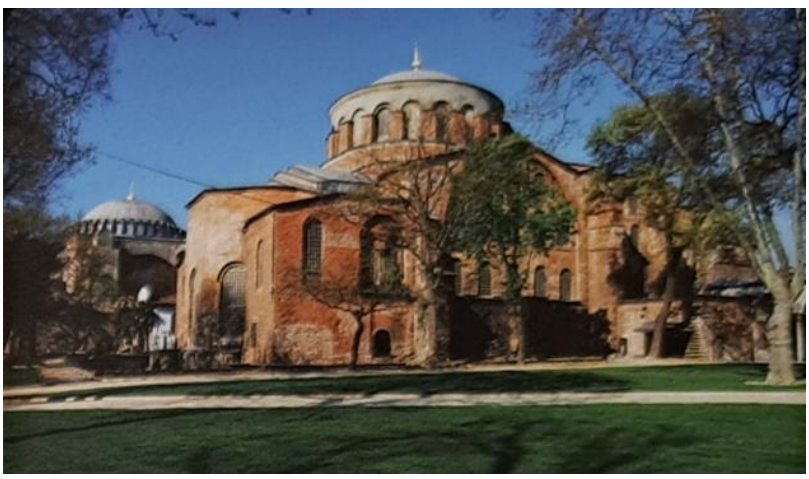

a) **b)**

Şekil 4.251. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı kadınlar girişi (**a)** Kuban, 2013 **b)** İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü)

Şekil 4.252. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Hamamı erkekler girişi (Günay, 2014b)

a) **b)**

Şekil 4.253. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı **a)** soyunma yeri **b)** soğukluk (Günay, 2014a)

a) **b)**

Şekil 4.254. İstanbul Haseki Hürrem Sultan (Ayasofya) Hamamı **a)** eyvan **b)** göbek taşı (Günay, 2014a)

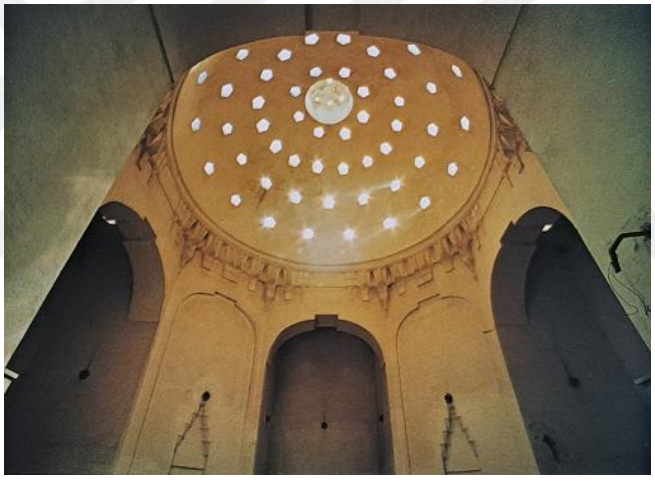

Şekil 4.255. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Hamamı kubbe içi (Günay, 2014a)

4.6.6. İstanbul Cağaloğlu Hamamı

Hamam İtalyan kökenli Cicala Sinan Paşa olarak bilinen vezirin ismini taşımaktadır, Sultan I. Mahmut Ayasofya cami içinde kütüphaneye gelir sağlaması amacıyla yaptırmıştır (Eyice, 1993). İstanbul'un son büyük çarşı hamamı olan yapının kapısı üzerinde kitabesi bulunmaktadır (Şekil 4.256), mimarının ismi Hüsrev olarak bilinmektedir (Eyice, 1993). 1741 yılında çifte hamam olarak inşa edilmiştir; sıcaklık kısmının kemerleri, kurnaları, muslukları ve halvet hücrelerinin girişleri barok üsluptadır (Goodwin, 2012) (Çizelge 4.36).

Daha geniş ebatlarda olan erkekler bölümüne merdivenlerle ulaşılmaktadır; mermer kemerli dış kapının (Şekil 4.257) ardından 14x14 m, kare planlı ve ortasında mermer

şadırvan havuzu bulunan soyunma kısmına (Şekil 4.258) kitabeli başka bir kapıdan geçilmektedir (Eyice, 1993). Ilıklık bölümünü birbirlerine ve duvarlara kemerlerle bağlı 4 sütun, ortadakiler geniş ve yanındakiler dar olmak üzere toplam 9 kısımla oluşturmaktadır (Şekil 4.259); bu kısmın solunda tuvaletler bulunmaktadır (Eyice, 1993). 12,5 m ebadındaki kare halvet bölümünün ortasında sekiz sütun ve üç eyvan ile köşelerinde dört halvet daha yer almaktadır, eyvanların birinden kubbeli küçük bir birime şevli geçit bulunmaktadır (Eyice, 1993). Kadınlar bölümünün soyunma yeri büyük kare bir boşlukla erkekler bölümünden ayrılmaktadır, ılıklık kısmının solunda 2 sütunun ayırdığı 3 birim vardır (Eyice, 1993). Halvet hücrelerinin erkekler bölümünden farkı köşelerde perde duvarların bulunmayışıdır, her 2 kısmın da dışında cephe boyunca uzanan su deposu bulunmaktadır (Eyice, 1993).

Erkekler soyunma bölümünün üzerini tromp dilimli ve aydınlık fenerli kubbe örtmektedir; ılıklık bölümünün üzerini ortada beşik tonoz ve kubbe, yanlarda aynalı tonozlar kapatmaktadır (Eyice, 1993). Ilıklık bölümünün sağındaki dikdörtgen birimin üzerini beşik tonoz örtmektedir, halvet eyvanlarının üzerini kubbeler kapatmaktadır (Eyice, 1993). Kadınlar ılıklık bölümünün üzerini büyük bir kubbe örtmektedir (Eyice, 1993) (Şekil 4.260).

Kemerlerin arasındaki dolgu duvarlarda üçer pencere yer almaktadır (Eyice, 1993).

Ilıklık bölümünün birimleri mermer perdelerle ayrılmıştır ve kapıları barok profillidir, sütun başlıklarının üst köşeleri volütlü ve ortası oval madalyon ile dört yaprak süslemektedir (Eyice, 1993).

Çizelge 4.36. İstanbul Cağaloğlu Hamamı özellikleri

İstanbul Cağaloğlu Hamamı	
Yapı Malzemesi	Taş, mermer
Plan	Kare plan, eyvanlı tasarım, çifte hamam, ortak ocak
Çatı Örtüsü	Aydınlık fenerli kubbe, beşik ve aynalı tonoz
Cephe	Masif
Yapım Sistemi	Kagir
Süsleme	Barok

Şekil 4.256. İstanbul Cağaloğlu Hamamı kitabesi (Eyice, 1993)

Şekil 4.257. İstanbul Cağaloğlu Hamamı girişi (Ertuğrul, 2015)

Şekil 4.258. İstanbul Cağaloğlu Hamamı (Ertuğrul, 2015)

Şekil 4.259. İstanbul Cağaloğlu Hamamı sıcaklık kısmını gösteren 19.yy gravürü (Goodwin, 2012)

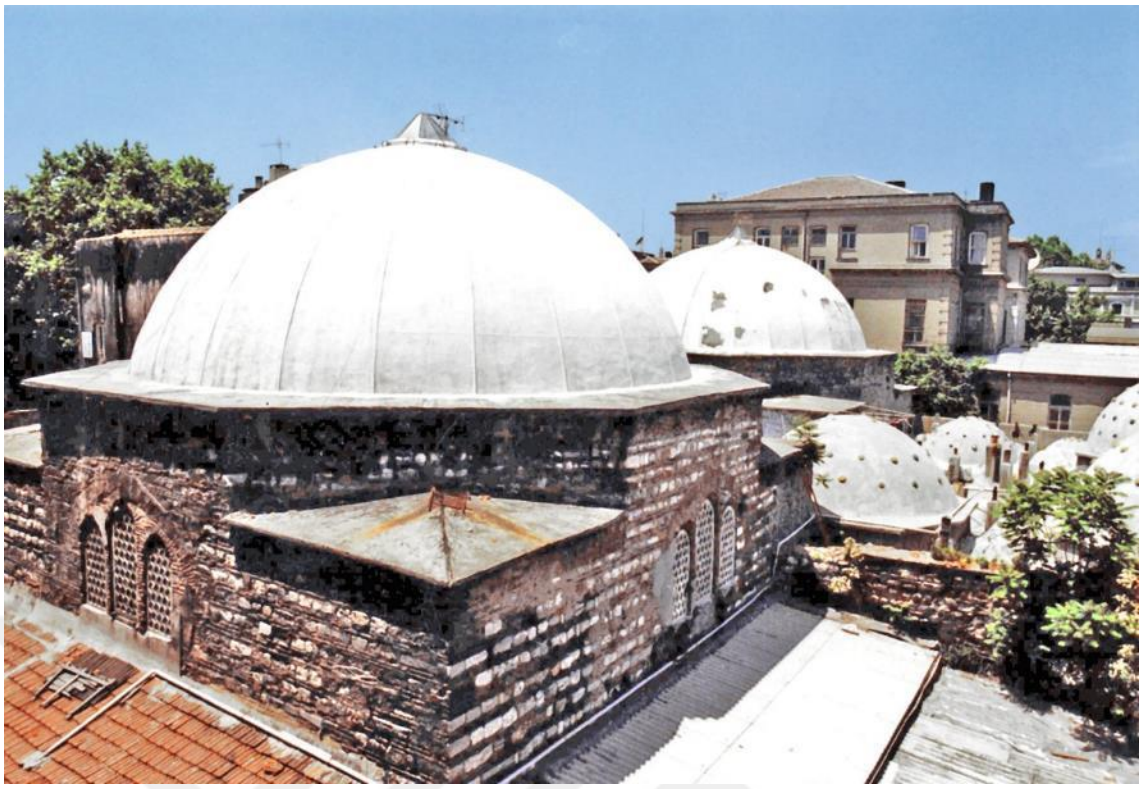

Şekil 4.260. İstanbul Cağaloğlu Hamamı çatısı (Eyice, 1993)

4.7. Tartışma

4.7.1. Külliyelerin Karşılaştırılması

Anadolu Selçuklu külliyeleri günümüz anlamında anladığımız yapı topluluklarından farklı bir birleşim gösterir. Birbirinden bağımsız olarak inşa edilen birimlerin yan yana gelmesiyle oluşur. Genelde bitişik nizamda inşa edilmiş iki yapının veya daha sonradan bunlara eklenen bir türbenin de yer aldığı yapılaşma modelidir. Anadolu Selçuklularda baştan inşa edilecek tüm yapıların yer aldığı bir plan tasarımı söz konusu değildir. İnşa edilen ilk yapıya daha sonrasında eklemlenen diğer yapılarla tasarım şekillenir. İlk yapının bir kısmının yıkıldığı üzerine diğer yapının eklendiği, işlev değiştiren birimlerin yer aldığı, birleşik inşa edilen birimlerdeki geçişlerin kesin bir şekilde ayrılmadığı, topluluktaki yapılar arasına sokakların girdiği ve plan akslarının birbirini tutmadığı yerleşimler görülmüştür. Çatı örtü sistemlerinde genelde düz çatı kullanılmış sadece vurgulanmak istenen türbe veya mihrap gibi birimlere çift cidarlı sivri kubbeler eklenmiştir. Yapıların tamamen bitmemesi ve çok uzun yıllar alması sebebiyle birimler arasında teknikte ve uygulamada farklılıklar görülür.

Osmanlı külliyeleri tasarlanırken geniş ölçekte ve değişik işlevlerde bölgesel planlamaların yapıldığı görülür. Başlarda aralarına başka birimlerin de girdiği dağınık

yerleşimler söz konusuyken ilerleyen zamanlarda daha toplu planlara geçilmiştir. Mevcut topografya uyum sağlanmış ve birçok insan için sosyalleşme mekanları oluşturulmaya çalışılmıştır. Süleymaniye Cami taçkapısı ve Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nin çift cidarlı çatısıyla ilk ve son olarak Selçuklu mimarisi taklit edilmiştir. Hemen hemen tüm birimlerin üstü küçük kubbelerle kapatılmıştır. Son dönemlerde asimetrik ve yuvarlak planlara geçilmiştir. Başlardaki sade ve süslemesiz anlayış yerini tüm yapı ögelerine hâkim üç boyutlu yoğun bezeme ve süslemelere bırakmıştır. Yine ilk zamanlarda tüm birimlere hemen hemen eşit ölçüde mekân planlaması uygulanırken, sonrasında en büyük alan ve inşa edilme önceliğinin camiye geçtiği etrafına ise diğer birimlerin yerleştirildiği görülmüştür. Osmanlı külliyeleri hükümdarların hem güç ve şöhret gösterisi için hem de daha fazla insana hizmet vermek için devletin imparatorluk olmasıyla giderek büyüyen ve gösterişi artan yapılar olarak gelişme kaydetmiştir.

4.7.2. Camilerin Karşılaştırılması

Anadolu Selçuklu camileri sahınlara ayrılmış iç mekân bölümleriyle mekân bütünlüğü olmayan yapılardır. Taçkapı ve mihrap kısımları ön plana çıkarılmıştır. Masif cephelere sahiptirler. Ağırlıklı olarak taş malzeme tercih edilmiş ve bununla bağlantılı olarak taş işçiliği ve süslemesi yoğun kullanılmıştır. Moloz taşla inşa edilen yapılar kesme taşla kaplanmıştır. Yer yer tuğla ve ahşap da kullanılmıştır. Sütunlar süsleme olarak kullanılmış taşıyıcı olarak ayaklar tercih edilmiştir. Mihrap önü kubbeleri ve düz çatılı eyvanlarıyla klasikleşmişlerdir. Çatılarda toprak kaplı düz örtüler görülür. Kalın gövdeli ve daha kısa boylu minareler inşa edilmiş gövdeleri yoğun şekilde ve renklerde süslenmiştir.

Osmanlı camilerinin ilk döneminde sütun başlıklarında ve küfeki taş arasına 3 tuğla kullanımında Bizans, almaşık tuğla-taş tekniği kullanımıyla da Anadolu Selçuklu mimarisinin etkileri tespit edilmiştir. Tek kubbeli, kare ve minaresiz yapılar inşa edilmiştir. Klasik dönemde ana kubbeyi destekleyen yarım ve daha küçük kubbelerle merkeziyetçi anlayış vurgulanmıştır. Yapılar payandalarla desteklenmiş ve ağırlık kuleleri koyulmuştur. Revaklar varlığını sürdürmüş, giriş sayısı artmıştır. Son dönem camilerde barok, rokoko ve ampir unsurlar görülmüştür. Plan şemaları girintili çıkıntılıdır. İnce uzun yapıda, 2-6 arasında sayıda ve birden fazla şerefeli minareler sade tarzda inşa edilmiştir. Osmanlı camilerinde ana mekânda merkeziyetçilik esas olmuş, mekânı bölen dikey elemanlara yer verilmemiştir. Kubbeler büyümüş ve biriyle ana mekânın tamamı kapatılmaya çalışılmıştır. Camilerin şadırvanlı açık avluları harimden

ayrılarak giriş kısmına taşınmıştır. Girişlere son cemaat alanları eklenmiştir. Planlarda ve çatılarda sık sık yuvarlak şekiller kullanılmıştır.

4.7.3. Medreselerin Karşılaştırılması

Anadolu Selçuklu medreseleri yoğun süslemeli taç kapıları, bir veya daha fazla eyvanlı ve revaklı plan tipine sahiptir. Açık ya da kapalı avlulu olarak inşa edilmişlerdir. Tek başına bir yapı olarak inşa edilmişlerdir. Bazılarının birer mekânı türbeye ya da mescide dönüştürülürken bazılarına bitişik olarak türbe inşa edilmiştir. Masif kütleler olarak inşa edilen bu yapılarda pencereler küçük açıklıklar halinde cephelerin üst kısmına konumlandırılmıştır. Yapı malzemesi olarak genelde duvarlarda taş üst örtüde tuğla tercih edilmiştir. Çatı örtüsünde ise ağırlıklı olarak tonozlar kullanılmıştır, kubbe ise sadece dershane, mescit ve avlu üstünde kullanılmıştır. Kapalı avlulu plan tipindeki çatıyı oluşturan kubbenin ortasında boşluk yer alır. Medrese odalarının nasıl ısıtıldığında dair bilgiler kesin değildir.

Osmanlı medreseleri başlangıçta eyvanlı ve revaklı olarak dikdörtgen plan şemasına sahip olsa da ilerleyen yıllarda eyvansız ya da revaksız olarak çokgen şekillerde plan şemalarına rastlanmıştır. Açık ya da kapalı avlu plan tipi devam etmiştir. Merkezi plan şemaları öne çıkmıştır. Sıklıkla külliye birimler içerisinde bulunmuşlardır. Bünyelerinde türbe ya da mescide rastlanmamıştır. Bu durum bu işlevleri yerine getirecek yapıların külliye içerisinde ayrı birimler halinde bulunmasıyla açıklanabilir. Cepheleri çift sıra pencere düzeninde olup bol ışık ve hava alması sağlanmış, etrafını çeviren dış avlu duvarlarına da pencereler açılarak binanın çevre ile ilişkisi güçlendirilmiştir. Yapı malzemesi olarak taş ve tuğla birlikte tercih edilmiş ve almaşık örgü sistemi kullanılmıştır; kiremit, mermer, granit, kurşun ve ahşap gibi malzemeler de yapılarda kendilerine yer bulmuştur. Çatı örtüsünde irili ufaklı kubbeler kullanılmıştır, kubbe boyutuna göre aydınlık fenerleri ve kubbe kasnağına pencere boşlukları açılmıştır. Odaların içerisinde bulunan ocak nişleri ısıtma problemine çözüm getirmiştir.

Tıp alanında teorik ve pratik eğitim veren kurumlar olan darüşşifalar mimari açıdan medreselerden farklılık göstermemesi sebebiyle bu grupta incelenmiştir.

4.7.4. Mezar Anıtlarının Karşılaştırılması

Anadolu Selçuklu mezar anıtlarında bodrum katta yarıya kadar toprağa gömülü olarak mezar odaları (mumyalık) bulunur. Giriş kapıları diğer Anadolu Selçuklu yapı tiplerine göre daha sade tutulmuştur. Aydınlanma alttaki küçük ve az sayıdaki pencereden

sağlanır. Kubbe ve külahtan oluşan çift cidarlı çatı örtüsü sağırdır. Kümbetlerde görevli hafız ya da cüzhan gibi kişiler için ayrılmış birimlerin varlığı hakkında bilgi yoktur, varlarsa da tasarımda onlara ait mekanların olmayışı bu faaliyetin sınırlı olduğunu gösterir. Ziyaret odalarının iç tezyinatı sade tutulmuştur. Yapılarda üstten mazgal pencere ve alttan dikdörtgen açıklık aydınlanma yöntemlerinden sadece biri tercih edilmiştir hatta ikisinin de tercih edilmediği duvarlar da bulunmaktadır, cepheler genelde masif özellik gösterir. Saçak silmeleri altında gövdeyi saran yazı kuşakları ve süslemeli şeritler karakteristiktir. Bu dönemin kümbet tipolojisine bakıldığında çoğunun poligonal hatta silindirik gövdeli ve kare olmasının yanı sıra eyvan tipine de rastlanır.

Osmanlıda mezar odası (mumyalık) ile iki katlı yapı uygulaması terkedilmiştir ancak mezar anıt cepheleri çift sıra pencere düzenlemesi sayesinde dışarıdan 2 katlı gibi algılanmaktadır. Kubbenin alt kısmında rastlanan kasnak uygulaması sıklıkla görülür. Süslemeler yoğun olarak iç duvarlarda neredeyse boşluk kalmayacak şekilde görülür. Aydınlanma çift hatta 3 sıralı pencerelerle sağlanır, kubbe kasnağına açılan pencere açıklıkları da görülür. Osmanlı türbeleri bina içindeki altın gibi değerli madenler yüzünden hazine niteliğinde binalar olmaktadır bu sebeple ziyaretçilere her zaman açık değildir; yine aynı sebeple yapıların kapıları kilitlenmiş, alt pencerelere demir parmaklıklar takılmış, türbedar ve diğer hizmet görevlileri tarafından korunmuştur. Bu görevliler için ayrılmış birimler türbe mimarisi tasarımını etkiler. Yapılara içte veya dışta eklenen birimler görülür. I. Abdülhamid'den itibaren türbe yanına hayır binası şeklinde bir planlama görülür. İlk defa baldaken tarzı açık türbelere de bu dönemde rastlanır.

4.7.5. Han ve Kervansarayların Karşılaştırılması

Anadolu Selçuklu han ve kervansaraylarından günümüze gelebilenler ticaret yolu güzergahlarında yani şehirlerin dışında inşa edilmişlerdir. Kervansaraylar çok işlevli yapılardır, genelde ticaret amaçlı ve ücretsiz olarak kullanılmışlardır. Dikdörtgen ve simetrik plan şemalarına rastlanır, açık ve kapalı kısımlar ayrı ayrı tasarlanmıştır. Mekanlar ortak kullanıma olanak sağlamaktadır. İnsanların yanında hayvanlara da hizmet verecek bölümlere yer verilmiştir. Sultan kervansarayları daha büyük ölçülerde inşa edilmiştir. Taçkapılar alışılmış şekilde gösterişle misafirleri karşılar. Destek kuleleri vazgeçilmez unsurlardır. Sadece tek katlı planlara rastlanır. Pencereler küçük, mazgallı ve cephelerin üst kısımlarına konumlanır. Yapı malzemesi olarak moloz ve kesme taş görülmektedir. Çatı örtüsü olarak genelde kubbe ve tonozlar tercih edilmektedir. Tüm yapılar kagir olarak inşa edilmiştir.

Osmanlı hanlarının çoğu şehirlerde çarşı veya bedesten içlerinde inşa edilmişlerdir. Ticaret yanında konaklama ihtiyacını da karşılayan Osmanlı hanları ait oldukları vakıflara gelir sağlamak amacıyla hizmet etmiştir. Planlarda simetriyi bozmuş araziye ve çevre etkenlere göre şekillenmeye başlamışlardır. İlerleyen dönemlerinde alt katın depo üst katın konaklama hizmeti verdiği çok katlı hanlar görülmektedir. Odaların küçülerek kişiselleştirildiği planlar görülür; odalarda ocaklar, pencere ve kapılar bulunmaktadır. Giriş sayıları artmış, dükkân dizileri eklenmiştir. Açık ve kapalı mekanlar birbiriyle bütünleşik şekilde tasarlanmıştır. Cephelerde hareket yapı kütleleriyle sağlanmıştır. Süslemeler odalara ve çatılara taşınmıştır. İnsana hizmet veren birim tasarımları yapılmıştır. Pencereler çift hatta 5 sıraya kadar çıkmış, boyutları büyümüş ve sayıları artmıştır; pencerelerde alınlıklar ve süslemelere rastlanmaktadır. Yapı malzemesi olarak taş, tuğla, mermer, demir ve ahşap malzemeler görülmektedir. Devşirme malzeme kullanımına da rastlanmıştır. Çatı örtüsü olarak kubbe ve tonozun yanı sıra eğimli kırma çatılar da tercih edilmektedir. Tüm yapılar kagir olarak inşa edilmiştir.

4.7.6. Hamamların Karşılaştırılması

Selçuklu hamamlarında genel olarak asimetrik planlar görülmüş, Birimler birbiri ardına sıralanarak planların oluştuğu gözlemlenmiştir. Çifte hamam tipolojisinde su deposu ve külhan ortak kullanılmıştır. Yapılar zengin süslemelerle bezenmiştir. Cepheler genelde masif tutulmuştur. Çatı örtüsünde ışık gözlü tonoz ve kubbelerin yanı sıra ahşap kirişleme tavana da rastlanmıştır. Yapı malzemesi olarak taş, tuğla, ahşap, toprak ve mermer kullanımları görülmüştür.

Osmanlı hamamlarında simetrik planlara da rastlanmıştır. Planlarda merkeziyetçilik görülmüştür. Selçuklu planı başlarda devam etmiştir. Bizans hamamları yerine inşa edilmişlerdir. Çifte hamam tipolojisinde su deposu ve külhan ortak kullanılmıştır. Süslemeler daha azdır. Cepheler hareketlidir. Çatı örtüsünde aydınlık fenerli kubbeler ve yer yer tonozlara rastlanılmıştır. Yapı malzemesi olarak taş, tuğla ve mermer kullanımları görülmüştür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı'da İstanbul, Edirne ve Bursa başkentlerinde ve Amasya gibi bazı şehzade sancaklarında imar faaliyetleri yoğunlaşırken, Anadolu Selçuklular Anadolu'nun dört bir yanına yayılarak mimari eserler bırakmışlardır. Anadolu Selçuklular kervansarayları Osmanlılar ise camileri ön planda tutarak mimari eserler vermişlerdir. Yapı kompleksleri belirtilen bu yapılar çevresinde gelişerek oluşturulmuştur. Osmanlı'da genel olarak işlevselliğin ön planda olduğu asimetrik yapılar Anadolu Selçuklu'da ise estetiğin ön planda olduğu simetrik yapılar görülmüştür. Bunun sebebi Osmanlı'nın çoğu yapısını başkentlilere inşa etmesi ve mimari eser çokluğundan dolayı tasarım alanlarında kısıtlamalar olması gösterilebilir.

Anadolu Selçuklular dört bir yana uzanan ticaret yollarında abidevi görünüşlü kervansaraylar inşa ederek Anadolu'ya sağlam bir şekilde yayılmışlar ve mimarideki yüksek kültürlerini başarılı şekilde göstermişlerdir. Anadolu Selçuklu sultanları han inşaatlarına büyük önem vermişler hatta saray ve köşklerden daha ihtişamlı kervansaraylar inşa ettirmişlerdir. Anadolu Selçuklu kervansarayları Osmanlı'daki külliyeler gibi çok fonksiyonlu yapılardır. Anadolu Selçuklu yapı grupları içeresinde iç mekânda en çok süsleme ve bezemeye rastlanan grup hamamlardır, diğer grupların dini işlevleri sebebiyle uygun olmaması ve hamam geleneğiyle sazlı eğlencelerin yapıldığı düşünülecek olursa bu durum normal karşılanır. Anadolu Selçuklu hamamları genel olarak tüm yapı grupları içerisinde en az korunanlarıdır, bu durumun sebebi günümüzde işlevlerine çok ihtiyaç duyulmaması olabilir. Bazı Osmanlı yapılarının Bizans yapıları yerine (Haseki Hürrem Sultan Hamamı gibi) inşa edildikleri görülmüştür. Anadolu Selçukluları mimariye taçkapı ve Rumi bezeme öğelerini kazandırmışlardır.

Her iki devletin de cami ve türbe girişleri genelde kuzeydendir, bunun sebebi İslami kurallar gereği mihrabın güneyde inşa edilmesi zorunluluğu ve namaz kılanlara saygıdan ötürü giriş çıkış sirkülasyonunun kuzeyden olması gösterilebilir. Her iki devlette de kadın banilerin inşa ettirdiği yapılar görülmektedir (Çizelge 5.1).

Çizelge 5.1. İki devletin kültür varlıklarının karşılaştırılması

	ANADOLU SELÇUKLU	OSMANLI
Coğrafi Dağılım	Anadolu'ya yayılmış	İstanbul, Edirne, Bursa ve Amasya
Ön Planda Tutulan Yapı Grubu	Kervansaray	Cami
Ön Planda Tutulan Tasarım Etkeni	Estetik ve simetrik	İşlevsellik ve asimetri
Baskın Yapı Elamanı	Taçkapı	Kubbe
Yoğun Süslemeli Yapı Grubu	Hamam	Cami
Baniler	Hem kadın hem erkek	Hem kadın hem erkek
Külliyeler	Bağımsız birimlerin farklı zamanlarda birbirine eklemlenmesiyle oluşur.	Çeşitli işlevlerde, bölgesel planlama
Camiler	Sahınlara bölünmüş iç mekanlar	Merkezi büyük iç mekanlar
Minareler	Rastlanmadı ya da kalın kısa, gövdede yoğun süsleme	Şerefesi ve minare sayısı çok, kaideli, ince uzun
Medreseler	Avlulu ve tek olarak inşa edilmişler, bünyesinde başka birimler de bulundurabilirler.	Kompleks parçası olarak inşa edilmişler, odalarda ocak nişleri yer alır.
Mezar Anıtları	Mumyalık katı, saçak altı yazı kuşağı ve süslemeli şeritler karakteristiktir.	Tek katlı, iç duvar süslemeleri yoğun, kubbe altı kasnaklı, yapıdaki altın gibi değerli madenler yüzünden güvenlik önlemleri alınmış ve ziyaretçilere belli saatlerde açılmıştır. İlk baldaken tarzı türbeler görülür.
Han ve Kervansaraylar	Şehir dışında, ticaret yollarında inşa edilmişlerdir. Tek katlı, destek kuleli, hayvanlara da hizmet veren, çok işlevli, açık ve kapalı kısım ayrı olarak yapılmışlardır.	Şehir içinde, çarşı ve bedestenlerde inşa edilmişlerdir. Çok katlı, açık ve kapalı kısım bütünleşik, dükkanların da olduğu yapılardır.
Hamamlar	Zengin süsleme, su deposu ve külhan çifte hamamlarda ortak kullanılmış, çatıda ışık gözleri görülmektedir.	Su deposu ve külhan çifte hamamlarda ortak kullanılmış, çatıda ışık gözleri görülmektedir.

Yapı malzemesi	Taş, mermer, ahşap, tuğla, toprak, kireç	Taş, pirinç, mermer, alçı, kurşun, ahşap, tuğla, kiremit, granit, cam, demir ve devşirme malzemeler
Çatı	Genelde düz çatılar, vurgulanmak istenen türbe veya mihrap gibi birimlere çift cidarlı sivri kubbeler	İrili ufaklı kubbeler başta olmak üzere tonozlar ve kırma çatılar, ışıklık boşlukları
Cephe	Tek katlı, masif, küçük ve az sayıda pencere, yoğun bezemeli taçkapı, destek kuleleri ve payanda	Çok katlı ve çok sıralı pencereler, kubbe ve kasnaklarda açıklıklar, birden fazla girişler, kemerli pencereler, çıkıntılı saçak ve korniş silmeler, kütle hareketli cepheler
Yapım Sistemi	Kagir ve yığma	Kagir ve yığma
Süsleme	Mukarnas, geometrik, bitkisel ve hayvan figürleri, sütunce, insan figürlü fresk, çini, kündekari, yazı kuşağı, kalem işi, kabartma ayet, niş, rumi süs	Malakari, kündekari, nakış, hat, çini, bitkisel ve geometrik motif, mukarnas, mozaik mermer, rumi bezeme, S ve C eğrileri, yuvarlak katlı profil, yazı levha ve madalyon, boya, renkli cam, kitabe, taş oyma, sedef ve gümüş bezeme, altın yaldız

KAYNAKLAR

Anonim (1983). *Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkez).* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

Anonim (2011a). Soydemir, S. (Ed.) *Osmanlı Mimarisi, Usûl-i Mi'marî-i Osmanî.* İstanbul: Çamlıca Basım Yayın

Anonim (2011b). *Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Anonim (2022). *Eşrefoğlu Camisi Yönetim Planı.* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Akalın Eryavuz, Ş. (1998). Hudâvend Hatun Kümbeti. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 18*, 284-285

Akalın Eryavuz, Ş. (2022). Kervansaray. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 25,* 299-302.

Akok, M. (1967). Kayseri'de Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi. *Türk Arkeoloji Dergisi, XV(I),* 5-44, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968

Akok, M. (1970). Konya'da Sahîb-Ata Hanikâh, Camiinin Röleve ve Mimarisi. *Türk Arkeoloji Dergisi, XIX (II)* 5-38, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972

Akok, M. (1976). Konya Beyşehirinde Eşrefoğlu Camii ve Türbesi. *Türk Etnografya Dergisi, XV*, 5-34

Akozan, F. (1969). Türk Külliyeleri. *Vakıflar Dergisi, 8,* 303-308.

Aksaray Belediyesi. (2021). *Aksaray*. Erişim adresi https://www.aksaray.bel.tr/PdfSayfa.aspx?id=73 (Erişim tarihi 16.09.2023)

Akyurt, Y. (1940). Beyşehri Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi. *Türk Arkeoloji Dergisi, (4),* 91-132.

Alioğlu, E. F. ve Aydemir, O. (2012). Nuruosmaniye Camisi ve 2010-2012 Yılları Restorasyonu. *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 5,* 78-90.

Altun, A. (1988). Orta Asya Türk Sanatı ile Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Mimarisi. *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri, 1*, 33-44.

Altun, A. (1989). Alara Kasrı. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2*, 342.

Arık, M. O. (1967). Erken Devir Anadolu -Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri. *Anadolu, (11),* 57-100. DOI: 10.1501/andl_0000000097

Arık, M. O. (1969). Malatya Ulu Camiinin Asli Planı ve Tarihi Hakkında. *Vakıflar Dergisi, VIII*, 141-148.

Arslan, D. (2018). Tarihsel Konumu ve Mimarisiyle Nusretiye Camii. *Arış Dergisi, 13,* 53-85.

Aslanapa, O. (1957). Selçuk Devlet Adamı Mübarizüddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Abideler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, II, (1)*, 97-111

Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aslanapa, O. (2007). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Aslanapa, O. (2018). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Atçeken, Z. ve Bedirhan, Y. (2012). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Aydın, N. G. (2017). *Bursa Orhan Gazi Külliyesi. (Yüksek Lisans Tezi).* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Ayverdi, E. H. (1956). Orhan Gazi Devrinde Mimari. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, *I*, 115-155.

Ayverdi, E. H. (1966). *İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630- 805 (1230- 1402).* İstanbul

Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mi'marisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451).* İstanbul: Baha Matbaası.

Ayverdi, E. H. ve Yüksel, İ. A. (1976). *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Baha Matbaası.

Barkçin, S. Ş. (2019). Süleymâniye: Mekânın Müziği. *Düşünen Şehir, 9,* 138-148.

Beyşehir Belediyesi. *Eşrefoğlu Hamamı / Eşrefoğlu Bathhouse.* Erişim adresi https://www.beysehir.bel.tr/gezilecek-yerler/48 (Erişim tarihi 26.10.2023)

Biçer, A. (2018). *Beyşehir Eşrefoğlu Külliyesi Restorasyon Sorunları. (Yüksek Lisans Tezi)* Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Bilge, A. (1973). Mimar Sinan Hakkında Araştırmalar II. *Sanat Tarihi Yıllığı, 5*, 141-174. Erişim adresi https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusty/issue/34603/382131

Bozkurt, N. (2003). Medrese. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 28*, 323-327.

Bucak Belediyesi. *İncirhan.* Erişim adresi https://www.bucak.bel.tr/bucak/Gezi-Rehberi/Incirhan/11 (Erişim tarihi 18.09.2023)

Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2021a). Bilgi İşlem Daire Başkanlığı'na bağlı Yazılım Şube Müdürlüğü ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'na bağlı Turizm ve Tanıtma

Şube Müdürlüğü ortaklığı. *Yeşil Türbe*. Erişim adresi https://www.gotobursa.com.tr/tr/mekan/yesil-turbe-42/ (Erişim tarihi 21.05.2023)

Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2021b). Bilgi İşlem Daire Başkanlığı'na bağlı Yazılım Şube Müdürlüğü ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'na bağlı Turizm ve Tanıtma Şube Müdürlüğü ortaklığı. *İznik II. Murad Hamamı*. Erişim adresi https://www.gotobursa.com.tr/tr/mekan/iznik-ii-murad-hamami-420/ (Erişim tarihi 23.06.2024)

Bursa Büyükşehir Belediyesi Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı. (2021). *İznik Süleyman Paşa Medresesi (Çini Çarşısı).* Erişim adresi https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/iznik-suleyman-pasa-medresesi-cini-carsisi-441/ (Erişim Tarihi 24.04.2023)

Buyruk, H. (2021). Iğdır Kervansarayı ve Kervanyolu Üzerine Yeni Değerlendirmeler. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 72*, 119-138.

Cantay, T. (1989). *XVI. – XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Cami ve Bağlı Yapıları*. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.

Cantay, G. (2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Cesur, Z. (2021). *Osmanlı Dönemi'nin 19. Yüzyılında Dini Yapılarda Modernleşme Etkisi; Nuruosmaniye Camii, Dolmabahçe Camii, Ortaköy Camii, Keçecizade Fuat Paşa Camii ve Türbesi. (Yüksek Lisans Tezi)* Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Cittaslow İznik. *Süleyman Paşa Medresesi*. Erişim adresi https://sakinsehiriznik.com/galeri/13/suleyman-pasa-medresesi (Erişim Tarihi 24.04.2023)

Çakmak, Ş. (2020). Yeni Bulgular Işığında İncir Hanı. *Sanat Tarihi Dergisi, 29(2),* 605-633.

Çayırdağ, M. (1998). Huand Hatun Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 18,* 261-262.

Çayırdağ, M. (2018). Kayseri'nin Tarihi Hamamları. *Şehir Kültür Sanat, 15,* 39-47.

Çayırdağ, M. (2022). *Kayseri Tarihi Araştırmaları*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Tarih Dizisi. Orka Matbaacılık.

Çelik, S. (2001). *Mevcut Belgeler Işığında Süleymaniye Külliyesinin Yapım Süreci*. *(Doktora Tezi)* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çetintaş, S. (1946). *Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursada İlk Eserler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Çobanoğlu, A. V. (1994). Ekmekçizâde Ahmed Paşa Kervansarayı. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 10*, 546-547.

Çobanoğlu, A. V. (2002). Külliye. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 26*, 542-544.

Çobanoğlu, A. V. (2009). Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 37*, 497-503.

Çoruhlu, Y. (2021). *Türk Mimarisinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Alfa.

Daş, E. (2007). *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

Demir, H. (2011). *Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi. (Yüksek Lisans Tezi).* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demiralp, Y. (1997). *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri. (Doktora Tezi).* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Deniz, B. (2007). Alay Han. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* içinde (s.51-75). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Doğan, K. (2012). Konya Sahip Ata Külliyesi ve Vakıf Müzesi. *Vakıflar Dergisi, (38)* 173-181.

Doğan, S. (2002). Kümbet. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 26,* 547-550.

Durukan, A. (1995). Ertokuş Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 11,* 313-314.

Dündar, M., Emekli, R. ve Şener, E. (2019). Anadolu'daki Tıbbın Doğuşu, Dünyadaki İlk Tıp Okulu Olarak: Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Darüşşifası. *Bilimname, (39),* 79-103.

Düzenli, H. İ. (2005). İstanbul Türbeleri. *Antik Çağ'dan Günümüze Büyük İstanbul Tarihi, 8,* 428-449.

Edirne Web Portalı. Erişim adresi https://edirne.web.tr/ekmekcizade-kervansarayi/7-ekmekcizade-ahmed-pasa-kervansarayi-2/ (Erişim tarihi 30.09.2023)

Eflaki, A. (1973). *Ariflerin Menkıbeleri II.* (Çev. Tahsin Yazıcı) İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Ekizler Sönmez, S. (2017). *Eskiz Defterlerimden Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Erarslan, A. (2020). Osmanlı Barok Mimarisi. *Türk Baroğu, Advances in Scientific Research: Engineering and Architecture,* (Eds). Ilia Chrisyov, Viliyan Krystev, Recep Efe, Abd Alla Gad, ST. Kliment Ohridski University Press, Sofya, s. 304-342 (ISBN: 978-954-07-5047-7)

Erat, B. (2006). Hamamlar. Ali Uzay Peker ve Kenan Bilici (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2* içinde (s. 457-465). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Erdemir, Y. (2014). Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii'nin Unesco Süreci ve Yöreye Katkıları. Prof. Dr. Mehmet Şeker, Prof. Dr. Ahmet Taşğın, Yrd. Doç. Dr. Yakup Kaya (Ed.), *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu – I*, (135-173). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Erkek, H., Calayır, Y., Sayın, E., Karaton, M. (2013). Tarihi Malatya Ulu Camisinin Sismik Davranışı. *2. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı,* Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

Ertuğrul, A. (2015). İstanbul Hamamları ve Mimarisi. *Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, 8,* 450-467.

Eyice, S. (1989). Alaeddin Camii. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2*, 324-327.

Eyice, S. (1992). Beyazıt II Camii ve Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 6*, 42-45.

Eyice, S. (1992). Büyük Yeni Han. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 6*, 518-519.

Eyice, S. (1993). Cami Mimari Tarihi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 7*, 56-90.

Eyice, S. (1993). Cağaloğlu Hamamı. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 7,* 12-13.

Eyice, S. (1993). Çeşme. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, VIII*, 277-287.

Eyice, S. (1996). Hacı Özbek Camii. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, *14*, 492.

Eyice, S. (1997). Hamam. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 15*, 402-430.

Eyice, S. (2007). Nuruosmaniye Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 33*, 264-266.

Eyice, S. (2007). Nusretiye Camii. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 33*, 274-276.

Eyuboğlu, İ. Z. (1991). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Goodwin, G. (2012). *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Görür, M. (2007). Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* içinde (s.473-529). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Gülenaz, N. (2011). *Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar.* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Güler, H. (2021). *Sahip Ata Külliyesi Camii ve Hânikâh Taç Kapı Tezyinatı Değerlendirmesi. (Yüksek Lisans Tezi).* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Günay, R. (2014a). *Mimar Sinan. 6. Baskı*. İstanbul: YEM Yayın.

Günay, R. (2014b). *Sinan'ın İstanbul'u Osmanlı Başkenti İstanbul Taçlandıran Mimar Sinan Yapıları. 3. Baskı*. İstanbul: YEM Yayın.

Gümüşçü. O. Ve Yiğit, İ. (2020). Toponimiye Mührünü Vuran Selçuklular: 1/200.000 Ölçekli Türkiye Topografya Haritalarındaki Han ve Kervansaray Adlı/Ekli Yer ve Yerleşme İsimleri Üzerinden Bir Değerlendirme. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 5,* 97-109.

Gündoğdu, H. (2007). Iğdır/Şerafeddin Ejder Kervansarayı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* içinde (s.51-75). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Gürbıyık, C. (2013). *Osmanlı İmaretleri (Aşevleri). (Doktora Tezi)* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Hasol, D. (2020). *Mimarlık Denince.* İstanbul: YEM Yayınları.

Hasol, D. (2021). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. 19. Baskı*, İstanbul: YEM Yayınları.

İlkhan Söylemez, D. (2010). *Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Cephelerinde Taş Süsleme (1703 – 1839). (Doktora Tezi)* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

İlter, İ. (1969). *Tarihi Türk Hanları*. Ankara: KGM Matbaası.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü. *Haseki Hürrem Sultan Hamamı.* Erişim adresi https://kulturelmiras.ibb.istanbul/haseki-hurrem-sultan-hamami/ (Erişim tarihi 25.06.2024)

Kan, T. (2014). *İstanbul Süleymaniye Külliyesi Örneğinde Külliyeler İçin Bir Yönetim Modeli Yaklaşımı*. *(Doktora Tezi)* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kara, D. (2019). Türkiye Selçuklu Sultan Eşlerinden Mahperi Huand Hatun'un Yaptırdığı Yapılar. *Turkish Studies-Historical Analysis, 14(1),* 107-136.

Karaca, N. (2022). Türk Çini Sanatında Uygulanan Renk, Motif, Desen ve Kompozisyon Özelliklerinin Sultan I. Ahmed Türbesi Duvar Çinileri Örneğinde İncelenmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(1),* 209-239.

Karakaya, E. (1999). Issız Han. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 19*, 201-202.

Karamağaralı, H. (1966). Mevlâna'nın Türbesi. (*Türk Etnografya Dergisi, 7-8,* 1964-65, 38-42.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Karamağaralı, H. (1971). Erzurum'daki Hâtuniye Medresesi'nin Tarihi ve Bânisi Hakkında Mülâhazalar. (*Selçuklu Araştırmaları Dergisi. III*, 209-240.) Ankara: Güven Matbaası.

Karamağaralı, H. (1973). Kayseri'deki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Ba'zı Mülahazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21 (1)*, 199-245.

Karamağaralı, H. (1982). Sahip Ata Cami'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi, (3)*, 49-75.

Kargı, H. (1999). Iğdır Kervansarayı. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 19*, 81-82.

Karpuz, H. (2004). Mevlâna Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 29*, 448-452.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi. *Sultan Hamamı.* Erişim adresi https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/sultan-hamami (Erişim tarihi 15.10.2023)

Keleş Ocakcan, T. (2013). *18. Yüzyıl Osmanlı Kütüphanelerinin Yapım Teknikleri ve I. Mahmut Kütüphanesi Restorasyon Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme (Yüksek Lisans Tezi).* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Konyalı, İ. H. (1960). *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi*. İstanbul: Ercan Matbaası.

Köker, A. H. (1996). Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 14*, 39-42.

Köse, F. (2012). Arşiv Belgelerine Göre Nuruosmaniye Camii İnşâsı-Tamirleri ve Onarımları. *Vakıf Restorasyon Yıllığı, 5*, 26-41.

Kuban, D. (1954). *Türk barok mimarisi hakkında bir deneme*. İstanbul: Fulhan Matbaası

Kuban, D. (2008). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı. 2. Baskı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Kuban, D. (2013). *Osmanlı'nın İstanbul'u Osmanlı Başkenti İstanbul'u Simgeleyen 112 Anıtsal Yapı.* İstanbul: YEM Yayın

Kuban, D. (2021). *Osmanlı Mimarisi*. 3. Baskı, İstanbul: YEM Yayın

Kuran, A. (1968). *The Mosque in Early Ottoman Architecture*. Chicago and London: The University of Chicago Press

Kuran, A. (1995). Osmanlı Hünkâr Türbelerinin Yerleşim Özellikleri Üzerine Görüşler. *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi,* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, ikinci cilt, 389-391.

Küçükkaya A. G. (1991). Mimarbaşı Sedefkâr Mehmet Ağa Dönemi Edirne Yapıları ve Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa. *Belleten, 55 (213),* 393-414. https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbelleten/issue/62287/935121

Kültür Envanteri. *Ejder Kervansarayı*. Erişim adresi https://kulturenvanteri.com/tr/yer/ekmekcizade-ahmet-pasa-kervansarayi-ayse-kadin/#16/41.670772/26.562785 (Erişim tarihi 30.09.2023)

Kültür Envanteri. (2023, Ağustos 26). Erişim adresi https://kulturenvanteri.com/tr/yer/ejder-kervansarayi/#16/39.836791/43.839312 (Erişim tarihi 25.09.2023)

Müderrisoğlu, F. (1991). Edirne II. Bayezid Külliyesi. *Vakıflar Dergisi, XXII,* 151-199

Nar, N. (2001). *İstanbul Camilerinde Hünkâr Kasırlarının Tarihsel Gelişimi ve Nusretiye Camii Hünkâr Kasrı. (Yüksek Lisans Tezi)* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Necipoğlu, G. (2013). *Sinan Çağı Osmanlı imparatorluğunda Mimari Kültür. (Çev. Gül Çağalı Güven)* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (İlk baskı. 2005- 2011).

Oral, M. Z. (1956). Konya'da Ala üd-din Camii ve Türbeleri I Yapılar, Kitabeler. *Yıllık Araştırmalar Dergisi, 1,* 45-74

Patacı, Ö. (2017). Ampir Üslûbu'nda Bir Sultan Camii: Nusretiye. *Akademik Bakış Dergisi, 59,* 169- 207.

Orman, İ. (2003). Medrese, Mimari. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 28*, 338-340.

Orman, İ. (2003). Mehmed Reşad Türbesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 28*, 518-519.

Orman, İ. (2010). Şehzade Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 38,* 483-485.

Orman, İ. (2012). Türbe. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, *41*, 464-466.

Öney, G. (1966). Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi. *Belleten, 30(119),* 377-390.

Öney, G. (1967). Niğde Hüdavent Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları. Türk Tarih Kurumu *Belleten, XXXI,* 122, 143-167.

Öney, G. (1989). *Beylikler Devri Sanatı XIV. – XV. Yüzyıl (1300-1453).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Önge, Y. (1968). Konya-Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı. *Vakıflar Dergisi VII.*

Önge, M. Y. (1995). *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Önkal, A. ve Bozkurt N. (1993). Cami Dini ve Sosyokültürel Tarihi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, 46-56.

Önkal, H. (1999). *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Önkal, H. (2006). Türbeler. Ali Uzay Peker ve Kenan Bilici (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2* içinde (s. 351-369). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Önkal, H. (2015). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Önkal, H. (2017). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Özergin, M. K. (1965). Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları. *Tarih Dergisi*, 15 (20), 141-170. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutarih/issue/9593/119713

Özgüç, T. ve Akok, M. (1957). Alayhan, Öresunhan ve Hızırilyas Köşkü İki Selçuklu Kervansarayı ve Bir Köşkü. *Belleten*, 21(81), 139-148.

Özkul, K. (2020). Anadolu'da İlk Tıp Medresesi "Gevher Nesibe Hatun Darüşşifasi". Olha Bykova, Zhanuzak Alimgerey (Ed.) *Uluslararasi Göbeklitepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, (19-39)*, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

Parla, C. (1997). *I. Alaeddin Keykubad Dönemi Yapılarında Biçim ve Estetik. (Doktora Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Parla, C. (2019). Niğde Hüdavend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım. *Turkish Studies - Social Sciences*, 14 (3), 1007-1032.

Parlak, S. (2008). Sâhib Ata Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35, 516-518.

Salman, Z. N. (2020). *Arşiv belgeleri ışığında Nusretiye Camii (Yüksek Lisans Tezi),* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Selçuklu Belediyesi. *Mevlana Türbesi*. Erişim adresi https://www.selcuklu.bel.tr/ilcemiz/detay/291/mevlana-turbesi.html (Erişim tarihi 13.05.2023)

Selçuklu Belediyesi. (2017). *Çifte Minareli Medrese ve Kümbeti*. Erişim adresi https://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/cifte-minareli-medrese-ve-kumbeti (Erişim Tarihi 14.04.2023)

Süslü, N. S. (2005). *Batılılaşma Döneminden Günümüze Devlet Başkanları Anıt Mezar Yapıları (Yüksek Lisans Tezi),* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şaman Doğan, N. (2010). Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, (1), 231-251.

Şaman Doğan, N. (2012). Kayseri'deki Selçuklu Külliyeleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 191-214.

T. C. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı. Erişim adresi https://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/%C4%B0LLER%20VE%20ULU%20CAM%C4%B0LER%C4%B0/MALATYA/MALATYA%20ULU%20CAM%C4%B0%C4%B0-BATTALGAZ%C4%B0%20ULU%20CAM%C4%B0/MALATYA%20ULU%20CAM%C4%B0%C4%B0-BATTALGAZ%C4%B0%20ULU%20CAM%C4%B0.pdf (Erişim Tarihi 16.03.2023)

T.C. Beyşehir Kaymakamlığı. *Eşrefoğlu Camii*. Erişim adresi http://www.beysehir.gov.tr/esrefoglu-camii-ilcemiz (Erişim Tarihi 19.03.2023)

T.C. Bursa Valiliği. *Yeşil Türbe.* Erişim adresi http://www.bursa.gov.tr/yesil-turbe#gallery-1 (Erişim tarihi 21.05.2023)

T.C. Edirne Valiliği. *Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi*. Erişim adresi http://www.edirne.gov.tr/sultan-ii-bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi (Erişim tarihi 29.04.2023)

T.C. Konya Meram Kaymakamlığı. (2019). *Sahip Ata Külliyesi*. Erişim adresi http://www.meram.gov.tr/sahip-ata-kulliyesi#gallery-4 (Erişim Tarihi 02.02.2023)

T.C. Konya Valiliği. *Alaaddin Cami*. Erişim adresi http://www.konya.gov.tr/alaaddin-cami#gallery-2 (Erişim Tarihi 15.03.2023)

T.C. Konya Valiliği. *Eşrefoğlu Camii*. Erişim adresi http://www.konya.gov.tr/esrefoglu-camii (Erişim Tarihi 19.03.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. *Haliliye Medresesi.* Erişim adresi https://amasya.ktb.gov.tr/TR-59533/haliliye-medresesi.html (Erişim Tarihi 25.04.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Erişim adresi https://edirne.ktb.gov.tr/TR-90111/sultan-ii-bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi.html (Erişim tarihi 29.04.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. *Mevlana Müzesi*. Erişim adresi https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-292568/konya-mevlana-muze-mudurlugu.html (Erişim tarihi 13.05.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. *Hüdavent Hatun.* Erişim adresi https://nigde.ktb.gov.tr/Eklenti/50918,hudavent-hatun-turbesipdf.pdf?0 (Erişim tarihi 16.05.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2013). *Hüdavent Hatun Türbesi – Niğde.* Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/nigde/gezilecekyer/hudavent-hatun-turbes (Erişim tarihi 16.05.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı. (2013a). *Beyşehir Eşrefoğlu Camisi - Konya.* Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/gezilecekyer/beysehir-esrefoglu-cmii-ve-turbesi (Erişim Tarihi 19.03.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı. (2013b). *Çifte Minareli Medrese – Erzurum.* Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/erzurum/gezilecekyer/cifte-minareli-medrese (Erişim Tarihi 14.04.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı. (2013c). *Haliliye Medresesi – Amasya.* Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/hallye-medreses (Erişim Tarihi 25.04.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı. (2013d). *İncir Han – Burdur.* Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/burdur/gezilecekyer/ncir-han (Erişim tarihi 18.09.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı. (2013e). *Ekmekçizade Kervansarayı – Edirne.* Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/gezilecekyer/ekmekcizade-kervansarayi (Erişim tarihi 30.09.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı. (2013f). *II. Murat Hamamı (Hacı Hamza Hamamı) – Bursa.* Erişim adresi https://kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/ii-murat-hamami-haci-hamza-hamami (Erişim tarihi 23.06.2024)

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı. (2014). Edirne Broşürü, *İkinci Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi – Edirne.* Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/gezilecekyer/iibeyazid-kulliyesi-saglik-muzesi (Erişim tarihi 29.04.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı. (2018). *Issız Han – Bursa.* Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/issiz-han- (Erişim tarihi 27.09.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2013). *II. Murad Hamamı – Bursa.* Erişim adresi

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/ii-murad-hamami (Erişim tarihi 23.06.2024)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2013). *Ertokuş Medresesi – Isparta*. Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/isparta/gezilecekyer/ertokus-medresesi (Erişim Tarihi 09.04.2023)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2013). *Mevlana Müzesi – Konya*. Erişim adresi https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/gezilecekyer/mevlna-muzesi (Erişim tarihi 13.05.2023)

Tanman, M. B. (1995). Emir Hanı. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11, 133-134.

Tanman, M. B. (1996). Hacı Halil Paşa Medresesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14, 477-479.

Tanman, M. B. (2001). Kasr-ı Hümâyun. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24, 573-575.

Taşkın, O. (2017). *Nuruosmaniye Külliyesi'nin Fiziki, İdari, Mali ve Sosyo-ekonomik Yapısı. (Doktora Tezi).* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Terzioğlu, A. (1992). Bîmâristan. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6, 163-178.

Tuncer, O. C. (2007). *Anadolu Kervan Yolları*. Ankara: Vakıflar Genel müdürlüğü Yayınları.

Türkiye'nin Tarihi Eserleri. (2019). *Nuruosmaniye Kütüphanesi –Çemberlitaş -İstanbul*. Erişim adresi https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=397 (Erişim Tarihi 05.03.2023)

URL-1: *Kayseri Sultan Hamamı*. Erişim adresi https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipOE1MNJXa39isPoPVMvQU3xamW0-TDM3LqN0W7Y=s1360-w1360-h1020 (Erişim tarihi 15.10.2023)

Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1929). *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları hakkında malûmat*. İstanbul Devlet Matbaası.

Ülgen, A. S. (1938). *İznik de Türk Eserleri*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı. 54-69.

Ünal, R. H. (1970). Iğdır Yakınlarında Bir Selçuklu Kervansarayı ve Doğubayazıt- Batum Kervan Yolu Hakkında Notlar. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 3, 7–15. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusty/issue/34555/381720

Ünal, R. H. (2007). İncir Hanı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (s.305-319). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ünsal, B. (1982). İstanbul Türbeleri Üzerinde Stil Araştırması. *Vakıflar Dergisi*, XVI, 77-120.

Ünsal, B. (1984). Türk - Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimari Yöntemi. *Vakıflar Dergisi*, 18, 95-124.

Yaşar, A. (2018). The Construction Of Commercial Space In Eighteenth-Century Istanbul: The Case Of Büyük Yeni Han. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 35(1), 183-200.

Yavaş, A. (2007). *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri. (Doktora Tezi).* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yavaş, D. (1993). Çifte Minareli Medrese. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8, 311-312.

Yavaş, D. (1995). Eşrefoğlu Camii. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11, 479-480.

Yavaş, D. (2007). Orhangazi Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 33, 387-389.

Yavaş, D. (2013). Yeşilcami Külliyesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43, 492-495.

Yavuz, A. T. (1994). Anadolu Kervansarayları ve Vakıflar. *Vakıf Haftası Dergisi*, 11, 39-46. https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/handle/11352/1078 (Erişim Tarihi: 20.10.2023)

Yazıcı, F. (2021). *Osmanlı Sultan Külliyelerinin Mimari Programı (Bursa ve Edirne Örneği). (Yüksek Lisans Tezi).* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa

Yetkin, S. K. (1952). Çifte Minare. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II-III, 46-49. Ankara: Yeni Matbaa

Yetkin, S. K. (1965). *İslâm Mimarisi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yetkin, Ş. (1970). Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Alara Kalesi Kasrının Hamamındaki Freskler. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (3), 69-88.

Yiğit, İ. (2008). Ribât. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35, 76-79.

Yurdakul, E. (1970). Son Buluntulara Göre Kayser 'deki Hunat Hamamı. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, 141-151, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

Ziyrek, A. (2004). *Batı mimari üsluplarının Osmanlı türbe mimarisine yansıması: 1755-1914 (Yüksek Lisans Tezi)* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

EK 1 - Mimari Sözlük (Hasol, 2021)

Ajur: Kafesoyma: Mermer, tahta gibi gereçleri kafes şeklinde oyarak yapılan süsleme

Ateşgede: Ateş tapınağı

Bani: Yapıcı, yaptıran

Bingi: Pandantif 1. Sivri tonoz kaburgaların arasını dolduran küresel üçgen parçalardan her biri 2. Bir kubbeyi taşıyan kemerlerin arasında yer alan ve kare plandan yuvarlak plana geçişi sağlayan küresel üçgen. (Tonoz bingi = tromp)

Cümle Kapısı: Ana kapı

Çörten: Damların yağmur ve kar sularını bina duvarlarından uzağa akıtmak için ahşap yapılarda tahtadan, kagir yapılarda taş ya da betondan yapılan, dışarı doğru uzanmış oluk

Dehliz: Dalız: Üstü kapalı, dar ve uzun geçit

Divanhane: 1. Osmanlı sarayında hükümdarın taht salonu 2. Konaklarda erkeklerin kullandıkları ve konukların kabul edildiği eyvanlı salon 3. Bazı bölgelerde evin hayat bölümüne verilen ad, geniş sofa

Dolmen: İki tanesi dikili, üçüncüsü de bunların üzerine kapak gibi yatırılmış 3 kocaman taştan meydana getirilmiş taş çağı mezarı

Eksedra: 1. Klasik mimarlıkta yükseltili oturma yerleri bulunan yarım daire ya da dikdörtgen şeklinde çıkıntılı yer, ekoylum 2. Yuvarlak eyvan

Eyvan: 1. Eski evlerde üç yanı duvarla çevrili, avluya bakan yüzü açık, yüksekçe döşemeli, dikdörtgen planlı hacim 2. Büyük sofa 3. Kemerli büyük bina

Fresk: Daha yaş iken duvar sıvası üzerine toprak boyalarla yapılan resim

Halvet: 1. Hamamlarda tek kurnalı yıkanma hücresi

Hânkah: Eskiden gezenlerin ve yoksul yolcuların barındıkları misafirhane niteliğindeki tekke

Harem: 1. Osmanlı saray ve konaklarında kadınlara ayrılan ve yabancı erkeklerin girmesi yasak olan bölüm 2. Osmanlı camilerinde ortasında genellikle bir şadırvan bulunan iç avlu, dahiliye

Harim: 1. Osmanlı camilerini çevredeki evlerden ve sokaklardan ayıran, duvarlarla çevrilip dış avlu, muhavvata 2. Camilerde toplu namaz kılınan ana mekân, sahın 3. Harem dairesi

Hatıl: 1. Yığma veya hımış yapıda, ağırlığı yatay olarak dağıtmak ve duvarların düşey doğrultudaki çatlamalarını önlemek üzere duvarın içine yatay olarak boydan boya uzatılan ahşap, tuğla ya da beton bağlama öğesi 2. Kiriş

Hücre: 1. Küçük oda 2. Duvar içinde bırakılan oyuk, kapaksız dolap

İkonastis: Bizans geleneğinin sürdüğü doğu kiliselerinde ayinlerde rahiplerin yer aldığı kutsal bema bölümünü halktan ayıran çoğunlukla ikonaların asıldığı taş ya da ahşap bölme

Kagir: Taş ya da tuğladan yapılmış

Kaide: Üstüne heykel, sütun ya da vazo oturtulan altlık, ayaklık

Kale: Eski zamanlarda içine halkın ve askerin kapanıp düşmana direnmeleri için kurulan yüksek ve kalın duvarlı, kuleli, burçlu ve mazgalı geniş yapı; surların tümü, kermen

Kandillik: 1. Kandillerin konulduğu yer 2. Cami veya kiliselerde cam kandillerin asıldığı zincir ya da ince demir çubuklarla yapılmış çoğu çember şeklinde askı

Kasır: Kırlık yerlerde yapılmış büyük köşk

Kasnak: 1. Enli çember 2. Bir kubbeyi taşıyan daire, kare ya da çokgen planlı kaide

Katakomp: İlk Hıristiyanların gizlice toplanıp dinsel tören yaptıkları yeraltı mezarlığı ve tapınağı

Kavsara: 1. Kemer ve tonozların iç bükey alt yüzeyi 2. Bir taçkapıda başkemerin kalınlığını meydana getiren bölümde birbiri altına gelerek gittikçe küçülen ve o kısma huni gibi bir biçim veren kavislerden oluşan eğik tonoz bölümü

Kirpi saçak: Eski yapılarda tuğladan yapılmış, testere dişi şeklinde saçak bindirmeliği

Kitabe: Yazıt: Bir anıyı tarih boyunca yaşatmak için bir şey üzerine kazılan yazı

Korniş: 1. Perdelerin asıldığı rayları boydan boya gizleyen tahta ya da maden eğreti pervaz 2. Çerçeve biçiminde oymalı çıkıntı 3. Klasik mimarlıkta saçaklığın en üst bölümü 4. Bir binanın yüzünde üst kenarı sınırlamak ya da katları birbirinden ayırmak üzere yapılmış boydan boya giden profilli çıkıntı

Köşk: Eskiden açıklık yerde bahçe içinde yapılmış çoğu yazın kullanılan süslü ev

Kubbe: Küre takkesi, yarım küre ya da toparlakça kümbet biçimi verilen yapı örtüsü, Bir kemer yayının tepe noktasından inen dikin çevresinde dönmesiyle meydana gelen örtü

Kurgan: 1. Kale 2. Orta Asya'da mezar, türbe yapısı 3. Bir yeraltı mezar odasını yer üstünde belirten yapay tepe

Kurna: Hamamlarda musluk altında içinde yıkanma suyu biriktirilen yuvarlak taş tekne

Külah: 1. Silindir veya çokgen prizma biçimindeki kulelerin ya da minarelerin üstünü örten sivri çatı 2. Ocaklarda dumanın oda içine yayılmasını önlemek ve bacaya yönelmesini sağlamak için ateşliğin üstüne konulan çoğu yarım huni biçiminde davlumbaz

Külhan: Hamamların içini ve suyunu ısıtan, kapalı ve geniş ocak. Hamamın ısıtma merkezi olup burada ateşliğin yanı sıra soğuk ve sıcak su depoları bulunur

Kümbet: 1. Kubbe 2. Selçuk mimarlığında eski Türk kurganlarının taştan yapılmış bir çeşidi olan silindir ya da çokgen planlı bir gövde üzerine oturan koni veya piramit çatılı türbe 3. Bu türbenin çatısı

Kündekari: 1. Eskiden önemli kapıların geometrik bir bezeme meydana getirecek şekilde kesilmiş küçük tahta parçaların geçmeli olarak birleştirilmesi ile yapılması tekniği. Bu küçük parçaların suları ve damarları birbirine zıt durumda konuldukları nem ve sıcaklık etkisi altında biri ötekinin çalışmasına engel olduğu için bu şekilde yapılmış olan kapı kanatları yüzyıllarca düzlüklerini korur ve çarpılmazlar 2. Bu teknikle yapılmış iş

Künk: Betondan ya da topraktan yapılan pis su veya akaçlama (drenaj) borusu

Lahit: 1. Yanları kagir, üstü kapak taşlarıyla örtülü sin 2. Eskiden mezarların üstüne konulan tabut biçimindeki taş

Mahfil: 1. Toplanılacak yer, toplantı yeri 2. Büyük camilerde Hükümdar ya da müezzinler için ayrılmış taş ya da tahta parmaklıklarla çevrili yüksekçe bölüm

Maksure: 1. Eski camilerde parmaklıklarla ayrılmış yüksekçe yer 2. Eski evlerde yabancıların girmesine izin verilmeyen en mahrem yer

Malakari: Osmanlı mimarlığında kubbe, tavan ya da duvarlara yapılan alçı kabartmalı ve boyalı süsleme; mala ile yapılan alçı bezeme

Manzume: Külliyeden daha küçük boyutta yapılar bütünü

Mastaba: Eski Mısır'da kaya ya da toprak içine oyulmuş mezarların üzerine kurulan üstü yatay olarak kesilmiş 4 yüzlü piramit biçiminde taş yapı. Piramitler mastabaların gelişmiş şeklidir

Megalit: Tarih öncesi çağlarda dikilmiş çok iri anıtsal taş

Menhir: Tarih öncesi çağlarda insanların kaba yontulmuş çok iri ve uzun bir taşı toprağa dikerek meydana getirdikleri megalittik anıt

Mozole: Çok önemli bir kişinin gömülü olduğu anıt mezar

Mukarnas: Düşey bir yüzeyden üzerinde bulunan daha taşkın bir yüzeye geçmek ve ona çıkart bindirmelik görevi yapmak için taş ya da tuğladan küçük prizmalar şeklinde birbiri üzerine oturan bindirmeliklere verilen ad.

Muvakkithane: Eskiden çoklukla büyük camilerin yanında yapılan içinde ezan vakitlerinin saptanması için gerekli alet ve saatler bulunan küçük bina

Nef: Kiliselerde ana kapıdan koroya değin uzanan bölüm

Pagoda: Uzak doğudaki çoğu çokgen planlı kuleler biçiminde olan Budist tapınaklarına verilen ad

Pandantif: Bir kubbeyi taşıyan kemerler ile kubbe kaidesinin arasını kapatan ve kare bir plandan kubbenin dairesel kaidesine geçmeyi sağlayan küresel üçgen. Pandantif ilk kez Ayasofya'da kullanılmıştır

Payanda: Düşey bir taşıyıcıyı örneğin bir duvarı güçlendirmek için eğik olarak vurulan destek, göğüsleme

Paye: Filayağı, pilpaye

Pilastr: Bir bölümü duvara gömülmüş ayak

Piramit: 1. Çokgen tabanlı, üçgen yanal yüzeyleri tepede tek bir noktada buluşan çok yüzlü 2. Eski Mısır'da firavun mezarı olarak yaptırılmış kare tabanlı piramit biçiminde çok büyük anıtlara verilen ad

Portal: Taçkapı, portay

Revak: Üstü örtülü, önü açık galeri

Rumi süsleme: Anadolu Selçuklularının üsluplaştırdıkları filiz, yaprak ve hayvan örgelerinden meydana gelmiş kıvrıkdal süslemesi.

Sahın: 1. Cami ve kiliselerin içinde ibadete ayrılmış olan geniş bölüm 2. Avlu, alan 3. Sahne 4. Boşluk, boş yer

Sanduka: Taştan ya da kumaş kaplı tahtadan yüksekçe tabut biçiminde mezar üstü

Sedir: 1. Minderli ve yastıklı kerevet 2. Kozalaklılardan boyu kırk metreye kadar varabilen ve kerestesi yapı işlerinde kullanılan bir orman ağacı

Seki: 1. Ahşap dikmeleri nemden korumak için altlarına konulan taş altlık 2. Oturulacak taş ya da ahşap set 3. Düz ve yüksekçe yer parçası 4. Set

Sofa: 1. Evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe, yarı açık mekân 2. Kapı yanlarında oturacak peyke 3. Bahçelerde oturma seti 4. Çok işlevli camilerde merkezdeki sahın

Söve: 1. Pencere ve kapı açıtlarının iki yanına yerleştirilen taş ya da ağaç dikme 2. Kapı ve pencere kasasının parçalarından her biri, söğe

Stupa: Buda'nın ve kutsal kişilerin küllerini ve kutsal emanetlerini saklamak için yapılmış, çoğu kubbeli ya da arı kovanı biçiminde örtülü anıt mezar. Stupalar yuvarlak planlı bir kaide üstünde yükselen kulelerdir. Sonradan Çin'de ve Japonya'da pegodalara dönüşmüştür.

Sütunce: Yüksekliğine göre çapı çok az olan, genellikle bezeme amacıyla kullanılan, ince ve küçük sütun; sütuncuk.

Şebeke: 1. Ağ gibi yapılıp gerilmiş hat ve yolların topu 2. Kafes, parmaklık

Tabhane: 1. Kış evi, kış odası 2. Eskiden preventoryum ya da sanatoryum görevi yüklenen hastaneler ile buralardan çıkan güçsüz kişilerin iyileşinceye kadar oturdukları hayrat binalarına verilen ad 3. Seyahat edenlerin bir külliyede parasız olarak kısa süreli konuk edildikleri yer

Taçkapı: Büyük bir yapının zengin biçimde süslenmiş anıtsal girişi

Tambur: 1. Kasnak 2. Üst üste konarak bir sütunu meydana getiren silindir biçimindeki gövde parçalarından her biri

Tezyinat: Bezekler, süsler, bezeme

Tonoz: Biçimi alttan iç bükey olmak üzere taş ya da tuğla ve harçla örülmüş yarım silindir biçiminde tavan; geometrik olarak bir kemerin ötelenmesi ile meydana gelen örtü

Tromp: Bir bina köşesine bindirmeli olarak örülen tonoz parçası; kare planlı kubbeli bir yapının duvarları arasındaki köşelerin üst bölümüne yapılan ve binanın üstünü sekiz kenarlı bir şekil haline koyarak kubbenin oturmasına elverişli bir kaide meydana getirmek üzere köşeme örülen tonoz; trompu ilk kez Sasaniler kullanmışlardır

Tümülüs: Antik çağda mezarların ya da mezar odalarının üstüne kurulan, toprak tepecik veya taştan koni biçiminde yapı; mezartepe

Üzengi: 1. Kirişleri ya da bazı çatkı parçalarını taşımak üzere altlarına geçirilen U şeklinde bükülmüş lama demiri veya yuvarlak demir